

www.kamunikat.org

УДК 821.161.3-31

ББК 84(4Беи)-44

П17

Серыя заснавана ў 2007 годзе

П17

Паплаўскі, А. Ф.

Пастка для рэча : аповесці / Алесь Паплаўскі ; маст. А. Г. Званороў. — Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2009. — 224 с. — (Серыя «Лімаўскі фальварак»).

ISBN 978-985-6720-73-7.

Шукаць, каб размінуцца... Знайсці, каб не зразумець... Жыщё шматграинае і шматколернае, поўнае складанасцяў і неспадзіванак. Любая выпадковасць, любая неістотная дробязь можа цалкам перайначыць яго. Прайсці праз цяжкія выпрабаванні і застацца чалавекам, дакапацца да свайго існага «Я» і паверыць сабе — вось якія задачы стаяць перад лірычнымі героямі пропануемых чытачу твораў. А зрабіць гэта часам вельмі складана...

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Беи)-44

ISBN 978-985-6720-73-7

© Паплаўскі А. Ф., 2009
© Афармленне. РВУ «Літаратура і Мастацтва», 2009

www.kamunikat.org

www.kamunikat.org

ПАСТКА ДЛЯ РЭХА

Аповесць

1

Я не Дыяген, але і мне іншы раз хochaцца пажыць у бочцы. Некалькі дзён... Каб зразумець сябе, каб упэўніцца, што адзінота, якой баюся больш за ўсё на свеце і якая вымушае мяне знацца нават з тымі людзьмі, якія раздражняюць мяне, насамрэч вялікі падарунак, і ад яе можна атрымліваць асалоду. Напэўна, гэты вар'яцкі учынак, калі б я на яго адважыўся, і стаў бы тым выратавальным пратэстам супраць майго мінулага, бо так блізка да сябе я яшчэ ніколі не набліжаяўся.

Памяць... Скрынку з яе прахам я старанна захоўваю ў стаўрэнькім шыфанеры, сярод рознай «непатрэбчыны», побач з зачытаным да дзірак томікам Дастаеўскага. І калі мне робіцца сумна, а такое са мною здараецца часта, я выцягваю з яе пажоўклю ў ад даўніны лісты і пачынаю іх прагна чытаць. Чытаць уголас... І тады да мяне вяртаецца яна — жанчына, знявераная чаканнем...

Я — эгаіст... Так лічаць усе. І я звыкся з гэтым. Бо калі табе кожны дзень нагадваюць, што ты дурань, дык міжволі пачынаеш сумнявацца ў сваіх сапраўдных здольнасцях.

«Ку-ку!.. — хochaцца мне падражніць гэтых самаўпэўненых задавак. — Высякайце лясы! Помсіце прыродзе! Але памятайце, я — гэта вы, вы — гэта я. І падабенства наша неаспрэчнае. Нас яднаюць дзве рэчы: імкненне адваяваць сваё месца за абедзенным сталом і імкненне аддаваць сябе цалкам, усяго, тым, хто аднойчы нам здрадзіць...»

— Гэй!.. — вытужваю я. — Добры дзень, сабачая дзеци!..

Недзе на донцы маёй свабодалюбнай душы, у самым яе куточку, варухнуўшыся ад спакуслівай злараднасці, скаліцца са-

маўпэўненасць — абараняць годнасць, аказваеца, таксама ня-лёгка. Словы застраюць у горле. Словы скажаюць сапраўднасць. Наваколле абрастаем рэхам. І жанчына ва ўзросце — тая, што пляцеца паперадзе з вялікім гаспадарчымі торбамі, — збянтэжана азіраеца. На яе твары стомленасць і раздражненне.

— Вар'ят!.. — чытаю я ў яе палахлівых блакітных вачах.

Пад прыщэлам з'едлівага, пакрыўджанага позірку адчуваю як ніколі сваю нікчэмнасць. І мною авалодвае страх. Магчыма, у такія хвіліны я і сапраўды падобны да вар'ята. Але я — не вар'ят... Я — пасіўны спажывец уражанняў. І мне самотна ў гэтым горадзе гіpsавых статуй. Адзінока і жахліва... Бо на-дзея на тых нешматлікіх, якія разважаюць не так, як я, мізэрная... Ім не да мяне, тым больш не да маіх вар'яцкіх думак. Ім толькі б «нагаварыць» праблему. Памры я, і праз хвіліну ніхто з іх не заўважыць майго знікнення.

Угнуўшыся, праціскаюся праз вузкі праход паміж дзвюма дзевяціпавярховымі. Перадолеўшы гэты складаны ў псіхалагічным разуменні шлях, з палёгкаю ўздыхаю. Вось ён, мой дом — месца, непрыгоднае для жыцця. Дзвёры ў пад'езд адчыненыя. За імі — самота. За імі — цішыня, да якой немагчыма прывыкнуць... Недзе там, на трэцім паверсе, у пашарпаным ад часу шыфанды, у суседстве з зачытаным томікам Дастанеўскага, схаваная скрынка з прахам маёй памяці... І з галасамі ніадкуль... З галасамі з майго далёкага прывіднага юнацтва — несапраўднымі, міфічнымі...

І куды толькі дзяюцца гукі?.. Гэтае пытанне я задаю сабе неаднойчы, хоць і ўпэўнены: гукі пасяляюцца ў скрынцы з прахам маёй памяці, побач з пажоўклымі ад даўніны лістамі — лістамі ад яе...

Мне за сорак. І калегі называюць мяне Адольфавічам. Не з ветлівасці, вядома, а па завядзёнцы. Наўмысна прапускаюць імя. А так хочацца, каб хоць калі-нікалі мяне называлі Жэнікам.

Сям'ёй я не абзавёўся, і з-за гэтага, напэўна, усе мае ня-зручнасці ў жыцці... А яшчэ з-за імі бацькавага... Як толькі не дражнілі мяне ў дзяцінстве: і фашыстам, і Гітлерам, і Дольфам. Дарэчы, апошняя мянушка прыклейлася неадчэпна. Яна так і не знасілася ад частага ўжывання, як я на тое разлічваў. Памяняла некалькі літар. І набыла змяншальна-ласкальныя абрэсы: Дольчык....

Адна са шматлікіх маіх кепскіх звычак — празмернае балбольства па тэлефоне. Напэўна, гэта ўсяго толькі неабходнасць выказацца, крайнасць, як любіць сцвярджаць мая суседка па лесвічнай пляцоўцы. Бадай, я з гэтым мог бы пагадзіцца,

калі б не адно «але». На голад зносін з людзьмі я не пакутую. Хаця ў выбары суразмоўцаў прывярэлівы. Мне падабаюцца разумныя і шчырыя людзі. А каму яны не падабаюцца? Магчыма, у тых, што гадзінамі вісяць на другім канцы тэлефоннага проваду, такія ж апраўданыя прычыны сваёй празмернай балбатні. Што да мяне, дык я нічога асаблівага ў сваім занятыку не бачу. Хіба што адно: датэлефанавацца да мяне ўвечары практычна немагчыма.

На гэты раз тэлефонны званок застасе мяне на лесвічнай пляцоўцы — настойлівы і, здаецца, варты таго, каб паскорыць хаду. Аднак не спяшаюся — «дастали»... Хочацца адключыцца ад усіх спраў, хочацца пабыць аднаму. Ведаў бы зараз той, хто ўпарты спрабуе датэлефанавацца да мяне, пра гэтыя мае думкі. Сто пудоў — пакрыўдзіўся б... Ну і няхай сабе не ведае... Нашто крыўдзіць людзей без прычыны?..

У кватэры холадна і няўтульна. Цяплю пакуль што не ўключылі. Паветра спёртае, з дамешкам сырасці. Гэта пахі халасцяцкага жытла — атрутныя, якіх нельга выветрыць, такія ж, як і ў майго суседа, сямідзесяцігадовага бабыля, што жыве на паверх ніжэй. Баюся я гэтага смуроду — смуроду няўпэўненасці ў заўтрашнім дні, — і як магу баранюся ад яго. Але ён нахабна прасочваецца ў маю цесную келлю праз усе вераемныя і невераемныя шчыліны. Прасочваецца з другога паверха, з кватэры сямідзесяцігадовага бабыля-суседа. І тады ад безвыходнасці я расчыняю насцеж вокны, не разумеючы, што атрута гэтая жыве ўва мне самім і лепш праветрыць не памяшканне, а свою душу.

І ўсё-такі я не хачу жыць так, як жыве мой сусед... Разбаўляю атрутнае паветра водарами смажанай бульбы. У стамляльную аднастайнасць няхітрага занятыку ўторкваетца раздражняльнае бзыньканне тэлефона. Вагаюся хвіліну-другую і здымая трубку. Тэлефануе мая даўняя знаёмая. Настолькі даўняя, што не магу нават аднавіць у памяці яе імя. У голосе жанчыны ногті іроніі.

— Дольчык, ты дзе швэндаешся?!

— А што? — здзіўлена пытаюся я, хаваючы сваё раздражненне.

— У цябе, Дольчык, дзве крайнасці ў жыцці: альбо ты гадзінамі вісіш на тэлефоне, альбо...

Яна абрывае думку на паўслове. Аднак мне зразумела, што яна хоча сказаць.

— Ве-да-а-еш... — звыкла зацягваю я, каб прыгадаць імя жанчыны, але, так і не здолеўшы зрабіць гэтага, запаўняю ўз-

ніклую паўзу няшчырым выбачэннем. — Даруй, я табе патэле-
фаную пазней. Тут у мяне акурат...

Закончыць свой апраўданы сказ пра недасмажаную буль-
бу не паспяваю.

— Ну, не... — спыняе мяне яна. — Вялікі дзякую... Ведаю,
як ты мне патэлефануеш... Не турбуйся, доўга я цябе не за-
трымаю. Патрываі некалькі хвілін. Тут у нас заўтра ад універ-
сітэта паездка ў Полацк намячаецца. Студэнты з гістарычнага
факультэта ладзяць. Ёсць вольнае месца. Ад'ядждаем з аўта-
вакзала. А шостай гадзіне раніцы... Так што, калі жадаеш, да-
вой з намі...

— Ты што? А праца?..

— Прыдумай нешта... Адпрасіся, нарэшце. Няўжо табе
нецікава праўсціся сцежкамі свайго юнацтва? Ты ж вучыўся
ў Полацку...

— Вучыўся, — выціскаю я праз сілу і лаўлю сябе на тым,
што не слухаю яе. Думкі заняты нечым іншым — далёкім і не-
дасяжным. Да рэчаінасці мяне вяргае пах прыгарэлай буль-
бы. Але не бягу да пліты. Валька тараторыць як заведзеная.
Успомніў!.. Гэтую жанчыну завуць Валькай. А яшчэ яна вы-
кладчыца нашага дзяржаўнага універсітэта і мае вучоную сту-
пень. Назваць яе Валькай язык не павярнуўся.

— Валянціна Міхайлаўна, неяк няёмка. Я ж не студэнт...
Хто паедзе з дарослых? — гэта ўсё, што я здатны вымарвіць.

— Дольчык, не дуры галаву. Табе ўсё жыццё перад усімі ня-
ёмка. І перастань прыкідвацца вялікім пакутнікам. Не едзеш,
так і скажы... Карацей, надумаеш, патэлефануй мне...

— Валянціна Міхайлаўна!

— Усё, Дольчык, усё!.. У мяне ад цябе вуха баліць. Чা-
каю званка...

Дадаць нешта ў сваё апраўданне спазняюся, кароткае бзы-
канне ў трубцы крадзе яе голас. Ляніва плятуся на кухню, пе-
рапоўненую гаркавым смуродам гарэлай бульбы. Адключаю
газавую пліту і адчыняю фортку...

Скрынка з прахам маёй памяці недзе за сцяной, у старэнь-
кім пашарпаным шыфанье. І яе сёння зноў давядзеца ад-
чыняць...

Выстава, якую ладзіў Саюз мастакоў у Палацы культуры
вытворчага аб'яднання «Шкловалакно», лічылася на той
час скандальнай. Мікалай Рэрых, Марк Шагал, Чурлёніс —
асобы супярэчлівия ў мастацтве. Таму ў вестыбюлі палаца
было людна. Але не заўважыць гэтай бляявіцы ў блакітнай
вязанай блузцы я не мог. Ёсць людзі, якія валодаюць ней-

кай невытлумачальнай, магічнай энергіяй. Інтэлігентнасць дзяўчыны не цяжка было распазнаць, нават кідалася ў очы. З натоўпу яна выдзялялася не так сваёй прыгажосцю, як абаяльнасцю. І мне падалося, што яна таксама ўпотай сочыць за мною. Аднак падысці не адважваўся. У знаёмствах з дзяўчатамі лічыў сябе слабаком. І калі выпадала такая наўгада, цалкам давяраўся лёсу.

Счакаў, каб у зале засталося як мага меней людзей, пасмялеў і наблізіўся да дзяўчыны. Тая разглядвала рэпрадукцыю карціны Мікалая Рэрыха «Спаленне цемры» і не зварнула на мяне ўвагі.

— «...Камень спачывае на падушцы, на незвычайнім пастаменце з мармуру», — іранічна працытаваў я некалі пачутае выказванне з «Агні-Ёгі», дэмантуючы сваю дасведчанасць у творчасці Рэрыха.

Бляявая скоса паглядзела на мяне і нічога не сказала.

— «Глыбока схавана тое Сховішча, і многія з нас не здагадваюцца, што ў час нашага сну Белае Брацтва спускаецца па тых галерэях на сваю начную пачэсную варту...» — выпаліў я пасля хвіліннага маўчання.

— З гэтай «начнай вартай» Мікалай Канстанцінавіч знаёміць нас у іншай сваёй карціне, «Скарбніца гор», — прыхільна зірнула на мяне дзяўчына і дадала: — У Сховішчы тым вялізнае скопішча горнага крышталя, а ў таемным залацістым святле патанаюць постаці ў доўгіх балахонах. У руках Галоўнага — Чаша с полымем і невыразна акрэслены прадмет...

Я ў боязі падацца ў яе вачах невукам няўпэўнена пацікавіўся:

— Можа гэта і ёсьць той самы Камень, які прыводзіць рытм нашай Планеты ў адпаведнасць з Касмічным магнітам?

— Магчыма, — усміхнулася дзяўчына.

Мне здалося, што ў яе рухавых зренках пасялілася іронія. А яшчэ, напэўна, смутак...

— Адкуль вы ведаеце пра Камень? — пацікавілася яна нечакана.

Я паціснуў плячыма:

— Чытаў недзе.

— Чыталі, але амаль нічога не зразумелі? — з'едліва спытала дзяўчына.

«Хіба так знаёмяцца?» — падумаў я і з жalem і крыўдаю паглядзеў на бляявіцу. Выдавала на тое, што скептычная ўсмешка прыляпілася да яе вуснаў неадчэпна і разлічваць на нейкую паблажлівасць марна.

Аднак я перабольшваў... Як заўсёды...

— Ведаеце, чаму людзі баяцца смерці?.. — нечакана спытала яна. Не без іроніі, вядома.

Я падрыхтаваўся да чарговага розыгрышу.

— Таму, што яны не разумеюць, што такое Вечнасць... Рэых падарыў нам магчымасць дакрануцца да яе поглядам. Кожны яго твор прасякнуты Прыгажосцю і Вечнасцю. Узіраючыся ў яго палотны, мы сутыкаемся са сваім глыбінным «Я», са сваім Духам. Бо чалавек найперш ёсць Дух. А жыццё — гэта хучэй сон, чым сапраўднасць... Наша душа спачывае ў «труне», якую мы называем целам...

Я баяўся спалохаць сваімі неразумнымі пытаннямі яе думкі і маўчай.

— Мінулае, сапраўднасць і будучыня — існуюць адначасова. Зямля — гэта толькі месца іспыту нашай Вартасці, Творчасці і месца апошняга Суда. Тут мы праходзім духоўны адбор. Кожны з нас носіць свае «шалі» за пазухай. Імі мы і адважым сабе той кавалак, якога заслугоўваем. Недараўальны грэх — гэта ўйяльца сябе Богам...

— У кожнага з нас сваё разуменне дабрыні... Вечнасці таксама...

— Вы не згодныя? — зірнула яна на мяне недаверліва.

— Што вы!.. — захваляваўся я. — Болей таго, я не супраць прадоўжыць з вамі гэтыу тэму, але, здаецца, нас хутка папросіць з залы. Да закрыцця выставы застаюцца лічаныя хвіліны, — выціснуў я і заклапочана зірнуў на гадзіннік. — Вы не супраць, калі мы прагуляемся ля Дзвіны?

Гэта было нахабства. Аднак па-іншаму я не мог. «Зараз, альбо ніколі», — вырашыў я цвёрда.

— Насупраць гатэля ёсць буфет... Калі жадаеце, магу пачаставаць вас кавай, — смела прапанаваў я. — Альбо півам... Ну-у-у, згаджайцесь... Раскажаце пра Камень?

Маё пытанне засталося без адказу...

Мы спускаліся па каменных прыступках уніз да Дзвіны, а мне здавалася, што я спускаюся ў апраметную нечай душы. З лабірынтаў сковішча чужой дабрыні, смутку і самоты веяла трывогай і невядомасцю. І мне захацелася як мага хучэй перажыць гэтыя хвілінныя нязручнасці...

— Ой, ды тут і ўпасці нядоўга! — засумнівалася дзяўчына, спатыкнуўшыся. Як выявілася, зачапілася абцасам боціка за вышчарбленую каменнную прыступку. Я азірнуўся. Яе рука нехация кранулася майго пляча. Ад яе сыходзіла магічная прыщагальная цеплыня. Нашы крокі адгукаліся гулкім рэхам. Жалез-

ныя поручні апякалі далоні ледзяным холадам. Мяне здзіўляла не столькі бестурботнасць дзяўчыны, якая з лёгкасцю даверылася мне, колькі смеласць маёй прапановы. Гэта быў парыў нахабства, вераломства вечна палахлівага майго «Я». Гэта была радасць, якую людзі чакаюць усё жыццё. Я шукаў у яе бяскрыўдных словах схаваны сэнс. Шукаў і не знаходзіў яго. Бо жаданне паверыць, што гэта і ёсьць тая — адзіная, з якою я марыў ісці па жыцці поруч, тая, якая зможа дапамагчы мне выжыць у гэтым жорсткім, вар'яцкім свеце, перамагала ўсе астатнія мае эмоцыі. Мне хапіла аднаго толькі выпадковага дотыку яе далоні да майго пляча. Я ад хвалявання ўсміхнуўся і ў надзеі зірнуў на дзяўчыну. Але маёй шчаслівай усмешкі яна не заўважыла...

У яе былі выразна акрэсленныя рысы твару: вялікія зялёныя вочы, акуратны нос. А яшчэ ў яе было чулае сэрца. Толькі добразычлівасць у краіне, дзе яна нарадзілася, была раднёю неабароненасці. І, пэўна, яна пра гэта нават не здагадвалася.

У рэстараНЕ было бязлюдна. Маладзенькая афіцыянтка паклала перад намі меню.

— Што будзем піць: гарбату, каву? — спытаў я нясмела.

— Я — каву, — папрасіла Ліда. Так, як выявілася, звалі дзяўчыну.

Я заказаў кубачак кавы, а сабе куфаль піва.

— Раскажы мне пра Камень, — папрасіў я, нібыта іншых тэм для размовы не існавала.

— Баюся, ты не падрыхтаваны ўспрыняць сэнс гэтай дзіўнай гісторыі.

Я пакрыўджана зірнуў на Ліду:

— Не падрыхтаваны?..

— Не падрыхтаваны духоўна, — паправілася яна. — Ды і гісторыя доўгая...

— Абяцаю быць уважлівым слухачом.

Яна адгіла кавы і загадкова прыжмурылася.

— Што ж, слухай. Гэты Камень трапіў на Зямлю з адной далёкай зоркі, — распачала яна свой аповед. — На tym месцы, дзе ён з'явіўся ўпершыню, і ўтварылася знакамітая Шамбала. Менавіта ў гэтай краіне, паводле легенды, на вежы Рэгдэн-Джапо, у асобным памяшканні захоўваецца і зараз гэты Камень. Сцвярджаюць, што незвычайны «пасол» Сусвету ўтрымлівае ў сабе невядомае нашай навуцы рэчыва, якое дапамагае захоўваць вібрацыі Космасу. На радасць людзям, з Каменя ідуць магічныя промні. І не існуе гэтым промням перашкоды. Па свеце блукае кавалак ад гэтага Скарбу. Яму на-

канаваны шлях Вестуна. Гэтая часцінка душы Арыена апавяшчае Чалавецтва аб Вялікіх Сусветных падзеях. Яна захоўвае ў сабе магічную сувязь з галоўным Каменем, і мэта яе — яднанне з Вялікім Брацтвам. Валодаюць ёю — людзі абранныя. І прыносіцца той каменьчык нечакана, зусім невядомымі асобамі. Тым жа нечаканым шляхам, у патрэбны час, Камень знікае, каб паявіцца зноў у вызначаны тэрмін, але ўжо у зусім іншай краіне. З'яўленне Каменя азначае, што наспеў час магутнасці гэтай краіны. Дар Арыена прыносіць з сабою і асабісты Запавет, які павінен быць абавязкова выкананы.

Дзяўчына змоўкла і адпіла з кубачка.

— Што гэта за Запавет такі? — спытаў я нецярпліва.

— Поводле ўсходняй легенды: «Скарбніца падрыхтавана і вораг не возьме залаочонага шчыта. Чакайце Каменя!» Каменем у свой час валодаў Напалеон, але — не без умяшання ліхіх сіл — пагасіў сваю зорку. Камень быў дадзены яму ў Марсэлі невядомай асобай, а ён падарыў яго Жазэфіне, тым самым парушыў Указ — не нападаць на Расею. Каменем валодаў і Аляксандр Македонскі, які распачынаў вялікую справу — уз'яднанне Азіі з Еўропай, аднак і ён аддаў Камень сваёй кахранцы Мелісе.

Дзяўчына хітра зірнула на мяне:

— Жарсць і эмоцыі кіравалі іх учынкамі. Камень павінна насіць жанчына, якой мужчына аддасць яго для выратавання Свету...

Яна замаўчала. Не ўсё, вядома, зразумеў я ў гэтай заблытайнай гісторыі, аднак лезці з пытаннямі не адважыўся. «На ўсё свой час», — падумаў з перакананасцю, што сустрэча гэтая не апошняя. І я не памыліўся... З Лідаю мы жылі ў адным інтарнаце. Аднак сустрэчы не маглі стаць працяглымі, як я на тое спадзяваўся. Вучоба мая ў тэхнікуме заканчвалася. А куды размяркуюць на працу, я пакуль яшчэ не ведаў...

2

— Генік!.. Сынок!.. Гэта бальніца, а не інстытуцкая лабараторыя... І чаму вас вучачы у тых інстытутах зараз?..

Гэтае зневажальнае яўрэйскае «Генік» псуе настрой канчаткова. Жэнік цярпліва выслухоўвае папрокі загадчыка хірургічнага аддзялення і маўчыць. Адмысловец з яго і сапраўды пакуль што неважнецкі... Вопыту не стае і ведаў малавата. Але адкуль таму вопыту ўзяцца? Чарніла і тое не паспела высахнуць на дыпломе: малады, зялёны. «Але хіба гэта пры-

чына для здзекаў?» — думае Жэнік, пакрыўджана пазіраючы на загадчыка. Можна, вядома, паказаць харктар, агрызнуцца, бразнучь дзвярыма: «Які я вам Генік?» Можна, але не з яго харктарам. Харктар не перайначыш. Што зробіш, калі яму дастаўся такі? Тым больш што заўвагі слушныя. І работы ў бальніцы праз край, і медперсаналу не хапае.

— І чаму вас вучаць у тых інстытутах зараз?.. — назойліва перапытвае Сурто, мужчына сярэдняга ўзросту, таўсташчокі, са стомленымі загноенымі вачымі.

— Іван Пятровіч! — умешваецца ў размову дзяжурная медсястра. — Хіба мы з вамі іншымі былі?.. Памятаце, як вы...

— Іншымі, — катэгарычна спыняе медсястру загадчык хірургічнага аддзялення. — Я, ва ўсякім выпадку, дыплом свой не за гроши купіў. А калі і не цяміў у нечым, дык не саромеўся запытацца лішні раз.

— І я не купляла... Але і па нашым часе розныя шустрыкі знаходзіліся. Не за гроши, дык за блат атрымлівалі, — не згаджаецца з ім дзяжурная медсястра. — Хіба малта такіх праз вашыя руکі прайшло? Дарэчы, з некаторых атрымліўся някепскія хірургі.

— Атрымліся, — перакрыўляе яе загадчык аддзялення. — Дзе яны зараз, тыя касталомы? У бізнес падаліся?..

— Рыба шукае дзе глыбей, а чалавек дзе цяплей, — у голасе жанчыны чуеца няўпэўненасць.

— Быць нянькаю не збіраюся. Ні-ко-му-у... Бальніца — не тая ўстанова, дзе можна эксперыментаваць на людзях.

Схіліўшы галаву, як шкадлівы шкаляр, Жэнік слухае і пранейшаму маўчыць. Падумаеш, не запісаў у медкартку выніку аналізаў. Усё і так зразумела...

Свае выхаваўчыя лекцыі бурклівы загадчык ладзіць звычайна зранку, пасля чаго надоўга знікае некуды. Тады Жэнік вышыгвае з шуфлядкі кіпу медыцынскіх картак і пачынае старанна вывучаць іх перад чарговым абходам...

Праца хірурга нудная і нецікавая. Кожны дзень адно і тое ж: прыклейваеш да твару скупую ўсмешку і: «Што вас турбуете?..»

Праз хвіліну ён адчыніе дзвёры ў бальнічны пакой і на кіроўваецца да хворага. Свой новы працоўны дзень, як і заўсёды, распачынае завучанымі да аўтаматызму словамі:

— Як вы сёння пачуваецеся?

Фальш гэтых слоў выдае інтанацыя. Аднак жыццё падпрадкоўваецца жорсткай дысцыпліне цярпення. Ён гэта ведае з уласнага вопыту. І хоць кожны з нас мае схільнасць да спагады і дабрыні, мы таксама даволі хутка звыкаемся з людскім горам. Асабліва, калі сутыкаемся з ім кожны дзень...

Увечары таго дня, калі трагічна загінула мама, у горадзе адключылі электрычнасць. Ненадоўга, праз некаторы час падачу яе аднавілі, аднак адчуванне дыскамфорту, выклікае гэтым раптоўным адключэннем, засталося. І ўвогуле, Жэньку здаўся, што са смерцю мамы ў свеце парушыўся выпрацаваны часам баланс агульной раўнавагі. Дабрыня, на якую спадзявалася чалавецтва, згубіла свой сэнс. Апраметны плявок Сатаны — і шасцярню ў гадзінніку Жыцця заклініла...

Дзяцінства для яго скончылася таксама ў той дзень. Дзіцё перастае быць дзіцём, калі пачынае разумець, што чалавек смяротны. Большая частка яго бесклапотнай пары прыйшла ў інтэрнаце для дзяцей-сірот. Яму не было і шасці гадоў, калі не стала мамы. Даведзеная да суіцыду бацькам-тыранам, яна ўтапілася ў рэчцы, у яго на вачах. Памяць дасюль захоўвае тыя трагічныя фрагменты жнівеньскай раніцы: мамін пацалунак і развітальны крык — крык адчаю і бязмежнай любові:

— Жэнік!.. Сы-ы-но-о-к!..

Калі ён чуе гэтыя слова ад некага іншага — надрывістыя, знявецянныя жыццём, — ён міжволі ўздрыгвае. Уздрыгвае ад адчаю, бо ведае, дзе сапраўднасць, а дзе штучнасць.

— Я вярнуся! Я абавязкова вярнуся! Не асуджай мяне і даруй! Смерці няма, яе прыдумалі людзі!.. Прыдумалі, каб пасяліць у душах страх і сумненне...

Каб зразумець сэнс гэтых слоў, ён тады яшчэ не дарос. Не зусім разумее іх і сёння.

Што гэта: слова-апраўданне ці слова-надзея?..

Дрыготкія вільготныя пальцы балюча ўпіваюцца ў густую чупрыну. Мамін дотык тоіць дабрыню і прымус...

— Пажывеш у цёткі Валі. Яна добрая... Слухайся яе. Абяцай, што будзеш слухацца. Дай слова!.. Яна любіць цябе... Прывыкнеш...

З гэтага моманту ён і пачынае цяміць, што людзі нараджаюцца дзеля таго, каб да ўсяго прывыкаць.

Мама плача і роспачна цалуе яго. Дзіцячыя вусны смакуюць гаркавата-салёную вадкасць — прысмак маміных пацалункаў. Ён адхіляеца. Ён нічога не разумее. Толькі хто яму растлумачыць, што мамы няма ўжо?! У каго яму выпытаць таямніцу гэтых прагнных маміных пацалункаў?..

Шмат пазней, калі ўсвядомяцца падрабязнасці той ранішній трагедыі, якая дасюль вярэдзіць яго памяць, ён зразумее незразумелае: людзі нараджаюцца не толькі дзеля таго, каб да ўсяго прывыкаць, а яшчэ і дзеля таго, каб заслужыць для сябе Вечнасць. Зразумее і пранясе гэтае разуменне праз усё жыццё.

Пранясе ў сваім сэрцы. Лёс не аднойчы будзе помсціць яму за шчырыя, а значыць, безабаронныя пачуцці. Але вера — вера ў Справядлівасць — будзе дапамагаць яму выблытвацца з самых неверагодных, з самых складаных жыццёвых сітуаций. Вера навучыць яго па-філософску ставіцца і да цяжкасцей, і да нешматлікіх радасцей. Напэўна, маміны слова — вылепленыя з пацалункаў — і стануць для яго тым выратавальным маячком, на які будзе імкнуцца яго бязвінная душа... Імкнунца, каб выжыць... І ў яго крохкай дзіцячай свядомасці ніколі не паселіца зло, бо яму там не будзе месца. Бо разуменне Справядлівасці пасялілася там задоўга да той жнівеньскай раницы... І будзе жыць заўсёды.

...Памятай, смерці няма, яе прыдумалі людзі, каб сеяць у душах страх і сумненне...

3

Буднік — чалавек непрадказальны. Што ў яго галаве, ніхто не ведае. Не прывык ён загадзя планаваць сваё жыццё. Мала што можа заўтра здарыцца. Як кажуць, усе пад Богам ходзім...

— Ну, наконт Бога... ты гэта прыплёў, Буднік, — хітра ўсміхаецца Лупонік, мужчына нявызначанага ўзросту, з доўгім прамым носам і густой рыжай чупрынай. Гэта ў яго доме Буднік днёю і начуе некалькі ўжо тыдняў. Так бы мовіць, здымае невялічкі пакойчык на другім паверсе. Здымае — сказана недакладна: пасяліўся і жыве, як у сябе дома. У думках Лупонік, само сабой, пратэстуе супраць такога суседства, але то ў думках. А на справе маўчыць, церпіць. Запазыка ёсьць за Лупонікам перад гэтым чалавекам. Колішняя запазыка, недавральная. І ўсё роўна праўдзівая мэта візіту свайго госця Лупоніку невядомая. А карціца даведацца, цікавасць выплюхваецца аж праз край. Якое ліха прывяло яго сюды? Не вытрымаў нарэшце, спытаў д'ябла і цяпер не рады. Буднік адно павялічыў таямніцу, зацяціўся. Швэндаецца невядома дзе, а калі не, дык сядзіць у пакоі невылазна, замкнуўшыся... Сёння таксама прыплёўся наранку аднекуль. Зноў не начаваў дома, вылупак бяздушны...

— Цёмны ты чалавек, Лупонік. Не кеміш у жыцці нічога!.. Не кеміш!.. — адрывае яго ад дакучлівых вярэдлівых думак Буднік і прытворна ўздыхае: — Прытрымлівацца левых поглядаў — не азначае яшчэ не верыць у Бога. Хіба гэта не Бог вылу-

чыў мяне сярод астатніх? — праводзіць ён указальным пальцам па сваім няголеным твары. Ад правага вока праз усю шчаку цягнеца ружовы шрам. — Нездарма, відаць, Ён мяне пазначыў...

Няўклюдна выблытаеца з доўгага чорнага паліто і падыходзіць да вакна. За акном восень і заледзянеты сум Вечнасці. У мокрай гушчэчы дрэў Дзвіна, за ёю спавітая бясколернай смугою полацкая Сафія. Халады даўно ўжо апанавалі гэты горад. І ад іх калючай варожасці дрыжыкі па целе...

— Жыццё, Лупонік, падмануць немагчыма. Сацыялісты таму і пралічыліся, што адмежаваліся ад простага люду. А людзі, Лупонік, абязцяні любяць... Людзям хочацца відавочнага раю, няважна, дзе: на зямлі ці на небе. Яны не звыклі доўга чакаць, ды абязцяні сацыялістаў зацягнуліся. Ім бы да нечага новага дакумекацца, аднак розуму на тое новае не хапіла. Вось і атрымалася з краінай ні Богу свечка, ні чорту галавешка...

Лупонік згодна ківае галавой: «Хто яго разбярэ, гэтага Будніка?» Ён і тады яшчэ, калі яны вучыліся ў адным тэхнікуме, нос задзіраў, праўда, тады Лупонік не баяўся пярэчыць яму. А зараз... Хрэн яго ведае, што ў галаве ў гэтага бандыта?

— Ты калі-небудзь бачыў сабаку з каўбасою на шыі? — працягвае занудлівы маналог Буднік. Адрывае ад падлогі цяжкія свінцовыя вочы і з'едліва ўсміхаецца. — І не ўбачыш ніколі... Свет, Лупонік, гэта, даруй мне за банальнасць, вялікі тлусты зад, які кожны хоча напіхаць тым, чым яму хацелася б...

— А што рабіць? — збянятэжана зіркае на яго Лупонік. Прыкідваеца, трэба ж неяк падтрымліваць размову.

— Жыць, браток... Людзі не лекары і не нянькі. Тут адно з двух: альбо цябе паважаюць, альбо ты ніхто. Самае галоўнае ў жыцці для чалавека — гэта самасцвярджэнне, — працягвае Буднік. — Калі ж чалавек пачынае губляць упэўненасць, ён здольны на любыя учынкі...

— А справядлівасць?..

— Некалі і я наіўна лічыў, што ўсе нашы беды ад нашай беднасці. Аднак з цягам часу зразумеў, што людзі, у большасці сваёй, шалеюць ад багацця. Дзеля хвілінай пацехі яны ідуць на любую змову са сваім сумленнем. Кім толькі не даводзілася мне быць у свой час... Нават загоншчыкам у Пушчы быў. Гэта пасля так званай перабудовы ўжо. Пасля таго як мяне з дырэктара ляsgаса выперлі. Я гэта да таго, Лупонік, што на сваім вяку з рознымі людзьмі мне даводзілася сутыкацца...

Буднік адыходзіць ад акна і заклапочана чухае патыліцу.

— Загоншчыкам, гаворыш? А што гэта такое? — працягвае патураць яму Лупонік.

— Гэта калі ты заганяеш звера на нумары, замест сабак зна-
чицца... Звычайная працэдура быццам бы... — Буднік змаўкае
і пачынае кашляць. Адкашляўся, працягвае: — Часцей за ўсё
на паляванне ў пушчанскі лес прыязджалі немцы — «гансы»,
як мы іх тады называлі. Нейкі барон Фокінштайн наладзіў са-
праўдны бізнес на гэтым. Плата бралася за кожны стрэл.
За трафеі разлічваліся асобна, ды яны звычайна не забіраліся.
«Гансаў» вабіў азарт, а не трафеі. Яны стралялі па цяжарных
самках, стралялі па маладняку, ім ўсё роўна было, па кім стра-
ляць. Яны стралялі, бо імі кіраваў азарт. А мы, егеры, — лю-
дзі дзяржаўныя, у службовых ававязках якіх было запісаны:
аберагаць, — заганялі гэтых цяжарных самак ім на нумары.
Заганялі за грошы... за вялікія грошы, Лупонік...

— І што?

— Што?.. — злоеца Буднік. — А нічога... На сваёй ра-
дзіме «гансы» дазволіць сабе такога не маглі б, а ў нас — калі
ласка. Аднойчы адзін такі «ганс» на вачах у нас застрэліў лісу.
Застрэліў — сказана замякка. Ён пальнуў у звера жаканам
зблізку і ад таго застаўся хвост ды загрывак. «Гансы» рага-
талі, а мне хацелася плакаць. Мне здавалася, што я таксама
стаў дзічынай — мішэнню. Што аднойчы, калі я не выганю на
нумар звера, яны пальнуць і па мне...

Пакой запаўняецца маўчаннем — працяглым і гнятлівым.

— Ладна, Лупонік, праехалі... Гэта голыя слоўцы, сцёр-
тыя ад частага ўжывання. І не ўсё можна растлумачыць з іх
дапамогаю, — цяжка ўздыхае Буднік — Жыццё толькі з узро-
стам праяўляе да нас нейкую паблажлівасць. Забудзь пра тое,
што я табе наплёў тут... Лады? И ідзі. Давай, давай, тупай.
Мне аднаму пабыць трэба. Працы ў мяне, браток, шмат...
Цяміш?..

Лупонік няспешна зачыняе за сабой дзвёры. «Працы ў яго
многа, — незадаволена бурчыць ён. — Здагадваемся мы пра
тваю працу, сабака! Прыйдёrsя на маю галаву, фіlosaf гэткі...»

— Ну, што, выведаў што-небудзь? — шэптам сустракае яго
ля парога жонка.

— Пайшоў ён!.. — злоеца Лупонік.— Выведаеш у яго...
Як жа...

— Што ж ты яму аб гэтым не скажаш? Узяў і паслаў бы
адкрыта...

— Ты яшчэ будзеш назаліць мне...

Прыгажосць існуе нават у думках. І разуменне яе ў кожнага сваё. Ва ўсякім выпадку, так некалі сцвярджаля Ліда. Аднак, калі я спрабую ўяўляць свой горад з вышыні птушынага палёту, то задумваюся чамусьці не пра тое, што тут налеплена, а пра тых, хто наляпіў усё гэта. «Самае прыгожае ў прыродзе — гэта адсутнасць чалавека». Гэта не я. Гэта разумнік Бліс Карман. Жорсткая, але справядлівая думка.

Я не скептык, таму і мне хочацца верыць, што ў свеце валадарыць Хаос. Што межы паміж абсурдам і прыгажосцю размытыя да непазнавальнасці. І чалавека ад неабдуманых учынкаў утрымлівае страх быць пакараным, а не разуменне нейкіх эстэтычных ці біблейскіх пастулатаў. Гэта я да таго, што ў тыя далёкія юнацкія гады маймі пачуццямі кіравала не скупая мужчынская разважлівасць, а разбуральная сіла эмоций. Тады я не здагадваўся нават, што за здзейсненае давядзецца рана ці позна несці адказнасць. Не важна, за што: за зраду ці за нерашучасць. Нерашучасць і ёсць першы крок да зрады. Менавіта з-за маёй нерашучасці пайшло наперакос усё маё жыццё. Бо можна падмануць усіх, але не сябе самога. Не хацеў бы, каб мая вандроўка ў далёкае і прывіднае юнацтва была ўспрынята чытачом як абсурднае жаданне знайсці апраўданне сваім колішнім учынкам, спробай засумнявацца ў сябе. Так, злачынцы заўсёды вяртаюцца на месца свайго злачынства. Але як бы хто ні палічыў, адмовіцца ад гэтай вандроўкі я не могу ўжо. Не могу, бо даўно ўпотай ад сябе самога сумую аб tym, што мне толькі належыць перажыць яшчэ. Сумую і спадзяюся на літасць лёсу, хоць і выдатна разумею, што сіл на гэта ў мяне не засталося ўжо...

Я люблю свой горад не настолькі моцна, каб ён мог палюбіць і мяне. Перакананы, ён не заўважыць майго раптоўнага знікнення. Ён спіць. А калі прачнецца, яму будзе не да мяне. Я сыходжу не развітайушыся, як гэта робяць людзі пакрыўджаныя. Я пакрыўджаны на сябе. Пакрыўджаны за тое, што недастаткова люблю свой горад. Пакрыўджаны на сваю сённяшнюю скупую мужчынскую разважлівасць, бо разумею, што аднойчы мне давядзецца сюды вярнуцца, і невядома яшчэ, як мяне тут сустрэнуть.

Горад пакуль што не прачнуйцца. Я крочу ціхай бязлюднай вуліцай, і тыя выпадковыя прахожыя, якія трапляюцца мне на шляху, падазронна азіраюцца. Напэўна, яны здагадваюцца, што спяшаюся я насустреч свайму далёкаму і прывіднаму мінулому, а не насустреч сваёй будучыні, як гэта робяць яны. Не важна, што здагадваюцца, стрэлкі на майм кішэнным гадзінніку

адлічваюць час у адваротным кірунку, і спыніць іх немагчыма ўжо... Нікому...

Надвор'е адпавядае настрою. Бясколернае неба нагадвае прэс агромністай сокавыціскалкі. Здаецца, шэрае радно аблокаў за суткі знасілася, і цяпер праз яго, нібыта праз дзіравае сіта, на зямлю сочыцца цягучая бясколерная вадкасць. «Прэс» незадумана сціскаеца, і дробныя кроплі дажджу бяссільна драпаюць панурае, адрастайтыраванае непагадзю да непазнавальнасці наваколле. Узіраюся ў гэтую безаблічную, тужлівую неабсяжнасць больш пільна, і мне пачынае здавацца, што сцяна звлістых ліній якраз-такі зараз і ўтрымлівае гэты цяжэзны «прэс», бо не было б яе, і пад тым нябачным цяжарам было б пахавана ўсё жывое. Пахавана навечна...

Горад задыхаеца ад нястачы паветра. Водар Вечнасці падмяняеца пахамі прэлага лісця і застаялым каналізацыйным смуродам. Мне здаецца, што гэта старое жыщё паспешліва вышіскаеца новым. Відаць, хтосьці спрабуе такім чынам адцягнуць увагу людзей ад нечага галоўнага, неспазнанага яшчэ, вымушае на некаторы час забыцца і на пакуты, і на дробныя нязручнасці, і на смерць увогуле. Аднак для мяне гэтае жыщё цячэ цяпер у адваротным кірунку. Пачуццё тупой апатыі цесна пераплятаеца з разуменнем бессэнсоўнасці ўсяго таго, што адбываеца. У Свеле ўтварылася бездань, з якой выбрацца нельга ўжо. І ўсё, што мне застаетца цяпер, — гэта пакорліва чакаць і жыць успамінамі...

Ля аўтавакзала бязлюдна. На стаянцы насупраць — таксама. Хвалююся і мітусліва азіраюся. Горад спіць. Стрэлкі на гадзінніку над уваходам у будынак аўтавакзала застылі на лічбе дванаццаць, і невядома, гоўнач зараз ці поўдзень. Двухпавярховая «гаргара» недаверліва зіркае паўсяляпымі мурзатымі вокнамі...

Гэтую жанчыну я заўважаю зусім выпадкова. Цень ад будынка, пад карнізам якога яна хаваеца ад дажджу, надзейна засланяе яе ад чужых вачэй.

— Даруйце, вы часам не бачылі аўтобуса са студэнтамі? — кідаюся я да яе, абрадаваны. — Дамаўляліся, што будуць чакаць мяне на стаянцы. Прыйшоў, а іх няма, — скарджуся я.

Жанчына абыякава пазірае на мяне. Гэтая яе абыякавасць пачынае злаваць.

— Разумееце, «NEAPLAN» са студэнтамі... — настырна тлумачу я ёй.

— Што ты раскрычаўся: «NEAPLAN», «NEAPLAN»? Ту-ту твой «NEAPLAN»... Дзесяць хвілін назад, — прарывае жанчыну. — Спаць трэба меней.

— Хто крычыць?.. — злуюся я і плятуся да аўтобуснага прыпынку. Гарадскія аўтобусы, напэўна, яшчэ не ходзяць, і на што я разлічваю, цяжка сказаць.

— Мужчына! — спыняе мяне незнамая. — Сумку мне пакінулі?

— Ой!.. Даруйце!

— Бывае, — ужо прыхільна кідае жанчына.

— Бывае, — пакорліва згаджаюся я.

У паветры завісае цішыня. Такое ўражанне, што ніякай іншай мовай, акрамя мовы маўчання, гэтая жанчына не валодае.

— Трэба ж так спазніцца, — выціскаю я праз сілу.

— Mi-тус-ня... Нібыта з ланцууга ўсе сарваліся... Жывём і не ведаем, што нас чакае праз нейкую хвіліну... Каму трэба гэтая спешка?..

Акцэнт выдае яе. Сто супраць аднаго, што яна — грамадзянка суседняй дзяржавы.

— Даўно ў нашым горадзе? — цікаўлюся я наўмысна, каб спраўдзіцца ў сваіх здагадках.

— Шэсць гадоў, — паныла адказвае тая і тлумачыць: — Муж мой адсюль, двое дзяцей у нас... На радзіму цягну. Не хоча... А там выбары праз тыдзень, мяжу могуць з вамі закрыць...

— Чым жа вам кепска ў нас?

— У нас, у вас... — злуецца жанчына. — У кожнага свая радзіма, свой дом...

Яна недаверліва глядзіць на мяне. Бясколерныя вочы напоўнены смуткам... І трывогай... Мне робіцца шкада гэтай жанчыны. Чаму, не ведаю, але жаданне зразумець стомлены жаночы пагляд, сковішча чужога смутку і жалю, мацнене. Пранікаю і адразу ж адчуваю ў ім сваю нікчэмнасць. «Жэнік, ты — злодзей! — шэпча мне мой унутраны голас. — Злодзей чужых думак...» Ад гэтай высновы, ад няўдалай спробы ўварваша ў чужое жыццё робіцца няёмка. Вочы жанчыны крый-дзяць мяне наўмысна. «У Свеце існуе ўсеагульная сувязь з'яў і ўчынкаў, — перакананы я, — і калі не збочваць з абранага шляху, расшыраюцца не толькі жыццёвыея прасторы, але і дагляды. Бо ўсе мы, хочам таго ці не, — злодзеі. Мы карыстаемся назапашаным вопытам, як сваім. І гэтая схільнасць дадзена нам Звыш, каб выжыць...»

Маўчанне зацягваеца. Аднак і яно некалі павінна парушыцца.

— Так, цяпер гэта зусім розныя краіны, — сумна ўздыхаю я. — Ці маглі мы здагадвацца, што прыйдзе час, і мы будзем сядзець на розных лаўках?

— Вы сядзіце на лаўках з наўбіванымі цвікамі, — рэзка спыняе мяне жанчына. — Сядзіце і маўчыце. Лічыце, што так і трэба. У вас ёсць усё: сіла, воля... У вас няма толькі аднаго — сілы волі. А людзей яднае не воля, а імкненне да волі. Гэтае пачуццё збліжае ўсіх: белых, чорных, каляровых, багатых, бедных... Бо ў кожным з нас жыве мара жыць у пазалочанай клетцы.

Я маўчы.

— Але каб у ёй жыць, у ёй трэба нарадзіцца.

— Вы таксама жывяце ў пазалочанай клетцы?

— Хацелася б верыць, што не... Хаця...

— Дасціпна... Але ці ведаеце вы, што воля без некаторых духоўных абмежаванняў небяспечная? — цікаўлюся я не без іроніі. — Расчыненыя вокны не зайсёды напаўняюць пакой свежым паветрам. Часцей, наадварот, гэта не свежае паветра, а скразнякі. А гэта хвароба для многіх з нас. Скразнякоў не баяцца толькі загартаваныя людзі.

— Во-во...

Разумею яе зневажальнае «во-во...» і злуюся:

— Дайце нам час, і мы знайдзем сябе. Не шляхам рэвалюцый, яны абуджаюць не самыя лепшыя інстынкты, яны робяцца невялікай колькасцю людзей, а ад вынікаў пакутуе народ.

— Вось у гэтым і ёсць вашая жлобская сутнасць, — злуеца жанчына. — Вы прывыклі чакаць. Вы вырылі нару... у саміх сабе і схаваліся ў ёй. Але народ не ануча ля печы, аб якую, каму ўздумаецца, выціраюць боты. Народ — гэта мы з вами. І так званыя гаспадары, якія лічаць, што ўхапілі Бога за бараду, недаўгавечныя... І аднойчы яны таксама зразумеюць гэта...

— Дольчык, дзе ты швэндаешся?

Развітацца з жанчынаю не паспяваю. Валька вынырвае ад некуль з цемры, халае мяне за руку і валачэ праз стаянку на супрацьлеглы бок вуліцы.

— Куды ты мяне цягнеш? Дзе аўтобус? — дапытваюся я.

— З працы адпусцілі? — замест адказу цікавіцца яна.

— Н-не...

— Не адпусцілі? — здзіўляецца Валька. — Ну, ты, Дольчык, даеш. Хочаш, каб вытурылі?

— Дзе аўтобус? Дзе астатнія? — злуюся я.

— Не турбуйся, аўтобус паехаў па Юрый Iванавіча. Мы чакалі цябе, чакалі... Карацей кажучы, я верыла, што ты прыйдзеш... Таму і засталася цябе тут чакаць...

«І правільна зрабіла, што засталася», — хачу падзякаваць жанчыне.

— Юрый Іванавіч — наш гісторык, — працягвае тлумачыць Валька. — Гэта яго ініцыятыва ехаць у Палацк. А яшчэ мы наведаем Мір і Нясвіж... Табе даводзілася бываць у Нясвіжу?

Я напускаю на твар заклапочаны выгляд і не слухаю яе. Я жыву сваімі думкамі. І гэтая жанчына нават не здагадваецца. Ёй ніколі не зразумець, як гэта можна жыць сваімі думкамі...

«Прывітанне, Жэнік!

Дзякую табе за ліст. Жыву, як і жыла. Толькі вечарамі гляджу не на цябе, а на твой здымак. Мне вельмі цябе не хапае, праўда. Я нават выказаць гэтага не могу. Скажу толькі, што хochaцца бачыць цябе, быць з табою побач. Зараз ноч. Ірына спіць, а я сяджу і думаю. Нават не верыцца, што ты не ў гэтым інтэрнаце. Вакол быццам бы ўсё па-ранейшаму, і мне часта здаецца, што калі выйду з пакоя, то ўбачу некага з вас. І не мне адной так здаецца. Мы ўсе першыя дні хадзілі панурыя. Каця з Ларысай так і з'ехалі сумнымі. Цяпер мы з Ірынкаю ўдзвюх жывём. Экзамен па эканоміцы здала на “выдатна”. Уяўляеш, зусім не рыхтавалася. Нават пытанняў у руках не трymала. І вось зноў прайшла “халіва”. Самой нават смешна. Гэта быў апошні мой экзамен. З панядзелка пачынаецца практика. Сёння дырэктар чытаў нам уступную лекцыю. Наплёў “бочку арыштантай”: што мы гультаі, што будзе правяраць нас, што сорамна нам павінна быць за свае учынкі. Слухалі мы яго, а самі думалі: хучэй бы гэтая практика пачалася, хоць адпачылі б. Як сам бачыш, ніякай свядомасці ў нас няма і быць не можа. Вось скончым тэхнікум, тады паглядзім, можа, і ўзарвём з разуменнем справы некалькі ўстановак... Жартую...

На вуліцы зімна, нават у валейбол не гуляем. Сяджу ў пакой. Чытаю Юрый Рытхэу. Ён піша пра чукчаў, пра перыяд станаўлення савецкай улады на Поўначы. Мне падабаюцца такія кніжкі. Гэта нешта накшталт “Узнятай цаліны”. Щікава назіраць за лёсамі людзей, як мяняюцца іх характеристы, як кожны змагаецца за сваё месца ў жыцці. Учора хадзілі на фільм “У маёй смерці прашу вінаваціць Клаву К.”. Фільм пра старшакласнікаў, пра каханне. Нам ён з Ірынай вельмі спадабаўся. Я пад уражаннем ад кнігі і фільма задумалася пра свой лёс. Як пражыць лепей жыццё? Каб нейкая ад мяне карысць была. Табе такія думкі не лезуць у галаву? Мне здаецца, што лезуць. Нешта я разгаварылася на гэтую тэму. Напэўна, трэба проста жыць ды імкнуцца рабіць людзям добро. А ты як лічыш?

Наконт нашых адносін скажу наступнае: думкі таксама патрабуюць увагі, інакш яны знікаюць бяследна. Наша шчасце ў нашых руках. Ты ж не сумняваешся ў сабе, праўда, а чаму тады мне не давяраеш?! Я абяцала, што буду чакаць цябе, абяцала? Аднак паўтараць гэта часта не хачу. Вядома, я не змагу цябе чакаць усё жыццё, сам разумееш. Праўда, гучыць урачыста: “Чакаць усё жыццё!” Аднак часцей гэта пустое выслоўе, высмактанае з пальца. А я не хачу кідацца словамі. Я буду чакаць цябе столькі, колькі змагу, магчыма, вельмі доўга, аднак усё жыццё не абяцаю. Так што — сумаваць дазваляю, а хандрыць — ні ў якім разе. Зразумеў?! Добра, праехалі, а то ты зусім заблытаешся. Памятай, я сумую. Кожная рэч у гэтым пакоі нагадвае пра цябе. Калі шчыра, то зусім “не радуе мяне вясна”! Хоць на вуліцы і зімна, але яна гаспадарыць ва ўсю ўжо. Я такой канапатай зрабілася! Убачыў бы — не пазнаў бы. Праўда!..

У гэтыя выхадныя наведала маму з бабуляй. Развесяліла іх, ды і сама адпачыла ад гарадской мітусні. Дома выдатна, толькі дабраца туды цяжка — снегу намяло, жах! У чацвер сустрэла Алесіча, ён прыязджай з сябрамі. Убачыла яго — вачам сваім не паверыла. Абрадавалася… Мы з ім з паўгадзіны прагаварылі. Я ледзь на аўтобус свой не спазнілася. Алесіч ні кроплі не змяніўся, расказваў: па размеркаванні трапіў у выдатнае месца, непадалёк ад дома. Цікава, куды цябе размяркуюць? Так і не ведаеш яшчэ? Добра было б, каб бліжэй да цэнтра. А то трапіш у глухамань, куды нават аўтобусы не ходзяць. Будзеш жыць нямытым, няголеным, гаварыць развучышся. Жартую, не крыйдуй. Я ведаю, ты станеш вялікім начальнікам. Накшталт дырэктара леспрамгаса. Вядомым зробішся… Тады я з табой сябрую…

У наш інтэрнат завочнікаў пасялілі. Будуць жыць да першага красавіка. Да нас заходзілі ў госці. Цяпер я не ведаю, дзе мае шклянкі, лыжкі, відэльцы. Вечарамі на калідоры шум стаіць, вэрхал… На іх нават ніхто не сварыцца ўжо. Бессэнсоўна… Напэўна, вясна на ўсіх так упłyвае. Нібы звар’яцеляя носімся. Музыка, крыкі… Цікава, што з намі стане ў маі?

Але яны — не вы. Вас мы з Ірынай узгадваем кожны дзень. Пракопіку альбом я так і не даслала. Разглядаем яго цяпер і ўздыхаем: “Выдатныя людзі былі!” Не ўсе, вядома. Першага ў трэцім радзе знізу я за выдатнага не лічу, ды і яшчэ некаторых, не буду ўлазіць у падрабязнасці…

А ў цябе як ідуць справы? Пішы як мага больш, хочацца пра цябе ведаць усё. А лепш прыязджай. Я буду чакаць. Шчыра ка-жулы, я цябе чакаю даўно ўжо, пачынаючы з той хвіліны, як

ты з'ехаў. Праўда... Я так сумую па табе... Уяўляю — сядзіць недзе зараз на печы мой Дольчык, плача, а на вуліцы снег ідзе, на вуліцы зімна, і ісці яму нікуды не хочацца. Няма прычыны, каб швэндаца без справы. І правільна, сядзі і ўспамінай сваю Лідку, думай пра яе, а на другіх не заглядвойся. Вось так...

Буду закругляцца. Прывітанне табе ад Ірыны, Галкі і, асабліва, ад Веры. Зразумеў?! Цалую, кахаю, памятаю... Пішы...

Да пабачэння. Я...»

Аўтобус вынырвае аднекуль з цемры гэтак жа нечакана, як і некалькі хвілін таму паявілася Валька. Напэўна, усе гэтыя нечаканасці з-за таго, што гадзіннік у кішэні маёй курткі адлічвае час у адваротны бок, і маё нежаданне падпрадкоўвацца стабільнасці прытупляе пільнасць.

— Знаёmsя, гэта Юрый Іванавіч, — называе Валька невысокага мужчыну прыкладна майго ўзросту. Мужчына цягне мне сваю маленъкую, падобную да жаночай, руку і хітра ўсміхаецца. У мужчыны выдатны настрой і павялічаны лінзамі глубокія чорныя очы. Наконт колеру іх я магу памыляцца, цымянае, скучое свято ў салоне аўтобуса вымушае мяне сумнівацца ў гэтым. Мужчына нечым мне не падабаецца. Пэўна, ён з той катэгорыі людзей, якіх не хочацца пускаць у сваё жыццё яшчэ да знаёмства. Адкуль у мяне гэта, я не ведаю. Але нейкае шостае пачуццё падказвае мне: «Трымай гэтага чалавека на адлегласці».

Паціскаю руку і называюся. Маладая жанчына з добрым, крыху разгубленым позіркам, напэўна, таксама выкладчыца, паказвае мне вачыма на месца ля вакна. Праціскаюся праз вузкі праход. Аўтобус гудзе, нібы вулей. І я ў ім пакуль яшчэ чужынец.

— Хвілінчуку ўвагі, — заклікае студэнтаў да цішыні ўсё тая ж жанчына з добрым позіркам. — Наш... — яна спыняеца на паўслове і задумліва задзірае галаву.

— Ноёў каўчэг! — падказвае ёй нехта са студэнтаў, запаўняючы сваім звонкім сапрона паўзу. Гэты нехта — мая суседка, і я з несхаванай цікавасцю пазіраю на дзяўчыну: «Чаму Ноёў?»

— Так, Ноёў каўчэг, — згаджаеца са студэнткай жанчына, — пакідае наш любімы і славуны горад. Скажам яму: «Да пабачэння!...»

Студэнтка, якая толькі што ахрысціла наш аўтобус «Ноевым каўчэгам», пазірае на мяне і лісліва ўсміхаецца. Нашы позіркі сустракаюцца, і мне хочацца верыць, што ўсё ў гэтым свеце падпрадкоўваеца Яе Вялікасці Выпадковасці...

Жэнік кроцыць па калідоры, уздоўж шэрых сцен. Ад акна на іх дрыготкая палоска святла. Ён дакранаеца да яе пальцам. Святло ўелася ў атынкоўку, зрабілася неад'емнай яе часткай. Холад перадаеца ўсяму целу. Ён азіраеца. У калідоры ніводнай душы. У паветры вісіць устойлівы смуродны пах паленага тлушчу. Скупое калідорнае святло нібыта панцыр. Пад ім пашарпаныя шэрыя сцены. Што тоіца за імі? Ён распранае вачыма цнатлівую інтэрнацкую цішыню і спрабуе ўявіць сабе, чым жывуць гаспадары гэтых невялікіх аднатаўпных пакояў. Спрабуе — і не можа... Но, каб уявіць сабе тое, што ты хочаш, трэба ведаць, што ты збіраешся сабе ўявіць...

Жэнік робіць некалькі крокаў да абітых чорным дэрмацинам дзвярэй і спыняеца. Марудзіць хвілінку-другую, выцірае пальцы насоўкай і націскае на дзвярную ручку. У пакой накурана, і, каб праветрыць яго, нядайна адчыненай фортачкі недастаткова. Нягледзячы на тое, што скразняк уварваўся ўжо ў пакой, цыгарэтны чад з прымесцю пахаў кавы, парфумы і поту ўсё яшчэ вісіць у паветры.

— Прывітанне! Я на хвілінку...

У адказ маўчанне. Ён робіць яшчэ некалькі крокаў, і першае, на чым затрымліваеца яго позірк, гэта карціна. Яна вісіць над ложкам у прыгожай багетавай рамцы і нагадвае акно ў незнаёмы і прывідны свет: сляпое і заседжанае дзе-нідзе надакучлівымі мухамі. Паўзмрок, які валадарыць у памяшканні, не замінае яму разглядзець прыгажосць гэтай «заваконнай» казкі — казкі аб вялікім чорным сонцы. Гэта менавіта яно рассцілае ўладарна свае чорныя як смоль промні. Над лесам і над вадою, якія шчыльна акальцоўваюць з усіх бакоў крэпасць, носіцца чорная птушка. Яна і сцеражэ гэтае княства цемры. І ўсяму таму спрыяноць няўлоўны, заклапочаны рытм натоўпу дрэў, маналіт муроў вежы, строга раскрэсленая лінія званіц і вольны размах крылаў чорнай птушкі. Палахлівае сонца коціца за даляглід. Яно ўжо не здольнае супрацьстаяць пераможным акордам чорных промняў. Яно нават не можа прабіцца праз іх. Свет да краёў запаланёны цемрай...

Ён адрывае позірк ад карціны і аглядае пакой. З мэблі ў ім ложак, шафа і пісьмовы столік. На дзвярах вялікае люстэрка, на сценах кніжныя паліцы. Замест кніг у іх парфумы.

— Не грукай дзвярыма, — папярэджвае яго Тэрэза. — Люстра трymаеца на добрым слове і можа ўпасці...

Дзяяўчына выходзіць з-за шафы і збянтэжана паціскае плячыма. Ён зауважае, як твар яе пакрываеца густой чырван-

ню. Ён асцярожна зачыняе дзверы і заходзіць у пакой. Сэрца шчымліва сціскаецца. Сэрца хоча штосьці нагадаць. Магчыма, яно хоча папярэдзіць яго аб нечым важным. Толькі слухаць сэрца няма часу. Ён перакананы, што начаваць застанеца ў гэтым пакоі, на ложку са ўзбітымі мяkkімі падушкамі.

— Магу прыматацаць, — прапаноўвае ён, скоса пазіраючы на люстэрка. — Хочаш?..

— Другім разам, — адмаўляеца дзяўчына, не хаваючы сваёй нядобразычлівасці.

У Тэрэзы залацістыя валасы з завіткамі каля вушэй. Валасы блішчаць і падобныя да апалай лістоты — той, што рассыпана па брукаваных дарожках у цэнтральным скверыку, насупраць інтэрната. Жэньку здаецца, што валасы яе вымазаны гусіным тлушчам. Наўмысна, каб зберагчы свой цнатлівы залацісты колер. *Зберагчы для зімы...*

— Адкуль яна ў цябе? — паказвае ён вачыма на карціну. — Раней яе тут не было... Ты пачала захапляцца жывапісам?

— Гэта Чурлёніс: «Балада аб чорным сонцы».

Жэнік падыходзіць да карціны і кранаеца палатна пальцам.

— Гэта копія, — удакладняе Тэрэза. — Арыгінал згублены...

— Адкуль яна ў цябе? — настойліва перапытвае Жэнік.

— Мастак адзін падарыў.

— Зразумела... ты стала цікавіцца мастакамі...

Тэрэза маўчыць. Ён таксама. Маўчанне намагаеца перамагчы маўчанне. Напэўна, каб нарадзіць шчырасць. Ва ўсякім выпадку, ён на тое спадзяеца.

— Што ў цябе яшчэ новенькага?

— Джынсы...

Тэрэза дэфіліруе па пакоі.

— Як?..

— Класныя, — адказвае Жэнік. У голасе несхаваная абыякавасць.

— А вочы?

— Вочы таксама класныя...

— Не, Жэнік, — сумна ўсміхаецца Тэрэза. — У іх няма ранейшага бліску, няма свежасці...

За яе праніzlіvай халоднай усмешкай тоіцца нейкае глыбока схаванае расчараўванне.

— Тэрэза, нам неабходна пагаварыць.

— Аб чым? — здзіўляеца яна.

— Іншы раз мне здаецца, што ты... — ён замаўкае і сумна глядзіць на Тэрэзу. — Што ты нешта старанна хаваеш ад мяне. Можа ў цябе ёсьць нехта іншы? Лепшы?..

— Чаго ты хочаш? — злуецца яна.

— Я хачу, каб ты калі-небудзь закахалася ў мяне. Я пачакую... Чуеш?

— Я і так цябе кахаю.

— Не, Тэрэза, не кахаеш... Ты толькі дазваляеш кахаць сябе...

Яна хоча дадаць нешта ў апраўданне, аднак перадумвае і збянтэжана ўсміхаецца. Яе ўсмешка агаляе адзіноту. Яго адзіноту. Ён не ведае, пра што гаварыць далей, і маўчыць. Лепшы сродак ад болю — гэта туга. Туга па сваіх пачуццях...

Калі б нехта спытаў у яго ў гэты момант, з чаго складаюцца нашы эмоцыі, ён не задумваючыся адказаў бы: з іроніі. Вечар таксама вылеплены з іроніі. А яшчэ з пацалункаў...

Усю ноч яны мілуюць адно аднаго. Раніцай разам пакідаюць цесны інтэрнацкі пакойчык. Яна ідзе на працу, ён — на пошуку ўчараашняга дня. Настрой выдатны. Калі не ўлічваць, што хочацца спаць. Аднак санлівасць хутка пройдзе. Кубачак кавы верне ўпэўненасць і бадзёрасць...

6

Ноччу ідзе снег. Раскалупаныя вулічным святлом жоўтыя дзіркі ў ліпкай цягучай цемры запоўненыя каліровым віхурным пылам. Цені нагадваюць пачварных міфічных жывёл. Парывісты вецер гоніць гэты прывідны статак у канец вуліцы, потым вяртае яго назад. Вуліца падобная да вялізнага вальера — запыленая і пакалечаная капытамі нябачных міфічных істот. Але вецер некалі сціхне... Снег таксама... Першы снег не ляжыць доўга. А пакуль... Сняжынкі сыплюцца з развязанага меха Вечнасці і разносяцца ветрам па вуліцы. Акамянялая завірушная цемра набывае выразна акрэсленныя формы. Буднік узіраеца ў гэтае размытае да непазнавальнасці Нешта і думае пра Вечнасць. І noch цалкам спрыяе гэтаму. За вокнамі падае снег. А ў пакоі цішыня... Буднік слухае сябе — там таксама цішыня...

Недзе на краі бездані віднеецца Вялікі Горад. У шэра-белай дымцы вымалёўваюцца размытыя адлегласцю шматпавярховыя будынкі. Яны нагадваюць Будніку пакорлівых вартаўнікоў лета, што сыходзіць у нябыт. Яны ўсё яшчэ працягваюць несці сваю бездакорную, пачэсную варту. Але іх пакорлівасць нікому не патрэбная ўжо. Пакутуючы ад гэтай напатканай знянацку сваёй непатрэбнасці, пакутуючы ад незразумелай зямным

істотам безвыходнасці, іх запыленыя паўсяляпая вочы-вокны
роспачна моляшь аб літасці...

Здрада выношваецца гадамі. Ускормленая добрымі намерамі, яна ціха гняздзіцца ў нашай свядомасці па суседстве з дабрынёю. Але аднойчы яна абавязкова прайвіцца...

Калі ён думае пра Вечнасць, яму згадваецца невялічкі інтэрнацкі пакой — усё, што засталося яму ад колішняга жыцця. Пакой гэты ў доме № 20 на вуліцы Піянерскай, і час у ім больш не вымяраеца звыклым ціканнем ходзікаў. Яны сапсаваліся некалькі гадоў таму, адразу ж пасля недарэчнай, заўчастай смерці жонкі. Час у гэтым пакоі вымяраеца крокамі... Як адлегласць...

У гэтым каменным казённым саркафагу, які называюць зневажальна «дзіватнікам», ён марыць аб дні заўтрашнім. Мроіць, бо разам з ім у гэтым пакоі пасяліўся і жыве цэлы свет — свет яго ўражанняў і крыўд. Недасягальны для іншых, як сама недасяжнасць.

А з чаго ўсё пачыналася, ён выдатна памятае. І калі ім авалодвае туга, ён не цураеца паблukaць сярод лабірынтаў сваёй памяці, паблukaць у пошуках страчанага — таго, чаго не вернеш ужо ніколі. Бо мары — не матэрыя. Яны з'едзены звычайнай людской абыякавасцю. Нібыта з'едзены ненажэрнай моллю дыван — той, што вісіць у яго пакоі над ложкам. І няма яму ніякай справы да таго, што выношвае за сваёй пазухай гэты складаны і жорсткі час. Ён перакананы: не час вінаваты, што людзі такія, а людзі вінаватыя, што такі час...

У краіне, дзе ён нарадзіўся, пра існаванне Бога не здагадваліся. А тыя, хто здагадваўся, верылі ў яго ўпрай...

Таму ад размоў на тэмы рэлігіі ён далікатна ўхіляўся. Прыймліваўся левых поглядаў: і ў жыцці, і ў палітыцы імкнуўся верыць у магічную сілу слова, а не ў нейкі там міф. І калі аднойчы апынуўся ля царквы, шчыра здзівіўся:

«Рыхтуйце запалкі, паміナルныя свечкі закупленыя ўжсо!..»

Насамрэч ніякай выпадковасці ў яго ўчынку не было. Бо ўсе нашы ўчынкі — вынік нашых думак. Бо адна бяда вондзіць за сабою другую. Бо людзі звяртаюцца да Бога часцей за ўсё тады, калі чакаць дапамогі ім больш няма адкуль...

Жыццё пачынала здзекавацца з яго. Спачатку яго вытурылі з дырэктарскай пасады. Потым адабралі службовую кватэру, а потым... Потым захварэла жонка... У пошуках выратавальнай саломінкі ён і апынуўся ў той дзень ля царквы...

Калі Бог — міф, то ці можса ён існаваць вякамі? Вось якая думка закралася ў яго свядомасць у ту ю хвіліну. Залезла і ўкаранілася там, каб выціснуць усе астатнія думкі.

«Не прасі рады ў Бога, — іранізавалі з яго неаднойчы калегі. — Ён усё роўна пакажа самы цяжкі шлях...» Але калі гэта так, то чаму ж мы адчуваєм радасць ад веры ў Яго?

Думкі спляталіся ў клубок супярэчнасцей... Думкі нараджалі сумненне... І ён няўпэўнена накіраваўся да царквы.

«Магчыма, гэта і ёсьць тое месца, дзе людзей разумеюць з паўслова? — думаў ён, мітусліва паглядваючы ва ўсе бакі. — Ці зразумеюць мяне тут?...»

Царкоўная брама была прыадчыненая. З аднаго яе боку стаяў сівы дзядок, з другога — жанчына з невялічкаю скрынкай у руках. Галава ў старога была схіленая долу. У жанчыны, наадварот, смела ўзнятая. «Ім бы толькі выкленчыць што-небудзь, — гідліва падумаў Буднік, разглядаючы гэтых папрашаек. — Бог падасць...» — выцадзіў ён праз зубы. Не выгрымаў праніzlівага, ледзянога позірку жанчыны, апусціў галаву...

— Бог любіць цябе... — лісліва прашаплявалі вусны старога.

Ён уздрыгнуў. Далонь жабрака нахабна парушыла межы дазволенай прасторы. «Чаму ж мы адчуваєм радасць ад веры ў Яго?»

«Вартайнікі жыщця» з'ядалі яго патрабавальнымі позіркамі. Ён зрабіў некалькі кроکаў назад і, апынуўшыся ў недасягальнасці іхніх рук, супакоіўся.

— Бог любіць цябе!.. — зноў прашапляявіў стары.

Буднік намацаў у кішэні кашалёк і адлічыў некалькі пачэртых паперак. Павагаўся і падзяліў іх на дзве роўныя купкі.

«Знаем тебя, переодевшіся гомункул! Опять ты выполз!..»

Словы вылезлі аднекуль знутры, з неспасцігальных глыбінь ягонай свядомасці. І ад гэтай магільнай бяздоннасці павеяла ледзяным холадам. «Чаго я прыпёрся сюды?» — падумаў ён з раскайннем.

На невялікім царкоўным дворыку было людна. Аднак ніхто не звярнуў на яго ўвагі. Людзям было не да яго. Ні зараз, ні ўвогуле...

— Бог любіць цябе!..

У царкве ён прабыў нядоўга. Пастаяў сціпла ля дзвярэй. Паўзіраўся ў абразы святых. Паслушаў святара. «Бога няма ў гэтай царкве», — вырашыў ён і ў сполаху ад сваёй думкі пасунуўся да выходу. «Бога няма ў гэтай царкве, — падумаў ён

зноў, але ўжо з упэўненасцю. — Яго прыводзіць сюды малады святар — той, які пільна ўзіраўся ў очы... На каго тады спадзяваца мнем? На самога?...»

Буднік падыходзіў да аўтобуснага прыпынку, калі яго аклінулі. Ён пазнаў гэты працяглы задушлівы кашаль і азірнуўся. На яго з дакорам пазіраў старац — той, якому ён даваў міласціну.

Ад гэтага позірку па скуры прабеглі дрыжыкі: «Чаго табе яшчэ?...»

— Пачакайце... Я думаю, што вы няшчыры чалавек. Адбітак вялікага граху прылеплены да вашага твару. Забірайце свае грошы, а то ведаецце... — захваляваўся ён. — Розныя людзі сюды прыходзяць... І чым таўсцейшую свечку ставяць, тым большы грэх на іх душах ляжыць...

Грошай Буднік не ўзяў — кінуўся прэч. Далей ад тых, што ківалі яму наўздагон, ад тых, што пагарджалі ім. Затуліўся за газетным шапікам, аддыхаўся. Яго званітавала...

Калі боль у страйніку пачаў пакрыху сціхаць, агледзеўся. На прыпынку было бязлюдна. Толькі на брудным асфальце чарнелі свежыя сляды ягонага нядайняга граху...

Ён адрываецца ад думак і з трывогаю глядзіць на гадзінік. Стрэлкі набліжаюцца да дванаццаці. Стрэлкі крадуць час. А ён усё ніяк не можа вызначыцца, чым будзе займацца заўтра. Думкі не даюць адхланнія. Думкі вымушаюць хвалявацца. Ён зіркае некуды ў глыбіню двара. За гэтай вялікай дваровай ямінай шырокая вірлівая вуліца. Вуліца спавіта шэрым прасцірадлам празрыстага сутоння. Вуліца намагаецца вырвацца са шчыльнай цаглянай абалонкі — дваровой бездані. Аднак намаганні яе марныя. Цела непадуладна рэгенерацыі абнаўлення. Буднік бачыць людзей. Людзі з зайдроснай настойлівасцю месяць шэра-белы паўзмрок. *Валау́жныя шукальнікі існасці...* Буднік бачыць машыны. Машыны цягнуцца з невялікай хуткасцю і нагадваюць балотных чарапах. Чарапахі лена перасоўваюцца ў пошуках корму. «Створанае чалавекам аднойчы — створанае ім, каб задаволіць свае амбіцыі, — думае ён, сузираючы заснежаны горад. — Адны — ствараюць, другія — разбураюць... І невядома яшчэ, каго больш — вандалаў ці стваральнікаў? Мода на герастратай вяртаеца...»

Людзі — спрактыкованыя акцёры. І ён у гэтым перакананы. Бо калі б яны не былі такімі, жыццё стала б сумным і нецікавым. Аднак ролі бываюць не толькі станоўчымі...

«Чалавек здольны згуляць любую прапанаваную рэжысёрам ролю», — сцвярджаў некалі вялікі Станіслаўскі. І не па-

мыляўся. Досвед падказваў яму: чалавек здольны гуляць і ролі, прапанаваныя самім жыщём. А гэта намнога складаней. Калі ў першым выпадку ёсць выбар, то ў другім такога выбару няма...

Будніку належала сыграць ролю Герастрата...

«І гэта адбудзеца заўтра, — сказаў ён сабе. — Заўтра альбо ніколі...»

Сон бярэ верх, і Буднік засынае... Пад ранак, незаўважна... І калі б нехта зазірнуў у пакой у гэтую хвіліну, то ўбачыў бы, што сядзіць ён у крэсле з шырока расплюшчанымі вачымі. І вочы тыя стомленыя і безжыццёвыя...

7

Кішэнны гадзіннік — рэч дарагая для мяне. Набыты ён дваццаць пяць гадоў назад Лідай, у ламбардзе, мне ў падарунак. Зараз гадзіннік сапсанаваны, і адрамантаваць яго не даходзяць рукі. Ды і патрэбы вялікай няма. Гадзіннікам я ўсё роўна не карыстаюся, а прыхапіў яго з сабою ў дарогу як напамін пра далёкія і шчаслівія дні. Для мяне ён накшталт нажыўкі на гачку часу, якую хочацца заглынуць, каб спатоліць духоўны голад. Аднак мінулае, куды я вяртаюся неаднойчы ў сваіх думках, з'едзенае ўшчэнт вандалам-часам. Ад яго засталіся толькі рэшткі, асобныя фрагменты, з якіх ніколі не вылепіць таго, чаго нельга вылепіць. Гадзіннік гэты і ёсць асколак шчаслівай юнай пары, памяць, набытая ў ламбардзе...

Гадзіннік адлічвае час у адваротны бок, і дзяўчына, якая сядзіць поруч, весела ўсміхаецца. Калі б не гэты шыкоўны аўтобус замежнай фірмы, калі б не гэты сапсанаваны гадзіннік, калі б не гэты горад, якому я недастаткова ўдзяляю ўвагі, я паверыў бы, напэўна, што ў свеце існуюць не толькі выпадковасці, але яшчэ і цуды. Бо дзяўчына, якая сядзіць поруч і какетліва ўсміхаецца мне, падобная да Ліды як дзве кроплі вады. Магчыма, я перабольшваю, магчыма, падабенства іх толькі ў іх маладосці, у аднолькавым успрыманні жыцця. Але нават калі гэта і так, я не хачу прызнаваць сваіх памылак. Я эгаіст, і мне дазволена памыляцца. Не ўсё так кепска, грамадзяне «суддзі»!.. Адмоўныя рысы хараکтару таксама прыносяць за давальненне, няхай сабе і хвіліннае...

— Вас як завуць? — звяртаюся я да дзяўчыны.

— Ліда, — какетліва ўсміхаецца тая.

— Ліда???

— Вам не падабаецца маё імя? Чаму вы здзіўляецесь?

— Што вы!.. Наадварот... Можа, гэта гучыць банальна, але ў юнацтве маю дзяўчыну таксама звалі Лідай... Дарэчы, вы з ёю падобныя ў нечым.

— У чым?

— Дольчык, перастань чапляцца да студэнтак, — умешваецца ў нашу размову Валька і звяртаецца да прысутных: — Таварышы студэнты, з намі едзе паэт, і ён пачытае нам зараз свае вершы. Што-небудзь з лірыкі, Дольчык!..

У твар шугае гарачынёю. Такога ад Валькі я не чакаў.

— Што вы, — хвалуюся я і збянтэжана пазіраю на студэнтку. — Я не збіраўся чытаць сёння вершы... Я не рыхтаваўся нават...

— Дольчык, не дуры галаву. Да чаго ты не рыхтаваўся?

— Чытаць вершы, — настырна сцвярджаю я.

— Дольчык, ты — эгаіст! Вы толькі падумайце, каб прачытаць верш, трэба рыхтавацца, — здзіўляецца Валька.

— Ой, як цікава!.. Пачытайце, калі ласка! — какетнічае суседка. — Што-небудзь пра каханне...

Ёй я адмовіць не магу. Аддуваюся некалькімі завучанымі да аўтаматызму радкамі. Дзяўчына пляскае далонямі: «Класна!»

— Хвілінку ўвагі! Хвілінку ўвагі! Зірнём у вакно.

Голос Юрый Іванавіча дрыжыць. На ілбе кропелькі поту.

— Зірнём у вакно... — просіць ён студэнтаў. — Наш «Ноеў каўчэг» вырульвае на галоўную магістраль. Перад намі простая дарога на Полацк. Зараз яна асфальтавая, а вось некалі ў Сярэднявеччы...

Юрый Іванавіч на хвілінку засяроджваеца. У аўтобусе ўсталёўваецца цішыня.

— А вось у Сярэднявеччы мангола-татары да Полацка так і не дабраліся. І мячэцяў у гэтым горадзе няма, і ніколі не было. У Наваградку ёсць, у Мінску была, а ў Полацку няма.

— У Мінску? — здзіўляецца нехта.

— Так... Мячэць знаходзілася на старым Замчышчы, — тлумачыць Юрый Іванавіч. — І пабудавалі яе прашчуры крымскіх татар. Іх продкі дабраліся да нас па Дняпры.

— Насупроць плыні? — перапытвае здзіўлена той жа голас.

— Менавіта. Якая там вайна пасля ўсіх выпрабаванняў, што выпалі ім у часе паходу? Разумнымі татары аказаліся, здаліся ў палон без бою. Вось ваявода і дазволіў ім будавацца ў Татарскай Слабадзе.

Гэта апошнія слова, што я чую. Голос Юрый Іванавіча не куды знікае. Думкі вяртаюць мяне зноў у юнацтва — у час маіх надзеяў і выпрабаванняў...

«Прывітанне, мой любы!»

Сёння субота, і я толькі што вярнулася з суботніка. Прыбіра-ліся каля тэхнікума. Было весела. Вечарам збіраемся на танцы ў “Караедню”. Тысячу гадоў не была там. З хвіліны на хвіліну ма-юць прыехаць дзяўчата: Верка з Галькаю. Яны цяпер да мяне кожны дзень прыядзяюць. Гуляем з імі па горадзе. На ву-ліцы ўпала — вясна. Хутка святы. Збіраюся наведаць бацькоў. Нам якраз вольны тыдзень выпадае, вось я і пакарыстаюся гэ-тым. Калі шчыра, дык я і так гуляю цэлы тыдзень. Начальнік наш у камандзіроўцы, мы і рады: “сачкуем” з практикі. Па праў-дзе, практика надакучыла. Працы па горла, а кіраўнік нейкі не-сур’ёзны. Не начальнік, а паўдыплома страты. З ім толькі нервы свае трэплемеш. Кожны дзень сварымся. Цікава, якую ён характа-рыстыку мне напіша? Тэма ў мяне сур’ёзная. Усе доследы давядзеца праводзіць самой. Цікава, што з гэтага выйдзе? Буду трymаць цябе ў курсе сваіх дасягненняў. Хто ведае, можа, мне не дыплом давядзеца абараняць, а кандыдацкую дысертацыю? Во хохма будзе, Лідка — дацэнт! Уяўляеш?! Я — не...

Каб ты толькі ведаў, як я па табе сумую. Сяду пісаць ліст, а слова нейкія не тыя, адшукваю-адшукваю патрэбныя, а по-тым як напішу, самай чытаць брыдка. І ўвогуле, не выходзяць у мяне да цябе лісты. Некаму іншаму пішу лёгка, а табе хочацца ўсё-усё напісаць. Ты даруй, але цяжка выгаворвацца і не бачыць тваіх вачэй. Можна толькі здагадвацца, што ты скажаш у адказ мне. Часта згадваю нашы з табой размовы... Памята-еш? “Мне с тобою светло...” А мне хочацца дадаць: “И темно без тебя...”

Усё... Цалую!.. І выкінь з галавы, што мы не сустрэннемся болей. Калі ты не прыедзеш, я сама цябе знайду, дзе б ты ні быў. Сцеражыся тады!.. Зразумеў?

Кахаю... Цалую... Я.»

8

Сустрэцца яны дамаўляюцца ў «Братчыне». Жэнік любіць гэты невялікі гасцінны «барчык» у келлі былога манастыра. Падабаецца за ўтульнасць і неблагое абслугоўванне.

У зале паўзмрок. Жэнік адчыніяе дзвёры і некалькі хвілін пільна вывучае памяшканне. Столік, за якім ён любіць бавіць час за кубачкам кавы, заняты. Гэта засмучае яго. Ён кідае не-

задаволены позірк на мужчыну, які сядзіць за гэтым сталом, і накіроўваецца да суседняга.

Да сустрэчы з Тэрэзай застаеца хвілін дваццаць. І гэтага больш чым дастаткова, каб сабрацца з думкамі. Памеркаваць ёсьць пра што. Тая недагаворанаць, тое неразуменне, якія ён адчувае з боку Тэрэзы апошнім часам, пачынаюць псаваць іх адносіны... А страчваць Тэрэзу ён не збіраеца. Што ён — тэлепат, каб чытаць чужыя думкі?..

— Піва і што-небудзь з халодных закусак. І... — просіць ён і глядзіць на гадзіннік, — праз трынаццаць хвілін — два кубачкі кавы.

Гіпсавая ўсмешка на твары ўгодлівага афіцыянта павялічваеца:

— Што-небудзь яшчэ?

Жэнік адмоўна круціць галавою. Здань угодлівага чалавечка знікае за дзвярыма службовага памяшкання, каб вярнуцца праз некалькі хвілін з півам і салатай. Ставіць прынесенае на стол і, пажадаўшы смачна есці, зноў знікае за паўадчыненымі дзвярыма.

Жэнік адпівае глыток піва і зноў акідвае позіркам мужчыну, які сядзіць за суседнім столікам і косіцца на яго. На хвілінку іх погляды сустракаюцца. «Дзівак нейкі», — незадаволена думае Жэнік, разглядаючы мужчыну. Шрам ад вуха да падбародка псуе твар незнамца, надае яму нешта крымінальнае. Мужчына паспешліва пераводзіць позірк на экран тэлевізара.

Чалавек — істота сацыяльная, — распаляеца чалавек на экране. — І ад гэтага нікуды не дзенешся... Я не пра рэлігій нават, не... я пра свой асабісты светапогляд... Няхай сабе і дамарослы... Гадаваўся я ў матэрыялістычным асяродку, можна сказаць, у атэістычным... І ўсё было б добра, калі б не мой жыццёвы вопыт... З гадамі ён накопліваўся і аднойчы стаў вырывацца за межы свядомасці. Што было мне рабіць? Заплюшчыць вочы і чакаць? І я вырашыў дапусціць, уявіце сабе, толькі дапусціць, што выхаваны ўва мне светапогляд няправільны... І я адразу адчуў сябе іншым чалавекам... Разумееце? У нечым маё светаўспрыманне падзеяй і ўчынкаў супадала з пастулатамі асноўных рэлігій, у нечым — не... Але пакрысе яно выбудоўвалася ў адладжаную, лагічную схему, наколькі гэта было магчыма... Я гэта да таго, што асноваю жыцця можа стаць толькі свой уласны вопыт, а не вопыт, набыты з кніжак...

— Выходзіць, што чужыя памылкі нічому добраму не вучыць? — здзіўлена пытаеца вядучы.

— Выходзіць, не вучаць.... І ведаеце, чаму?

— Чаму?

— Бо ўсё ў гэтым свеце мае кошт. Людзі не цэнняць таго, што дастаецца ім за так. Кожны пражывае сваё жыццё...

— А школа?

— Школа?.. Школа не выхойвае. Школа дае адкукацыю...

Жэнька адводзіць вочы ад экрана. Мужчына за суседнім столікам пазірае на яго з цікавасцю археолага, які толькі што адкапаў на занесеным векавым пылам гарадзішчы вялізныя біўні маманта. Гэтая яго звышуважлівасць пачынае раздражняць Жэніка. Ён пазірае незадаволена на мужчыну, потым на гадзіннік — стрэлкі набліжаюцца да паловы першай. Тэрэза спазняеца.

Дзверы службовага памяшкання адчыняюцца, і адтуль вынырвае постаць афіцыянта з двумя кубачкамі кавы... І з неадчэпна прылепленай да твару ўсмешкай...

— Адкуль яны бяруць такіх?.. — разважае ўслых незнаёмец.

Ад яго абыякавага, безжыщёвага позірку Жэньку робіцца няёмка. Ён спрабуе надаць твару заклапочаны выгляд. «Тэрэза не прыйдзе. І з гэтым трэба змірышца».

— Малец, ты адкуль? — падсаджваеца за яго стол незнаёмец. Кубак з півам напалову парожні.

— З Грамоў, — нехаця адказвае Жэнік.

— З Грамоў? — здзіўляеца незнаёмец. — Ганялі нас Грамы некалі.

— Каго гэта — «нас»? — скептычна пазірае на яго Жэнік.

— «Караедаў»... Так называлі нас, навучэнцаў ляснога тэхнікума, у горадзе. Напэўна, зараз усё па-іншаму...

Жэніку падаецца, што разважае незнаёмец сам з сабою. Вочы яго бязмэтна блукаюць па зацемненым памяшканні. Яны патухлыя і безжыщёвыея. Шрам на твары ружовы, наліты крывёю.

— Малец, вось скажы мне: ты баішся смерці?

Вочы незнаёмца як прысоскі. Жэнік спрабуе адшукаць у іх тое, што збліжае людзей, родніцу іх, і не знаходзіць. Бо колькі ні ўзірайся ў іх — вочы акамяnelыя і непадступныя.

— Я і не жыў яшчэ, каб задумвацца над гэтым, — злоеца Жэнік.

— А я баюся. І чым меней часу застаецца ў мяне да гэтага запланаванага дня, тым меней упэйненасці, што я здольны смела зірнуць ёй у вочы.

— Нехта з вялікіх сказаў: «Людзі, якія не любяць жыцця, ведаюць, калі яны памруць», — з'едліва пазірае на яго Жэнік.

— Смаркач! Што ты разумееш у гэтым?..

Размова не атрымліваецца, болей таго, пачынае набываць нейкую непрадоказальную агрэсіўнасць. Жэнік устасе з-за стала.

— Малец, пачакай... — вочы незнамца па-ранейшаму халодныя і безжыццёвыя. — Пагавары са мной...

Жэнік моўчкі накіроўваецца да выхаду. Незнамец яго не затрымлівае...

Тэрэзу ён знаходзіць у цэнтральным скверыку, непадалёк ад памятнага знака літары «Ў». Аднак не лёсам роднай мовы заклапочаны ён у гэты момант, як на тое разлічвалі, напэўна, аўтары гэтага арыгінальнага помніка. Сярод моладзі, якая туслеуета ў скверыку, ён заўважае незнамага яму хлопца. Напэўна, гэта і ёсьць той самы мастак, пра якога яму ўчора распавядала Тэрэза. Ну, вядома, ён, хто ж яшчэ: барадаты, самаўпэўнены. Мастакі ўсе барадатыя альбо ў берэтах. Жэнік марудзіць хвілінку і падыходзіць да моладзі.

— Жэнька! — з крыкам кідаецца да яго Ірка, Тэрэзіна сябровука. — А мы тут якраз узгадвалі цябе. Паехалі з намі ў...

Жэнька не слухае яе, абмінае і падыходзіць да Тэрэзы. Дзяйучына сарамліва хавае вочы.

— Чаму ты не прыйшла? Мы ж дамаўляліся сустрэцца.

— Я... Я... — збянтэжана «якае» дзяйучына і пазірае на барадатага. — Пазнаёмся, гэта Вадзік... Мастак...

Хлопец працягвае Жэніку руку і здзекліва шчурыцца.

— Зразумела... Цяпер мне ўсё зразумела, — пакрыўджана вымаўляе Жэнік. — Значыць, Вадзік... Што ж, як гаворыцца: наш Вадзік быў на ўсё гаразд, ён піяніст і педагог...

— Чаго ты чапляешся? Што табе трэба?

Голос Тэрэзы дрыжыць ад крыўды.

— Тэрэза, мне трэба пагаварыць с табою. Пайшлі...

Жэнік хапае Тэрэзу за руку.

— Нікуды я не пайду. Спачатку навучыся размаўляць, а потым...

— Што будзе потым?

Жэнік хвалюеца. Ён разумее, што перабаршчыў, аднак шлях для адступлення адрэзаны.

— Адпусці яе, — загадвае яму барадаты.

Жэнька падпарадкоўваецца. Не з-за таго, што спалохаўся гэтага хлопца, не... Ён разумее, што Тэрэза з ім ўсё роўна не пойдзе.

— Што ж, — ціхенька прамаўляе ён, — да пабачэння... — З агідай пазірае на барадатага: — Мастак, гаворыш?.. Ніякі ты не мастак... Капіраваць вялікіх — не значыць яшчэ тварыць самому...

Ноччу Будніку мроіцца горад — дзіўны, міфічны. Такія гарады яму мроіліся неаднойчы ўжо — вялікія, зіхоткія, у цёмным трапічным паўзмроку, як безліч перламутравых светлячкоў-агенъчыкаў. Аднак сённяшні не падобны да тых, папярэдніх, сённяшні — нашмат прыгажэйшы. Гэта нават не горад, а сковішча незлічонага багацця — скарбніца Сусвету. Аднак галоўнае адрозненне яго ад колішніх — што людзі тут валодаюць прыналежным толькі ім адным уменнем наклікаць праклёны на прышлых. Гэта Горад Пакутнікаў. Стогны людзей у ім сочачца адусюль. Стогны зліваюцца ў адзіны хор. Стогны — рэковіем Безнадзейнасці. Буднік крочыць па ціхай, бязлюднай вуліцы. І гэтая вуліца самая працяглая ў Горадзе. Ён пакорліва праходзіць яе ўсю, ад пачатку да канца. Праходзіць і спыняеца ў нерашучасці — далей тупік. Ён стаіць на краі бездані, раздушаны ўласным крыкам. Яго голас зліваеца з іншымі галасамі вар’яцкага хору — хору Пакутнікаў. І у ім прачынаеца найвялікшая Баязлівасць, якую чалавецтва накапляла вякамі. Вярнуцца і прайсці гэтую вуліцу наноў было б найвялікшым цынізмам, і ён робіць крок наперад...

Прачынаеца ад уласнага крыку і яшчэ не пазнанай трывогі. Але гэта не трывога, гэта — страх чалавека, які задушыў толькі што сваімі ўласнымі рукамі апошнюю надзею.

Ён доўга не можа зарыентавацца. Памяшканне, у якім знаходзіцца, напоўнена ранішнім святылом. Ён адчувае нечاء халоднае дрыготкае дыханне і наўмысна не адрывае вачэй ад падлогі. Яму здаецца, што гэта нішто іншае, як дыханне смерці. Страх гэтых нараджае новы страх — страх перад невядомасцю. Яго розум і інтэлект не здольныя змагацца ўжо з усёй той урачыстасцю Зла, якая валадарыць у свеце. Яму здаецца, што абарвалася нейкая выратавальная сувязь з Богам... Напэўна, Бог гэтай ноччу памёр, не нарадзіўшыся. А значыць, і не было нікай сувязі з Ім...

Але яму ўсё яшчэ хочацца жыць...

Ён устae з крэсла, у якім праседзеў усю ноч, і робіць не-калькі няўпэўненых крокau да дзвярэй. Крокі адгукаюцца ў прасторы гулкім рэхам. Напэўна, жыщё, думае ён, і ёсьць гэтae рэха — рэха, якое людзі імкнуцца ўвесь час апярэдзяваць. Толькі цi магчыма апярэдзіць рэха? Немагчыма, бо для рэха таксама ёсьць пастка. І гэтая пастка — час...

Яго слых ловіць прыглушаныя галасы. Галасы далятаюць да яго знадворку. Ён чуе асцярожныя, нетаропкія крокі. Кро-

кі аддаляюцца. І ў пакоі ўсталёўваецца магільная цішыня. Ён хуценька апранаеца і выбягае на вуліцу. Ля парога сутыкаеца лоб у лоб з Лупонікам. Той загадкава ўсміхаецца. Аднак усмешка гэтая ўсяго толькі маска, пад якою ў сіняватага-шэрых дзікаватых вачах выразна прагледжваецца нікім яшчэ не распазнаны ледзяны Сум Вечнасці. «Нікому з нас не пазбегнуць смерці, — думае Буднік. — Аднойчы вочы заплюшчацца і вечная цемра праглыне нашы безабаронныя істоты. Праглыне назаўсёды... Бо восень, на жаль, ужо не пазбежнасць — тое, да чаго, хочацца нам ці не, даводзіцца прызвычайвацца ўжо...»

«Час не мяняе людзей, — упэўнены ён, — час вымушае іх прыстасоўвацца да змен, што адбываюцца не без іх удзелу».

У дзяцінстве, калі ў яго з хітрынка пацікавіліся, як гэта любяць рабіць толькі дарослыя, кім ён збіраеца стаць, калі вырасце, ён не задумваючыся адказаў:

— Правадніком.

— Кім, кім? — здзівілася мама. — Чаму менавіта правадніком? Прывіраць за другімі, мяняць пасля іх бялізну, насыць чай ім у купэ?.. Напэўна, гэта жаночы занятак, а не мужчынскі. Няўжо не існуе цікавейшых професій?

Адказ яго быў просты:

— Не ведаю... Мяне вабяць падарожжы. А яшчэ вакзалы...
Начныя вакзалы...

Гэтыя слова былі ўсяго толькі дзіцячымі марамі. З узростам яго патрабаванні да жыцця цалкам зменяцца. Але на той час...

Ён нарадзіўся і жыў у Краіне, дзе ўсё за ўсіх выращала дзяржава. І ён ганарыўся ёю, а дзяржава ганарылася ім. Гэта была ідылія абяцанага «зямнога раю». Ён верыў у будучыню, а яго краіна разбуралася, гінула духоўна. Яму пачынала здавацца, што п'янства і галавацяпства існуюць толькі на іх прадпрыемстве, а на іншых — дысцыпліна і парадак. Бо хіба магла быць хлуснёю тая Хлусня, якую ён чуў кожны дзень з экранаў тэлевізараў? Ён апраўдваўся за ўсю краіну. Яго прымалі за вар'ята. Яму не верылі, як не верылі і ўсёй той Хлусні, якая прасочвалася адусюль: з газет, з часопісаў...

Людзі чакалі цудаў... Людзям патрэбен быў міф. І тыя, хто імкнуўся валадарыць, разумелі гэта.

«Падманвайце, сяліце ў галовах людзей сумніў. Памятайце, ваша праўда нікому не патрэбная...» Сацыялагічны ўстановы распрацоўвалі самы буйны сваім цынізмам Падман. «Свет невылечна хворы, — пераконвалі людзей з высокіх

трыбун ідэолагі, — у нацыі брак сумлення...» Чыноўнікі рэпеціравалі адобразы «зверху» Падман — людзі павінны паверыць у сваю непаўнавартасць. І людзі пачыналі верыць Падману. Верыць не разумам, а эмоцыямі. Сацыёлагі агучвалі пераможныя вынікі сваіх апытаў — цынічнасці дазвалялася ўсё. Стваралася новая генерацыя людзей — *грамадства, якім можна кіраваць*...

«Мы самі ствараем сучаснасць. І ад таго, якая яна, залежыць наша будучыня», — гучаў як напамін з магілы-памяці голас нябожчыка-бацькі. І ў сэрцы пасяляўся сумніў. Яго выцісне потым вера. Вера ў незаплямленыя фальшам бацькавы слова...

Аднойчы ў рукі яму трапіла нейкая закрытая брашура. У ёй ён і вычытаў лёсавызначальнае выказанне палітолага.

«Мы ўвайшлі ў эпоху стабілізацыі з пераменнымі задачамі эпохі крызісу. Для самаапраўдання патрэбен стары тэзіс аб “узмацненні ідэалагічнай барацьбы”. Ад ідэалогіі патрабуеца адно: каб людзі вымаўлялі правільныя слоўы. Пры ідэалагічным прэсінгу нікога не турбуе, аб чым думае чалавек, галоўнае — аб чым ён гаворыць.»

Да гэтых слоў палітолага калегі аднесліся абыякава. Бо, як трапна выказаўся адзін з іх, свет ад гэтага словаблуддзя не палепшыўся і не пагоршыўся. Жыщё працягвалася. Людзі хадзілі на працу, у каго яна, вядома, была. Людзі нараджалаі новых людзей...

Але калега, на жаль, памыляўся. Выказаная палітолагам думка не была яго ўласнай думкай. Гэта было не выпадковое словаблуддзе, гэта была афіцыйная палітыка дзяржавы. І гэту палітыку падтрымлівала маўклівая большасць...

Людзі шанталіся ў ложках... Галеча нараджала зайдзрасць. Зайдзрасць — страх. І кватэра была адзінм месцам, дзе людзі маглі выказвацца, пакуль што яшчэ не тоячыся. Дарма, што шэптам. З маўклівай згоды большасці — той, якая верыла сваім палітолагам. З запыленых старонак тоўстых архіўных тамоў вярталася адчуванне непаўнавартасці. І натоленая памяцю сцэны «хрущоб» зноў пачыналі рабіцца сведкамі нечых неразумных учынкаў. Галасы нябожчыкаў, тых, якія сталі некалі ахвярамі выказаных уголос думак, зліваліся з шэптамі новых ахвяр. Іх думкі супадалі з думкамі катоў. І немагчыма было зразумець ужо, дзе ахвяра, а дзе кат, у чым праўда, а ў чым хлусня. На Зямлю вяртаўся Хаос...

Смерць знайдзе яго неўзабаве...

Толькі ён пра гэта яшчэ пакуль не ведае. Ён крочыць па бязлюднай Ніжнепакроўскай вуліцы, і шлях яго ляжыць да Сафійскага Сабора.

Світае. Горад вяртаецца да прытомнасці. Шаргачаць венікамі прыбіральшчыкі. Бразгаюць жалезнымі засаўкамі начныя вартаўнікі. Ажываюць прыватныя крамы. На вуліцах з'яўляюцца першыя мінакі. Ён спяшаецца, бо не любіць гэтых вірлівых, перанасычаных пахамі машыннай гары і людскога поту гарадскіх вуліц. Разамлелы да непрыстойнасці, яны на гадваюць яму вялікія грамадскія прыбіральні і выклікаюць гідлівасць. Іншая справа начныя вакзалы. Яны атаясамліваюцца з рухам, а значыць — з жыццём. Яго вабіць манатоннае пагрукованне колаў транзітных цягнікоў. Яго вабіць прыгажосць неонавых распяццяў вакзалаў. Яго вабіць сама Неспазнанасць. Бо ў свае сорак ён усё яшчэ застаецца рамантыкам. Пачуццё гэтае, праўда, пакрысе прытуплеяецца, з гадамі робіцца больш інстынктыўным, штучным, падмняяеца страхам і трывогай. І тыя міфічныя гарады, якія мрояцца яму апошнім часам, нягледзячы на багацце фарбаў, адценняў і колераў, цалкам пазбайнены глянцу і незямной дасканаласці...

Ён няспешна пераходзіць вуліцу і апынаеца ля невысокай жалезнай агароджы. Уздоўж яе цягнеецца акуратна паstryжаны радок самшыта. Ён абмінае гэтую жывую агароджу і на кіроўваеца да будынка, што віднеецца ў глыбіні сквера. Восеньскі дзень толькі-толькі нараджаеца, і скучыя сонечныя промні з цяжкасцю прабіваюцца праз густыя шэрыя аблокі. Лістоты на старых дрэвах амаль што няма, і Сафія выразна вырысоўваеца на даліні... Да адкрыцця сабора застаюцца лічаныя хвіліны...

10

Полацк сустракае нас насцярожана. Мокрыя прamerзлыя вуліцы аблеілены неонавымі ліхтарамі. Ліхтары выхопліваюць з цягучай цемры невялікія расплыўчатыя астраўкі рознакаляровага пылу. Уважліва ўзіраюся ў гэтае ружова-шэрпае месіва і спрабую вызначыць месца знаходжанне нашага «Ноева каўчэга». Хоць і не адразу, але ў мяне гэта атрымліваеца.

— Вуліца Фрунзе, — шапчу я радасна, звяртаючыся да сваёй суседкі. — Вось чыгуначны пераезд... А вось бар... Сюды

мы неаднойчы хадзілі на піва. А вось і паварот на нашу «Караедаўскую»...

— Чаму Фрунзе? — здзіўлена пазірае на мяне дзяўчына.

— Гэта таксама гісторыя, — коратка адказваю я. — Заглыбляцца ў гэтую тэму няма вялікага жадання.

На дапамогу прыходзіць жанчына з прыгожымі даверлівымі вачымі. Яна робіць невялікую абвестку, з якой вынікае, што начаваць гэтыя дзве ночы нам давядзеца ў інтэрнаце лясного тэхнікума. Сэрца шчымліва сціскаецца. «Ура!» — хочацца крычаць мне ад радасці. З цяжкасцю стрымліваю свае эмоцыі і пазіраю ў акно...

Першае, што трапляе на вочы мне, калі выходзім з аўтобуса, гэта асветлены начнымі ліхтарамі цагляны фасад маёй роднай «Караедні». Некалі ў гэтым будынку месцілася епархіяльная жаночая вучэльня. Цяпер — як выратавальная вяршыня знакамітай гары Аракт — прытулак для нашага «Ноева каўчэга». Некалі я спрабаваў ужо пакарыць яе. За гэтымі мурамі жыве рэха маіх нетаропкіх, няўпэўненых кроکаў. І мой слых не можа не распазнаць іх сярод вялікага мноства іншых. Узнікае спакуса адамкнуць наглуха зачыненыя дзвёры і наталіцца ўвогулю іх рэхам. Узнікае спакуса паслушаць сябе колішняга...

— Дольчык, што ты там корпаешся?!

Валька цягне мяне за рукаў у пекла начной непагадзі. Я спрабую вызваліцца.

— Я вучыўся ў гэтым горадзе, — тлумачу жанчыне. — Разумееш, дваццаць пяць гадоў таму.

— Трэба ж, — іранізуе яна. — І што, што вучыўся? Усе мы некалі і дзе-небудзь вучыліся. Будзеш жыць з Юрэем Іванавічам. Ёсьць магчымасць выбраць пакой. Ты ў якім жыў?

— Валька, я вучыўся тут...

— Што ты заладзіў, ведаю...

Валька абраўліва моршчыцца і мітусліва размахвае рукамі. Яна талдычыць нешта нязначнае. І мне хочацца прыкінуцца глуханямым, каб не чуць яе. Але жэсты — таксама сродак зносін. І ад Валькі нікуды не дзеца. Яе даводзіцца выслухоўваць. Бо менавіта дзякуючы ёй мне сёння пашчасціла пачуць рэха сваіх колішніх кроکаў — тых, што захоўваюць муры епархіяльной жаночай вучэльні. І за гэта я ёй удзячны...

Вячэраем у майм пакоі. Так, у майм, я не памыліўся. Тут я жыў дваццаць пяць гадоў таму, і сёння мяне пасялілі ў ім зноў па маёй просьбe. За гэта я ўдзячны каменданту. Валька таксама задаволеная. Напэўна, тым, што задаволены я. Жанчына з прыгожымі даверлівымі вачамі ласкова прапаноўвае:

— Юрый Іванавіч, за вамі першы тост.

Юрый Іванавіч, чырванашчокі і самазадаволены, нехаяць ўстае з-за стала і скупа выцэджае з сябе некалькі прыгожых слоўцаў. Акулярыкі — маўчуны па сваёй прыродзе. І яны ўсё ў сваім жыцці выцэджаюць. У гэтым я пераканаюся сёння ноччу яшчэ раз. Напэўна, блізарукія людзі — блізарукія ва ўсім: у справах, у думках і нават у сваіх памкненнях.

Прыкра, што гэтага чалавека мне давядзеца цярпець цяпер некалькі сутак.

— «Кожны крок мой на гэтых вулках — спасціжэнне сябе ў Сусвеце... — распачынае ўрачыста Юрый Іванавіч. — Палацкі ціхі мой, звонка-гулкі... Мудры сведка вякоў пражытых...» — цытуе гісторык.

— Горад, ад тугі па якім звар'яцець можна, — устаўляю я.

— Дольчык, у цябе будзе магчымасць выказацца, — незадаволена пазірае на мяне Валька.

— Горад, на вуліцах якога мы адчуваем подых гісторыі, непарыўнасць духоўных традыцый, — не звяртаючы на мяне ўвагі, працягвае хлусіць Юрый Іванавіч. — І галоўнае, што на гэтай зямлі нам хочацца верыць у святасць Іх Вялікасці Да брыні, Шчырасці і Справядлівасці...

Я выцягваю з пачка цыгарэту, дэмантую сваю абыяка власць да гэтих высокіх і непацверджаных рэальнасцю слоў і іду курыць. Ніхто мяне не спыняе. Гульні ў прыгожыя слоўцы працягваюцца. І звяртаць увагу на вар'ята, які не разумее іх сэнсу, марная справа. Мімаходзь адчыняю шафу і здымамо з вешалкі куртку. Апранаюся на калідоры. Потым прыкурываю і з асалодаю зацягваюся на поўныя грудзі.

На вуліцы непагадзь. Паветра з дамешкам дыму і восені. На вуліцы — ні душы. У канцы яе асветлены адрэзак недасягальнай сушки. Недзе за ёю Спаса-Праабражэнскі сабор. А яшчэ Палата, на ўзбярэжжы якой — наш «караедайскі» дэндрапарк. Адкуль мне ведаць, што пасаджаныя некалі намі дрэвы знішчаныя там дарэшты. А на месцы знакамітага дэндрапарку, на месцы наших першых спатканняў — манастырскія агароды. І кроп, і цыбуля — някепская прыправа для баршчу з праху маёй памяці...

Набліжаюся да брамы-званіцы. Да брамы далучаны двухпавярховы мураваны жылы корпус пад вальмавым дахам. Па баках да званіцы далучаны аднапавярховыя старожкі. Дваццаць пяць гадоў тому ў гэтым мураваным двухпавярховым памяшканні пад вальмавым дахам размяшчаўся інтэрнат нейкага

гарадскога прадпрыемства. Гэта ў ім жыў вядомы «аўтарытэт» Чывер. Яго баяўся ўвесь горад. Нас, «жараедаў», Чывер не ча-паў. Напэўна, таму, што кожны з нас, як і ён сам, быў «...адной з тых тонкіх жылак, што сілкавалі гэты Горад сваёю крывею».

Жалезная брама пад аркаю зачыненая. І на тэрыторыю манастыра, відавочна, мяне не пусцяць. Мая заўзятая настырнасць выклікае ў начнога вартаўніка абурэнне. Ён пагардліва пазірае на мяне праз браму і адхіляе мае просьбы. Пагражае выклікаць міліцыю. І мне нічога не застаецца, як адмовіцца ад свайго намеру праісція ўпрыгожанымі крапам сцежкамі свайго далёкага і прывіднага юнацтва. Іду ні з чым. Як выяўляеца, вандроўкі ў мінулае не толькі радасць прыносяць людзям, але часам і псуюць настрой. У інтэрнаціі пакой вяртаецца неахвота. Швэндаюся без патрэбы па вуліцы. Баўлю час наўмысна. Выконваць ролю «незанятых вушэй» у гісторыка-акцёра не хочацца. І ўсё-такі туды давядзеца вяртаца...

У пакоі валадарыць паўзмрок. Святла не запальваю, каб незнарок не разбудзіць Юрыйа Іванавіча. Хуценька распранаюся, пакінуўшы вонратку ля ложка, і накрываюся коўдрай.

Марыць перад сном – яшчэ адна кепская мая звычка, вядома, пасля празмернага жадання памянціць языком па тэлефоне. Але сёння мяне чакае расчараўванне. І прычына таму – гадзіннік. Я зусім забыўся, што ён па-ранейшаму адлічвае час у адваротны бок і што мы з Юрыйем Іванавічам жывем у розных вымірэннях. Я чую, як ён узбуджана сапе на суседнім ложку, і гэта не дае мне засяродзіцца. Высоўваю галаву з-пад коўдры. Гісторык з зайздроснай заўзятасцю “выцэджвае” сябе ў нейкую жанчыну. З такім імпэтам, напэўна, могуць выцэджваць толькі гісторыю асабістага жыцця гісторыкі-ачкарнікі. Сярод узбуджаных “охаў” і “ахаў” распазнаю сцішаны шэпт Ліды, -- маёй суседкі па “Ноевым каўчэгу”. Ніколі не думаў, наколькі пагана быць сведкам чужой жарсці.

Падбіраю з падлогі раскіданую вонратку і апранаюся. У канцы калідора пісьмовы стол. Валаку яго да акна, бліжэй да цёплых батэрэй. Някепскае логава для “ерэтыка”, якога заўтра наранку спаляць на галоўнай гарадской плошчы за тое, што ён міжволі стаў сведкам чужой жарсці і сваёй прысутнасцю апаганіў салодкія імгнені жывёльнай пажадлівасці...

«Прывітанне, мой любы!»

Чаму ты не прыехаў? Я так цябе чакала... Два дні хадзіла сустракаць. А ты не прыехаў. Так, відаць, ты хацеў са мною спаткацца. Цяпер мы болей з табою не сустрэнемся. Крыўдна...

З ваших былі толькі Дзіма Мінюк, Гена Прачкін, Наташка Стамянок і Ліда Тарасава, а болей нікога... А як абяцалі: «Прыедзем, прыедзем!..» Я разумею, што зараз у вас там пажары, пасадкі, аднак на адзін дзень можна было вырвацца. Няхай, не мая гэта справа. Распаўся ваш гурт. Адна толькі назова засталася. Вось такая мая выснова. Напэўна, так і трэба. «Жыщё!» — як ты любіш выказвацца...

Жыву я і жыву. Працую над дыпломам. Загараю. Гуляю ў валейбол. Час ляціць, не паспяваеш азірнуцца. Да абароны засталося дваццаць дзён. Учора хадзіла на танцы ў «Караедню». Там ваших усіх і сустрэла. Доўга размаўлялі з Дзімам Мінюком. Нават гулялі з ім па «Караедаўскай». Ён зусім не змяніўся. Такі, як і быў...

Дарэчы, прыйшоў толькі што да нас... Паведаміў, што Лосіч прыехаў! Пахмелены. Ну, хохма!.. Нават тыя, хто прыехаў, сабрацца не могуць. Дзіма зараз з Веркаю размаўляе. Ўсе, між іншым, усё яшчэ чакаюць вас. Спадзяюцца, што прыедзеце. Лосіч з Дзімам збіраюцца начаваць. А я сцвярджаю, што не прыедзеце вы. Кажу — вы, а думаю: ты... Не вераць. Яны сёння ў нейкую бойку ўлелі. Лосіч мірыў усіх. Хацела паразмаўляць з ім — знік некуды. Дурдом... Можа, хоць заўтра паразмаўляем. Караеці кажучы, я ва ўсім расчаравалася. Магчыма, таму і атрымліваеца гэты ліст не такім, як трэба. Хацела з табою паразмаўляць, вельмі хацела, і не атрымалася. А ў лісце пісаць нічога не жадаю. Што ж, такі лёс... Бачыш, я таксама пачала ўжо верыць у лёс... Думала і пісала табе, што сваё жыщё мы ствараем самі, а атрымалася наадварот. Лёс? Што ж, буду верыць у лёс. У кепскі, добры, любы...

Дапісваю ліст ноччу. На гадзінніку — дванаццаць... Ірына спіць. Мне таксама пара. Заўтра, дакладней, сёння ўжо, на практику.

Нешта надламалася ўва мне за гэтыя дні. Пустата на душы. Не ведаю, магчыма, гэта часова, аднак мне вельмі кепска. Добра, што хоць Ірына побач, падтрымлівае маральна. Я, вядома, разумею, што ты з нейкай важнай прычыны не прыехаў, і папярэджваў ты мяне аб гэтым, але, павер, як бы там ні было, мне крыўдна. Думаеца, што не захацеў

ты са мною сустрэцца. Думаецца, табе ўсё роўна, што я для цябе так: пакуль ёсьць — добра, не будзе — таксама някепска. Лухта гэта, напэуна. Аднак лезе ў галаву, і ўсё... Калі мы з табою сустрэннемся? Памятаеш, ты пераконваў мяне, калі з'ядзжаў (тады, у сакавіку), што мы не сустрэннемся больш. Можа, ты і зараз так лічыш? Перачытала твой апошні ліст і прыйшла да высновы, што ты так, быццам бы, не лічыш. Пішаш, што ў нас яшчэ будзе час. А я вось сумняваюся — ці будзе? У Полацку мне засталося жыць нейкі месяц. А потым, круці не круці, Омск. І чым больш я пра гэта думаю, tym больш даюся ў лапы абыякавасці: «Што будзе, тое будзе!» Я разумею розніцу паміж адным «будзе» і другім, але адчуваю, што ад мяне цяпер мала што залежыць. Вось, напэуна, і прыйшоў час сказаць адзін аднаму «так» альбо «не». Я разумею, што і раней мы не жартавалі. Аднак цяпер гэта для нас неабходнасць. Не хацелася распачынаць размову першай, аднак, відаць, трэба. Я доўга разважала і вырашыла, што лепей ва ўсім разабрацца, а не будаваць кожнаму свае планы. Вось так... Не лічы, калі ласка, мае слова за бязглаздыя, самаўпэўненая. Я сказала тое, што набалела. Нам неабходна з табою вырашыць. Буду чакаць адказу. Калі надумаеш прыехаць, папярэдзь. І не лічы, што я ўпала духам. Яшчэ трymаюся...

Да пабачэння. Я.»

11

Што ён — дурань, каб паказвацца без патрэбы на вочы людзям? Паліто шырачэзнае... Каплялюш скураны... Шалік на шыі... Хто яшчэ так апранаеца ў горадзе? А шрам на твары?.. Адзін шрам чаго варты?.. Людзі ж — сволачы, усё прыкмячаюць. Паказаўся ў людным месцы — не адмажашся. Згадуць, як піць даць згадуць. На адны пытанні стомішся адказваць: хто?.. адкуль?.. куды?.. І ў Лупоніка жыць небяспечна. Цікуе, выпытвае, вынюхвае... Здасць калі-небудзь...

Буднік глядзіць на сабор. На гэтае Замчышча ён прыходзіць не аднойчы ўжо, начамі, каб менш хто бачыў. Нашто яму праблемы. Сёння ўсё будзе па-іншаму. Сёння ён адважыцца адчыніць дзвёры храма і азнаёміцца з яго інтэр’ерам. Недзе ў гэтых мурах, у адной са шматлікіх ніш, пад цаглянаю кладкаю надзейна скаваны Крыж Еўфрасінні Полацкай. Не падробка нейкая, а сапраўдны, зроблены ювелірам Лазарам Богшам. Брахня гэта ўсё, што быццам бы Крыж той захоўва-

ецца ў расейскіх фондасховішчах. Плёткі! За межы горада яго ніхто ніколі не вывозіў... Баяліся... Надпіс на ім быў выбіты незвычайны — заклінанне: той, хто адважыцца зрабіць гэта, пракляты будзе святой жыватворнай Тройцаю. Так што, калі і вывозілі, то вывозілі не Крыж, а шматлікія падробкі. Менавіта адна з іх і знікла пад час Другой сусветнай вайны. І Буднік тое ведае не з чутак. Гісторыю пра знікненне Крыжа яму распавяў некалі стары яўрэй з Задзвіння. А яўрэі — людзі разумныя, ведаюць, што гавораць. Болей таго, Буднік здагадваецца і пра месца, дзе можа захоўвацца Крыж зараз. Гэтыя муры Буднік яшчэ ў юнацтве, калі навучаўся ў тэхнікуме, абшыпарый. Ведае кожны закуток. Знайсці Крыж тады, праўда, яму не ўдалося. Блізка быў да мэты, але хіба каму тое трэба было тады? На яго пазіралі як на вар'ята. Яму заміналі, а не дапамагалі. Няма вялікай упэўненасці, што і зараз у яго нешта атрымаеца. Не з рукі яму аднаму займацца такой справаю. Тут надзейны па-плечнік патрэбен. Разумны і вопытны... А дзе яго возьмеш? Хіба здатны на гэта Лупонік? Не, з гэтым парсюком на такую справу не пойдзеш... Забаіцца і здасць...

Толькі Бог з ім, з Лупонікам. Не па Крыж ён сюды прыйшоў сёння. «Нашто мне той крыж? — не без падстаў разважае Буднік. — Гэта ў юнацтве я імкнуўся даказаць людзям недаказальнае. А зараз?...» Зараз ён разумее, што людзям, акрамя іх асабістай значнасці, нічога не цікава. Зараз у яго іншыя мэты...

Сёння яму шанцуе. Сёння, па ўсім відаць, нейкае вялікае свята. Інакш як растлумачыць тое скопішча людзей ля Сафіі? Ён здымает з галавы свой скуранны каплюш, запіхвае яго за пазуху і выходзіць з-за дрэва, за якім увесь гэты час хаваўся. Растварыцца ў натоўпе няцяжка. Галоўнае, не глядзець гэтым свалачам у очы...

Храм сустракае яго прыхільна. Напэўна, гэтыя муры нават і не здагадваюцца, што задумаў гэты чалавек.

Буднік скоса паглядае на арган, на абразы і ловіць сябе на думцы, што абыякавы да ўсёй гэтай велічнасці і прыгажосці. Яму зноў узгадваеца невялічкая царква, куды ён не так даўно хадзіў на пошуках Бога. «Уся гэтая веліч для таго, каб чалавек мог адчуць свою нікчэмнасць. Кожны час мае сваіх багоў, — прыходзіць да высновы Буднік. — Інакш нашто было столькі разоў перабудоўваць ўсё гэта...»

Ён выходзіць з храма і абыходзіць яго па перыметры. Знаходзіць вачамі месца, дзе ноччу прыхаваў бомбы: яны нікім не кранутыя...

Раніцай, калі іду ў прыбіральню, сустракаюся на калідоры з Лідай. Яна саступае ўбок і сарамліва хавае вочы. Яна нагадвае мне страусіху са схаванаю ў пясок галавой. Шукаю вачыма яе вочы. Дарэмна, вочы гэтай маладой “самкі” надзейна схаваны пад тоўстым пластом сыпучага пяску, і мая дапытліваць не вада, каб прасачышца праз яго.

-- Вы ненавідзеце мяне? Лічыце мяне распуснай, прадажнай? Глупства, вядома... Выкіньце з галавы ўсё што бачылі . Так атрымалася...

Прымерваю абыякавасць:

-- Ну, што вы...

-- Юрый Іванавіч па сваёй прыродзе -- чалавек жорсткі. І мы, студэнты, ведаем яго круты нораў. Калі нешта не па ім -- сцеражыцца. А мне вучыща трывадлы... Залікі і ўсё астатніе... Самі разумееце... З ім палова курса пераспала.

Сумна ўсміхаецца. Пэўна, хлусіць сабе не так ужо і цяжка, галоўнае знайсці апраўданне гэтай сваёй хлусні.

Цяпер чырванець мая чарга. Чырванець і шкадаваць, што лёс звёў мяне з чалавекам, які гэтай ноччу выцэджваў свою дутую інтэлегентнасць у маладую і незагартаваную жыццём дзяўчыну... З чалавекам, які жывёльнай жарсцю паганіў маю памяць...

— Дольчык, дзе ты бадзяўся ўчора? Не мог пагуляць са мною?

Валька выглядвае з паўрасчыненых дзвярэй.

— Валька, разумееш... — зацягваю я па звычцы.

— Што Валька?.. Што Валька?.. Эгаіст ты, Дольчык.

— Валька, я хачу пабыць з гэтым горадам сам-насам. Я ча-каў з ім сустрэчы дваццаць пяць гадоў. Разумееш?..

Тлумачыць Вальцы, чаму я хачу пабыць з гэтым горадам сам-насам, неахвота. Моўчкі плятуся ў пакой. Юрый Іванавіч швэндаецца недзе таксама, і я яму за гэта вельмі ўдзячны. Выцягваю з сумкі скрынку з прахам маёй памяці і пачынаю чытаць...

«Прывітанне, мой любы Жэнік!

Дабралася я нармальна. Пасля адыходу цягніка папіла чаю і легла спаць. Праспала да трох гадзін ночы. Мне здавалася, што цягнік прыбывае ў Полацк а палове чацвёртай, так што прачнулася і спалохалася. Кінулася да правадніка, а ў яго за-

чынена. “Ну, — думаю, — паехала Лідка ў Віцебск!..” Аднак паглядзела расклад і супакоілася. Выйшла з цягніка і ўздыхнула з палёгкай. Праўда! Такое пачуццё, што снілася мне ўсё гэта. Нават і зараз: лабараторыя, праца, дзяўчата, клопаты аб дыпломе — сапраўднасць, а Вільня — сон. І ўсё-такі я задаволеная, што паехала да цябе... Вярнулася ў інтэрнат на ранку, у пяць гадзін. Разбудзіла Ірку. Пагаварылі з ёю, і мне лягчэй стала. Яна мне свае навіны рассказала, я ёй свае. І — спаць...

Нядайна ў газеце прачытала, што зноў намячаецца паездка ў Вільню, дваццаць чацвёртага. Думаю: вось бы зноў махнучу!.. Толькі наўрад ці... Хоць і хочацца сустрэцца з табою. Ты вось гаворыш: пісала “словы берагу!”, а сама маўчыш... Што мне рабіць з сабою? Не магу я, Жэнік, сказаць табе ўсіх слоў, што берагу, а перанесці іх на паперу тым больш. Мне здаецца, мае ўчынкі гавораць самі за сябе. А слова я буду, напэўна, і надалей берагчы. Так што ты не крыўдуй. Я цябе кахаю без усялякіх слоў...

У нас зараз навальніца. Свежасць такая... Люблю я, Жэнік, навальніцу. Асабліва летнію. Сенам пахне. Неба расколваецца на часткі...

Жэнік, як ты там маешся ў сваёй Катлоўцы? Пасля вандроўкі ў Вільню я хоць магу ўявіць цябе там. Уявіць, як ты вяртаешся з працы. З кім размаўляеш, што і каго бачыш кожны дзень. Вільня мне спадабалася, і я абавязкова пабуду ў ёй яшчэ раз. Жэнік, не выходзяць у мяне з галавы тыя бабулькі... Памятаеш, ля касцёла? Гэта нешта новае ў маім жыцці. Раней мне з такім не даводзілася сутыкацца. Калі щыра, я нават і не ведаю (і ў той момант не ведала), як сябе паводзіць у такіх выпадках. Спачатку ў мяне ўзнікла жаданне не падыходзіць да іх, зрабіць выгляд, што не заўважаю, што іх лёс мяне ні краплі не хвалюе. Але гэта ж немагчыма... Я вось пісала табе некалі: “рабіць людзям добро”... А чым дапамагчы такім людзям? Колькі іх, такіх бяздомных бабулек, у свеце? І кожная з іх можа сесці ля касцёла. Жэнька, не магу я разабрацца ў гэтым. Ты, відаць, здзіўлены маімі развагамі, але нам не даводзілася раней гаварыць на такія тэмы. Вось мне і хочацца падзяліцца сваімі думкамі, даведацца, што думаеш аб гэтым ты. Мне здавалася, што ты ў той момант таксама адчуваў сябе няўмка. Але і я не ведала, як сябе паводзіць. А потым не адવажылася распачаць з табой гаворку. І ўвогуле, шмат чаго яшчэ незразумелага паміж намі застаецца... Згодны? Вядома, пра ўсё ў лісце не напішаць, і я спадзяюся, што сустрэнуся з табою.

Не буду пісаць, што берагу слова для сустрэчы, а то ты зноў пачнеш чытаць мой ліст між радкоў. Проста хочацца падзяліцца з табою сваімі надзеямі і сумненнямі. Жэнік, чаму так бывае: зараз здаецца мне, што шмат магла сказаць табе пры сустрэчы, а сустрэнемся — і зноў буду маўчаць. Чаму пры сустрэчах мы разважаем аб дробязях? Вядома, не заўсёды... Ця пер мне шкада таго часу, які мы з табою прамаўчалі...

Пакуль пісала, за акном утварылася сапраўднае мора. Ця пер да яго ніхто не падыдзе блізка. Яшчэ б толькі сабаку ля дзвярэй прывязаць, і можна спаць спакойна. Ніякіх кампаній шумных не будзе.

Днямі сказала сваім, што была ў цябе, у Вільні. Спачатку такая цішыня стаяла, а потым адобраўлі... Толькі мама цяжка ўздыхае... І яшчэ, хачу табе паведаміць непрыемную навіну: вольнага дыплома мне не атрымаць. Так што чакае мяне Омск... Сапраўды, лёс нейкі, хоць і не хочацца ў яго верыць. Прывыкла я жыць рэчаіснасцю. Зараз вось збяру сваю адзежу і дахаты. Адпачну душою ад думак розных, ад горада. Паслухаю салаўёў — цяпер іх у нас хор цэлы. І чаромха цвіце... Прайда, я не люблю яе паху. І ўсё ж, якіяк — кветкі...

Вось і ўсё. Словы скончыліся. Даводзіцца развітвацца. Да спаткання, спадзяюся, хуткага. Цалую...

Я.

P.S. Прывітанне нашым агульным знаёмым. Часцей бывай у Вільні, можа, не будзеш так сумаваць... Хаця, разумею, туга па радзіме не залежыць ад гэтага...»

Паснедаўшы, выходжу незадўгажна з інтэрната. Крочу па вуліцы Фрунзе, праз Чырвоны мост, да Дзвіны. Пачуццё расчараўання не пакідае мяне ні на хвіліну. Гэта зусім ужо іншы горад. І, напэўна, той, хто там, на нябесах, распрацоўваў маршруты гэтай маёй вандроўкі, не ўлічыў самага галоўнага: зусім іншы цяпер і я...

Доўга блукаю па горадзе, потым спускаюся да Дзвіны. Людна. Час набліжаецца да поўдня. Шырокая брукаваная сцяжынка вядзе мяне ў маё далёкае, прывіднае мінулае. Ад рэчкі цягне сырасцю і балотнай цвіллю. Восень угадваецца ў кожным шамаценні, у кожным таемным руху, у кожным дыханні. Напэўна, гэта і ёсьць дыханне восені: цяжкае, перарывістае, нібыта ў безнадзейна хворага. Людзі хутаюцца ў шыракапо-

лъя паліто, аднак разбрысціся па сваіх уладкаваных цёплых «норах» не спяшаюцца. Назіраю за імі, і мне здаецца, што занятыя яны, як і я, пошукамі нечага незваротна страchanага, таго, чаго не знайсці нам ніколі ўжо. Людзі нагадваюць мне грыбнікоў, якія заблудзілі ў лясных гушчарах і не ведаюць, як выбрацца з іх...

Я сядою на драўляную лаўку і пачынаю бязметна ўзірацца ў шэры, замглёны даляглід. Што я збіраюся там згледзець? Не ведаю... Напэўна, мінакам, tym, хто сноўдае ля ракі ў пошуках учарашишняга дня, я нагадваю акцёра з Тэатра Абсурду. Сам я так не лічу. Мая роля ў гэтым спектаклі яшчэ толькі ствараецца Вялікім Рэжысёрам...

Непадалёк, па брукаванай дарожцы, што вядзе ў маё мінулае, кроочыць мужчына. Яго павольныя цяжкія крокі адгукуюцца ў маёй свядомасці працяглым рэхам. Я падазронна гляджу на гэтага пакалечанага жыццём чалавека. «Ты ідзеш па маёй сцяжынцы!» — хочацца мне папярэдзіць бяздомнага. Старац палахліва пазірае на мяне і маўчиць. Я заплюшчваю вочы. І адчуваю, як мяне ablіваюць чужой старасцю, з ног да галавы. «Напэўна, гэты бяздомны не зусім звычайны, — думаю я, вывучаючы напаўзаплюшчанымі вачымі юродзівага. — Напэўна, ён выконвае нейкую пачэсную місію, не зусім зразумелую зямным істотам. Напэўна, ён пасланы да нас некім Звыш, каб папярэдзіць пра хуткі і непазбежны надыход Зімы. Яго зрэнкі адлюстроўваюць мноства ценяў — згорбленых, безабаронных... Сотні, тысячы, тысячы тысяч людзей, захутаных у шыракаполыя драпавыя паліто. Ад убачанага мною авалодвае страх. Праз хвіліну, калі мроі знікаюць, юродзівы далёка ўжо ад мяне. Не прамінаючы на сваім шляху ніводнай сметніцы, ён павольна набліжаецца да жанчыны, якая корміць батонам дзікіх качак. Я бачу, якімі вачамі глядзіць на яе жабрак. Гэта погляд галоднай жывёліны. Толькі жанчына пра гэта не здагадваецца. У яе зусім іншы занятак: адскубваць ад батона кавалкі мякішу і кідаць іх птушкам.

— Мама! Мама! — узбуджана надрываеца шасцігадовы хлапчук, тузае жанчыну за спадніцу: — Кідай туды... Вунь ту-у-у-ды-ы... Мы яшчэ тых не кармілі...

Я ўстаю з лаўкі і іду за юродзівым следам. Ён азіраеца. Цені людзей у яго безжыццёвых зрэнках некуды зніклі, замест іх там адчай і смутак... А яшчэ голад...

Я аклікаю старога. Напэўна, у маім сэрцы зараз, як шмат гадоў таму ў Лідзінам (там, ля касцёла ў Вільні), спрачаюцца два супярэчлівия пачуцці: прайсці раўнадушна ці паспраба-

ваць дапамагчы хоць неяк гэтаму чалавеку? Як выяўляеца, сумленне патрабуе дакладнасці і шчырасці.

Стары спыняеца і разгублена пазирае на мяне. Ад яго вее нейкай невылечнай хваробай. На твары з'яўляеца скупая ўсмешка.

— Добры дзень! — вітаюся я, хаваючы вочы.

«Чым дапамагчы табе? Парадай? Добрым словам? Гэта ж смешна... Мела рацыю Лідка, сцвярджаючы, што такіх бяздомных, як гэты старац, тысячи і ўсім не дапаможаш. Гэтым павінна займацца дзяржава...»

Стары на маё прывітанне абыякава ківае галавой і падыходзіць бліжэй. Цяпер я шкадую, што паклікаў яго. Ад старога вее смуродам нямытага цела і вантробным тленам. Такое ўражанне, што ў суседніх дамах прарвала сантэхнічную трубу і смурод ад яе змяшаўся з паветрам. Зялёныя мухі клубкуюцца на ўдыхах і выдыхах. І мне нічога не застаецца, як таксама ўдыхаць на поўныя грудзі гэтую задушлівую атрутну нямытага чалавечага цела.

— Вам кепска? — выціскаю я праз сілу і папярхаюся ўласнымі словамі, кашляю.

— Дэпрэсія заела, — сумна кажа стары. Наколькі жудасная ў гэтага чалавека дэпрэсія, можна прачытаць у яго безжыццёвых напаўсяльных зрэнках. Я зазіраю ў гэтую разгорнутую кніжку чужога Жыцця — там слёзы... Мора, акіян людскіх слёз. А яшчэ соль... Тоны солі. Залежы солі ў акіяне людскіх слёз...

— Нелады, браце, у мяне з самім сабою... Душа баліць, — скардзіцца стары. — Дзе толькі не быў я: і ў дому састарэлых, і нават у самога д'ябла пад хвастом. Няма паратунку...

— Дарма вы не засталіся ў дому састарэлых, — разважаю я. — Там вас хоць кармілі б бясплатна...

— Кінь плявузаць... Каму я трэба там? Да сястры вось прыехаў... Кажуць, у горадзе гэтым манах нейкі аб'явіўся. Дапамагае такім, як я. Можа, яна мяне да яго завядзе!

На гэтым мае добрыя намеры канчаюцца. Развітваюся і на кіроўваюся да помніка Скарэны. Насустрach мне спяшаецца мужчына ў доўгім чорным паліто. Мужчына праходзіць побач і спыняеца ў нерашучасці. Я таксама спыняюся.

— Дольчык, ты?

— Слава! Буднік! — кідаюся я да мужчыны. Чалавек у чорным доўгім паліто лісліва шчурыцца. — Каго не чакаў сустрэць у гэтым горадзе, дык гэта цябе...

— Доля!!! Ну, ты даеш...

Далонь у Будніка вільготная і слізкая, нібыта тое дрэўка ад рыдлёўкі, якою зараз непадалёку ад помніка дворнік пера-

копвае кветнік. Лязо манатонна соўгае пясок, і аднастайны шоргат палавініць цішыню панурага наваколля. Мне здаецца, што недзе, на дне Сусвету, нязграбны майстра вострыць свае кухонныя нажы.

— Жжы-ых, жжы-ых, жжы-ых... — мільгаціц у паветры адпаліраванае лязо.

— Жжы-ых, жжы-ых, жжы-ых... — адгукаецца рэхам панурае навакolle.

Моўчкі пераглядваємся. Мой позірк затрымліваецца на глыбокім рубцы, ружовым, праз увесь твар. Буднік старанна затуляе яго далонню і крывіцца.

— Верталёт зачапіў лопасцямі? — недарэчна жартую я, каб зняць узниклую паміж намі напружанасць.

— Узнагарода за сумленнасць, — адказвае Буднік, маўчыць хвілінку і цікавіцца: — Што, Дольчык, вырашыў пабадзяцца па сцежках свайго мінулага?

— Цягне... — прызнаюся я. — На экспедыціі ў Полацку. А ты?

— Справы, — суха адказвае Буднік. — Дарэчы, спыніўся я ў Лупоніка. Памятаеш такога?

— Як жа не памятаць. Вядома, памятаю. Хіба ён у Полацку застаўся працеваць?

— Спытаеш сам пра гэта. Скажу толькі адно: быў ён чунем, ім і памрэ...

Размова не атрымліваецца.

— Ты дзе працуеш?.. — спрабую я знайсці нейкую агульную тэму для размовы.

— Нідзе, — абрывае мяне на паўслове Буднік. — Няўдачнік я.

Зноў завісае працягlaе маўчанне. Кветнік ля помніка на-рэшце даводзяць да ладу. І недзе на дне Сусвету нязграбны майстра перастае вастрыць свае кухонныя нажы. Дворнік выцірае змакрэлы твар насоўкай і ўбівае рыдлёўку ў дзірван. Усталёўваецца цішыня. Пасля нядайняга скрыгату жалеза аб пясок цішыня гэтая падаецца мне яшчэ больш жудаснай і ня-зноснай. Каб не ўслухоўвацца ў яе тужлівую няўцымнасць, па-рушаю маўчанне:

— Што так? Наколькі ведаю, ты працеваў дырэкторам лягасаса.

— Пазбавілі мяне дырэктарскай пасады. Не да двара новым гаспадарам.

— А я ў тэхнікуме нашым быў сёння, — спяшаюся я памяняць тэму. — З выкладчыкаў нікога знаёмага... Хто памёр, хто на пенсіі... Шкада...

— І жонка мая памерла. Рак з'еў нябогу, — устаўляе Буднік.

— З лёсам, Слава, не падужаешся. Напэўна, жыццё нас для таго і выправоўвае, каб не зазнаваліся. Напэўна, некаму тое патрэбна... Свет развіваецца па сваіх законах, выпрацаваных Прыродаю, а не па тых, што мы сабе напрыдумвалі, — расплыўвіста тлумачу я Будніку.

— Хто такі гэты твой нехта? — злуеца ён. — Чаму ён прыдзірлівы да адных і памяркоўны да другіх?

Я недаўменна паціскаю плячыма:

— Кожны з нас, браток, свой крыж нясе.

— Свой? — здзіўляеца Буднік.

Я спрабую напоўніць свае думкі сэнсам. Толькі Буднік мяне не слухае.

— Свой, гаворыш? — злосна перапытвае ён. — Калісьці ў нашай вёсцы таксама крыж стаяў, насупраць нашай сядзібы, на скрыжаванні дзвюх дарог... Павер'е такое існуе: быццам бы крыж гэты aberагаў вёску ад няшчасцяў розных. Дык вось гэты крыж зламалі камунякі. Спачатку паспрабавалі яго выкапаць — ноччу, каб ніхто не бачыў. А калі з задумы той нічога не атрымалася, раструшчылі гусенічным трактарам. Зломак так і застаўся тырчэць дагэтуль, як напамін аб людскім вандалізме. Можа, гэта і ёсьць мой крыж? — гарачыца Буднік. — Можа, гэта яго я нясу праз усё сваё жыццё?

— Можа, — збянятэжана пазіраю я на яго.

— Дольчык, яны купілі Бога. Яны здольныя на ўсё... Разумееш? Яны нават з д'яблам стануць супрацоўніцаў, абы толькі цукеркамі можна было ласавацца... Улада — гэта гроши. А гроши ніхто аддаваць не хоча. Большасць з тых, хто ламаў гэты крыж, і цяпер пры ўладзе... Але няхай не чакаюць. Я ім не...

Я слухаю гэтага дзіўнага чалавека і маўчу. Мяне ахоплівае смутак. Я нават пачынаю верыць, што жыццё і сапраўды — сістэма мройных, фанастычных спакус. Што ў гэтай сістэме кожны з нас сам па сабе. Што ніякага лёсу не існуе, насамрэч. Што людзі выдумалі яго, каб апраўдаць свае, не заўсёды разумныя, учынкі. Што ўзвальваючы на сябе кожным ранкам гэты цяжэзны мяшоў з каменнем, імя якому — сумленне, яны спасцігаюць толькі адну мэту — скінуць яго ўвечары. Бо абыякавасць яшчэ не пакорлівасць. Бо зло зацілася побач. Бо людская зайдзрасць — малодшая сястра сквалнасці — усё яшчэ здольная разбурыць любую ілюзію. Да сканаласці. Бо фанабэрыйстасць мяжуеца з наіўнасцю,

а наўнасць з глупствам. Бо сярод гэтай усеагульнай уседаз-
воленасці апраўданне злачынства — звыкляя справа. Бо тыя ж
забойствы менш за ўсё чыняцца з тым, каб караць, а каб па-
сяліць у нашых душах страх.

«Калі верыць гэтаму чалавеку, то нам і сапраўды няма чаго
рабіць у гэтым свеце, — думаю я. — Выходзіць, мы ўсё роўна
не жывём, а “перажываем”... Бо колькі сябе памятаем, столькі
нас і просяць: пацярпіце, гэты час трэба перажыць... Вось мы
і церпім, вось мы і “перажываем”: і час, і нягоды, і існуючую
ўладу, і сваіх ворагаў, а ўрэшце рэшт і ўсё сваё жыццё...»

Мы працікаемся праз вузкі лаз у агароджы і апынаемся на
шырокай бязлюднай вуліцы. Буднік мітусліва аглядаецца, я так-
сама. Калі б нехта ў гэты момант за намі сачыў, то яму, несумнен-
на, падалося б, што выбраліся гэтыя двое з непralaznага ляснога
гушчару і цяпер вырашаюць, куды ім падацца далей. Вуліца не-
зайважна выходзіць на шыкоўную аўтастаянку, за якой віднеецца
пакручасты бераг рэчкі. Яшчэ далей Сафійскі сабор — Дом Бо-
жай мудрасці. Шамацяць лістотаю дрэвы. І чорныя птушкі ўзды-
маюцца ў паветра. Буднік моўчкі зашпільвае паліто. Шнар на яго
твары глыбокі і крывавы. І яго ён ужо не саромеецца...

— Расчарараваўся я, Доля, у жыцці. І ты, бачу, не ў ладах
з ім. Скажы, што не ў ладах? — пазірае ён на мяне скоса.
Божа, колькі спадзявання ў гэтым ледзяным і праніzlівым
позірку!..

Я разгублена паціскаю плячыма.

— Ёсць трошкі...

— Жыццё, Дольчык, — гэта кашмар. Толькі ўсё некалі скон-
чицца. Усё... Словы і тыя сатруцца. Смерць — адзіная зямная
рэальнасць... І ніхто не пазбегнє яе. Разумееш, ніхто...

Я не слухаю гэтага чалавека. У галаву прыходзяць зусім
іншыя слова — тыя, што я пачуў ад Ліды ў першыя хвіліны
нашага з ёю знаёмства: «Ведаеце, чаму людзі баяцца смерці?
Таму што яны не разумеюць, што такое Вечнасць...»

— Ты дапаможаш мне, Дольчык...

— Што ты сказаў?

— Я сказаў, што ты дапаможаш мне... У адной вельмі важ-
най і патрэбнай для чалавецтва справе...

13

Вось яшчэ адна ноч на сыходзе, сцякае па шкле дробнымі
кропелькамі дажджу. Вокны ў пакоі без фіранак. Вокны сквап-

на глытаюць цемру. Разам з цемраю, разбаўленай скупым дзяжурным святлом, у рэанімацыйны пакой прасочваецца ранак. З пахамі стэртыльной цішыні, адчаю і чужога болю. Жэнік перакананы, боль мае таксама свае пахі, і гэта пахі навакаіну, валяр'янкі і карвалолу.

Гэтай ноччу ён амаль не спіць. Варочаецца на цвёрдай кушэтцы і ратуеца ад бяssonня думкамі. Як і той — цяжкапаранены, якога прывезлі позна ўвечары. Ратуеца, лепей і не скажаш... Бо чалавек жывы думкамі...

Паранены, нягледзячы ні на што, яшчэ жыве. І Жэнік чуе, як б'еца яго стомленае сэрца. Стук гэты з пакоя насупраць. І калі яго слых прытупляеца, калі рытм сэрца хворага змешваеца з іншымі начнымі гукамі, калі губляеца сярод іх, ён устae з кушэткі, перасякае бязлюдны бальнічны калідор і адчыняе дзвёры ў рэанімацыйны пакой.

— Чаму ў вашых здрэнках столькі нявыплаканых слёз?.. — хоча спытаць ён у гэтага немаладога і стомленага жыщём чалавека. На яго спакутаваны позірк ён натрапляе адразу ж, як толькі адчыняе дзвёры. Абвешаны трубкамі, правадамі і шклянкамі, чалавек на бальнічным ложку нагадвае яму касманаўта, а не цяжкапараненага. І Жэньку здаецца, што касмічны спадарожнік з хвіліны на хвіліну адправіцца ў сваё апошнje падарожжа — падарожжа ў Вечнасць. Ён перакананы, палёт некім даўно падрыхтаваны ўжо, і камандзір спадарожніка толькі чакае загаду... Жэнькаў позірк сустрэкаеца з абыякавым позіркам параненага. Недзе за межамі дасягальнасці зроку — могілкі чужых думак. І ён шмат што гатовы аддаць узамен за магчымасць зазірнуць у гэтае неабдумнае сховішча чужога жыцця...

— Чаму ў вашых здрэнках столькі нявыплаканых слёз?.. — шэпча ён ад адчаю.

— Доктар, я стаміўся... — погляд хворага выключае магчымасць усякай памылкі. Шэпт пераходзіць у хрып: — Каб вы толькі ведалі, як я стаміўся, доктар!..

Акіяны нявыплаканых слёз варушацца. І гэты рух можа заўважыць толькі той, хто не абыякавы да гэтага чалавека. Жэнік адчувае, што тоне ў напоўненым сумам брызе. І яму робіцца страшна... Страшна не за параненага, а за сябе... Бо ніхто яшчэ не прыдумаў слоў, якія б маглі суцешыць уласны Боль...

Наранку ён вяртаеца ў рэанімацыйны пакой, каб развітацца з хворым. Начное дзяжурства канчаеца, і яго з хвіліны на хвіліну зменіць калега. Ён адчыняе дзвёры, і яго позірк натыкаеца на раскіданыя па падлозе лісты. Лісты паўсюль.

Жэнік падымае адзін з іх і разгортвае. Адтуль выпадае зды-
мак. На здымку яго мама: прыгожая і маладая...

«Прывітанне, мой шалапутны!..

Малайчынка, што напісаў, вельмі чакала. Жыву я так сабе. Адчуваю нешта блізкае з тым, што адчуваў ты ў сваёй Кат-
лоўцы. Напэўна, ты ўжо прывык, а мяне, наадварот, цягне да-
хаты... Хаця, шчыра, Омск мне падабаецца. Вядома, каб гэта
было не так далёка ад радзімы. А вось праца — не. Працую я
звычайнім апаратчыкам па змешванні фарбавальнікаў — уз-
важваю на аналітычных вагах фарбы, па некалькі сотых гра-
маў. Нічога складанага, а на здароўе ўплыў адмоўны. Гэтыя
фарбы пыляцца, уядоцца ў скур, што тут і казаць — хімія.
Падумваю, што трэба мяняць прафесію, і чым хутчэй, тым
лепш. Падзялілася сваімі планамі з родзічамі, няхай рыхтуюц-
ца да майго хуткага вяртання. Прайда, хочацца накапіць трош-
кі грошай і даказаць сваю самастойнасць. Так што, магчыма,
і вытрымаю год які. На большае не разлічваю, нават думаць
пра гэта не хачу. Не магу сабе ўяўіць, чым тут можна заняцца,
калі застануся. Сястра піша, што ў Мінску можна ўладкавацца
на трактарны. Але гэта пакуль што мары. Зімой збіраюся на-
ведаць Беларусь, калі не пярэчыць, магу заехаць і да цябе. Тры
адгулы я маю ўжо, а праз трэх месяцы іх на тыдзень назбіра-
ецца. Як бачыш, планы ў мяне напалеонаўскія, вось толькі ці
здзеісняцца яны? Пасправую зрабіць усё магчымае. У інстытут
я не паступіла, не паспела. А вучыцца цягне. У мяне да цябе
прапанова: давай разам будзем рыхтавацца, каб паступіць на
наступны год. Згодзен?.. Толькі вось куды мне падацца? Сама
нават не ведаю. А ты?.. Мне памятаецца, што і ты казаў, бы-
цам бы таксама збіраешся памяняць прафесію. Можа, разам
куды-небудзь пасправае паступіць? Час, каб падумаць, па-
куль яшчэ ёсць...

Пішу табе ліст, слухаю музыку і ўзгадваю нядайні выпа-
дак. Толькі што вярнуліся з дружыны. Швэндаліся па горадзе,
як прыдуркі, з гэтымі чырвонымі павязкамі. Потым на апор-
ным бавілі час. За вечар такога наглядзелася... Жах... Напэў-
на, і ноччу прымроіцца. Зараз расскажу табе. Значыць, сядзім
мы на апорным, грэемся. Прыйягае жанчына, твар у крыві,
балбоча нешта неразборлівае. Я, вядома, захвалявалася, і ўсе
таксама. Мянты, народ бывалы, адвялі яе ў прыбіральню, па-
мыцца. Потым яна расказала, што гэта муж яе так размаля-
ваў, з-за рэўнасці. Збіраўся павесіць. Жах!.. Пайшлі па мужа.
Нашу дружыну ён, вядома, раскідаў, але ж зацягнулі яго такі

да начальніка. Ой, Жэнік, ну ён і мацюкаўся! Вуши пухлі. Вядома, ва ўсім вінаваціў жонку. Я б такога за тры кіламетры абыходзіла. Не разумею, як можна з ім у адной кватэры жыць? Вядома, у чужой бядзе не разбярэшся, але ўсё роўна, нешта не магу я сябе ўявіць на месцы гэтай жанчыны. Добра, хопіць пра сумнае. Раскажу табе лепш пра іншае. Днямі ў нас у інтэрнаце конкурс ладзілі “А ну, дзяўчаты!”. Дык вось, як гэта ні дзіўна, я ў ім аказалася пераможцай. Да сюль не магу зразумець, як гэта атрымалася. У падарунак мне далі вазу керамічную, прыгожую, і кветкі. Але каб атрымаць усё гэта, трэба было ўмець гатаваць, збіраць на стол, ведаць паэтаў, пісьменнікаў, мастакоў і мноства чаго іншага. А ў канцы ўсяго забаўляць гасцей. Я танчыла цыганачку. Можаш сабе ўявіць, як гэта я рабіла?.. Смешна самой нават было. Вось такая мая жытка. Ты, канешне, можаш падумаць, што тут адны святы. Гэта не так. Гэта толькі зредку выпадаюць хвіліны, падобныя да «караедаўскага» жыцця. Калі шчыра, то я тут сумую вельмі моцна, ніводнага дня не мінула яшчэ, каб не прыгадалася радзіма, ты, усё, што было паміж намі. Вечарамі цяпер у нас любімы занятак — сядзець і ўспамінаць, марыць, слушаць музыку. Нават тэлевіzar рэдка глядзім...

Дваццатага верасня, два тыдні назад, былі ў калгасе, у гацях у дзяўчат. Убачыла, упершыню ў сваім жыцці, сібірскую цалінную вёску. Уражанне не вельмі добрае засталося. Шмат пылу, мала дрэў. Адным словам, “степь да степь кругом...”. Яблыкі з нашу вішню, і тых кропля. Так што ў нас лепей...

Заўтра выхадны, збіраюся ў горад. Пагуляю ў сваім “парку”. Мы яго нядаўна з сяброўкай адкрылі. Невялічкі такі гаёчак у старым горадзе. Хадзілі на лекцыю “Ленін і камсамол”. Ішлі неахвотна, а потым спадабалася. У ДК — музей омскай міліцыі ёсць, дык мы хоць на сапраўдную зброю наглядзеліся. Праўда, зараз на вуліцы зімана і доўга не пагуляеш. Аднак гэта не бяда, усё ж такі лепш, чым дома сядзець. Не лішне праветрыць галаву, а то яе пачынаюць наведваць розныя вар’яцкія думкі. Калі шчыра, мне такая пара года падабаецца: прыгожа, трывожна і сумна. Ва ўсякім выпадку, ніхто не здзіўляецца, чаго ты такі сумны, — усе такія. Каб жа ты толькі ведаў, як зараз хочацца пабыць у сапраўдным зімовым лесе! На жаль, такога тут няма. Усё, досыць, гэта нецікава...

Вось так я і жыву, Жэнік. Не тое, каб кепска, аднак і добра га няшмат. Вельмі хочацца з табою сустрэцца, паразмаўляць. Ведаеш, не ў майм гэта характеристы гаварыць пра каханне, ад-

нак вельмі хочацца сказаць табе, што толькі цябе аднаго бачу, толькі ты адзін мне, аказваецца, патрэбен. Нават на адлегласці чатарох тысяч кіламетраў. Ніколі не забывай мяне, пішы мне як мага часцей. Вельмі цябе прашу, не лянуцца падпісаць канверт маім адрасам. Ты пішаць, што не можаш забыць мяне, вось і не трэба. Я таксама спрабавала выкрасліць усё са сваёй памяці, аднак нічога з гэтага так і не атрымалася. Напэўна, усё гэта да лепшага. Нельга ж забыць тое, што так цяжка нам далося...

Цалую... Чакаю ліста.

Я.»

— Генік!.. Сынок!.. Хто дазволіў табе чытаць чужыя лісты?..

Загадчык хіургічнага аддзялення лісліва шчурыцца. Жэнік здзіўлена азіраецца. У дзвярным праёме, нібыта ў багетавай рамцы, абведзенай жалобнаю стужкай, перамінаецца з нагі на нагу Сурто.

— Чытаць чужыя лісты, Генік, вялікі грэх, — цэдзіць ён здзекліва.

Голос раздрапвае цяжкае паветра, і засядзе ў душы крыўда. Яе не стрымаць, яна выплюхваеца на паверхню...

Жэнік злосна зіркае на загадчыка. Той, баючыся, напэўна, спатыкнуцца аб высокі парог, паволі ўваходзіць у пакой. Багетавая рамка пусцее і робіцца нецікавай. Загадчык аддзялення працягвае з'едліва моршчыцца. Менавіта моршчыцца, а не ўсміхаецца.

— Годзе называець мяне Генікам.

Жэнікаў голас дрыжыць ад хвалівання.

— Што з табою, сынок? — мяняеца твар Сурто.

— Годзе называець мяне сынком, — зрываетца на крык Жэнік. І слёзы схаваць немагчыма ўжо. Ды і нашто?

Ён хуценька падбірае з падлогі раскіданыя лісты і выбягае з рэанімацыйнага пакоя.

14

Няўдачнік!.. Якое далікатнае і бяскрыўднае слова... Няўдач-нік!.. А за ім жыццё — хуткаплыннае і бязглудзяе...

Харкайце крывёю! Я не скончу яго самагубствам!..

— Не-е-е, Дольчык, няхай не чакае гэтая погань, мы не складзём лапкі, як суркі. Мы яшчэ здзівім свет... Здзівім нечуваным дзікунствам, нечуванай жорсткасцю... Яны самі гэта-

га хочуць. Разумееш мяне, самі... Што ты ўтаропіўся ў мяне, Дольчык? Жартую я...

Дольчык — не проста яго знаёмы. Дольчык — колішні сябар. І хоць навучаліся яны ў розных групах, гэта не замінала ім сябраваць. Валейбольная зборная, у якой яны былі тады не апошнімі гульцамі, гримела на ўвесь горад. Гульні на выездзе, гульні ў тэхнікуме... Прыхільніцы, вядомасць...

Нерытарычнае пытанне — вучоба ці спорт? — стаяла перад хлопцамі незадоўга да завяршэння апошняга курса. Перамог цвярозы разлік. Тым больш што Дольчык атрымаў цяжкую траўму нагі і працяглы час не прымаў удзел у спаборніцтвах.

Пасля няўдалай спробы зрабіць кар'еру ў спорце, усе сілы хлопцаў былі скіраваны на вучобу. Сустракаліся яны цяпер зредку. І сяброўства іх пакрысе пачало згасаць. Як выявілася, сяброўства таксама не бывае вечным. А пасля завяршэння вучобы іх шляхі зусім разышліся.

Сустрэчы гэтай — нечаканай, неверагоднай — Буднік узрадаваўся. Ён быў перакананы, што яна — не выпадковасць. У выпадковасці ён не верыў. Нейкае чуццё падказвала яму, што сустрэча гэтая — стрыжань узаемаадносін, невытлумачальная праява Вялікага Прыцягнення, якое існуе ў Свete незалежна ад волі людзей. Напэўна, чалавеку яшчэ да яго нараджэння наканавана: з кім сябраваць, а з кім сустракацца мімаходзь, з кім разысціся, а з кім праисці праз усё жыццё поруч. Бо самае страшнае пакаранне, ведаў ён, — гэта пакаранне адзінотай...

Людзі павінны ведаць, што пра іх думаюць іншыя...

Невыразны ацёчны твар значна старыць гэтага чалавека і выклікае гідлівасць. Вось што азначае сустрэцца праз вечнасць. Дольчык нагадвае Будніку гэткага стаічнага біблейскага прарока — самаўпэўненага і цынічнага. Таму і маўчанне, што ўзнікла паміж імі, апавядае яму красамоўней за любыя слова. І нездарма... Адлегласць да небяспекі — той, якой ён асцерагаецца ў апошні час, — з-за сустрэчы з гэтым чалавекам робіцца значна карацейшаю. Прадчуванні ніколі не падманваюць яго. Не падманваюць, бо перакананы: «Асцерагайцеся не тых людзей, хто выказвае свае думкі ўголос, а тых, хто хавае гэтыя думкі ад іншых...»

Буднік не вытрымлівае позірку Дольчыка і адводзіць вочы. Каб не слухаць яго, а гаварыць самому...

— Эх, Доля, не турбуйся, ідзём мы з табой да Лупоніка. А потым... Потым мы будзем слухаць арган у святой Сафіі.

Ты любіш Баха?.. Няважна... Ты палюбіш Баха... .

Бойцеся слоў. Словы агаляюць думкі.

— Дольчык, ты ведаеш, што такое Здрада? Здрада, Дольчык, гэта калі адразаюць кішэні ў тваіх штанах. Употай, каб ты не ведаў пра гэта. А вось потым, калі ты пачынаеш здагадвацца, калі пачынаеш разумець, што ключы ад кватэры ты свае пасяёў, што ў кватэру табе не патрапіць без нечай дапамогі, вось тады і прыходзіць разуменне здрady... Мы ўзарвём гэты Дом Божай мудрасці... храм людской незалежнасці... Зруйнуем яго... Чуеш мяне?.. Зруйнуем цалкам...

15

Спяняемся мы ля высокай жалезнай брамы. За ёю, у глыбіні дагледжанага ўтульнага дворыка, двухпавярховы будынак. Гаспадар гэтых харомаў, мужчына з рэдкай рыжай чупрынай і вялікім прамым носам, не пазнае мяне. Ён доўга і падазронна ўзіраеца, а потым моўчкі пляцеца на кухню.

— Лупонік, адкуль такая абыякавасць? — спяняе яго Буднік. — Дзе слёзы радасці, дзе здзіўленне? Дзе гасціннасць, урэшце? Перад табою твой аднакурснік, а ты строіш з сябе крутога перца... За такое, Лупонік, і па шыі нядоўга атрымаць...

Лупонік здзіўлена азіраеца. Няўлоўная ўсмешка кранае яго няголены твар. Недзе за ёю, на недасяжнай глыбіні, праклёўваеца нешта падобнае на радасць.

— Жэнік, ты?

— Я... Хто ж яшчэ...

Гэты чалавек упершыню за апошнія суткі вымаўляе маё імя. Вымаўляе галосна... И за адно толькі гэта я гатовы дазволіць яму ўсё, нават штучнае прайаўленне сяброўскіх пачуццяў. Штучнае, бо сябрам майм ён ніколі не быў.

— Раздабрэй, не пазнаць. Сустрэй бы ў горадзе, нізашто не пазнаў бы, — здзіўляюся я. — Дом свой маеш... Малаток!..

— Дробязі, — пакрыўджана паціскае плячамі мужчына. — Дом не мой, цешчын...

— З дробязяй, Лупонік, жышцё складаеца. Так што збірай свае дробязі ў мяхі, спатрэбяцца яшчэ, — устрае ў размову Буднік і звяртаеца да мяне: — Возьмем яго з сабой?

— Куды? — здзіўлена пытае Лупонік.

— Баха слухаць.

— Нікуды я не пайду з табою. И ты, Жэнік, не хадзі.

— Заткніся, чунь! Пажартаваў я... Хто цябе возьме з сабою? Адкуль табе ведаць, хто такі Бах. Гены, Лупонік, рэч бязлітасная... Акапаўся тут, у чужых харомах, і сядзіш, як сурок. Так і пракопціш сваё жыццё.

Лупонік пакрыўджана пазірае на Будніка. Я таксама маўчу, хоць мне і шкада гэтага бяскрыўднага, як мне падаецца, чалавека.

— Збірай на стол, чмо, госць у хаце, а ты вокам не вядзеш, — загадвае Буднік і весела падміргвае мне: — Паабедаем, Дольчык, і пойдзем...

Пытанне «Куды?» непакоіць мяне не менш, чым Лупоніка. Аднак маўчу, ведаю, усё роўна адказу на яго ў прысутнасці Лупоніка не атрымаю. Падсілкоўваемся моўчкі. Буднік апаратажняе кілішак за кілішкам і апетытна ўплятае «пальцам пханую».

— Вучыся, Дольчык, як трэба жыць, — смачна аблізываецца ён і ківае на Лупоніка. — Гаспадар...

— Хто табе замінае ім быць?

— Такія, як ты, і замінаюць, — перастае жаваць Буднік.

— Цікава, чым жа гэта я не дагадзіў табе? — Лупонік ускіпае. — Жывеш тыдзень на маіх харчах... Жарэш на халіву...

— Чым?.. Абыякавасцю сваёй. Такім, як ты, дай адсядзецца, перачакаць... Вы ж не жывяце, вы ж увесь час нечага ча-каеце... Цудаў, манны нябеснай?.. Хто вас ведае, чаго?.. Самі не жывяце і нам замінаеце жыць... Прыдумалі апраўданне сабе: талерантнасць... А што такое гэтая ваша талерантнасць? Хітрасць?..

— А ты хочаш рэвалюцый? Бяздумнае бунтарства таксама да добра не даводзіць, — падключаюся я да спрэчкі.

— Бунтарства?.. Ха-ха-ха... Не, мальцы... На бунтарства вы не здатныя. Бунтарства — гэта талент ад прыроды. І калі яго няма, то яго не набудзеш у краме.

— Гэта праўда, — згаджаюся я з Буднікам, каб змягчыць напружанасць.

— Узяць хаця б мяне... Імкнуўся да нечага светлага, верыў, спадзяваўся. Здавалася, вось-вось і шчасце ў маіх руках: адукацыя, пасада, сям'я... І раптам баць... і няма нічога... Куды ўсё падзелася? Дзе тыя, хто падспеўваў мне? Іншым падспеўваюць? У гэтым талерантнасць ваша?.. Гэта з іх маўклівай згоды мяне вытурылі з працы. Чуеш, Лупонік, з-за такіх, як ты...

— У тваім сэрцы, Слава, усё яшчэ жыве крыўда. Даверся часу. Час перамеле ўсё, — няўпэўнена раю я Будніку, і ад виказанай уголас банальнасці твар апякае гарачынёю.

— Вось і ты, Доля, не разумееш мяне. Таксама раіш ча-каць, а не жыць... А час, Доля, не гумка, якою можна сцерці з памяці боль і крыўду... Часу не існуе ўвогуле. Яго прыдумалі людзі. Ёсьць рух. А яшчэ ёсьць праўда. А для мяне гэтая праўда — падман, — пагардліва ківае на мяне Буднік і пераводзіць позірк на Лупоніка: — Усё, Лупонік, шабаш!.. Сыходжу я ад цябе. Можаш сапті ў дзве дзіркі і радавацца... чакаць далей з неба манны нябеснай... Лічы, што з даўгамі сваімі ты разлічыўся... «Пальцам пханай»... Ха-ха-ха...

Мы ўстаём з-за стала і накіроўваемся на другі паверх за рэчамі. Торбы спакаваныя ўжо. Напэўна, Буднік рыхтаваўся да гэтага загадзя. Адну з іх ён давярае мне, другую бярэ сам. Моўчкі спускаемся па лесвіцы. Мае думкі хаатычна раскіданыя ў свядомасці. Прадчуванне Вялікага Вар'яцтва завісае ў паветры. Яшчэ хвіліна, і Невядомасць разродзіцца Здра-дай — той, якую чалавецтва накапляла вякамі...

Калі развітваемся з Лупонікам, ён горача шэпча мне:

— Не хадзі з ім, Жэнік. Вар'ят ён... Бомбы ў ягоных тор-бах...

Па вуліцы Краснова выходзім да Палаці. Перад намі на высокім стромкім беразе Заходній Дзвіны вялікая Сафія. Зачарараваныя величнасцю і прыгажосцю гэтай сведкі незалежнасці і магутнасці полацкіх князёў, стаім і маўчым. Буднік наўмысна марудзіць.

— Што ты задумаў, Слава? — хвалююся я.

— Ты ведаеш, хто такі Герастрат?

Усталёўваецца магільная цішыня. Некалькі хвілін яе пакутлівай назойлівасці, і я пачынаю здагадвацца пра намеры гэтага чалавека.

— Герастрат — гэта недачалавек.

— Адказ цынічны і няправільны, Герастрат — гэта бунтар, Дольчык. І байкі, што ён быццам бы імкнуўся такім чынам за-вяяваць сабе вядомасць — людское словаблуддзе. Але калі б нават гэтага чалавека і не існавала ніколі, яго б усё роўна людзі прыдумалі. Герастраты неабходны нам як напамін, што ўсё ў гэтым свеце мае свой пачатак і свой канец. Разумееш?

— Усё, акрамя звычайнага людскога глупства, — паныла ўздыхаю я. — Страшна не тое, што Герастрата дасюль памята-юць, страшна, што і ў наш час знаходзяцца ў яго нашчадкі і паплечнікі. У цябе нічога не атрымаеца, Буднік...

— Не сумнявайся, Дольчык... Я ўсё пралічыў. Ты і напраў-ду паверыў гэтamu дурню? Я чуў, як ён табе нашэптваў, што быццам бы ў маіх торбах бомбы. Не настолькі я дурны, Доль-чык, каб насіць з сабою такі небяспечны цяжар. Бомбы, дарагі

мой сябар, даўно пад мурамі ўжо. Засталіся чыстыя дробязі...

- Буднік, ты мне не сябар. Ты — вар'ят, Буднік!.. Параноік...
- Я ўзарву Сафію... У мяне ёсць для гэтага ўсе падставы.
- Якія падставы, Буднік? Крыўда?..
- Крыўда таксама.

— Шмат розных Іудаў, накшталт цябе, памятае Сафія. І зніштожыць яе спрабавалі неаднойчы: гарэла, узрываля, рабавалі, а яна як жыла, так і живе, радуе людзей прыгажосцю і велічнасцю. Калі ты лічыш, што я стану саўдзельнікам твойго вар'яцтва, памыляешся.

— У цябе няма выйсця. На жаль, ад твойго пратэсту, Дольчык, нічога не залежыць ужо. Ты — сведка. І цябе мне лягчэй забіць, чым адпусціць... Спадзяюся, што ты разумееш гэта? Мы загінем разам... Ты — каб заваяваць сабе Вечнасць. Ты ж да гэтага імкнуўся ўсё сваё жыццё? А я, Дольчык... Я прыму смерць з іншай мэтай... Сваёй смерцю я дакажу Свету, што людзі — дурні... Што створанае імі аднойчы для таго імі і створана, каб яго разбураць іншыя. Той, хто не здольны ствараць, павінен разбураць... Гэта закон, Дольчык...

— Калі на свеце існуець сволачы, гэта не азначае яшчэ, што да іх трэба прыпадабняцца. А выйсце, Буднік, ёсць заўсёды. Нават і тады, калі здаецца, што яго няма.

Мae словы нішто іншае, як цынізм. Я разумею гэта, але нічога іншага ў галаву не прыходзіць. Думкі хаатычна блукаюць, блытаюцца. І сярод іх ніводнай выратавальнай. Гадзіннік у кішэні маіх джынсаў спыніўся. Вось, адкуль уся гэтая цішыня ў свеце. Відаць, стрэлкі на цыферблаце стаміліся рухацца і застылі ў чаканні. Інтынкт самазахавання працягвае дурыць свядомасць. Я бачу, як насустрач нам, праз масток, спяшаецца нейкая дзяўчынка. Яе позірк знаходзіць мяне. У ім дабрыня і спагада. І мною авалодвае спакуслівае жаданне дакрануцца да гэтай бяздоннай малахітавай чысціні вуснамі. Я цягнуся да яе ўсім целам і натыкаюся на пустату. Mae вусны смакуюць бясклерную смуродную вільгаць. Гэта сліна Сатаны. «Не дакранайся да мяне...» — лямантue здрадлівая цішыня. Рэха адгukaеца ў сэрцы болем. Няспечным, пакутлівым болем.

- Людзі, гэта вар'ят!.. Яго трэба спыніць. Ён небяспечны...
- Гэта апошнія слова, якія я здольны вымавіць...

Вось ён я!.. Усё яшчэ існую... Плявок Сатаны не спыніў і ніколі не спыніць Гадзінніка майго жыцця. Бо «...всё, что произнесено, не опасно. Тонкая паутина Тьмы будет немедленно разрушена огнём пространства...».

І калі скupое святло кранецца сваім гаючымі промнямі нашай Сапраўднасці — выпакутаванай і адваяванай у Цемры, — прыходзьце паглядзець на нашы цені...

Ініцыятыва не на майм баку. Асоба, якая сядзіць за столом насупраць, пачынае гульню першай. І гэта не можа не хваляваць мяне. На раскратаваным лісце паперы, у клетачцы зверху, яна выводзіць першы свой крыжык. Не задумваючыся, побач з ім малюю свой маленькі нулік. «Што за гульня такая вар’ящая?» — ніяк не магу ўцяміць я і скоса пазіраю на жанчыну. Твару яе разглядзець нельга з-за густога дыму, які вісіць у паветры. Дым едкі і жоўты. Дым выяде вочы. Дым тлусты і задушлівы.

— Ты — гэта ты... Такога сябе ты стварыў сам...

«Што ты плявузгаеш? Адкуль табе ведаць, хто я? — злуюся я. — Што азначае: такога сябе стварыў сам?..» Падняць галаву і разглядзець як след сваю саперніцу не стае моцы. Як толькі я намагаюся зрабіць гэта, нейкія непадуладныя мне пачуцці разбураюць маю рашучасць. Я адчуваю, як маё спакутаванае сэрца працінае смяротны жах. Ад жанчыны вее ледзянным холадам Вечнасці. Мне відны толькі яе руکі. Яны маленькія, з выразна акрэсленымі сінімі пражылкамі і з выцягнутымі, як у музыкаў, тонкімі худымі пальцамі. Гэта руکі старэнкай бабулыкі. Аднак, нягледзячы на ўзрост, рухі іх упэйненныя, спрытныя і няўдоўныя. Гэта — руکі-аўтаматы. Пальцы рухаюцца ўздоўж стала і вытвараюць такое, што мне пачынае здавацца, быццам за столом са мною сядзіць фокусніца. Самапіска ў руках жанчыны ажывае, нібыта ў руках барабаншчыка барабанныя палачкі. Я уважліва сачу за яе спрытнымі рухамі і пераконваюся, што жанчына махлюе, што гульня ідзе не па правілах. Пераконваюся, але не пярэчу ёй. Бяссілле прыгнятае і прынікае мяне...

— Ты не згодны з маймі доказамі?

Кашчавыя пальцы выпісваюць у паветры невядомую мне фігуру і малююць чарговы крыжык. Крыжыкаў столькі ўжо, што іх хапіла б на цэлія могілкі.

— Ну, Дольчык, што скажаш на гэта?

— Пра што вы? — здзіўляюся я і пакорліва малюю свой чарговы нулік.

— Твой ход непрадуманы, Дольчык, як і ўсё тваё жыць-

цё, — свідрое маю свядомасць хрыплы, шапялявы голас. — За гэта табе яшчэ адзін крыжык... Каб перамагчы мяне, трэба мужнасць і воля. А ты гэтыя якасці страціў. Твая слабасць у тваім эгаізме.

«Чарговая выхаваўчая лекцыя, — злуюся я, упартая шукаючы клетачку для выратавальнага нуліка. — Давай, выхоўрай... Я прывык... Нагадай мне пра эгаізм... Потым пра сумленне...»

— Ілжэш... Жыщё нельга спланаваць. Хто з нас не мае заханаў?.. Ідэальных людзей не існуе. Маімі дарадцамі таксама не заўсёды былі адны толькі сумленне і справядлівасць... Але гэта я і без твайго напаміну ведаю. Але ведай і ты, мой дух яшчэ жывы. Ён пратэстуе супраць гэтага нутранога холаду — холаду абыякавасці, холаду бяздушнасці... Пратэстуе супраць несправядлівасці. Ты мяне чуеш, як там цябе?..

— Неблагі ход, Дольчык... Толькі адкуль табе ведаць, што такое справядлівасць? Тваё сумленне набытага ў ламбардзе, як і твой гадзіннік. Яно разменена на ілюзію, якую ты называеш сумленнем. Стрэлкі спыніліся ў чаканні... Стрэлкі заблыталіся і не ведаюць, у якім накірунку рухацца. Нашто такое жыщё, калі слова «зайтра» выклікае жах і гідлівасць? Хіба ты не зразумеў, што жыщё ігнаруе цябе?

— Ігнаруе — значыць цікавіцца... А страх — гэта...

— Страх — гэта атупенне. Гэта нешта сярэдняе паміж здрадай і сумленнем... Баяцца — значыць не верыць.

— Людзі баяцца не смерці, а невядомасці... Абмежаванасці ў прасторы...

— Чалавекам можна называць сябе толькі тады, калі вымаўляеш «Я» без боязі. Ты здольны сказаць смела і незалежна: «Я»?

— Нашто вам гэта?

— Каб сказаць табе, што ты прайграў, Дольчык!..

— Я не прайграў... Ты наўмысна закрыла пальцам пустую клетку... Гэта і ёсьць месца для майго пераможнага нуліка...

Я адрываю стомлены позірк ад стала і аглядаюся. У пакой ніводнай душы. Воблака густога жоўтага дыму пачынае пакрыху рассейвацца, агаляючы ўсю мярзотнасць, усю несапраўднасць форм гэтага дзіўнага памяшкання. І я пачынаю разумець, што дым — гэта толькі ілюзія. У пакой кружляе мёртвае кляновае лісце. Яно напамін пра апошнюю восень — восень майго неўміручага кахання. Я не жадаю больш мірыцца з тым, што здарылася са мною шмат гадоў таму. Я — зусім другі чалавек ужо. І мне хочацца бегчы прэч з гэтай магілы неразгаданых таямніц.

Я кідаюся да дзвярэй і не знаходжу іх.

...Прытомнасць вяртаеца разам з адчуваннем холаду блізкай Зімы. Снег — белы-белы, нібыта вата на аперацыйным стале. Вата ў крыві, і ўсведамленне таго, што адбываеца вакол, абвастрае жаданне жыць. Малады хлопец у белым халаце, што стаіць побач і вымірае мой пульс, зусім не падобны да доктара. У яго дзіцячыя рысы твару і стомлены выгляд. Нешта да болю блізкае ўгадваеца мне ў гэтым твары. Намагаюся ўстаць са стала. Нехта ўтрымлівае мяне за руку. І я зноў губляю прытомнасць...

Мне мрояца барыкады. Маё спакутаванае ад болю «Я» кружляе над Пляцам Незалежнасці.

...Аманапаўцы чакаюць загаду. Разглядзеца твары вайскоўцаў нельга. Замінаюць шчыльна састаўленыя шчыты. Здаецца, што сцяна з пластыку з хвіліны на хвіліну рухне. І вайскоўцы змятуць з плошчы ўзбунтаваны натоўп. Мінае час, але гэтага не здараеца. Што стрымлівае вайскоўцаў, застаецца загадкай.

— Украіна!.. Украіна!.. Украіна!.. — выкрыкаюць дэмантранты.

Ад натоўпу аддзяляеца маладая жанчына і перасякае вузкі калідор, утвораны паміж дэмантрантамі і аманапаўцамі. Набліжаеца да аднаго з вайскоўцаў і замацоўвае на пластыковым шчыце некалькі белых гваздзікоў. Яе ўчынак выклікае шквал адабральных воклічаў. Я пазнаю гэтую жанчыну. Яшчэ б...

Я цікую за сваім целам з вышыні птушынага палёту. Я — не я. Я — згустак энергіі, згустак эмоций. Я здзіўлены і ўзрушаны. Мною авалодвае зайдзрасць. Я шкадую, што не ўкраінец. І не з-за таго, што не люблю сваёй Радзімы... Наадварот... Гэтая незнамая жанчына з натоўпу — валяльшчыца, матальшчыца, няважна, хто, — дапамагае мне высунуцца з нары, якую я вырыў для сябе сам. Высунуцца і аглядзеца...

Гэта зусім іншы Свет, пра існаванне якога я пачынаю толькі здагадвацца. Але, каб у ім жыць, у ім трэба і нарадзіцца яшчэ...

Расплющваю вочы. У пакой працуе тэлевізар. Экран іскрыцца жоўта-блакітнымі колерамі — колерамі свабоды і незалежнасці. Аператары паказваюць жанчыну буйным планам. І нішто ўжо не можа спыніць яе. Голос вырываеца на волю. Голос жыве ў сэрцах мільёнаў людзей: — ...*калі яны разумеюць гэта, а яны не могуць не разумець гэтага, яны ніколі не пойдуть супраць нас.*

— Украіна!.. Украіна!.. Украіна!..

— Зноў падманулі народ, — незадаволена бурчыць сусед па бальнічным ложку.

Спрачацца з ім няма моцы. Гляджу праз акно ў глыб бальнічнага двара. У шэра-блакітным марыве яскрава паўстаюць дзве белыя вежы полацкай Сафіі...

Не... Цяпер я ведаю дакладна: жыццё — не гульня ў крэзыкі і нулікі. Нават калі гэта і не так, то ў нулікаў таксама ёсьць шанец. У іх таксама ёсьць свая маленъкая клетачка на разграваным лісце Вечнасці. Бо ў свеце існуе справядлівасць. І справядлівасць гэтая — наша сумленне. Ніякія Герастраты не здольныя спыніць ход Гісторыі...

17

Бавіць час ля акна — мой новы набытак, яшчэ адна крайнасць, якую я прымаю як неабходнасць. На вуліцу мяне пакуль што не пускаюць, а тэлевізар глядзець надакучвае. Вось і даводзіцца прыдумляць забаўкі. Па ўсім відаць, мяне хутка выпішуць, аднак тое «хутка» цягнецца ўжо некалькі тыдняў. Гадзіннік свой я згубіў, напэўна, пад час сутычкі з Буднікам, там, на Палаце. І цяпер час для мяне адлічваюць ходзікі. Тыя, што вісяць на калідоры, насупраць ардынатарскай.

Шмат чаго мне давялося перажыць за апошнія дні. Але з тое я цяпер ведаю, хто такі Жэнік — малады хірург з дзіцячымі рысамі твару. Ведаю я, і хто такая Тэрэза. Гэта Жэнік расказаў мне, што яго мама і мая Ліда трагічна загінула шмат гадоў таму. Сумна... Хоць смерць для мяне цяпер — паняцце адноснае.

Вядомыя мне таксама і падрабязнасці той трагічнай развязкі ў гісторыі з Буднікам. Дзяўчынку, якая выпадкова апынулася на месцы здарэння тым непагодлівым надвячоркам, завуць Настай. Яна сірата і паслушніца ў Свята-Еўфрасіннеўскім манастыры. Што прывяло яе ў тыя мясціны ў такі позні час, застаецца толькі здагадвацца. Але, як бы там ні было, гэта яна паклікала на падмогу людзей. Пра ўсё гэта пагаварыць з ёю мне не выпала яшчэ, бо, калі яна наведвала мяне ў бальніцы, я знаходзіўся тады яшчэ ў коме. Гэта пазней мне расказаў Жэнік. Буднік у той вечар жывым не даўся. Пасля крывавай разборкі ён накіраваўся на кватэру да Лупоніка. А ноччу, калі дом акружылі міліцыянеры, застрэліўся ад безвыходнасці. Вось так і магла б скончыцца гэтая сумная гісторыя маёй няўдалай вандроўкі ў далёкае мінулае, калі б

не адно «але»...

Я сяджу ля вакна і пазіраю на Сафію.

— Ашукаюць хахлоў амерыканцы! — прасочваецца праз мае невясёлую думкі бурклівы голас дзядзькі Івана, суседа па бальнічным ложку. Гэта яго тэлевізар мы глядзім цэлымя днімі. — Як піць даць ашукаюць... Купяць за «зялёныя»... У Беразоўскага на ўсіх грошай хопіць...

— Што вы учапіліся за тых хахлоў? — не стрымліваюся я. — Разбяруцца яны самі, што рабіць са сваёй краінай.

— Вядома, разбяруцца, — нечакана згаджаецца са мной дзядзька Іван. У голасе ніякай крыўды. — Толькі не веру я, каб вось так, у сцюжу, у холад і ні за што стаялі яны на гэтым майдане... Ты чуеш мяне?

Дзядзька Іван на хвілінку змаўкае.

— Вось ты пайшоў бы бунтаваць супраць улады?..

Адказаць яму не паспываю. У пакой уваходзіць Жэнік. Сёння не яго дзяжурства, і таму ён апрануты не па-бальнічнаму. Павітаўшыся, ён вяртае мне пажоўклюя ад дауніны лісты і мой кішэнны гадзіннік, набыты некалі ў ламбардзе яго мамай.

— Вазьміце...

— Дзякую, — суха вымаўляю я. Разгублена гляджу на гадзіннік — стрэлкі, нібы магніты, прыцягваюць мой позірк. Стрэлкі рухаюцца ў правільнym накірунку.

— Гадзіннік быў сапсанавы, — апраўдваецца Жэнік. — Вось я і вырашыў адрамантаваць яго. Цяпер ідзе вось...

— Правільна вырашыў, — удзячна пазіраю я на яго і незаўажна падміргваю дзядзьку Івану.

Некалькі хвілін маўчым.

— Як Тэрэза? — цікаўлюся я ў Жэніка. — Памірыліся?

— Нармальна, — сарамліва ўсміхаецца той.

Голас выдае яго. І я перакананы, што ён хлусіць, аднак не падаю выгляду.

— Жыццё такое кароткае, Жэнік. Што вы з ёю не падзялілі?.. Ты ж мужчына, Жэнік... Ты першы павінен саступіць. Глядзі, каб некалі не давялося шкадаваць...

Збіраюся з думкамі, каб прадоўжыць свой спынены маналог.

— Я пастараюся... — спяшаецца Жэнік. — Я абавязкова пастараюся...

Што ж, ясна, працягваю размову на гэту тэму няма сэнсу.

«А сам ты заўсёды правільна паступаў?.. — лаўлю я сябе на слове і сумна пазіраю ў акно. — Ці маеш ты права павучачь іншых? Хіба тваё жыццё — узор для пераймання?..»

— Некалі твая мама сказала вельмі правільныя слова, ад якіх мне і зараз робіцца не па сабе...

Жэнік пытальна ўздымае вочы.

— Шкада таго часу, які мы з табою прамаўчалі... — працягваю я і замаўкаю.

Жэнік доўга не затрымліваецца. І мы зноў застаёмся з дзядзькам Іванам удвух.

— Шчаслівы ты... Табе ёсць дзеля чаго жыць, — зайдрэсіць ён мне. — У цябе ёсць Жэнік. Во такі малец!.. А я — чалавек адзінокі.

Хочацца дадаць: «Не толькі Жэнік, ёсць яшчэ Настачка, Тэрэза...»

— Вам бы, дзядзька, з тыдзеня у бочцы пажыць, — жартую я недарэчна.

Мужчына жарту не ўспрымае і пазірае на мяне падазрона:

— Дзе мне трэба пажыць? — перапытвае ён.

— Жартую я, дзядзька Іван. Некалі ў дауніну жыў філософ адзін... Дыягенам звалі...

— Дык то ж філософ, — сумна ўсміхаецца дзядзька Іван.

— Адзінота — гэта нармальнае становішча, — суцяшальна на тлумачу я гэтаму сталаму чалавеку. Тлумачу, а сам гэтым тлумачэнням не веру... «Малоць языком адно, — думаю я, — а на справе зусім іншае. Чалавеку ніколі не ўжыцца са сваёй адзінотай, і мая не зусім удалая вандроўка ў сваё мінулае — пацвярджэнне гэтага. Мы здольныя шукаць усё жыщё тыя даверлівия, родныя вочы толькі дзеля таго, каб хоць раз зацірнуць у іх... Зазірнуць і памерці...»

18

Я стаю насупраць вежападобнай брамы-званіцы. Ад дагледжанага манастырскага дворыка мяне аддзяляе арачны праезд з далучаным да яго двухпавярховым будынкам. Напэўна, гэта і ёсць той самы дзіцячы прытулак пры манастыры, пра які днімі згадваў Жэнік. Ва ўсякім выпадку, я на тое вельмі спадзяюся. Застаецца незначная дробязь: адчыніць жалезную брамку і зрабіць некалькі кроکаў. А там што Бог дасць... І ўсё ж нешта стрымлівае мяне. Што?..

Сумнеў разбурае рашучасць. І зрабіць гэтыя крокі, як выяўляецца, не зусім лёгка. Сумнеў не дае разняволіцца, сумнеў пасяляе панічны страх. І я гатовы шмат што аддаць узамен, абы толькі ўсе гэтыя нязручнасці хутчэй скончыліся. Столъ-

кі выпакутавана, столькі перадумана. І вось... «А што калі яна адмовіцца ад спаткання са мною? — вагаюся я і а сразу ж апраўдаюся: — Ну і што!.. Ты хацеў, каб яна кінулася табе на шыю? Але хто ты такі, каб разлічваць на тое, хто?..»

Чаго я хачу ў гэты момант, я і сам дакладна не ведаю. Напэўна, мне хochaцца выказаць словаў падзякі гэтай дзяўчынцы... Бо менавіта ёй я абавязаны сваім жыццём. Але падзякаваць і развітацца?.. Не, гэтага я не хачу... Мне патрэбна ад яе яшчэ тая недагаворанацца, якая дае людзям надзею на наступную сустрэчу... Напэўна, не заручыцца ёю я і баюся зараз болей за ўсё...

Надвор'е псуецца. Неба завалочанае малочнай смугою. Шэрый навісьablokaў kранаеца дахаў дамоў, такіх жа шэрых і аднастайных. Вуліца — бязлюдная. Пачынае накрапаваць даждж, і, каб не змокнуць, хаваюся пад дрэвам. Аднак і пад ім ад дажджу не схавацца. Халодныя кроплі прасочваюцца праз рэдкае вецце, трапляюць за каўнер, сцякаюць па твары.

— Шчаслівы ты.... Табе ёсць дзеля чаго жыць, — узгадваюцца мне словаў дзядзькі Івана.

Усё правільна, згаджаюся я. У чалавека ў жыцці павінна быць мэта. І ў мяне яна ёсць. А яшчэ ў мяне ёсць Жэнік, Насця, Валька і шмат яшчэ хто. Хіба можна назваць мяне чалавекам адзінокім? Не... Цяпер я ведаю дакладна: не адзінота адшуквае нас, а мы яе. А яшчэ я ведаю тое галоўнае: дзе гняздзіцца гэтая адзінота... Яна гняздзіцца ў кватэры майго суседа. І, каб не сутыкацца з ёю, нам неабходна пажыць некалькі тыдняў у бочцы, як Дыяген...

— Дольчык! Дольчык! — кліча мяне нехта. Голас выбухае праз мае супярэчлівия думкі і пасяляе ўпэўненасць. Я ўздрыгваю ад нечаканасці. Насустроч мне спяшаецца жанчына. На яе твары абаяльная жыццярадасная ўсмешка. Я пазнаю яе. Яшчэ б, не пазнаць яе?!

— Я так спяшалася... Я так спяшалася, — часціць жанчына. — Баялася размінуцца з табою. Баялася не застаць цябе тут. Яно і не дзіва, так, як ходзяць у нас аўтобусы, не тое што спазніцца можна... — тараторыць яна.

— Адкуль вы ведаецце, што мяне завуць Дольчыкам? — здзіўлена пазіраю я на жанчыну. — І ўвогуле, нашто я вам спатрэбіўся?..

— Не пазнаў, — разводзіць рукамі жанчына і сумна ўздыхае. — Вядома ж, не пазнаў... А памятаеш: вакзал... Я ад'язджаю ў Кіеў... А ты... Ты спрачачаешся са мною: «У нас усё

ёсць... У нас усё ёсць... І нацыянальная ідэя таксама...»
 Ну што, успомніў?..

— Успомніў, — хвалююся я. — Мы нават не пазнаёмліся з вамі тады. Дарэчы, даруйце... Мне сорамна за туу сваю нястрыманасць... Мне здаецца, што я вас тады пакрыўдзіў. І яшчэ... Я вас нядайна па тэлевізары бачыў.

— Што ты, што ты... Нічым ты мяне не пакрыўдзіў, — не звяртае ўвагі жанчына. — Наадварот, гэта я хацела цябе падзадорыць. Бо веру, што і ў вас будзе як у людзей. Ва ўсякім выпадку, я спадзяюся на тое... Спадзяюся, бо таксама жыву ў гэтай краіне...

— Як вы знайшлі мяне? Скуль даведаліся, што я тут?

— Гэта не важна, — адказвае жанчына. — Галоўнае, што мы не размінуліся з табою... Я павінна табе перадаць нешта... І яшчэ, не звяртайся да мяне на «вы»...

Жанчына адчыняе жаночую сумачку і выцягвае адтуль неўлікую блакітную скрынку. Скрынка аздобленая мноствам дробных каменъчыкаў, якія зіхаціць, пераліваюцца, ад чаго яна шугае магічным бліскам.

— Што гэта? — хвалююся я.

— Камень... Скарб Свету, — ціха прамаўляе яна. — Памятаеш, пра яго табе некалі расказвала Ліда?.. Мой абавязак перадаць яго табе.

— Мне? — збянтэжана лыплю вачыма.

— Так.

«Скарб Свету прыносяць звычайна выпадкова зусім невядомыя людзі, — далятае аднекуль з глыбіні памяці ціхі голас Ліды. — Тым жа выпадковым шляхам у патрэбны час Камень знікае, каб з'явіцца зноў, але зусім ужо ў іншай краіне. З'яўленне Каменя азначае, што надышоў тэрмін абяцанага ўз'яднання і магутнасці краіны, дзе Ён з'яўіўся.»

— Але чаму мне? — сумняваюся я. — Як я ведаю, валодаюць Каменем абранныя.

— Ты і ёсць адзін з іх... Бо якраз такія, як ты, вырашаюць лёс сваёй краіны...

— Але з'яўленне Каменя звязана з Жаночым Пачаткам. А я не маю магчымасці падарыць гэты Камень таму, каму патрэбна. Вы мяне разумееце?.. Тая, якой я мог бы падарыць Яго, трагічна загінула... Шмат гадоў таму...

Жанчына прыхільна ўсміхаецца.

— Памыляешся, Дольчык. Табе ёсць каму падарыць Скарб.

— Каму?

— Ты забыўся, што ў цябе ёсць Наста...

— Наста? — здзіўлена лыпаю я вачыма.

— Так, Наста.

— Але ж: «З’яўленне пад час Майго Прыходу патрабуе не немаўлят, але сябrou з выпрабаваным духам».

— Ты ёсць той, пра каго гаворана. Бо: «Няма патрэбы нараджацца таму, хто згодны прыняць удзел у вечнай, плённай працы. Усё для ўсяго і заўсёды. Дайце думцы блукаць без настугі, і яна парайць табе, што рабіць. Чуцё жанчыны падкажа, як упрыгожыць Храм кветкамі...»

Жанчына працягвае мне блакітную скрынку.

— Як завуць вас? — спяшаюся я. — Мы з вамі зноў разыдземся як знаёмыя.

— Гэта не самае галоўнае, Дольчык, — усміхаецца жанчына. — «Мы сочым за Вамі і радуемся, вымяраючы рост кветкі вашай аўры. Бо гэта і Наш Сад!» А цяпер ідзі, дзяўчынка чакае цябе... І яшчэ, беражыце Камень. Памятайце, на вас ляжыць вялікая адказнасць...

Час прыспешвае. Хаваю скрынку за пазуху і подбегам кідаюся да паўадыненай брамкі. Напаўдарозе спыняюся ад жахлівай супярэчлівой думкі: «На што я разлічваю, дзівак?.. Яна ж пустэльніца!.. Ва ўсякім выпадку, імкнецца прысвяціць сваё жыццё манаству. А гэта значыць...»

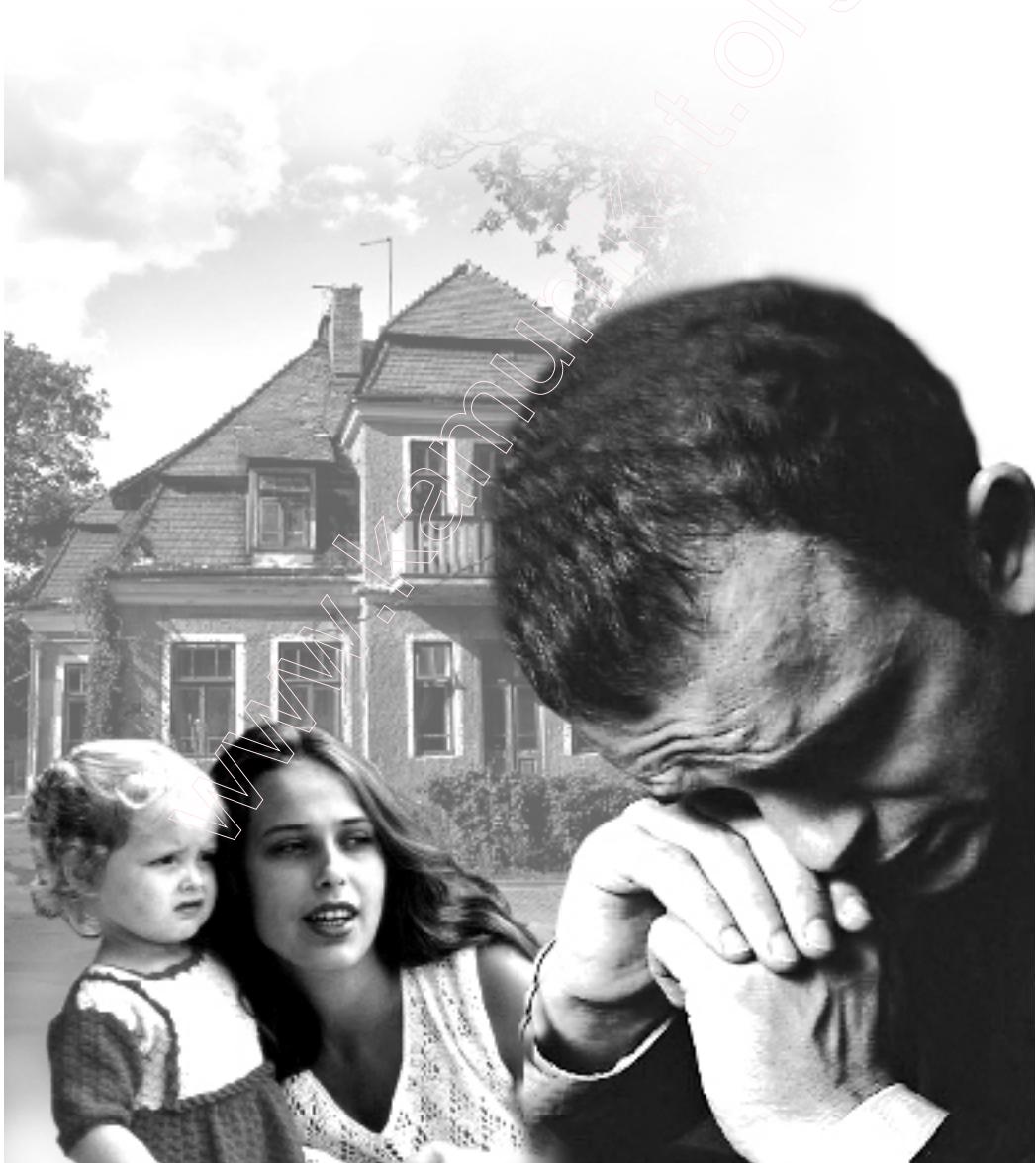
Галава кружыцца ад нервовага напружання. Думкі блытаюцца. І ніякай логікі. Стомлена азіраюся. Жанчына ад мяне далёка ўжо. Я са шкадаваннем гляджу ёй услед і не спрабую спыніць. Хвілінку-другую вагаюся, потым выцягваю з-за пазухі скрынку і адчыняю. Ад Каменя шугае жоўтаблакітнае ззянне і нябачная воку, таемная магічная энергія — энергія Вялікага Дыхання...

2006 г

ЗАКАХАЦЦА Ў МАЛПУ

Аповесць

1

Ноччу мне сніцца, што я палюю на зайцоў. Стравялю па іх
са стрэльбы з блізкай адлегласці. Крывішчы вакол! Жах! А
гэтым стварэнням хоць бы хны, сядзяць і брывом не вядуць.
Ух, трасца вашай матары!..

Вы толькі не падумайце, што я і сапраўды садыст нейкі.
Гэта я толькі ў сне такі ваяёнічы, а насамрэч я — чалавек
добра, мухі не пакрыўджу. Гэтыя сны — насланнё нейкае са-
танінскае! Яны самага бяскрыўднага дурнем зробяць. І ўсё
з-за дзіўнай, уласцівой толькі ім адным, логікі. А людзям што?
Людзі прывыклі ўсё на свой капыл мераць. Людзям толькі
зачэпку дай, і яны такога напрыдумляюць. А тут і прыдум-
ляць нічога не трэба, тут іншы раз такая лухта мроіцца — ні
сесці, ні ўпасці. Карацей, не ведаю, як вы, а я лічу, што дурасць
у сне даравальная. Гэта ж вам не сапраўдане жыццё і нават
не кінастужкі мастацкія, гэта — сны, і мне па іх сцэнарыяў
не пісаць. Хоць паспрабаваць не зашкодзіла б, глядзіш, мо
тады і жыццё наладзілася б, і галадаць не давялося б. Вось
толькі ці стане запатрабаванаю тая мая пісаніна на мове, на
якой мала хто сёння чытае?

Прачынаюся злосны і знявераны. Не да весялосці, вядома:
і зайцы цю-цию, і голад басанож у жываце маршыруе! Узіраюся
ў начное неба і імкнуся дакапацца да вытокаў маёй толькі што
прымроенай жорсткасці. Аднаўляю ў памяці паслядоўнасць
нядайніх падзеяў, спрабую знайсці ім разгадку. Не гледзячы,
што лічу сябе чалавекам адукаваным, на гэты раз у сваіх пра-
роцтвах сумніваюся. І не без падстаў. Бо калі нават пагадзіцца
з тым жа Мілерам, а гэта вам не я са сваімі дылетанцкімі веда-

мі, то нічога станоўчага мне ў перспектыве сон мой не прадракае. Наадварот, для таго каб вярнушь раней стражаныя свае пазіцыі, мне давядзеца прыбегнуць яшчэ да нейкіх жорсткіх дзеянняў. Да якіх і супраць каго — пакуль пытанне. Вось толькі ці пад сілу зрабіць гэта мне, чалавеку самотнаму, без таго стомленаму жыццём, бяздомніку, можна сказаць, які пераносіць уражанні з дня сённяшняга ў дзень заўтрашні з адной толькі мэтай — каб пакутаваць? Хутчай не, чым так. Бо пакуты, перакананы я, гэта ўсяго толькі пачатак новых пакут...

Па Фрэйду і ўвогуле нейкая дурнота атрымліваецца. Да таго яшчэ дадумацца трэба! Як выяўляеца, мяне ў хуткім часе чакае інтymная блізкасць з непаўналетнімі. Вось так! Ні больш і не менш. Жудасць і годзе!.. Скажы каму, засмяюць. Што я вам, педафіл нейкі? Мне б чарвяка замарышь ды цыгарэтку выкурыць. Фантазёры, а каб вас... Гэта я пра клеркаў з розных дабрачынных «кантор», накшталт нашага «Чырвона-га Крыжа». Куды толькі глядзяць, шайка-лейка?! На даверлівасці нашай нажываюцца, сумленных людзей за нос водзяць, а ў гэты час у цэнтры Еўропы такія, як я, небаракі з хлеба на квас перабіваюцца. І хоць бы якая табе паблажка!..

А на вуліцы ноч. І прыродзе не да мяне. Яна, бачыце, сама стамілася ад нейкіх там катаклізмаў! Ёй, бачыце, не да такіх вар'ятаў, як я, tym больш не да іх змагання за свае права і свабоды... Ляжу, аблажыўшыся лапнікам, нібыта ў буслянцы якой, і мару аб ежы. А недзе побач, ля ног, дае храпака мая краіна. І неба над ёю халоднае і празрыстае — не неба, а размаіты дыван, аблеплены бурштынавымі зоркамі, з поўняю спелай і наўбрынялай, нібыта ў каровы вымя. Афігець і не прачнуща!.. А вакол — ні душы. Вакол сутонне, раздрапанае вещцем, ды цішыня — жудасць якая. Такая толькі перад канцом свету бывае. А можа гэта я аглух ад свайго працяглага маўчання?

— А-а-а!.. — выціскаю я. Вантробны хрып непрыемна ласкоча горла і, не нарадзіўшыся, застрае ў сярэдзіне спакутванага бяссонем цела. «Ну і фіг з вамі! — злоўся я. — Для мяне цяпер і маўчанне занятак. Не адмаўляйца ж мне ад яго. Яму таксама належная замена патрэбная.»

Варочаўся з боку на бок — выцягвае гізунты бяссонне. Непатрэбшчына розная ў галаву лезе — не адагнацца. І курыць хоцацца. Адным словам, не ў жылу мне, трах-табе-дах-табе-дах!..

Хутка світаць пачне. Вунь неба якое ружовае на даляглідзе. А мо гэта начны горад агнямі палае?! Ух, сілы маўніяма! Што ж мне цяпер усё жыццё з гэтай цішынёй размаўляць?!

Не, не з рукі мне ў хамут біць! Ваўка ногі кормяць! Збіраю пад пахі манаткі і валакуся куды вочы глядзяць. Ногі самі нясуць здрэнцвелае, заляжалае пасля працяглага валяння цела насустрach новым нязручнасцям. Ногі, пэўна, для таго і дадзеныя Богам, каб вадзіць нас па грэшнай зямлі пераважна ў адным накірунку, у пошуках ежы.

Дарога выбоістая і віхлястая, нібыта маё жыщё. Дарога нешта ўтойвае, і прадчуванне нейкай няясной трывогі не пакідае мяне ні на хвілінку. Відаць, гэты дзень для таго і нараджаецца зараз, каб спакаваць у сябе ўвесь гэты мой боль, усю маю трывогу і ўсе мае пакуты. А яшчэ маленъкую кропельку радасці — тую, якой я даражу болей за ўсё на свеце.

Застаялая ноч паміраць не хоча. Прырода і тая здзекваеца з мяне. І ўсё ж сутонне пакрыху рассейваеца, і далячынь над аляпаватымі шэрымі будынкамі робіцца празрыстаю. Бухматаў здані таполяў, падпаленая першымі сонечнымі промнямі, ужо адчулу пяшчоту і цеплыню новага дня.

— Божа справядлівы! Божа магутны! — шапчу я абрадавана, склаўши малітоўна руکі. — Ты вярнуў мне слых, і я зноў здольны чуць наваколле!

— Шу-шу-шу, — палахліва перашэптваюцца таполі. Гэта ў іх густы покрыў пракраўся вецер.

— Божа літасціў! — мітусліва азіраюся я. — Дзе ёсьць той Твой скарб, пра які гаворыць Хрыстос: «...дзе Ён, там і Маё сэрца?» Дапамажы мне спазнаць тыя неспазнаныя ісціны, дапамажы пераадолець цяжкасці, дапамажы захацець тое, што хочаш Ты, бо, калі Ты ёсьць, Ты — Сонца! Мне зімна і голадна, Божа!.. Сагрэй мяне!..

Цішыня абрастает новымі гукамі, і мой слых ужо здольны пачуць гудзенне мух, вясёлы птушыны шчэбет і амаль нячутнае тахканне колаў цягніка. Постук гэты расце з кожнай хвільнай і праз пэўны час ператвараеца ў бліzkі грукат. Невыглушмачальная радасць ахоплівае мяне. Цела працінае дрыготкая гаючая цеплыня. Прадчуванне нечага таемнага, нечага яшчэ неспазнанага падштурхоўвае мяне да не зусім зразумелых учынкаў. Удалечыні віднееца жылы мегаполіс. Гэта і ёсьць мой горад — той, што корміць і апранае мяне, той, на які мne і кryўдаваць не з рукі, бо жыць у ім — ужо кампраміс. Горад матэрыйлізуеца адзінаю жоўтаю плямай, і я іду ў яго насустрach. Іду, каб у чарговы раз падманваеца, бо разлічваець, што знайду ў ім для сябе нейкі прырабатаў, не даводзіцца. А гэта значыць, што і сёння мне давядзеца галадаць...

У гэтым горадзе у Мелеша ёсь дзве справы: знайсці свайго брата і памерці. Пра другое ён пакуль не здагадваецца. Яго розум плодзіць іншыя думкі, далёкія ад сапраўднасці, наўмысна аддаляючы небяспеку, якая ходзіць за ім следам. І не трэба быць празорліўцам, каб зразумець, што гэтае вяртанне на радзіму не на карысць яму, як не на карысць яму тыя марныя высілкі памяняць нешта ў сітуацыі, у якой ён апынуўся. Але, каб не даць сумневу разбурыць цалкам і без таго кволую надзею, якая ў ім усё яшчэ цепліцца, каб не даць ёй выліцца ў ту меланхалічную дэпрэсію, якой ён страшыцца, яго думкі воляю пэўных намаганняў сплятаюцца ў прыгожую прывідную мэту, па якой ён даўно сумуе, якой, па сутнасці, і не існуе зусім, бо заўжды, калі справа даходзіць да сваёй лагічнай развязкі, пра сябе не забывае нагадаць неаптымістичная і жорсткая сапраўднасць. Але вера ў нязбыўнае якраз і надае яму той аптымізм, які насуперак усякаму цвярозаму разліку цягне яго сюды, у гэтае поўнае страху балота, у гэты выдуманы містычны горад. Ён не памятае ўжо дакладна, ад каго набраўся гэтай невылечнай хваробы, імя якой насталъгія, чаму дасюль усё яшчэ спадзяеца на тое станоўчае ў людзях, якога ў іх няшмат, якога разгледзець з гадамі робіцца зусім немагчыма, — напэўна, яму хочацца жыць, хоць ён і не ведае, як.

— Халодны ты чалавек, Мелеш! — наступае яму на горла Пяльмень, такі ж, як і ён, валацуга, смялеючы да нахабства пасля распітай на двах пляшкі. — Скуль у цябе тая жорсткасць, га? Ты ж не той, за каго выдаеш сябе. Лічыш, што ўсе сляпыя? Напускное ўсё гэта, не сапраўдане.

— Пайшоў ты! — злоеца Мелеш. Твар пакрываеца чырваниню. — Халяву любіш?

— Пры чым тут гэта? — здзіўляеца Пяльмень.

— Пры тым, што халявы ў жыцці не бывае.

— Не халяву я шукаю, Мелеш, — сцірае з твару здзіўленне Пяльмень. — А паразуменне тваё. Павагу.

— Павагу?! — нахабна спыняе яго Мелеш. — Навошто яна табе, мая павага?

— Хм... — мямяліць Пяльмень. — Нечага ж звёў нас з табою лёс. Ты мне тут пра ворагаў далдоніш.

— Ворагі, Пяльмень, не самыя кепскія настаўнікі.

— І чаму яны цябе навучылі? — недаверліва касавурыца Пяльмень. Твар у яго шэры і стомлены. У вачах сум, блізкі да адчаю.

— Пусты ты чалавек, — абрэліва цэдзіць праз зубы Мелеш. — Відаць, гэтая твая гадзюка высмактала з цябе апошні твой розум.

Пяльмень усхвалявана падаецца наперад і, заікаючыся, выціскае:

— А вось гэта не твая справа, Мелеш. Малоць языком ты здатны, але гаварыць — гэта адно...

— Гайнюк! — рэзка спыняе яго Мелеш. — Ты спярша сам навучыся па-людску жыць, а потым іншых вучыць будзеши.

— Не вучу я цябе, Мелеш, — апраўдваеца Пяльмень. — Проста ты...

— А ты не? — зрываетца на крик Мелеш. — Ты таксама...

— Не грузі, дай сказаць. Людзі для таго і людзі, каб дапамагаць адно аднаму. Адзін я ў гэтым свеце...

Усталёўваеца працяглай нерухомая цішыня. Чутныя толькі іх цяжкія перарывістыя дыханні.

— І лесвіца, Мелеш, адна... Для ўсіх... — парушае маўчанне Пяльмень.

— Лесвіца? Якая яшчэ лесвіца? — недаўменна пазірае на яго Мелеш.

— Тая, па якой мы з табой кожны дзень падымаємся, — неўразумела тлумачыць Пяльмень.

— Ў краму? — абрэліва моршчыцца Мелеш.

— Не важна куды, — не звяртае ўвагі Пяльмень. — А гэта значыць...

— Што гэта значыць?

— Гэта значыць, што ёсць дзве дарогі: наверх і ўніз. Мы з табой, Мелеш, абраі лягчэйшую. Мы — валацугі!

— Ах ты дрэнь!.. Хто табе замінае жыць інакш?

— Хтоцкі, — рэзка спыняе яго Пяльмень.

— Гайно гэта ўсё, — цынічна ўсміхаеца Мелеш.

— Што не гайно, па-твойму?

— Я!.. Мая індыўідуальнасць.

— Індыўідуальнасць? Твая? Не смяшы! — недаверліва пазірае на яго Пяльмень. — Індыўідуальнасць, Мелеш, і ёсць тая глеба, на якой праастае людская няnavісць. Людзям наша шэррасць падабаеца.

Усталёўваеца працяглай паўза.

«Няўжо я і сапраўды чалавек скончаны? — імкнецца зазірнуць як мага глыбей у сябе Мелеш. — Няўжо я і сапраўды дайшоў да краю?»

Ён адчувае нікчэмнасць гэтых пытанняў. Ад іх смярдзіць правільнасцю, якой ён ніколі не прытрымліваецца. Ад іх хо-чацца вымыщ рот з мылам. Мінулае — вось скуль растуць гэтаму ногі. Вось дзе зарыты сабака. «Але чаму тое мінулае, прасякаючы ў мяне, толькі павялічвае маю нікчэмнасць, чаму яно напаўняе жыщё ілжывым зместам?» — выпытвае ён у сябе і не знаходзіць на гэтыя пытанні адказаў.

— Бо немагчыма схавацца за сваёй безыменнасцю, Мелеш, — прасочваеца да яго аднекуль здалёк голас Пяльменя. — Жыщё — гэта рух наперад.

— Жыщё — гэта ланцуг з неразумных учынкаў.

— Правільна. А ты спрабаваў выкінуць з гэтага ланцуза хоць адно звяно? — настырна выпытвае Пяльмень.

— Слухай, ты, я не сабака, каб на ланцугу сядзець.

Ён злуеща, распырскае сліну. Ён спрабуе знайсці патрэбныя для апраўдання словаў, хоць даўно ўжо перакананы: нічога іншага, акрамя як і надалей плыць па цячэнні куды вынісце, жыць ілюзіямі, надаючы ім міфічную афарбоўку сапраўднага жыцця, хварэць на настальгію па нязбыўным і недасяжным, уласцівую хіба што толькі вар'ятам, у яго не засталося ўжо. І ўся гэтая штучная прыналежнасць да нечага важнага, якое яшчэ толькі павінна адбыцца, — усяго толькі выратавальная саломінка, за якую ён усё яшчэ трymaeцца, выдатна разумеючы, што некалі і яна не вытрымае цяжару гэтай яго няшчырасці...

3

Заплюшчваю вочы і бачу ноч. Затыкаю вушки і слухаю вечнасць. Маё цела насычанае невядомай мне па таксічнасці атрутаю. Маё ўнутранае «Я» напружанае ў чаканні нейкага здарэння. Будучыня — вось што мяне зараз цікавіць. Будучыня і думкі! А іх няма. Розум маўчиць, а памяць спіць. Але як мне без думак? Гэта праз іх мне падуладныя любыя капрызы. Гэта праз іх я спасцігаю неспасцігальнае. І не важна, што жыщё напоўнене журботнасцю і пустэчай, я таму, можа, і бадзяюся па свеце, каб спазнаць яго ва ўсіх праяўленнях, каб знайсці сябе, а праз сябе і Яе, бо калі ў мяне нешта яшчэ і засталося, дык гэта Яна. І ўсе мае нязручнасці — усяго толькі нязручнасці. Існуе нешта іншае, больш вартае і значнае. Што?.. Гэта я і хачу спазнаць.

Люська для мяне — з'ява анамальная. За той працяглы прameжак часу, што мы з ёю разам, я так і не дакапаўся да ісціны. Аналізуючы вытокі сваёй любові да гэтай жанчыны,

напрыклад, чаму захапляюся яе прыцягальны звычайнасцю, бо назваць Люську прыгажуняй не паварочваеща язык, чаму люблю назіраць, як яна да занудлівасці старанна расчэсвае свае густыя чорныя кудзеры, гадзінамі прастойваочы ля люстэрка, чаму пакорліва выслухоўваю яе нестамляльную, напоўненую вядомым толькі ёй адной сэнсам балбатню, я заўсёды прыходжу да адной і той жа высновы: Люська — адзіная з маіх шматлікіх знаёмых, хто чакае ад мяне ўчынкаў. Астатнім да лямпачкі, як я жыву. А ёй — не. Жыць і ведаць, што сярод усёй гэтай грамады выпадковых людзей ёсць і неабыякавыя да твайго лёсу — вялікі стымул. Гэта якраз і дапамагае мне выжываць, бо любыя ўчынкі, перакананы я, маюць сваю прычыну. Бо любая дробязь можа цалкам змяніць наша жыццё. А таму мне нічога не застаецца, як і надалей «вылазіць са скуры», даказваючы ёй сваю перавагу над астатнімі залётнікамі.

«Да жыцця трэба ставіцца з іроніяй», — навучае яна мяне неаднойчы, а сама гэтага прынцыпу не прытрымліваецца: раздражняеца і крыўдзіцца без падстаў, кпіць з іншых, хаця б з мяне, карацей, Люська — сужыццё некалькіх асобаў у адной. Гэтыя адмоўнасці і ёсць тая сцяна, якая раздзяляе нас апошнім часам. І ўсё ж, не гледзячы, што адносіны нашы з ёю не мёд, яны не настолькі паганыя, каб нам жыць паасобку. Хаця на гэты раз яны зайшлі канчаткова ў тупік. Я для яе зараз лічы што ніхто. І вінаваты ў гэтым я, дакладней, мая пасрэднасць.

«Паважаны абанент, у вашым сэрцы не засталося месца для радасці? Усміхніцесь!»

Гэтую SMSку я атрымліваю толькі што і ўспрымаю як падарунак лёсу, як альтэрнатыву песімістычнаму настрою, як крок да прымірэння. Тэлефон для нас з Люськай пакуль адзіны рэальны сродак зносін, а таму хуценька націскаю на зялёны гузік з мэтаю пачуць яе голас. Мяне нахабна спыняе аператарка, якая прытарна-ветлівым сапрана папярэджвае, што сродкаў для такой раскошы на май рахунку не засталося, што падрабязнасці мне змогуць патлумачыць у абаненцкай службе кампаніі. Пасля чаго ў трубцы нешта голасна шчоўкае, і зусім іншы ўжо голас — замагільны і ненатуральны, пачынае вучыць уму-розуму і страшыць, што ў выпадку, калі я не разлічуся ў бліжэйшы час з даўгамі, мой тэлефон адключачыць. Слухаць гэтую лухту не выпадае, тым больш што разлічвацца ні з кім я не збіраюся. Па-вагаўшыся, ўсё ж спрабую даслаць Люсьцы пісьмовы адказ.

«Мы дарослыя людзі, і нам ніхто не замінае спаць у адным ложку!» — набіраю я на дысплеі тэкст у харктэрным для яе стылі і націскаю на гузік «даслаць». Але з гэтай маёй задумы

таксама нічога не атрымліваецца. Тэлефон заблакіраваны і за лічаныя хвіліны ператварыўся ў непатрэбную цацку, па якой можна хіба што вызначаць час, ды і то пакуль не села батарэйка. Гляджу на высветлены на дысплеі нумар Люськінага тэлефона і разумею, што гэта пакуль адзіная з ёю лучнасць. Праз хвіліну лямпачка гасне, і яе нумар бяследна знікае. Цяпер і яго давядзеца шукаць у тэлефоннай кнігцы. Хаваю «забаўку» ў кішэню і пачынаю думачы пра Яе.

Калі верышь Люсьцы, я — тая яшчэ штучка! Мне палец у рот не кладзі, адкушу. Магчыма, так яно і ёсць на самай справе, але чуць пра сябе такое ад каханага чалавека, маці маіх будучых дзяцей, не ў кайф. Таму і не дзіва, што я крыўдую. Але гэта, як гаворыцца, мае ўжо праблемы.

— Вікцюша, ведаеш, чаму мы ніколі не станем з табою дарослымі? — выпытвае яна ў мяне. На вуснах блукае ледзь заўажная ліслівая ўсмешка.

— Як гэта? — недаверліва пазіраю я.

— Так гэта, — абрэзліва кryўляеца яна. — Дарослымі, Вікцюша, могуць стаць толькі дзеці.

Спасцігаю сэнс пачутага і недаўменна паціскаю плячамі.

— Лагічна, — хвілінку маўчу і ў неўпад вымаўляю:

— Якія ўсё ж нікчэмныя людскія жаданні!

— Макака! — абрэзліва цэдзіць Люська. — Ты нават закахацца не здольны як след.

— Пры чым тут закахацца?

— Пры тым, Цюша, што для цябе закахацца — цэлая праблема.

Гэта чыстая праўда, і мне робіцца няёмка. Не за сябе, а за тое, што Люська агаляе гэтую праўду, выстаўляе яе напаказ.

— Няўжо табе не падказвае сэрца, што ты... — задумваецца яна на хвілінку. Яе доўгія пальцы з кіпцюрамі, нібыта ў кошкі, ваяўніча выгінаюцца. Твар наліваецца чырванню.

— У мяне няма сэрца, — цынічна вымаўляю я. — Замест сэрца ў мяне пажарная помпа. Ха-ха-ха!

— Сумна і банальна.

Ліслівая ўсмешка ператвараецца ў абрэзлівую. Люська заўжды скажае маё імя, калі хоча пакрыўдзіць. А яшчэ называе мяне макакай.

— У цябе, Люська, ёсць нешта такое, — прызнаюся я ёй шчыра, — што крадзе мяне ў самога сябе.

Люська дэмантратыўна закідвае нагу на нагу і запальвае цыгарэту. Я патанаю ў яе вачах і ўпершыню пачынаю сумня-

вацца ў дакладнасці паняццяў, што такое прыгажосць. У Люські асиметрычны твар і маленькі рот, але гэта не псуе яе знешнасці, наадварот. Яе пуловер, які шчыльна абцягвае грудзі, яе туфлі на высокай шпільцы, яе самаўпэўненая ўсмешка, яе... (пералічваць перавагі можна бясконца) падкрэсліваюць яе статнасць і элегантнасць.

— Чалавек — асоба маральная, а ты, Цюша... Ты — макака! — падводзіць яна рысу пад нашай размовай.

Адварочваюся, абы толькі не глядзець праўдзе ў вочы. І ўсё ж пасаваць перад ёю не з рукі, не па-мужчынску, таму цынічна выціскаю:

— Не ўсе ж так умеюць прыгожа ўсміхацца. Выходзіла б ты лепей замуж.

— За каго? — насцярожана ўздымае яна вочы. Гачок заглынуты. Цяпер мая чарга здзеквацца:

— А за каго хочаш...

Які я ўсё-такі зануда!

Камячок попелу валіцца ёй на джынсы. Яна не страсае яго. Здаецца, нейкая хвіліна — і з вачэй пырснуць слёзы. Але слова сказаныя, яны застылі ў паветры кропелькамі яе навыпланых слёз.

— Ц-циш-ша, — зайдзіца яна, пагардліва ablізываючы губы, — я стамілася ад тваёй дурноты. Паспрабуй, коцік, пажыць без мяне. І не турбуй мяне, калі ласка, сваімі дакучлівымі тэлефоннымі званкамі. Дамовіліся?

Каб не чуць гэтых крыўдных слоў, не трэба ні да каго ўсур'ёз прывязвацца. Цяпер гэта я ведаю дакладна.

Адрываюся ад успамінаў і лезу ў кішэню за здымкам. «Ты тут таму, што я хачу на цябе паглядзець», — нахабна скалюся я. Немата негатыва матэрыялізуецца, і мы некалькі хвілін глядзім адно аднаму ў вочы, потым я рву здымак напалам. «Макака!» — шэпча мне Люська тонкімі сфаграфаванымі вуснамі. Хвілінку вагаюся, потым хаваю рэшткі ў кішэню. «Відаць, старая здымкі для таго і прызначаны, каб ім можна было выказаць усе свае крыўды і не пачуць у адказ абрэзлівых і здзеклівых слоў ад тых, каго мы дасюль ўсё ѿчіхахаем...» — думаю я і накроўваюся ў горад.

Вуліца, якою ён крочыць, знаёмая яму з дзяцінства. Ён здольны прыцісаць яе ўсю, ад пачатку да канца, нават з за-плюшчанымі вачыма. Гэта на ёй жыве тая, дзеля каго ён

прыйшоў сюды. Праўда, належнага задавальненні ад гэтага ён не адчувае. Ім авалодвае шчымліве разбуральнае хвяльванне, якое нават хвяльваннем цяжка назваць, якое можна парабаць хіба толькі са страхам. Напэўна, гэта і ёсьць страх — страх застасца ў чарговы раз незразуметым, а значыць, адрынутым той, якую ён усё яшчэ кахае. І пачуццё гэтае мацнейшае за ўсё астатніе. Яно правацыруе яго на неадэкватныя ўчынкі, яно пажырае яго знутры, выкручвае цела, нібыта бялізу, не пакідаючы месца для радасці. Але надзея — рэч наіўная. У яе хочацца верыць нават тады, калі верыць у яе небяспечна. Яна, нібы той наркотык, спачатку спакушае, а потым трymае ў залежнасці. Нягледзячы ні на што, ён усё яшчэ жывы надзеямі.

Гэта яго горад. І не важна, што існуе шэраг прычын, каб не любіць яго. Гэты горад і не патрабуе ад яго нейкай любові. Ён жыве незалежна ад нечых настрояў. Мелеш сумна ўзіраеца ў фасады пустых жылых будынкаў і думае пра бессэн-соўнасць людскіх пакут, пра тулю людскую сапсаванасць, якая замінае ім жыць нармальна. Недзе глыбока ў свядомасці віспявае даўно ўжо вар'яцкая ідэя развітацца з гэтым неразумным і непатрэбным жыццём — заплюшчыць вочы, каб раз і назаўсёды пазбавіцца ад гэтага спакуслівага жадання жыць. Магчыма, ён так некалі і зробіць, калі будзе ведаць, як тое зрабіць. А зараз...

Вуліца бязлюдная. Недзе ў аддаленні, на адцінку некалькіх дзесяткаў крохаў, ля пад'езда аднаго з даваенных жылых будынкаў ён бачыць двух маладых людзей. Яны таксама зауважылі яго. Дзяўчына падазронна касавурыцца. Яе тварык праменіцца зразумелым толькі ёй адной задавальненнем. «Каханне — занадта вялікае пачуццё для адных толькі пацалункаў, — думае Мелеш, пазіраючы праз дзяўчыну ў глыбіню расчыненых дзвярэй. — Не агаляйце сваіх пачуццяў, не выстаўляйце напаказ сваё шчасце — украдуць», — хочацца папярэдзіць яму гэтых наіўных, па ўсім відаць, маладых людзей. Ён спыняеца, каб агучыць гэтая думкі, але ў апошнюю хвіліну перадумвае і крочыць далей. Дом, да якога ён накіроўваецца, выразна вымалёўваецца наперадзе. І яму бачны яго чырвоны чарапічны дах.

Пра тое, што бацька косіць сабакам сена, Мелеш даведаўся ўпершыню ад суседскага Лёшкі. З таго, што наплёў яму гэты пыхлівы задзірака, ён нічога не зразумеў, акрамя хіба толькі няскрытых намёкаў на сваю непаўнавартасць. І для таго каб

дацяміць да гэтага, хапіла аднаго толькі слова. А наколькі яно было крыўдным і брыдкім, ён улавіў па той інтанацыі, з якой вымаўляў яго Лёшка: праз зубы, са шчырай хцівасцю, штурхаочы ў плечы:

— Байструк!

У голасе хавалася столькі абрэзлівасці і гідлівасці, што ён, не раздумваючы, кінуўся на Лёшку з кулакамі. А той, нібыта толькі таго і чакаў, збіў яго з ног і, асядлаўшы, прыціснуў цяжарам цела да зямлі. Мелеш злаўчыўся і вывернуўся. Некалькі хвілін яны валтузіліся ў поўным маўчанні, учапіўшыся адзін аднаму ў валасты. Але прадказаць, хто над кім возьме верх, няцяжка было з самага пачатку. Задыхаючыся ад пагарды, невядома з якіх крыніцаў абуджанай у ім, Лёшка ўсім целам крутануўся і, апынуўшыся наверсе, пераможна прашыпей:

— Жры, байструк!.. Жры!.. Жры!

— Адпусці, — задыхаючыся папрасіў Мелеш.

— Жры, байструк! Жры! Жры! — азвярэла тыцкаў яго тварам у пясок Лёшка, распырскаючы са слінаю сваю злосць.

Пераканаўшыся ў неаспрэчнай яго перавазе, Мелеш адмовіўся ад далейшай барацьбы, прыціх і пачаў пакорліва чакаць той хвіліны, калі Лёшка, нарэшце, здаволіцца. Аднак той нібы сарваўся з ланцуга. Запэцкваваючы вонратку саплямі, якія ліліся з яго носа няспынным ручаем, ён малаціў Мелеша па чым пападзе кулакамі, і разлічваць на нейкую паблажлівасць не даводзілася. Мелеш адчуваў, як пруцяне ад гэтых удароў цела, як паступова пераўтвараецца яно ў камень, і ад безвыходнасці плакаў. Угаманіўся Лёшка толькі пасля таго, як пусціў яму з носа юшку. Кроў, па ўсім відаць, выклікала ў яго страх, бо на тым бойка і скончылася. Не падаючы выгляду, што спужаўся, ён выцер няспешна аб калашыны зашмальцаваных штаноў рукі і дзелавіта сплюнуў праз шчарбіну.

— Будзеш цяпер ведаць, байструк!

Сказаў і няспешна рушыў прэч. Мелеш гэтага не бачыў. Ён ляжаў ніцма, уткнуўшыся тварам у пясок, і бязгучна плакаў. Яму здавалася, што варта будзе толькі ўзняць галаву, і Лёшка зноў накінецца на яго з кулакамі. Праз некаторы час, калі боль сущішыўся, ён падняўся з зямлі і агледзеўся. Змяркалася. Халоднае сутонне апусціла неба настолькі нізка, што здавалася, яно чапляеца за пляскатыя чарапічныя дахі прыземістых будынкаў. Выламаная з маўклівай прасторы ненатуральнасць панурага наваколля чорнымі выгінамі ўгрызалася ў замерзлае, скамянелае цела вуліцы. Недзе пад гэтым панурым небам маглі б назаўжды застацца і сляды яго нядаўнай ганьбы, сцёр-

тыя восеньскай непагаддзю. Але дарма ён на тое разлічваў. Крыўда моцна ўкаранілася ў яго свядомасці, і пазбавіцца ад яе цяпер было немагчыма. Ён шмыгнуў носам і выцер твар рукавом бруднай кашулі. Паўзіраўшыся некалькі хвілін вакол сябе і, нікога не згледзеўшы, паплёўся праз двары дахаты. Незаўважна пракраўся ў прыбіральню, зачыніў дзвёры на зашчэпку і зірнуў на сябе ў люстэрка. Адтуль глядзеў незнёмы хлапчук — мурзаты, з разбітым акрываўленым тварам. І яму захацелася разбіць гэтае люстэрка. Ён нават замахнуўся, але рука так і павісла ў паветры. Такое жаданнне будзе ўзнікаць яшчэ неаднойчы, бо кожны раз у люстэрку, ён будзе бачыць сваю непаўнавартасць. А ў тыя хвіліны, каб стрымаць крыўду, ён заплюшчыў вочы і, сцінуўшы да болю кулакі, ціхенька прашаптаў, не разумеючы сэнсу сказанага: «Я заб’ю яго!».

Праз некалькі хвілін ён выслізнуў з прыбіральні і незаўважна залез пад коўдру. Аднак схаваць сінякі ад датытлівых маміных вачэй не атрымалася. І не важна, што яна не падала выгляду. Каб не глядзець ёй у вочы, ён адварнуўся да сцяны. Мама села побач і доўга сядзела моўчкі, цярэбячы яго густую вільготную чупрыну.

— А праўда, што наш тата... — пачаў ён няўпэўнена, імкнучыся прасачыцца ў гэтае зацягнутае да суму маўчанне.

— Што — праўда? — перапыніла яна яго напаўслове, нібыта здагадаўшыся, аб чым ён збіраецца запытацца.

— А праўда, што наш тата сабакам сена косіць? — выдыхнуў ён і рэзка павярнуўся, зазірнуў у вочы з наіўнай несхаванай надзейай на тое, што гэта не так. Мама датыкнулася далонню да яго гарачай вільготнай шчакі і, нахіліўшыся, пацалавала ў вусны. І ён адчуў, як зрадніцкі ўздрыгнулі яе пальцы.

— Лёшкавы фокусы?.. — запытала яна ціха. — Што ён табе яшчэ наплёў?

— Ён абзываву мяне байструком...

— Гэта ўсё?

— Не... Цябе ён таксама называў байстручкаю... Ён сказаў, што ўсе мы Малаткі — дзеці блуду, што гэты блуд у нашай крыві...

— Дурань твой Лёшка, — выціснула сумна мама і паабяцала: — Заўтра я надзяру яму задніцу.

— Мама, а чаму нас усе Малаткамі называюць? — заўпарціўся ён.

— Хто — усе? Лёшка?

— Усе! — закрычаў ён у запале.

— Так ужо і ўсе, — сумна ўсміхнулася мама і ўсё ж па-тлумачыла, як сама тое разумела: — Пэўна, таму што пра-

цяглы час мы жылі ў Молатаве. Гэта далёка ў Рәсей. Некалі быў такі горад.

— Чаму — быў? — назойліва дапытваўся ён.

— Таму, што ты яшчэ маленькі, і таму, што табе самы час класціся спаць, — сумна зазначыла яна, аднак, пачакаўшы, дадала: — Бабуля твая там у заробках была. І я там нарадзілася.

— Байстручка?

— Спі, — строга прыкрыкнула мама. І яму падалося, што яна плача гэтак жа бязгучна, як гэта ўмее рабіць толькі ён адзін.

Айчым — твор маміных ілюзій — паявіўся значна пазней, калі яму споўнілася трынаццаць. Цынічны і самаўпэўнены, ён уварваўся ў іх жыццё, не толькі разбурыўшы прыдуманую ілюзію шчасця, але і пасяліўшы ў яго дзіцячым сэрцы ту ю атрутную рэўнасць, якой хварэюць юнакі яго ўзросту, з-за якой гэты адрэзак жыцця дарослыя называюць пераходным узростам.

— З сённяшняга дня гэты чалавек будзе жыць з намі, — не гледзячы яму ў очы, заявіла мама, знаёмачы з айчымам. Ачкарык, як яму падалося, задаволена ўсміхнуўся.

— А я?

— Ты?.. — здзіўлена паціснула яна плячыма і, апамятаўшыся, запэўніла: — І ты таксама. — Памаўчала і, пэўна, дацямішы, на што ён намякае, злосна прыкрыкнула: — Не строй з сябе дурня. Ты выдатна разумееш, аб чым я. Ты дарослы, каб табе нешта тлумачыць...

— Што тлумачыць? — цынічна ўсміхнуўся ён.

— Тоё, што я таксама хачу жыць. Я чакала столькі часу. Я лічыла, што ты падрасцеш і зразумееш мяне. А ты...

— А ты?.. — зіркнуў ён на яе пакрыўджана. — Ты мяне разумееш?

— Сціхні!.. — зрываячыся на крик, загадала яна. Схапіла за рукаў і моцна пацягнула. — Я пакахала гэтага чалавека. Табе зразумела?

— Бацьку ты таксама кахала? — спытаўся ён праз слёзы.

— І бацьку кахала... Але пачуці старэюць... А аднойчы яны паміраюць, як і ўсё, дарэчы. І яшчэ... У цябе хутка будзе брацік...

— Я не хачу браціка, не хачу! — заўпарціўся ён, пазіраючы на ачкарыка, які прысутнічаў пры іх размове. — Я не хачу, каб ён нараджаўся! Чуеш? Не хачу! Не хачу!..

— Дурань! — выціснула яна і паблажліва ўсміхнулася.

Шчасце часцей за ўсё валіцца да нас прама з нябёсаў, і мы з Фёцам у гэтым пераконваліся не аднойчы ўжо. На такую халіву мы з ім і разлічваєм зараз, швэндаючы ўдоўж і ўпоперак па звярынцы ў «пошуках настрою». Гэта пакуль адзінае месца, дзе можна «збіць» сякую-такую капейку, а таму, нягледзячы на ўсе перашкоды, якія нам чыняць абставіны, сыходзіць адсюль ні з чым мы не збіраемся. Кацапы — лянівывя, готовыя ісці на любыя саступкі, абы самі не корпацца ў брудзе. А нам з Фёцам не западло, за гроши мы і за сланом прыбярэмся.

Звярынец у наш правінцыйны горад прывезлі браты Запашныя з далёкай Масквы — тыя самыя, аднаго з якіх два гады таму ледзь не задраў у клетцы тыгр. Пра гэты трагічны выпадак мы даведаліся ад аблугі. Нам бы таксама задумацца, не хадзіць пеўнямі блізка ля загарадак, дык не — хоць кол на галаве чашы, не перапрэш. І сапраўды, здзівіць нас нічым немагчыма. Мы — хлопцы бітвы. Мы самі каго хочаш здзівім. «Масты» з кіраўніцтвам звярынца намі наведзеныя з першага ж дня, а таму прабрацца на тэрыторыю без квітка для нас — плёвая справа.

Сёння нам не шанцуе. Сёння ў іх санітарны дзень, а таму нават дурню зразумела, што пажывіцца на халіву не атрымаецца. І на што мы разлічваєм, ведае толькі адзін Бог. Фёца абрахана маўчиць. Я ж мітусліва зіркаю па баках, шукаю ўчарашні дзень.

Хмыр у скуранным капелюшы паўстае перад намі з неадкуль, і заўважаем мы яго неадразу.

— Ты яго ведаеш? — косіцца на мяне Фёца. Недаверліва паварочваю галаву і на ўсякі выпадак раблю некалькі перасцярожлівых кроکаў назад:

— Звалъваем!.. — шапчу я.

Фёца ігнаруе маю прапанову. Сыходзіць ні з чым адсюль — па ўсім відаць — ён пакуль не збіраецца. Я ж вывучаю позіркам адміністратора і пачынаю здагадвацца, што нічога станоўчага гэтая сустрэча нам не абяцае. Тым больш што бачым мы гэтага чэла ўпершыню і да размовы з ім не падрыхтаваныя.

— Не хапала нам толькі міліцыі, — злуюся я і цягну Фёцу да выхаду. Недамерак пускаецца наўзгадон.

— Перастань! — ухіляецца Фёца. — Ён жа п’яны! Эй ты, п’янтос!

У недамерка насуплены, змрочны твар, але гэта яшчэ ні адчым не сведчыць.

— Табе якая розніца, п'яны ён ці не?

— Якая розніца, гаворыш? — усміхаецца Фёца. Здзірае з галавы кепку, з якою не разлучаецца амаль ніколі, і паспешліва хавае яе за пазуху.

— Якая розніца, гаворыш?! — узмацняе ён голас і робіць ваяйнічы крок да адміністратара. — А такая розніца... Эй ты, сабака! Гультаі! Я вам пакажу міліцыю! Я вам пакажу панядзелкі па-беларуску!

Нам кранты, гэта відавочна. На твары недамерка з'яўляецца здзіўленне. Незаўважна яно ператвараецца ў агіду, і ён абразліва жмурыцца. Я рыхтуюся даць яму адпор. Але яго клічуць зофіса. Недамерак мітусліва азіраецца, і я разумею, што лёс нам дорыць магчымасць змыцца. Адмаўляцца ад яе — дурасць. Штурхаю Фёцу пад бок і піхаю да выхаду, але той, катоны ўжо раз, ухіляецца. Падлігтае да загарадак з малпамі. Я збянтэжана пазіраю яму ўслед: гэтага нам толькі не хапала!

— Кайфуеце, гады! — падступае ўсутыч ён да загарадкі з чорнамордай малпай. — Чаго вылуцілася, Чыта?!

Жывёліна ўзбуджана ўзвізгае, зрываецца з месца і робіць некалькі палахлівых кругоў па загарадцы. Фёца распłyваеца ў вар'яцкай усмешцы:

— Разумее, гад?!!

Палахліва зіркаю на адміністратара, потым на старую ма-
каку і ўсміхаюся... З Фёцы... А той ваяйніча ўздымае руку,
і жывёліна зноў пачынае гойсаць па цеснай загарадцы. Ёй на-
пляваецца на нас, на адміністратара і на тое, што ў нас з учара-
нняга дня не было ўроце макавай расінкі.

— Фёца, даражэнкі, звалъваем, — занудліва прашу я.

Малпа спыняеца і дэмантратыўна паказвае мне сваю
чырвоную задніцу.

— Ах ты гад! --- замахваеца Фёца.

Азіраюся. Недамерка ад нас аддзяляе некалькі кроکаў.
Чую яго частае дыханне і злосна лямантую:

— Фёца, перастань!

Наша мітусня канчаткова выводзіць малпу з сябе, і яна
ваяйніча кідаеца на нас. Рашотка выгінаеца пад цяжарам
яе цела.

— Злуешся, гад! — скаліцца Фёца.

— Ахова! Ахова! — чую я за плячымі хрыпаты голас неда-
мерка. — Хто вас пусціў сюды, га?

Адміністратар хапае Фёцу за каўнер і цягне да вагончыка.
Там, як я здагадваюся, знаходзіцца ахова звярынца.

— Хто вас пусціў сюды, га? Ахова! — гукае некуды ў пустату недамерак. — Вы што, зусім таго ўжо?! — круціць ён указальным пальцам ля скроні.

Трашчыць па швах Фёцына кашуля. І я кідаюся сябру на дапамогу. Недамерак не вытрымлівае майго націску і адпускае Фёцу.

— Ахова! Міліцыя! — лямантуе ён як ашалелы.

— Перастаньце! — рашуча загадваю я. — Што вы заладзілі: ахова, міліцыя? Што мы зрабілі кепскага? Што?

— Што зрабілі кепскага? Не, вы толькі зірніце на гэтых разумнікаў! У іх яшчэ паварочваецца язык пытанацца! — здзіўляеца недамерак. Мы маўчым, і яго ваяўнічасць пакрыху згасае. Тады мы смялеем і пачынаем апраўдвацца. Недамерак пераконвае нас прыкладамі.

— У адным звярынцы такому ж, як вы, адшчапенцу, бабуй у запале выбіў зуб, — займаецца ён нашым сумленнем. — Той, як і вы, забаўляўся тым, што раздражняў жывёліну, кідаючы ў яе каменьчыкі. Бабуй наблізіўся да рапоткі і трапным бак-сёрскім ударам адправіў веселуна ў накаўт. Ачухаўся ён толькі ў медпункце, дзе лекары і наклалі яму на губу швы.

Спрабую ўявіць Фёцу на месцы таго хлопца, і мяне разбірае вар'яцкі смех. Недамерак збянтэжана пяліца на мяне.

— Ён жа забіць яго мог! — тлумачыць ён мне.

— Уяўляеш, Віцёк, — падміргвае змоўніцкі Фёца, — малпы забіваюць у людзях людзей! Клас! Не вешай локшыну! Колькі малпу не кармі, чалавекам яна ўсё роўна не стане.

— Што вы ведаецце пра гэта, саплякі? Малпы нашмат разумнейшыя за людзей, — абураеца недамерак.

— Хто б стаў спрачачца! За прыкладамі хадзіць далёка не трэба, — здзекліва ўсміхаецца Фёца.

— Прэч! Прэч!

Відавочна, гэтая сутычка скончыцца для нас кепска. Рашуча накіроўваюся да выхаду, і Фёца нехачя валачэцца следам. Як толькі вароты за намі зачыняюцца, з палёгкай уздыхаю. Адміністратар яшчэ некалькі хвілін пагардліва пазірае ўслед і вяртаеца да офіса. Нам жа спышацца няма куды. Мы спыняемся ля рэкламнай тумбы і лезем у кішэні за цыгарэтамі. Так вось заўжды: блёнтаешся абы дзе, нешта шукаеш, нервуешься, а шчасце — вось яно, у цябе пад носам. Разуйце вочы:

«Вы ўсё яшчэ шукаецце работу? Звяртайцесь да нас, і мы дапаможам вам».

Гэту абвестку я заўважаю зусім нечакана. Першы радок выдзелены тлустым шрыфтом, астатнія амаль сцерліся. І ўсё ж нумар контактнага тэлефона і прозвішча чалавека, якому

трэба тэлефанаваць, яшчэ можна прачытаць. Чытаем і адчуваем невытлумачальнае хваляванне. Відавочна, што тут умяшаўся сам лёс.

— Аляксей Міхайлавіч! — разгублена пазірае на мяне Фёца. — Віцёк, гэта — сон? Не маўчы, Віцёк?!

— Зваць — як цара, Аляксей Міхайлавіч, — недаверліва моршчу лоб і прадчуванне вялікай небяспекі сціскае сэрца. — Не веру я гэтаму. Лухта ўсё! Ведаеш, колькі такіх фірмаў я аблазіў? Самае большае, што яны могуць нам прапанаваць, гэта пасаду агента па продажы парфумы ці нейкай іншай дробязі, і то пры ўмове, што тавар мы набудзем за свае гроши. А скуль іх узяць? Не, такая праца нам не па кішэні. Не верыш? Патэлефануй.

— Патэлефануй! — перакрыўляе мяне Фёца. — А тэлефон дзе ўзяць?

— Не ведаю. Мой адключаны за даўгі, — вінавата пацікаю я плячыма.

— Мо ў яго папросім? — ківае Фёца на недамерка.

— Яшчэ чаго. Пайшоў ён!

Фёца здзірае з тумбы абвестку і акуратна складвае ў чацвёра, потым хавае ў кішэню. Я здзіўлена сачу за кожным яго рухам.

— На ўсякі выпадак, — тлумачыць ён.

Мы накіроўваемся ў горад. Куды? Фіг яго ведае, куды.

Мне ўзгадваецца Люська. Абрыўкі ўспамінаў сяк-так злепленыя з расплыўчатых і несапраўдных фрагментаў матэрыялізуюць яе твар.

— Макака! — прапрываецца яна да мяне пакрыўджаная.

— Я не макака, — нахабна скалюся я і бачу, як макрэюць ад крыўды яе очы. — Я — бабуін!

— Ты — скончаны чалавек!

— Так, я — скончаны чалавек.

— Віцёк, ты зноў начаваў у лесе? — вяртае мяне да рэальнасці Фёца.

— Табе якая справа?.. — зіркаю на яго незадаволена.

— Цікава проста. Што цябе цягне туды?

— Радзіма мая там, — недарэчна жартую я. — Усе мы нарадзіліся ў лесе.

Фёца — чалавек бывалы, з прэтэнзіяй на інтэлігентнасць. Яму пад трывцаць, хоць з выгляду таго і не скажаш: сухі, лахматы, очы цёмныя, мужыцкая, шрам на левым брыве і твар неголены. Адразу відаць — маху не дасць. Калі я раблю яму заўвагу наконт яго знешняга выгляду, ён жартуе:

— Іудзеі таксама не галіліся, страшыліся кроў сабе пусціць.
Па іх разуменні, пусціць сабе кроў — значыць памерці.

— Ты адкуль ведаеш? — здзіўляюся з яго і лаўлю сябе на думцы, што сябраваць з гэтым чалавекам цікава.

— Вушы маю. І вочы.

— Фёца, а ты як лічыш, каго больш на свеце: добрых людзей ці такіх, як мы з табою?

— Усе людзі аднолькавыя.

— Як гэта?

— А так гэта. Адны ствараюць праблемы, іншыя расхлёбуюць іх, — спыняе мяне рэзка. — Людзі — яны як людзі, калі яны людзі. Я на іх паблажлівасць не разлічваю. Я з гэтым светам даўно сам-насам.

Ён замаўкае і запытальна глядзіць на мяне. Позірк у яго у гэты момант фальшывы, нібыта ў Іуды. Прыйслухоўваюся, якімі па сэнсу будуць яго наступныя слова.

— Я — не квадрат, Віцёк, каб быць правільным. Мне іншы раз здаецца, што ўсё, што я раблю, усё, чым займаюся, усё гэта непажадана Богу. Бог любіць пакорлівых! А ў мяне канфлікт з грамадствам. Я не разумею людзей, а яны не разумеюць мяне.

— Хіба такое магчыма?

— Напэўна, не, — нечакана згаджаецца Фёца. — Але гэта якраз вымушае мяне замыкацца на сабе і жыць не так, як жывуць астатнія. Лічыш, што я паганы чалавек? — ён хвілінку маўчыць, потым сам адказвае: — Можа і паганы, толькі што мне да таго, што ты так лічыш. Лічыш — лічы, гэта твае праблемы. Я да цябе ў сябры не набіваўся. Хочаш начыстату?

— Вядома, для таго мы і размаўляем, каб між намі яснасць хоць якая была.

— Ты мне тут пытанні розныя задаеш, але Бог з ім. Сам ты, Віцёк, хто? Сябе ты да якой катэгорыі далучаеш?

— Я? — перапытваю збянтэжана.

— Ты, ты! — запытальна ўзнімае вочы Фёца, нібыта выкленчвае позіркам мой адказ.

— Зло, Фёца, мною ўчынена. Грэх я нашу на сэрцы, — вымаўляю дрыготкім голасам.

Яго твар пакрываецца ружовымі плямамі.

— Які яшчэ грэх? — недаверліва глядзіць ён на мяне.

— Зрада.

— Каму здрадзіў?

— Сабе...

— Дзівак! Са мною таксама такое бывае. Нойдзе нешта, і пачынаеш калупацца ў сабе, выяўляць некага больш чыстага,

які вымушае каяцца. Не, Віцёк, ідэя дасканаласці для чалавека недасяжная.

— Табе сны сняцца? — нечакана пытаю я і, каб не паказваць перад ім сваю слабасць, апускаю вочы.

— Сны? — марудзіць з адказам Фёца. — Раней не сніліся, а пасля таго як з працы звольнілі, пачалі сніцца.

— За што звольнілі?

— За праўду, — асцярожнічае Фёца.

Гляджу на яго і маўчу, ведаю, нічога болей з яго не выцягнуць.

— Дождж пэўна будзе, — перахоплівае ён мой засмучаны позірк.

І сапраўды, цені робяцца расплыўчатымі. Чутна, як мітусліва вошкаюцца ў дрэвах птушкі. Неба цямненне. Пачынае нарапваць дождёвік. А ў нас ніякіх планаў, мы нават не ведаем, куды нам падзець сябе. А што можа быць яшчэ горшага для двух валацуг, адрынутых грамадствам?

6

Ад праезджай часткі будынак аддзяляе высокая шчыльна збітая з дошак агароджа. Мелец перасякае вуліцу і спыняецца ля зачыненай жалезнай брамы. Хвіліну вагаецца, потым торкае засаўку. Дверцы адчыняюцца, суха клацнуўшы завесамі. «Усё, чаго я дасягаю, дасягае мяне», — думае ён, услухоўваючыся ў цішыню. Адчуванне таго, што за ім нехта сочыць, не пакідае яго ні на хвіліну. Інтуіцыя ніколі не падводзіла яго. Ён мітусліва азіраеца і заўважае непадалёку няпэўны сілуэт. Празмерная запаволенасць і ненатуральнасць рухаў выклікаюць недавер да ўбачанага. «Тэрэза?!..» — вагаецца ён, намагаючыся намалываць у памяці жанчыну, пра якую думае, такою, якою яна была, калі яны разышліся. З расплыўчатай прывіднасці да яго далятая ціхі пяшчотны голос. Яе голас. Мінулае матэрыялізуецца, і выщерабленая чаканнем усмешка ўпрыгожвае жаночыя вусны. Ён узіраеца ўглыб гэтай бязлюднай вуліцы, туды, дзе на адцінку некалькіх дзесяткаў кроакаў, нібыта і сапраўды пільнючыя яго прыход, застыла ў чакальнай позе нечая постасць і ціха кліча:

— Тэрэза?!

Мроі знікаюць. Вакол ні души. Толькі бязлюдная, разамлелая ад спёкі вуліца і ўрачыстая, нібы смяротны прысуд, цішыня. Ён зноў мітусліва азіраеца і ціха кліча. На яго голас

адгукаецца нехта зусім незнаймы. А можа гэта яму толькі падаецца? Хаця не, з-за дрэва яму насустрach выходзіць жанчына. «Божа літасцівы! — думае ён. — Колькі мінула часу з тых часін?! Якою б магла стаць дарослаю яго Янка. Менавіта ў яе дзень нараджэння я пасадзіў гэтае дрэва.»

— Чаго ты прыпёрся, Мелеш? — выціскае абраліва жанчына, не гледзячы ў очы. — Колькі цябе прасіць, не прыходзь сюды? Чуеш, не прыходзь!

Ён скіроўвае позірк у напрамку, скуль сыходзіць гэтае ядавітае шыпенне, і мяmlіць нешта незразумелае. Словы блытавацца і застрацуць у горле.

— Я пытаю, чаго ты прыпёрся сюды, Мелеш? — не дае яму апамятацца жанчына.

— Я прыйшоў, каб пачуць тваё маўчанне, — прамаўляе ён няўпэунена і з палёгкай уздыхае.

— Хлусіш! — пагардліва зіркае на яго жанчына. Яе твар працінае халодная, цынічная ўсмешка. — Нічому, апроч хлусні, ты так і не навучыўся.

Стэрильная выразнасць гукаў і невыносна доўгае скрыжаванне поглядаў вымушаюць яго хвалявацца. І ўсё ж ён не адводзіць вачэй, ведае, жанчына яго выпрабоўвае. Так было заўжды. Ён прывык да гэтага пагардлівага позірку і не баіцца яго. Твар паступова мутнее, дубянее і ператвараецца ў адзіную суцэльную шэрую пляму. Ён пераможна скіроўвае позірк у пустое неба.

— Няпраўда, — прамаўляе ён стомлена. — Я навучыўся калекцыяніраваць гарады.

— Ты навучыўся калекцыяніраваць глупства. Ты няшчасны чалавек, Мелеш!

— Абсалютна шчасліві могуць быць толькі дурні.

Ён апускае очы і натыкаецца на яе ледзяны позірк.

— Не глядзі на мяне так знішчальна, інакш я... — просіць ён.

— Інакш — што? — спыняе яго жанчына.

— Інакш я не змагу сысці адсюль ніколі, — шэпча ён, і яму пачынае здавацца, што памірае, што сэрца спынілася і жыць яму засталося лічаныя хвіліны. Каб развеяць гэтую пакутлівую зманлівасць, ён робіць некалькі кроکаў наперад, але жанчына яго намер расцэньвае па-свойму і палахліва адступае. Яе сілуэт пакрыху пачынае аддаляцца, каб зрабіцца праз пэўны час зусім дробным напрыканцы гэтай працяглай, нібыта яго жыццё, вуліцы.

— Вымятайся адсюль, чуеш?! Забойца!!! — працінае яго ледзяным холадам яе голас.

— Чаму забойца? — здзіўляеца ён.

— Таму што ты забіў Яну! — лямантуе жанчына.

Словы абрываюцца, і вечер нясе іх у неба — туды, дзе ў прагале рэдкіх аблокаў вісіць нерухомая плямка самалёта. Пагодлівы жнівеньскі дзень перанасычаны тугою сыходзячага ў нябыт лета. Ад дрэваў цягнуцца доўгія цені. Ад іх чароўная блажэнная хісткасць. І пустэча. Ад далягляду і да далягляду. Ён ўздрыгвае, адрываеца ад сваіх тужлівых роздумаў і зіркае вакол сябе — нікога, толькі прывід спілаванага некалькі гадоў таму дрэва і завэдзганы невядома якога паходжання масляністымі плямамі асфальт.

— Я не забойца! — прамаўляе ён непераканаўча, каб не слухаць гэтае зацягнутае да бясконцасці маўчанне. Накопленая за некалькі напруженых тыдняў стома пачынае нагадваць пра сябе. Ён шукае вачыма месца, дзе можна было б прысесці, і заўважае непадалёк незвычайнай формы валун. «А можа гэта і ёсьць той помнік па маім мінульым? Мо ўчынкі мае спазніліся? Мо словы мае ператварыліся ў гэты камень, на якім я сяджу? Інакш як растлумачыць, што замест таго каб развітаца са сваім мінульым, я мушу ў чарговы раз сысці адсюль ні з чым? Мо я і сапраўды чалавек, які выпаў з часу?» — думае ён і лovicь сябе на думцы, што чужы ў гэтым горадзе. Яму зноў пачынае мроіцца той восенійскі надвячорак, запырсканы крывею і дзіцячым енкам. Так было неаднойчы ўжо. Нячутна цячэ час. І мінулае не падуладнае сапраўднасці.

— Усё-такі які міэрны гэты наш шлях у жыцці!

Шматлікая колькасць сведчанняў і рэчыўных доказаў, сабранных на месцы аварыі, расставілі ўсе крапкі над «і». Абагуліўшы матэрыялы следства, суддзя прыняла канчатковое і правільнае рашэнне — вінаваты. Але не судзейскі вердыкт стаў лёсавырашальным для яго, а свой асабісты. Гэты камень, імя якому грэх, ён носіць за пазухаю дасюль. І яго не выкінеш, бо з гадамі больш прытупляеца, а памяць жыве вечна. І ён ведае, што даравання яму не будзе ніколі. І не чакае яго. «А можа я памёр — даўно, ціха, незаўважна? — ловіць ён сябе на думцы. — Бо калі памерлі мае пачуцці, што тады засталося ад мяне колішняга? Чаму так магло здарыцца? Чаму?» Гэтыя пытанні вяртаюць яго зноў і зноў у той непагодлівы восенійскі надвячорак. Перад вачыма зноў паўстае шэрая бязлюдная вуліца... І ён чуе працяглы вантробны енк... «Кamu ён належыць: Тэрэзе ці мне?» — гадае ён і не можа знайсці гэтаму адказаў. Бо ніхто не здольны ўдакладніць тое. Бо нават сёння, калі яго ад таго

трагічнага выпадку аддзяляе цэлая вечнасць, ён па-ранейшаму сумняваецца ў сапраўдных прычынах трагедыі. Напэўна, ўсё для яго так і застанецца таямніцаю. Бо якая цяпер каму розніца, па чыёй віне адбылася аварыя. Янкі няма... И яго няма... «Мінулае, прасякаючы ў нас, — думае ён, — перабольшвае свае недакладнасці...»

Непаладкі, з-за якіх нібыта адбыўся наезд, былі дробязны-мі. Ён таму і належнай увагі ім не надаў, бо падумаш — асвятленне адсутнічала. Гэта ж не тармазы, ды і ехаць яму не пана-чы. А да гаража ён без асвятлення паціху дабярэцца. И ўсё ж ён не вытрываў, раскруціў панэль, праверыў праводку, але не-палацку да канца не выправіў. Стала змяркацца, і ён вырашыў дарма не губляць час.

На праезджай частцы дачка апынулася нечакана, выслізнула з прыцемку пад'езда. И адбылося гэта ў той момант, калі ён пад'яджаў да свайго дома. Са слоў Тэрэзы, Янка бегла су-стракаць яго, а ён яе не зауважыў. Здаецца, і хуткасць была не-вялікаю, і тармазы не падвялі, а вось асвятленне адсутнічала. На пытанне, чаму пяцігадовае дзяўчыно апынулося ў такі позні час на вуліцы адно, без дагляду дарослых, ніхто ўразумелага адказу яму не даў. Ды і не да таго яму было. Моцнага ўдару ён не адчуў. Рэзка павяло ўбок руль і кінула, як на выбое. Ён выскачыў з машины. Дачка ляжала ля бардзюра, на брудным, бліскучым ад нядайняга дажджу асфальце. Ён падхапіў яе на рукі і, як ашалелы, не ўсведамляючы, што робіць, подбегам кінуўся да пад'езда. Ён адчуваў на руках гарачую ліпучую вад-касць і бязгучна плакаў.

— Ведаеш, чаму я выйшла за цябе замуж? — спыталася ў яго Тэрэза адразу ж пасля паміナルнай вячэры, калі разышліся родзічы. Памаўчала хвілінку і, не стаўшы чакаць адказу, з прыкрасцю адказала сама: — Таму, што я спадзявалася, што мы з табою аднолькавыя, Мелеш. Ты гадаваўся без бацькі, і я таксама...

— І што з таго? — паглядзеў на яе здзіўлена.

— Я палічыла, што мы з табою — дзеці кахання, а не дзеці нянявісці. И таму, што б ні пляткарылі, мы з табой, Мелеш...

— Дзеці блуду, — прадоўжыў ён цынічна, нават не спрабуючы хаваць у вачах металічны бліск, той, што застаўся яму ад састарэлых крыўд, ад той колішніяй бойкі з Лёшкам. — Мы нарадзіліся наступерак усякаму цвярозаму разліку. Мы — вынік выпадковай кровазмяшальнай сувязі. Гэта ты хочаш сказаць?

— Не, не гэта, Мелеш, — не звяртаючи ўвагі, заспяшалася яна. — Я палічыла, што твае родзічы не пакрыўдзяць мяне ніколі. Хаця б з-за таго, што ты таксама байструк. А ты і тым больш. Бо хто, як не ты, ведае сапраўдны кошт гэтаму крывауднаму і разбуральному слову?

— Якому? — недаверліва спытаўся ён.

— Байструк! — паўтарыла яна.

— Не выбівай слязу, — кінуў ён у запале. — Я табе не веру.

— Я табе таксама.

Ён міжволі ўздрыгнуў. Яе слова былі прасякнутыя на скрэз крываудаю і пагардай.

— Чым жа я не дагадзіў табе, га?

— Ты, Мелеш, — чалавек з заплюшчанымі вачымі.

— А вы, жанчыны, усе аднолькавыя. Выходзіць, ты мяне ніколі не кахала? Выходзіць, ты мяне...

— Кахала, — рэзка спыніла яго Тэрэза. — Але аднойчы маё каханне памерла. Жарсць і каханне — розныя рэчы. І аднойчы людзі насычаюцца жарсцю.

Такое ён аднойчы чую ужо ад маці.

— Што ж тады ўтрымлівае іх?

— Нешта іншае, больш вартае і значнае, чым жарсць...

— Не зразумеў. Патлумач.

Яго цынічнасць не мела межаў.

— Не ведаю. Адказ на гэтае пытанне мы павінны былі знайсці з табой разам. Ва ўсякім выпадку, я спадзявалася, што ўдваіх гэта зрабіць будзе куды лягчэй. Магчыма, гэта любоў да нашых дзяцей, якіх у нас з табой ніколі не будзе. Магчыма, нешта іншае.

— Але мы можам усынавіць некага, — здагадаўшыся, на што яна намякае, заспяшаўся Мелеш.

— Некага? — з'едліва ўсміхнулася Тэрэза. — Ты — у турму, а я адна, з дзіцём на руках?

— З турмы людзі некалі таксама вяртаюцца.

— Некага. Некалі... Што ты заладзіў? Не, Мелеш. Не хачу я, каб той хлопчык ці тая дзячынка, якіх ты збіраешся ўсынавіць, паўтарылі нас з табою. Пасля смерці Янкі я цвёрда вырашыла: не жыць нам з табою ў адным доме. Цесна нам у ім... Разумееш, Мелеш, цесна. Дзецымі мы часта гулялі ў адну просценъкую гульню: прывязвалі да нітак кансервавыя бляшанкі, праз якія, як праз тэлефоны, імкнуліся да кричацца адзін да аднаго... Нам здавалася, што нашы гласы перадаюцца па гэтых нітках. І, як гэта ні дзіўна, мы дасягалі мэтаў. Бо ў нашых сэрцах жыла вера. Мы ж з табою

не дакрычаліся адно да аднаго. Нітка нашага паразумення павралася. Калі? Я і сама не ведаю, калі. Разумееш?

— Спрабую.

— Не спрабуй, Мелеш, усё роўна нічога не атрымаецца. Ты тугадум.

— Тэрэза, я гатовы сто разоў паўтарыць адно і тое ж: невінаваты я! Тоё, што здарылася, — вар’яцкі сон. Недарэчнасць. Выпадковасць... Як хочаш так і называй. Лепш зазірні ў маё сэрца. Ведаеш, што там зараз робіцца? Нельга жыць аднымі толькі беспадстаўнымі авбінавачваннямі і крыўдамі.

— Для мяне, Мелеш, лягчэй жыць са сваімі крыўдамі, чым з табою. Я пакідаю цябе. І ведаеш, чаму?

— Таму, што ты знайшла свайго бацьку. А я свайго не знайшоў.

— Дурань!..

Яе бацька аб’явіўся незадоўга да суда. Вярнуўся, каб нагадаць пра сябе. І хоць Тэрэзе было не да свайго блуднага бацькі на той час, вяртанне яго яна ўспрыняла як нейкую знакавую падзею ў сваім жыцці. І нязваны госьць адчуў сябе паўнапраўным гаспадаром у чужым доме. Не збіраючыся ні ад каго хаваць свае эмоцыі, ён эйфарычна перажываву наноў сваё колішнє жыццё. Мелеш не мог не адчуць гэтых яго мажорных настрояў, тым больш што яны станоўча ўплывалі на Тэрэзу. Вяртанне бацькі для яе стала вяртаннем таго спецыфічнага смаکу жыцця, які яна, здавалася, страціла назаўсёды. Тэрэза заўважна павесялела, адмовілася ад нядайняга затворніцтва, і Мелеш шчыра парадваўся за яе. «Відаць, крыўды, — падумаў ён, — здольныя не толькі разлучаць, але і аб’ядноўваць.» Тым больш што бацька адразу ж пасля вяртання цынічна запэўніў сваіх родзічаў:

— Гэта мая дачка! І таму прашу ўспрымаць яе адпаведна.

А Мелеша як падмянілі. Ён адчуваў сябе косткаю ў горле гэтай ідyllі запозненых рамантычных пачуццяў. Дахаты пачаў вяртатца позна, каб не псаваць сваёю прысутнасцю ілюзію шчасця, якое пачынала толькі-толькі нараджацца. Вярнуўшыся, адмоўчваўся, упадаючы з кожным днём у роспач усё больш і больш.

З’ехаў яе бацька так жа нечакана, як і прыехаў, пакінуўшы пасля сябе невыказаныя да канца горыч, крыўду і расчараўанне. На развітанне ён сумна зірнуў на Тэрэзу і з несхаваным шкадаваннем выціснуў:

— Даруй мне, дачка!.. Калі зможаш. Паламаў я тваё жыццё.

— Нічога ты не ламаў, — запярэчыла. — Наадварот, без цябе мне жылося някепска, — склусіла яна, расчырванеўшыся ад нечаканага для сябе прызнання. — Другім, каб пайсці пагуляць, трэба было адпрошвацца ў бацькі і ў мамы, а мне — толькі ў бабулі. А бабуля што? Бабуля мяне любіла і ставілася да ўсіх маіх прымхаў паблажліва.

— Знайдзі час і напішы мне, — папрасіў ён, пазіраючы чамусьці на Мелеша. — І яшчэ, праводзіць мяне не трэба. Сам знайду дарогу.

Мелеш у гэтым не сумніваўся. Паціснулі адзін аднаму на развітанне рукі, і ён з палёгкаю ўздыхнуў.

Плёткі жывуць нядоўга. Пагаварылі некалькі дзён і забыліся. А праз тыдзень Тэрэза, як і абяцала, напісала бацьку ліст, не абмовіўшыся з Мелешам пра тое ні адным словам. Аднак нішто так не выдае людзей, як іхняе ж маўчанне. Мінула некалькі тыдняў, і яна атрымала адказ і паштовы перавод. «Патраць іх на сябе», — прачытала яна ўслых бацькаву прыпіску. Пералічыла атрыманыя на пошце грошы. Потым зірнула на Мелеша і недаўменна паціснула плячыма:

— Куды мне столькі? Тут жа на два тэлевізары, — сказала яна ўзбуджана. Памаўчала хвілінку і, звяртаючыся ўжо больш да сябе, чым да яго, спытала: — Куды мне патраціць усё гэта?

— Купі сабе нешта на памяць, — парайў ён, ведаючы на перад, што ніякіх парад яна ад яго не чакае. Памаўчаў і, не ўтрымаўшыся, з'едліва пацікавіўся:

— Чым ты яго разжаліла?

— Лічыш, я прасіла ў яго грошы?

Ён прамаўчаў. Праз некалькі дзён, не папярэдзіўшы нікога, Тэрэза купіла на цягнік квіток і з'ехала ў Чувашыю. Там, верагодней за ўсё, і жыў яе блудны бацька. Вярнулася яна адтуль толькі праз месяц, зусім іншай жанчынай. А можа, гэта памяняўся ён?..

Адказу на гэтае пытанне, напэўна, не існавала ў прыродзе. Хаця... Пытанні на тое і пытанні, каб не заставацца без адказаў.

— Гэтая вада, Віцёк, мае смак жыцця! Ты пакаштуй, пакаштуй! Віцёк! — танчыць вакол мяне ў вар’яцкім «крытуальным» танцы Фёца.

Я гляджу, як ён выгінае няўклодна сваю тонкую шыю, як ненасытна хапае паветра, імкнучыся ротам лавіць буйныя

кроплі, як узбуджана віскоча пры гэтym, і шчыра зайдрошчу яму. «Такі настрой трэба заслужыць», — перакананы я і ўсё ж на ўсякі выпадак перасцярожліва азіраюся — мінакам не да нас. Прыкрываючыся распятymі парасонамі, унурыйшыся ў паставленыя каўняры сваіх паліто, яны бязлікім натоўпам брыдуць у дождж, і ў мяне ўзнікае жаданне спыніць іх: «Стойце! Стойце! — крычу я ім наўздагон у думках. — Вазьміце і нас з сабою! Вазьміце...»

Дождж лъе, што з начовак. Кроплі буйныя, памерам з гарошыну. Вада сцякае з валасоў за каўнер і непрыемна казыча цела. Накрываюся з галавой кашуляй і зрываяюся з месца. Аўтобусны прыпынак — вось дзе наш паратунак. Машыны павольна паўзуць у плыні залевы.

— Віцёк, град, град! — лямантуе за плячыма Фёца. — Ух ты! Сіла!

— Не валяй дурня, вымакнем! — крычу яму ў дождж, але Фёца не звяртае ўвагі. Вяртаюся, хапаю яго за рукаў і цягну да аўтобуснага прыпынку.

— Невук! — вырываецца ён. — Ці ведаеш ты, што вада — гэта жыщё, што, каб зрабіцца клеткаю, яна сама сабе выбірае патрэбныя кампаненты? Разумееш, не кампаненты выбіраюць яе, а яна іх, — выдурняецца ён. — Толькі не пытайся, чаму так адбываецца. Скуль мне, цёмнаму, ведаць, чаму?

Гляджу, як ён на хаду разуваецца, як хапае ў рукі пантофлі, як пускаеца рассякаць па лужынах басанож, і кручу пальцамі скроні.

— Здурнеў! — крычу я яму ўслед, стрымліваючыся, каб і самому не пусціца за ім. — Вар'ят! Што пра нас людзі скажуць?

— Віцёк, якая табе розніца, што скажуць пра нас людзі?! Зірні, ім не да нас! І нам не да іх! — імкнецца дакрычацца праз дождж Фёца. — Я вольны чалавек. Ха-ха-ха!.. Мне хочацца басанож. Разумееш? Пакажы мне таго, хто мне забароніць гэта? Яны? — ківае ён галавой на натоўп, што бавіць час у чаканні.

Гляджу на сябра і пачынаю злавацца. Ён вяртаецца і пасяброўску сціскае за локаць:

— Віцёк, ты што, пакрыўдзіўся?

Ён нешта тлумачыць, а я маўчу. Мне хочацца есці, і мне не да весялосці. Мы крочым павольна ўздоўж аўтобуснага прыпынку. Куды нам спяшацца, прамоклым да ніткі?

— У гэтым доме некалі жыў мой вораг, — паказвае Фёца вачыма на пяціпавярховы будынак. Такое ўражанне, што ён выхваляеца гэтym. Недаверліва зіркаю туды, куды ён паказвае.

- Чаму — жыў? Ён што, некуды з'ехаў?
- Не, — матляе галавой Фёца.
- А-а-а! Ты забіў яго! — жартую я.
- Ён не разумее жарту і незадаволена моршчыща:
- Яшчэ чаго! Стаяў бы я грэх на душу браць. Усё, Віцёк, значна прасцей. Я расквітаўся з ім, як павук з мухаю.
- Давай, давай, падманвай! — цынічна ўсміхаюся я.
- Я забраўся па пажарнай лесвіцы на дах яго дома, пералез па карнізу на балкон і пад яго вокнамі чырвонай фарбай на ўсю сцяну напісаў: «С...!»
- І ёсё? — расчараўана моршчуся я. — Неарыгінальна.
- Памыляешся! Надпіс чытала паўгорада. А каму ахвота быць абражаным? Мы з ім цяпер квіты. Ён абраў мяне, я яго. Мы, так бы мовіць, абмяняліся крыўдамі.
- Лічыш, што ён на цябе пакрыўдзіўся?
- А то не... Давялося фарбаваць амаль усю сцяну.
- А цябе-то ён чым пакрыўдзіў? — спрабую зразумець, дзе Фёца фантазіруе, а дзе гаворыць шчыра.
- Гэты хмыр забіў ува мне пачуццё дабрыні. З-за яго я цяпер стаў губкаю, якая ўбірае ў сябе любы негатыв.
- Выходзіць, што ты, Фёца, нягоднік? А я паверыў табе.
- Ува што ты паверыў?
- У тое, што ты змагар за праўду.
- А ты не свалата? Хто мне нядаўна пра рэвалюцыю распавядаў? Што пацягнула цябе ў палітыку?
- Фіг яго ведае, — здзіўлена паціскаю плячыма. — Спачатку перамен захацелася. А потым... Потым цікавасць ува мне нейкая прачнулася. А людзей, Фёца, цікавасць губіць.
- Фёца маўчыць. Я таксама.
- Будзеш курыць? — прапаноўвае ён мне цыгарэту, дабытую з кішэні джынсаў.
- Я ківаю галавой і чакаю, калі ён паднясе агонь. Моўчкі прыкурваем.
- Віцёк, ёсьць дзве катэгорыі дурняў, — парушае маўчанне Фёца. — Адны, не даводзяць пачатае да канца. А другія ліцаць, што пагрозамі можна спыніць першых.
- Разумею, за што цябе з працы турнулі. Язык у цябе што памяло. Ты дзе працаваў? — цікаўлюся я.
- У банку, — пазірае на мяне скоса Фёца.
- Зразумела, — сумна ўздыхаю я. — Я таксама вярнуўся з Акрэсціна і... до відзэння, панове! Звольнілі за профнепрыгоднасць. Я ў рэстаране лабухам быў.

— На чым лабаў?

— На саксафоне. Магу на флейце яшчэ. Ладна. Што яны ведаюць пра профнепрыгоднасць?

— Што значыць — ладна?

— У мяне, Фёца, і без таго праблем па горла, — ухіляюся я ад адказу. — Куды далей пойдзем?

— Радыё слухаць! — нахабна скаліцца Фёца.

— Сушыцца дзе будзем? — крыўджуся я.

— Дзе-дзе... На пляжы.

Успрымаю пачутае за здзек.

— Прапануй нешта лепшае! — перахоплівае сябар мой недаверлівы позірк.

«І сапраўды, якое яшчэ месца, акрамя пляжа, можа быць для нас лепшым? Дзе яшчэ можна распрануцца двум бяздомнікам, у якіх ні кала ні двара?» — думаю я і пачынаю разумець, што ў гэтым горадзе я нікому не патрэбен.

— Пляж — гэта сіла! — тлумачыць мне Фёца і накіроўваеца да скрыжавання дзвюх вуліц, адна з якіх і вядзе да рэчкі.

— Лагічна, — нехаця згаджаюся з ім і адчуваю горыч і шкадаванне.

Да гарадскога пляжа сунуцца амаль праз увесь горад, а гэта ў нашым становішчы смерці вартае.

— Фёца, ты ўсё ведаеш... — звяртаюся я да сябра.

— Хто табе сказаў? Усяго, Віёк, ведаць немагчыма, — цынічна скаліцца Фёца.

— І ўсё ж... Скажы мне, чаму людзі імкнуцца заставацца як мага даўжэй дзецьмі? Не дзеля ж таго, што яны баяцца старасці?

— Дзецьмі? — спыняеца Фёца.

— Так, — паўтараю я.

— Ёсьць адна прыпавесць аб тым, як шэсць яўрэяў збраліся памяняць свет. Хочаш, расскажу? — нечакана прапаноўвае ён.

Выціраю рукавом мокры твар і адмоўна матляю галавой. Фёца не звяртае ўвагі і пачынае рассказваць:

— Маісей сцвярджаў, што ўсё ў свеце — адтуль, — паказвае ён вачыма на неба. — Саламон сцвярджаў, што ўсё — адсюль, — тыцкае ён пальцам у скроню. — Хрыстос сцвярджаў, што ўсё ідзе ад сэрца. Маркс пераконваў, што ўсё ідзе ад жывата. Фрэйд сцвярджаў, — Фёца лісліва хіхікае, — сам здагадайся.

У памяці ўсплывае сон пра паляванне на зайцу. Скоса здзіўлена пазіраю на Фёцу.

— І толькі вялікі Эйнштэйн лічыў, што ўсё ў гэтым свеце адноснае, — прапрываеца ў маю свядомасць хрыпата бас сябра. — І ў дадатак да сказанага: некалі ў дзяцінстве я марыў

заняцца вырабам туалетнай паперы. Зараз мне нават няёмка робіцца за таго сябе колішняга, някемнага. І ўсё ж з нейкаю ж мэтай я марыў пра тое? Не з-за таго, вядома, што папера гэтая дэфіцытам была. Цяпер цяжка нават уявіць сабе. У супердзяржаве, якая мела яздерную зброю, быў дэфіцыт на туалетную паперу!.. Але Бог з ім, вернемся да твайго пытання. Мне здаецца, пакуль жыве нашая наўнасць, датуль мы і застаёмся дзецьмі. Бо дзеці і ёсць гэтая наўнасць. А яшчэ дабрыня. Чалавек дзеля яе нараджаецца. Хаця адзін нягоднік знішчыў ува мне гэтыя пачуцці, і цяпер я, Віцёк, не па гадах дарослы. Ведаю, гэта кепска. Толькі куды мне цяпер падзецца? Я ж у канфлікце з грамадствам, разумееш?

На пляжы нікога. Мы цялёнкамі па вільготным пяску да альтанкі. Ад нашай нядайняй весялосці — ні слядочка. Фёца сумна пазірае на заімлёнае шэрое неба і цяжка ўздыхае.

— Віцёк, есці хачу!

Я вытрымліваю працяглу паўзу, таксама гляджу на неба. Цела пад мокрай адзежай прабірае қалатун, а разлічваецца на сонца ў бліжэйшы час не даводзіцца.

— А я не хачу, — нарэшце вытужваю я сумную ўсмешку і штурхаю Фёцу локцем пад бок. Той крыўдзіцца, але, зразумеўшы мае намеры, штурхает мяне таксама. Некалькі хвілін мы моўчкі валтузімся, потым знясіленыя падаем на вільготны рабчы пясок.

— Макака! Зірні на каго ты падобны! — здзекліва скаліцца Фёца.

— Што ты сказаў? Паўтары! Гэта я — макака?

Фёца не чакае, калі я накінуся на яго з кулакамі, зрываетца з месца і, кульнуўшыся на бягу некалькі разоў праз галаву, кідаецца ў чым ёсць у рэчку. Гляджу на яго ўсплыўшую непадалёку ля пажоўлага плюшніку кепку і кідаюся следам. Вада цяплюткая. Хвілін дзесяць мы боўтаемся, потым вылазім на сушу. Доўга выкручаем вопратку. У вадзе нашмат цяплей і, каб не задубець, зноў наразаем некалькі выратавальных кругоў па пляжы. Потым, задышліва сапучы, цягнемся да старой альтанкі.

— Віцёк, я жраць хачу! — занудліва паўтарае Фёца, пазіруючы на мяне з несхаванай надзеяй.

— А я не, — адказваю я зноў здзекліва.

— Віцёк, у мяне ёсць дзве тысячы.

— І ты маўчаў? Ах ты гад! — моршчуся я.

— Віцёк, дзвюх тысяч мала. У дадатак яны мокрыя.

— Ерунда, высушым. Гэтага больш чым дастаткова. Бохан хлеба і, — хуценька падлічаю я, — два пакеты малака. Ха-ха-ха! Валі ў магазін.

— Я?.. Такім пажмяканым? — скептычна зіркае на мяне Фёца. — Можа спачатку абсохнем?

— Фёца, ты ідыёт! — недаўменна шапчу я. — Нышеш, што хочаш есці, а сам... Вось вазьму і памру з голаду, чуеш?

— Ты ж гаварыў, што не хочаш есці.

— Мала, што я гаварыў.

Людзей у прадуктовай краме няшмат. Хлебны аддзел напрыканцы залы. Фёца дзелавіта шыбуе праз усё памяшканне, коціць паперадзе сябе вялізную каляску для харчоў. Я плятуся следам, стрымліваючыся, каб не глядзець на перапоўненую рознай усячынай прылаўкі. Фёца выбірае самы танны хлеб, кладзе ў каляску і накіроўваецца да малочнага аддзела. Застаўшыся ля хлебных паліцаў адзін, я мітусліва азіраюся — ніхто не звяртае на мяне ўвагі. Рука міжволі цягнецца да паліцы з батонамі. Хапаю першы, што трапляе пад руку, і хаваю яго за пазуху. Батон яшчэ ўсплыў і прыемна грэе цела. Смачна ўдыхаю паветра — пальцы спакусліва пахцяць свежай выпечкай.

Фёца чакае ля рыбнага аддзела.

— Купіў? — як ні ў чым ні бывала пытаюся я.

— Што? — зіркае ён на мяне злосна.

— Малако купіў?

Па выразу твара бачу, што ён пра ўсё здагадваецца.

— Віцёк, пакладзі батон на месца.

Цела абдае жарам, і я мітусліва кручу галавой. Адчуваю, як дзесятак пар дапытлівых вачэй распранаюць мяне дагала. «Засёк! А што, калі не ён адзін?»

— Віцёк, пакладзі батон на месца, — злосна паўтарае Фёца.

— Я не браў ніякага батона, — упіраюся я.

— Віцёк, прашу цябе, — ціха прамаўляе Фёца і, не азіраючыся, крочыць да касаў. Мне нічога не застаецца, акрамя як вярнуцца. Шлях да хлебных паліцаў жахліва доўгі. Выцягваю з-за пазухі духмяны бохан і тройчы шкадую, што прыйшоў у гэтую краму. Напэўна, пачуццё сораму мацнейшае за голад. І красці нашмат лягчэй, чым вяртаць украдзеное.

Фёца чакае мяне на вуліцы.

— Ведаеш, што спакушае людзей?

Маўчу...

— Сквалнасць! — адказвае ён. — І дурасць! Мы часта пеработльшваем свае здольнасці і магчымасці. Вось і ты палічыў, што за табою ніхто не сочыць.

Патупляю вочы. Што мне сказаць у апраўданне? Калі сумленне маўчыць, значыць яно адсутнічае зусім. І калі ў Фёцы проблемы з грамадствам, то ў мяне яны яшчэ і з самім сабою.

8

Вуліца ўпіраецца ў рампу. Мелеш збочвае і ідзе ўздоўж яе. Прыстанцыйная тэрыторыя заваленая іржавымі жалезнымі бочкамі. Пра наяўнае змесціва іх можна здагадацца толькі па намаляваных на прасмоленых донцах жоўтых трохкутніках. Надпісы на лацінцы і людзям недасведчаным — незразумелыя. Магчыма, ад цікавасці, а магчыма, наадварот, ад нядбайнасці, крышкі на некаторых бочках сарваныя, і адтуль на волю вырываецца спецыфічны смурод, які і насычае сваімі пахамі без таго прагорклае, задымленае наваколле. Пад'ездаў да рампы ніякіх. Дарога, калі гэтае суцэльнае месіва можна лічыць дарогай, разбітая трактарамі. Яму нічога не застаецца, як ісці па ёй, не падазраючы, куды яна выведзе. На застаялых лужынах фіялетавыя мазутныя плямы. Яны надаюць вадзе іржавы кафейны колер. Адлюстраваныя ў ёй аблокі маюць несапраўдныя блакітна-іржавыя колеры. Ён абмінае гэтыя тлустыя астраўкі і крочыць у напрамку воданапорнай вежы. Недзе за ёю, як ён здагадваецца, пачынаецца прывакзальная плошча. Праз пэўны час ён выбіраецца з гіблага месца і перасякае чыгуначныя пуці. За воданапорнай вежаю пачынаецца асфальт. Стайць пагодлівы дзень — той, калі прырода дарыць рэдкі па каліяровай гаме набор фарбаў. Здаецца, што сонца паўсяоль, але яно ўжо напалоханае ранішнімі прымарозкамі, таму нейкае несапраўднае,哉імглёнае і абыякавае. «Міне яшчэ месяц, і ўсю гэту прыгажосць з'ядуць шэрыя непагодлівія дні. З'ядуць зусім, — шкадуе ён, палахліва азіраючыся. — А далей холад. І голад...» Ён адрываецца ад думак і глядзіць на гадзіннік. Да адыходу цягніка застаюцца лічаныя хвіліны. Яго змяіны хвост віднеецца воддаль, за чырвоным аген’чыкам семафора. Ён чуе занудлівае шыпенне і не спяшаецца. Ён так пакуль і не вырашыў канчаткова, ехаць ці застацца на дзень-другі ў горадзе. Пакідаць невырашанымі справы не хочацца. А можа ён толькі прыдумаў іх сабе, каб апраўдаць некаторыя свае ўчынкі? Інакш як можна растлумачыць гэту прыгажосць? Калі гаварыць па шчырасці, то ён усё яшчэ спадзяеца сустрэцца з братам. Дома ён яго не застаў. На пытанне, дзе яго можна знайсці, суседзі здзіўлена паціснулі плячыма і нічога конкретнага

не патлумачылі. Але нават з тых нешматлікіх і супярэчлівых тлумачэнняў Мелеш зразумеў, што Чыба даўно не жыве ў бацькоўскім доме, што працуе ён цяпер недзе ў прывакзальным рэстаране ці то бармэнам, ці то проста музыкантам. Гэты рэстаран ён і хocha наведаць, перад тым як пакіне горад...

— Мэн!.. Мэ-э-н!.. — кліча яго нехта.

Мелеш здзіўлена азіраецца. Голас падаецца яму знаёмым, і сыходзіць ён аднекуль з-пад зямлі. Але здзіўляе яго іншае: той хто кліча яго зараз, звяртаецца па мянушцы, колішній, якая паходзіць ад яго імя і прозвішча, дакладней ад іх загалоўных літараў. Мянушка гэтая мала каму вядомая ў горадзе. Называць яго так мог толькі адзін Пяльмень. Але Пяльменя няма ўжо ў жывых, і яму падалося, што пасля яго недарэчнай смерці мянушка знікла з ужытку, забылася. Выходзіць, што не сцёрлася...

Здарылася гэта не так даўно. Вярнуўшыся з турмы, Мелеш валацужнічаў. П'янкі, сумніўныя кампаніі. Сяброў ў яго не было ніколі, а вось з Пяльменем сышоўся. З ім ён і ўляпаўся ў ту бойку, якая ледзьве не прывяла яго зноў за краты. А адбылося ўсё наступным чынам...

Ён выбіраўся з цяжка параненым Пяльменем з «Візувія», з гэтага прытулка гадаў і распусніц, з гэтага пажыўнога месца для ўсяго таго зброду, сярод якога ён таксама лічыўся сваім чалавекам. Бармэн, прыгрымліваючы каленам дзвёры, каб хлопцы незнарок не праслізнулі незауважанымі, спяшаўся набіраць нумар тэлефона мясцовага аддзялення міліцыі, і марудзіць не выпадала. Мелеш з размаху ўсадзіў яму ў жывот насок свайго чаравіка і, узваліўшы на плечы бездапаможнае цела Пяльменя, штурхнуў плячом дзвёры. Ён не бачыў скажонага болем мармурогага твару бармэна, ён не чуў істэрыйчнага ляманту нейкай звышэмацьянальнай маладухі — ён не любіў азірацца, ведаў, азірацца — кепская прыкмета. А ў прыкметы Мелеш верыў больш, чым у лёс. Яны хоць і з цяжкасцю, але ўсё ж выбраліся з горада. Пяльменя гэта не выратавала. Глыбокая нажавая рана, якую ён атрымаў у п'янай бойцы, аказалася смяротнай. Мелешу давялося тэрмінова мняць свае планы. І хоць ён ўсё яшчэ спрабаваў ратаваць калегу, сілы таго былі на зыходзе.

— Не выжыву я... — надаедліва паўтараў ён без асаблівага шкадавання, спрабуючы нават усміхацца. — Ратуйся адзін, Мэн... Гэтыя бандыты нас і тут дастануць.

— Мэн? — здзіўлена перапытаў Мелеш. — Чаму — Мэн?

— МЭН — гэта значыць чалавек, а ты для мяне, Эдзік...

Думка абарвалася. Ён так і сышоў з жыцця з тайнаю. І ўсё, што засталося ад яго Мелешу, гэта тая мянушка. МЭН — чалавек?!

— Хацелася б ім быць... — раздражнёна прамямліў Мелеш, закрываючы памерламу павекі.

Ноччу з вартаўніком яны вырылі наўскрайку могілак не-глыбокую ямку і прысыпалі памерлага зямлёй.

— Спадзяюся, ты ўмееш трymаць язык за зубамі? — сумна зірнуў на зляканага, прыціхлага вартаўніка Мелеш. Той пра-маўчаў. На развітанне Мелеш усунуў яму ў кішэню дваццаці-долараўную паперку і папрасіў:

— Памянеш небараку... Па-праваслаўнаму, як належыць...

— Мэн, ты?!

Мелеш зноў азірнуўся. Ля падземнага пераходу на невяліч-кай пляцоўцы перад уваходам ён зауважыў інваліда ў калясцы. Бязногі ўсміхаўся яму.

Людзей старыць не час, быў перакананы Мелеш, людзей старыць гора. Яно ператварае іх у безабаронных і непатрэб-ных нікому людзей, яно патрабуе да іх дадатковай спагады. Напэўна, таму ён і не пазнаў спачатку бязногага, бо ў той момант, калі інвалід усміхаўся, Мелешу падалося, што гэта ска-ліцца сама смерць... Але ён не мог здагадвацца, што бачацца яны з інвалідам у апошні раз, што ўсяго праз нейкую гадзіну гэты чалавек трапіць пад цягнік.

— Ме-е-ле-еш! Ку-у-у... — збянтэжана моршчыцца муж-чына. Яго твар праменицца радасцю і збянтэжанасцю. — Ку-у-у... Пацакі...

«Кін-дза-дза! — пазнае бязногага Мелеш. — Вядома, Кін-дза-дза! Па старэй. Няўжо і я такі? Аднакласнікі як-ніяк...» Сказаць, што яны некалі сябравалі, не скажаш. З прычыны свайго харектару Мелеш мала з кім сябраваў. І ўсё ж нешта яднала яго з гэтым «ту-паром», як называлі Мішку ў школе аднакласнікі. Магчыма, па-добнасць лёсаў — ён таксама гадаваўся без бацькі. Гэта Мішка іні-цыятар той дзіўнаватай дзіцячай помсты, якую Мелеш учыніў над Лёшкам. Гэта па яго задумцы Мелеш забраўся на дрэва ля крамы і, схаваўшыся ў яго гушчары, абмачыў. Лёшку з вышыні, у прысу-тнасці сяброў, калі тыя вярталіся са школы. Гэта з Мішкам па за-канчэнні школы ён падаўся пастуپаць у тэхнікум сувязі. Разлучыў іх няшчасны выпадак. Сталася так, што Мішка застаўся без ног. І пра вучобу ў тэхнікуме не магло больш ісці размовы. Вучыцца Мелеш паехаў адзін. Сустрэліся яны толькі праз дзесяць гадоў, рознымі людзьмі. Мянушку сваю Мішка атрымаў за знешні вы-гляд, дакладней, за падабенства з расійскім артыстам Лявонавым...

— Кін-дза-дза, ты? — спыняеца ў неращучасці Мелеш. Мішка — першы знаёмы, якога ён сустрэў у горадзе, дзе нарадзіўся і вырас, адкуль з'ехаў, каб аднойчы вярнуцца і знайсці неўзабаве сваю смерць.

— Здарова, братуха! — кідаецца ён у абдымкі да інваліда. — А я цябе спярша не зауважыў. Цьфу ты... даруй... Ты ўсё сядзіш?..

— Сяджу, што мне яшчэ рабіць? Я нават калі і хаджу, усё роўна сяджу, — недарэчна жартуе бязногі. — А ты... Ты скуль узяўся? — Ліпкая вільгаць маленъкай, нібы ў дзіцяці, далоні перадаецца Мелешу. — Даўнавата цябе не было відаць у нашых мясцінах.

«Гэта мой горад!» — хочаецца запярэчыць Мелешу, аднак стрымліваецца. Жышцё навучыла яго быць перасцярожлівым.

— Даўнавата, — згаджаецца Мелеш. — Братуху шукаю, Чыбу... Віцька!.. Кажуць, што ён працуе ў прывакзальным рэстаране. Мо чуў ці сустракаўся з ім, га?

— Чыбу, гаворыш? — вагаецца бязногі. — Не, не прыпамінаю я нешта... Не, не... Не сустракаліся мы з ім, — палахліва аднекваецца Мішка. — Калі хочаш, магу пацікавіцца праз сваіх. Можа перадаць нешта? Раптам сустрэну.

— Не трэба. Дзякую. Сам знайду яго. Думаў, ты яго памятаеш, Чыбу, — непераканаўча мямліць Мелеш.

— Скуль мне яго памятаць? Ён жа сапляком быў, калі мы сябравалі.

Мелеш маўчыць, потым праводзіць рабром далоні па горле:

— Мне ён вось як патрэбен... Я і сам яго столькі гадоў не бачыў. З'еду — і зноў размінёмся...

— Не паспей прыехаць, а крычыш: з'еду...

— Што мне рабіць у гэтым горадзе? — хлусіць Мелеш. — Я — вандроўнік. Маё жышцё — дарога. І Тэрэза мая памерла.

— Як — памерла? Калі?

Мелеш марудзіць з адказам.

— Сёння.

— А-а-а... — лісліва ўсміхаецца бязногі. — Ведаю твае жарты.

— Якія жарты? Завітаў да яе сёння.

— Пакінь яе ў спакоі. Яна цяпер з Лёшкам живе.

— З Лёшкам? — здзіўляецца Мелеш.

— Чаму ты здзіўляешся?

— Ды так... Перадай брату, што я шукаў яго, — нечакана просіць у бязногага Мелеш.

— Абавязкова перадам. Можа, заначуеш?.. Я ўсё роўна здымаяся. Няма сэнсу сядзець. «Навар» нулявы — дзесятка

ў дзень. Хіба гэта заробак? З яе яшчэ палову аддаць трэба. Вось і лічы, што застаецца.

— Не румзай, ведаэм мы твае заробкі, — усміхаецца сумна Мелеш.

— Не верыш? Зуб даю. Паршывым стала жыщё. Зусім паршывым. Заастаешься нанач?

— Не, Кін-дза-дза, дзякуй. Мне яшчэ шмат куды паспесь трэба, — хлусіць Мелеш. — Калі што... Карацей, дзе знайсці цябе, ведаю.

— Надумаеш, прыходзь. І яшчэ...

Мелеш насцярожваецца. Інвалід спрабуе ўсміхаецца, аднак усмешка ў яго не атрымліваецца. Відаць, страх не ведае, што такое весялосць. Страху падуладны толькі смутак.

— Што табе? — пытаецца Мелеш. — Не цягні гуму...

Кін-дза-дза выцягвае з-за пазухі невялічкі скрутак, размотвае чырвоную хусцінку, у якой схаваная нейкая рэч.

— Вазьмі, — працягвае ён рэч Мелешу.

— Флейта?.. Адкуль яна ў цябе? — збянтэжана моршчыцца Мелеш. — Дзе Чыба?! Ты ж гаварыў, што не сустракаў яго.

— Супакойся... Мала што я мог гаварыць, — адхіляе яго руку інвалід і незадаволена бурчыць: — Дзе-дзе? Мне скуль ведаць: дзе?

9

— Гэй, патлаты, а ну ходзь сюды!..

Мы азіраемся і з трывогаю глядзім на міліцыянера. Той стаіць ля падземкі і цынічна скаліцца. Хвілінку марудзім і неахвотна на-кіроўваемся да яго. Вартайнік парадку гублюе да нас цікаласць, дэмантратыўна паварочваецца спінай і пачынае размаўляць па сотовіку. Такое ўражанне, што ён нас з некім зблытаў і цяпер, каб рэабілітавацца, наўмысна імітуе сваю занятасць.

— Ён нас клікаў? — гляджу я запытальна.

— Фіг яго ведае, — няўпэўнена паціскае плячыма Фёца.

Я запавольваю хаду, але міліцыянер паварочваецца і адрывае ад вуха сотовік.

— Сюды ідзі! Ты што, немец?.. — зіркае ён злосна.

— Я?.. — недаверліва перапытвае Фёца.

— Галоўка ад патэфона, — узмацняе голас міліцыянер.

— Во ўляпаліся, блін!.. — шкадую я і збянтэжана пазіраю на Фёцу. — Гэта нас тая касірша здала. Зуб даю, што яна. Бачыў бы ты, якім яна вачыма на мяне глядзела.

- Перастань, пры чым тут касірша?
— А пры тым, што яна бачыла, як я краў батон.
— Хацелі б забраць, даўно забралі б, — недаверліва моршчыща Фёца.

І ўсё ж марудзіць не выпадае. Пераходзім праз вуліцу і нехаяця накіроўваємся да міліцыянера.

— Мы нешта парушылі? — хвалююся я. Міліцыянер затуляе далонню слухаўку і пагардліва зіркае на мяне:

— Цябе хто сюды зваў?

— Як — хто? Вы... — здзіўляюся я.

— Пайшоў прэч! Я сказаў, прэч!

Выпрабоўваць лёс няма жадання. Забіраю ад Фёцы пакунак з малаком і подбегам рушу да падземкі. Разуменне таго, што кінуў сябра ў небяспечныя, прыйдзе значна пазней. Але і тады вярнуцца не спяшаюся, чакаю Фёцу ў небяспечным месцы.

Сябар паяўляецца праз хвілін дзесяць, злосны і заклапочаны.

— Што яму трэба ад цябе? — кідаюся я абрарадавана яму насустрач. Фёца ад адказа ўхіляецца і крочыць да скверыка. Заўважаю, што ён без кепкі.

— Дзе кепка?

— Здрёр з галавы, гад! І ў сметніцу! — незадаволена бурчыць Фёца.

— Не зразумеў?

— Што тут разумець? Знешні выгляд яму мой не спадабаўся. Паstryгчыся загадаў, не тое пасадзіць абяцаў на суткі.

— За што? — недаўменна пазіраю я на Фёцу.

— Знойдзе, за што, — сумна ўсміхаецца ён. — Кепку шкада, Віцёк. Забраць яе трэба. Перачакаем, а калі пойдзе, вернемся.

— Вядома, вернемся, — згаджаюся я, і мы, каб не мазоліць міліцыянеру вочы, накіроўваємся праз вуліцу ў скверык.

Там пустэльна і сумна. Ад мокрых дрэў цягне сырасцю і холадам. Святло з цяжкасцю прабіваецца праз зялёны густы покрыў. Мы пацепваемся і паспешліва прабіраемся да прагалу. Там сонечна. Там, на рагу вуліцы, ля газетнага шапіка, туслеуцца купка моладзі. На грудзях у адной дзяўчынкі я заўважаю надпіс: «**Чым вам дапамагчы?**»

— Валанцёры, — перахопліве мой здзіўлены позірк Фёца і абнадзейліва заяўляе: — Вось у каго мы разжывёмся тэлефонам.

— На што ён табе? — не разумею я.

— Аляксей Міхайлавіч. Забыўся?

Фёца накіроўваеца да моладзі. Я плятуся следам.

На наша вітанне адказвае толькі дзяўчына, і то маўклівым кіуком. Астатнія нас ігнаруюць. У дзяўчыны коратка стрыжа-

ныя густыя валасы. Яна пазірае на нас вялікімі жывымі вачыма, поўнымі значнасці і глыбокай сур'ёзнасці. Я ўзрушаны яе прыгажосцю і паддаюся яе чарам.

— Ёсьць жаданне дапамагчы нам? — цынічна звяртаецца да дзяўчыны Фёца.

— Хлопча, не тлумі ты мне галавы! — ухіляецца дзяўчына і пераводзіць на мяне недаверлівы позірк.

— Вось табе й на, я так і ведаў... Нечага большага з вас і не зышчаш, — прытвараецца Фёца.

— А раптам! — умешваецца ў размову яе сяброўка.

Я скроўваю позірк на хлопца. Той маўчыць. Відаць, яму наш знешні выгляд не даспадобы. Чарнавокая паварочваецца да яго і адорвае сваім позіркам. Хлопец на яе пасыл ніяк не рэагуе. Яго вочы ашклнянела глядзяць у адну крапку.

— Дазвольце патэлефанаваць з вашага тэлефона? — пераходзіць да справы Фёца.

— Ну, калі толькі на хвілінку, — вытужвае ўсмешку чырвонімі губкамі чарнавокая.

— Бярыце мой, — нечакана працягвае сотовік хлопец. У яго вачах усё тая ж глыбокая сур'ёзнасць. Фёца дастае з кішэні паперку з тэлефонным нумарам Аляксея Міхайлавіча і змоўніцкі падміргвае мне. Абвестка зблілася ў камячок, і я не ўяўляю сабе, які цяпер толк ад яе. Але не ўсё так пагана, як мне здаецца. Чую, як Фёца клацае пальцамі па бліскучых тэлефонных гузіках, і здагадваюся, што спробы дазваніцца да Аляксея Міхайлавіча не такія ўжо безнадзейныя. Аб чым яны размаўляюць, мне нячутна. Пазіраю скоса на суседзяў: дзяўчына па-ранейшаму занятая самалюбаваннем, а ў хлопца на твары ўсё тая ж сур'ёзнасць, блізкая да абыякавасці. Вяртаецца Фёца праз некалькі хвілін.

— Ну як, дапамаглі мы вам? — здзекліва сустракае яго чарнавокая.

— Вядома, — весела ён адказвае і вяртае хлопцу сотовік. — Віцёк, Аляксей Міхайлавіч чакае нас на вакзале.

— Чаму на вакзале? — здзіўляюся я.

Фёца загадкова ўсміхаецца і накіроўваецца да падземнага пераходу. Як здагадваюся, за кепкаю. Плятуся за ім. Напаўдарозе азіраюся, дзяўчына какетліва жмурыцца, яе вочы не адпускаюць мяне, але мне не да яе. У мяне ўпершыню паяўляецца рэальная магчымасць атрымаць працу. І не важна, што Фёца пра тое не намякнуў нават, я здагадваюся пра гэта па выразу яго твару.

— Сабака! — лаеца Фёца, адкопваючы са смецця кепку. — Дзіўны ён нейкі.

— Хто? — здзіўлена гляджу на яго я.

— Гэты Аляксей Міхайлавіч, — адказвае ён. — Чаго-чаго, а абяцаць яны ўсе мастакі. Паглядзім, чым усё абернецца.

— Можа, не пойдзем? — сумняваюся я.

— Як гэта — не пойдзем? Пойдзем.

Хутка міне гадзіна, як мы здзіўляем сваім знешнім выглядам пасажыраў, бавім час у чаканні Аляксея Міхайлавіча. А яго ўсё няма. І гэтая яго неабавязковасць пачынае раздражняць мяне.

— Можа ты нешта пераблытаў, можа ён у іншым месцы чакае нас?

— Яшчэ чаго, — злоуецца Фёца і мітусліва зіркае па баках.

— Сказаў, чакайце ля касаў, і апісаў сябе.

— Значыць, надуў...

— Фіг яго ведае, можа і надуў, — згаджаецца Фёца.

Чалавек, якога мы чакаем, знаходзіць нас сам. Яго нельга ні з кім пераблытаць. У такіх, як сцвярджает Фёца, усё напісана на твары. Мужчына нашмат старэйшы за нас. Яго вочы схаваныя пад чорнымі акулярамі. Апрануты без густу. Гэта толькі ўзмацняе мой недавер да яго асобы.

— Калі я правільна разумею, вы чакаецце мяне? — пачынае ён, не павітаўшыся. Здымае акуляры і пэўны час яго дапытлівы, праніzlівы позірк трymае нас у напрузе. Потым мужчына скірувае позірк у скверык і ківае галавою на незанятую лаўку: — Час мой абмежаваны, таму не стану спыняцца на дробязях. Некалькі слоў для знаёмства: па адкузацыі я псіхааналітык. Мая праца — сацыялагічныя апытанні і маніторынгі.

Мы недаверліва пераглядаемся. Мужчына расшпільвае скураны кейс і дастае адтуль некалькі тыпаграфскіх бланкаў.

— Наколькі я зразумеў вас, вы збіраецесь супрацоўніцаць з намі, так? — цікавіцца ён між іншым, не адрываючыся ад папер. Мы маўчым.

— Час падумаць вам яшчэ выпадзе. Адмовіцца заўсёды паспееце, — усміхаецца ён і працягвае кожнаму па некалькі бланкаў. — Для знаёмства вам трэба адказаць на некалькі нескладаных пытанняў. Але ад ваших адказаў будзе залежыць, падыходзіце вы для працы ці не. Так што чытайце анкеты ўважліва і адказвайце на пытанні шчыра. Калі адказы нас задаволяць, з вамі будзе падпісана дамова. Асаблівую ўвагу звярніце на апошнє пытанне. На ўсё вам адводзіцца, — ён зіркае на кішэнны гадзіннік, — пятнаццаць хвілін...

Мы паглыбляемся ў чытанне. Пытанні дэбільныя, і гэта яшчэ больш насцяржвае мяне. Здзіўляе і тая сур'ёзнасць, з якою мы ставімся да ўсёй гэтай авантуры. Скоса пазіраю на Фёцу і заўважаю, што ў графе: «Вашы жыццёвыя праблемы?» — ён акуратна выводзіць: «Непаразуменне з грамадствам...» Слепа спісваю яго думку. Ад сябе толькі дадаю: «...і з самім сабой...»

Аляксей Міхайлавіч вывучае нашы анкеты. Мы з цікаўсцю сочым за яго выразам твару, які мяняецца на працягу чытання, і на нешта спадзяёмся.

— Вось і ўсё... — падміргвае ён мне змоўніцкі. Гэтая тэатральнасць фальшывая. Усмешка псуе мне настрой канчаткова.

— Такое адчуванне, — смялею я да нахабнасці, — што вы ўсё за нас вырашылі самі і даўно.

— Чаму вы так лічыце? — незадаволена зіркае на мяне мужчына.

— Скажыце, каму на руку гэты спектакль? — злосна працягваю я. — Вы нават не палічылі патрэбным сказаць нам, чым мы станем займацца.

— Ваша праца — збор інфармацыі. Але аб гэтым мы паговорым з вамі заўтра. Гэта першае. І другое. Вы сюды прыйшли самі, вас ніхто не клікаў. Так што... Г яшчэ. Чаму вы рашилі, што мы станем з вамі супрацоўнічаць?.. Калі заўтра я не прыду, вам не паshanцавала...

— А ў колькі гадзін вас чакаць? — спяшаецца Фёца.

— Скажам, а восьмай гадзіне.

Мужчына, не развітаўшыся, крочыць да стаянкі. Мы праходзім яго збянтэжанымі позіркамі. Ён адчыняе дзверцы машины і вырульвае на вуліцу.

— Лажа!.. — вымаўляем мы, нібыта згаварыўшыся, у адзін голас. Усё гэта мне нагадвае нейкі вар’яцкі сон, а дурнота ў снах, як я гаварыў ужо, даравальная ўсім...

10

Безумоўна, гэта братава флейта. Мелеш пазнае яе — абшарпаную і трэснутую ў некалькіх месцах і цяпер наўрад ці прыдатную для выкарыстання, без футляра, апаганеную дотыкам мноства неахайных рук. Надрапаная на ёй шмат гадоў таму літара «Ч» амаль сцёрлася, і ўсё ж яна яшчэ сведчыць пра прыналежнасць сапраўднаму гаспадару. Людзі памятаюць тое, што яны хочуць памятаць...

Флейту Чыбе набылі пад дзень нараджэння, калі яму споўнілася шэсць гадоў. Ініцыятыва належыла айчыму, бо мара выхаваць з сына музыканта высپяvalа ў ім даўно. Удакладняць, чаму для сваіх мэтаў ён абраў флейту, ніхто з бліzkіх не стаў, і без таго разумелі — задумка марная. Ну які з Чыбы музыкант? Мелеш на той час толькі вярнуўся з войска. Адносіны паміж ім і айчымам заставаліся па-ранейшаму складанымі. Каб не ўскладняць іх, ні ў якія хатнія справы ён не ўлазіў.

Гадаваўся Чыба хлапчуком капрызным. За два гады, пакуль Мелеш служыў у войску, ён мала ў чым памяняўся, хіба толькі падрос трошкі і папоўніў удвая свой слоўнікавы запас. У музычную школу яго сталі вадзіць па чарзе. Выпадала нярэдка гэта і Мелешу. Але, як бы таго не хацеў бацька, прывіць сыну любоў да музыкі з першай спробы не атрымалася. Са школы Чыбу вытурыйлі праз тыдзень зусім па банальнаў прычыне. Мелеша выклікалі ў кабінет да дырэктара, і тлусты ачкарык, падобны хучэй да мясніка чым да музыканта, пасля непрацяглай выхаваўчай гутаркі цынічна заўважыў:

— На жаль, генія з вашага брата не атрымаецца. Так і перадайце бацькам.

— Эта чаму? — здзвівўся Мелеш.

— Ён жа саплівы.

— І што? Усе дзецы саплівыя.

— Але яго соплі замінаюць іграць. Яны цякуць ручаём. Гэтага вам не перадаць!..

Ад сваёй задумы айчым не адмовіўся. І праз год Чыбу ў чарговы раз прывялі ў музычную школу. Напэўна, айчым ўсё ж на нешта спадзяваўся, інакш як можна патлумачыць гэтую яго настырнасць. Мінула яшчэ некалькі гадоў, і з брата атрымаўся някепскі музыкант. Мелеш за гэты час абзавёўся сям'ёй і жыў асобна. Бачыліся з братам яны цяпер рэдка. І ўсё ж на свой выпускны вечар Чыба яго запрасіць не забыў. Згодна з праграмай, братай нумар быў заключным, а таму, каб паслу́хаць у яго выкананні знакамітае «Soft on Top» («Мяккасць на вяршыні»), Мелешу давялося чакаць амаль паўтары гадзіны. Чыба іграў бездакорна, як сапраўдны майстрап. І калі яго выступ закончыўся, зала разрадзілася шквалам працяглых аплодысментаў. Мелешам авалодала пачуццё гонару. Заўважыў ён задаволенасць і на твары дырэктара школы — таго самага тлустага мясніка-ачкарыка, які выклікаў яго некалі да сябе ў кабінет. Сядзеў ён на першым радзе, каля сцэны, і Мелешу, для таго каб абмовіцца з ім словам, давялося праціскацца праз

усю залу. Гэта быў ужо сталы чалавек, з сівізною ў валасах. Ён нервова папраўляў акуляры і час ад часу неўпапад чухаў патыліцу.

— Скажыце, хто гэты хлопчык, які толькі што выконваў «Soft on Top»? — цынічна пацікаўся Мелеш.

— Флейтыст? — перапытаў ачкарык, не здагадваючыся, на што яму намякаюць.

— Так.

— Гэта наш лепшы вучань... А ў чым справа?

— А памятаеце, за што вы яго аднойчы вытурылі са школы? — спытаў Мелеш і не стаў чакаць адказу, ўдакладніў:

— За яго соплі. Не шкадуцеце цяпер?

Дырэктар мітусліва паправіў акуляры.

— Але ж ён цяпер не саплівы, — знайшоўся ён з адказам.

— Таму і не саплівы, што сам навучыўся выціраць іх, — іранічна ўсміхнуўся Мелеш.

— Адкуль яна ў цябе? — пытаецца Мелеш, разглядваючы флейту.

— Яе выкінулі тыя, — няўпэўнена тлумачыць бязногі.

— Хто? — спяшаецца Мелеш.

— Гэтыя людзі, незнамыя мне.

— Колькі іх было? Што за машина? — спыняе яго Мелеш.

— Трое. Маркі не ведаю. Падобная да нашай «Нівы»...

— Джып?

— Магчыма.

— Месца, дзе ты знайшоў флейту, паказаць можаш?

— Magу.

— Нашто яна табе была? Не баяўся, што яны вернуцца?

— Вырашыў, што пры нагодзе вярну яе Чыбу.

— Значыць, ты ведаў брат?

— Вядома...

Бязногі змаўкае.

— Нашто ты хлусіў?

— Мелеш, гэта цёмная гісторыя. І тое, што я расказаў табе, ні аб чым яшчэ не сведчыць.

— Як гэта, ні аб чым не сведчыць?

— Гэта не мая справа, Мелеш. Ты — гуляй-вецер. А я на вачах ва ўсіх. Так што разбірайся сам лепей з ўсім гэтым.

— Не, Кін-дза-дза, так не пойдзе. Давай расказвай па парадку.

— З Чыбай мы кожны дзень бачыліся. Ён праз гэтую падземку на працу хадзіў. Півам не раз частаваў мяне, цыгарэ-

тай, — расплывіста тлумачыць бязногі. — Футляр я выкінуў. Разламаны быў зусім. Яны перад тым як запіхнуць Чыбу ў машыну, флейту ў яго адабралі і нагамі па ёй патапталіся...

Бязногі замаўкае. Мелеш разумее, што інвалід шмат чаго недагаворвае, аднак часу выпытваць падрабязнасці няма. Бязногі нікуды не дзенецца, разумее ён. З ім можна і пазней пагаварыць. Тым больш што на цягнік ён усё роўна спазніўся ўжо.

— Дачакайся мяне, Мішка. Абавязкова дачакайся. Я толькі на некалькі хвілін. Зганяю ў рэстаран і вярнуся, — просіць ён і — бягом да вакзала.

* * *

«Цяпер ён ад мяне не адвяжацца, гад! Нашто я аддаў яму флейту? — шкадуе Кін-дза-дза, пазіраючы Мелешу ўслед. — А вось хрэн табе! Не ведаю я нічога, не бачыў. Самі заварылі кашу, самі яе і расхлобвайце. Mae справы цялячыя!» — думае ён і пачынае спешна збірацца. Заставацца далей ля падземкі няма сэнсу. «Сабака паганы гэты Мелеш! Хоць бы пацікавіўся незнарок, як я жыву, дзе, — сябрамі лічыліся як-ніяк. Хаця які ён мне сябар?..»

Ад хуткай язды пачынаюць клініць колы. Кін-дза-дза даўно ўжо збіраецца памяняць ў іх падшыпнікі, але ўсё не даходзяць руکі. «Вось гад! — злуецца ён невядома на каго, навальваючыся целам на рычагі. Каляска рыпіць, як незмазаны воз, і паціху рухаецца наперад. — Нашто я аддаў яму флейту? А што, калі ён пачне шукаць Лёшку? Той жа адразу здагадаецца. Ну і дурань я! — дакарае сябе Кін-дза-дза. Думкі блытаюцца. Ён збочвае з дарогі і коціцца па сцежцы ўздоўж чыгункі. — Чортавыя падшыпнікі!.. Хоць бы калёсы не пазляталі!».

Ад празмернай нагрузкі перасыхае ў горле. Не стае паветра. Кін-дза-дза мітусліва азіраеца і зноў навальваеца на рычагі. «Толькі б калёсы не адваліліся. Перабяруся праз пуці, а там і чорт з ім, — думае ён. — Перасяджу некалькі дзён дома, глядзіш і супакоіцца ўсё.. Мелеш доўга не затрымаецца ў горадзе, ведаю яго — гуляй-вецер!..»

Кола неспадзянавана трапляе між рэек. Якраз у гэты момант пераводзяць стрэлкі. Інвалід намагаецца вызваліцца і не можа. Разуменне, што трапіў у пасткую, пасяляе ў ім страх. Ён лямантуе, кліча на дапамогу. Аднак вакол, як на тое, нікога. Ён намагаецца дацягнуцца рукой да жалезнага прутка, што валяеца непадалёк, якраз ім можна падважыць кола, але дацягнуцца

да яго замінаюць рамяні, якімі ён прывязаны да сядзення. Кін-дза-дза мітусліва азіраецца і заўважае, як ад будынка дэпо аддзяляецца парожні вагон, відаць фарміруюць састаў. Вагон рухаецца наступаць, і ён зноў пачынае лямантаваць ад бясілля. На яго крык ніхто не адгукaeцца. Кін-дза-дза цягнецца ўсім целам наперад і сіліцца разблытаць рамяні. Рукі дрыжаць і не падпарадкоўваюцца яму...

11

Начуем мы з Фёцам у кляштары Святых Бернардзінак. Гэта парабоўальная недалёка ад горада. Муры патанаюць у высокім пустазеллі, і вечаровая шэрасць надае ім пачварнасць, робіць нейкім змярцвельмі і таямнічымі. Дух цвілі крануўся рыштаванняў. Паўсюль россып камянёў і смурод ад нечыстотаў. Такое ўражанне, што час у гэтym жудасным, забытым людзьмі і Богам месцы спыніўся назаўжы. Ад пылу пяршыць у горле. Пад нагамі хрусціць бітая цэгла. Асцярожна, крок за крокам праціскаемся вузкім каньёнам да месца начлегу. Каб не спатыкнущца, Фёца прытрымлівае мяне за плячо. Яму тут знаёмы кожны каменьчык. Ад нашых няўклюдных цяжкіх кроакаў па пустых памяшканнях распаўзаецца гулкае рэха. Я мітусліва азіраюся і спрабую зачапіцца позіркам хоць за нейкую акрэсленасць. Нягледзячы, што вочы прызвычайліся да цемры, нічога, акрамя сляпой чарнаты, разглядзець не магу. Аднекуль знадворку да нас даносіцца крык начной птушкі. Цішыня адгукаецца працяглым рэхам.

— Хто гэта? — палахліва шапчу я, шкадуючы, што згадзіўся прыйсці ў гэты хорам. Лоб у буйных краплях поту. Страх вымушае хвалявацца.

— Не бойся, гэта надзеянае месца, небяспечнае, — падбадзёрвае мяне Фёца. Голас ціхі, загадкавы.

— Ні фіга сабе! Нейкі прытулак для нечысці! — абураюся я і выціраю лоб рукавом.

— Няма тут нікога, — пераконвае мяне Фёца. — Хіба што толькі гэтая манашка...

— Якая яшчэ манашка? — спыняюся я ў нерашучасці.

— Серафіма! — валяе дурня Фёца. — Не дрэйфі, яна бяскрыўдная.

— Шт-o-o?..

— Я яе зблізу не бачыў. Для таго каб яна з'явілася, трэба моцна захацець. Думкі, Віцёк, матэрыялізуецца. А Серафіма — твор людскіх уяўленняў, прывід.

Размяшчаемся ў цесным пакойчыку. Фёца сцвярджае, што гэта келля.

Ён запальвае свечку, і цені палахліва разбягаюцца па яго жылістай шыі.

— У мяне ёсьць усё неабходнае, нават цыгарэты, — часціць Фёца, — задымім, Віцёк, га?

Я моўчкі ківаю галавой.

— Вунь тваё месца, — паказвае на зацемнены кут Фёца. — Там сеннік і коўдра. Думаю, не змерзнем. Ночы яшчэ не халодныя.

Цішыня халодзіць нутро. Моташна і няўтульна. Пакорліва паўзу да нараў.

— Гэта не ў тваім лесе, — загадкова шэпча Фёца.

Маўчу, глытаючы ледзянью сырасць. Фёца гаворыць аб нечым пустым і нязначным. Не слухаю яго. Mae думкі далёка адсюль. «Няўжо я выпаў з часу? Няўжо я воўк, якога кліча толькі лес? Чаго вартae тады тое жыщё?..» — думаю я.

Ноччу мне сніцца жанчына ў манаскім строі. Пільна сачу за рухамі яе спрытных пальцаў і разумею, што натрэніраваныя яны для нейкіх невядомых махінаций. Такую спраўнасць маюць толькі людзі адoranыя. Жанчына аб нечым спрачаеца з майм быlyм шэфам. Яго мне не бачна. Аб тым, што ён недзе паблізу, я здагадваюся толькі па голасу. Праз няпэўны час ма-нашка знікае, а перада мною з'яўляецца мой былы шэф.

— Здароў, Віцёк, — вітаеца ён як ні ў чым не бывала. Голас далёкі, расчараўаны. — З вады на нішчымніцу перабіваешся, пад мастамі начуеш? А я накормлены, у цяпле... Ці спрэядліва гэта?

— Не пад мастамі, Мікалай Мікалаевіч, а ў манастырах, — удакладняю я. — Што зробіш, лепшага я не заслужыў.

— Гэта чаму?

— Таму што грэх на мне ляжыць, Мікалай Мікалаевіч.

— У кожнага з нас свае грахі, — западае ў роспач Мікалай Мікалаевіч. — Адны галадаюць, а другія з раскошы шалеюць.

— Богу Богава! — адказваю я цынічна і плачу. Слёзы цякуць па шчоках бруднымі ручаямі. «Скуль іх у мяне столькі? — дзіўлюся я. — Напэўна, створаны я не з вады, як усе людзі, а з гэтай салёной пякучай вадкасці.» Размазваю слёзы па брудным твары, і сэрца сціскаеца ад жахлівай здагадкі: усё маё жыщё — прыкрасць.

— Свет коціцца ў бездань, а ў труне няма кішэнняў, — выклянчвае спагаду мой былы шэф, адорваючы мяне адсутным позіркам. — З сабою ў магілу нічога не забярэш. Нашто яно

мне, тое багацце, калі ад яго адны толькі пакуты? Хочаш, аддам табе свой дом, га?

— Нашто ён мне? — здзіўляюся я шчыра і душу ў сабе слёзы.

— Будзеш жыць у ім.

— А вы, Мікалай Мікалаевіч?

— У мяне іх пяць. Забірай і памятай маю дабрыню... Памяць — адзінае, што ад нас застаецца.

— Хароши вы чалавек, Мікалай Мікалаевіч!

— Злодзей я, Віцёк! — цяжка ўздыхае мой былы шэф.

— Навошта вы пра сябе так, Мікалай Мікалаевіч? Які ж вы злодзей. Вам пасада тое рабіць дазваляе. Зрэшты, вы не ў людзей крадзеце, а ў дзяржавы...

— Красці заўсёды грэх. Ты ж не крадзеши.

— Няма чаго, Мікалай Мікалаевіч. Быў бы я на вашым месцы, таксама краў бы.

— У кожнага з нас сваё месца. Ты — валацуга, я — зладзюга. Жыццё, пэўна, толькі праз пакуты і пазнаеца, інакш нашто мне аддаваць табе свой дом...

Прачынаюся ад штуршка пад бок. Праціраю вочы і бачу Фёцу. Д'ябал бы яго пабраў! Паварочваюся да сцяны.

— Харош дрыхнуць, Аляксей Міхайлавіч зачакаўся ўжо.

— Які Аляксей Міхайлавіч? — перапытваю я здзіўлена.

— Не злуй мяне, Віцёк! — незадаволена бурчыць Фёца.

— Мо не пойдзем, га? — цятнуня я няўпэўнена. — Не падаеца мне ўсё гэта. Відавочна, падман.

— Позна, Віцёк, мы паабяцалі, а слова трэба трymаць.

— Ты верыш гэтай лухце?

— А ты?

— Я — не.

— І я не.

Ляніва пляцёмся ўздоўж высокай каменнай агароджы. За ёю, калі верыць Фёцу, жаночы манастыр. Зіркаю па баках і пазяхаю. Чырвонае сонца распаўзлося па гарызонце, і ў паветры вісіць устойлівы пах свежаскошанай травы. Дрэвы кідаюць на сцежку пераблытаныя дзіравыя цені. Аднекуль здалёк даносіца калючы дзявочы візгат. Ён нахабна ўгрызаецца ў цнатлівую цішыню. Скуль ён сыходзіць, разабрацца не можам. Фёца адчыніе маленъкую жалезнью брамку, я плятуся следам. Перад намі адкрываеца вялікі дзядзінец. Вока фіксуе ўдалечыні дзве мітуслівія постасі ў манаскіх строях. Назіраю, як дзіцячаца святыя, і адчуваю невытлумачальную радасць.

— Гэ-гэ-гэй! — гукае Фёца. Яго вокрык крадзе чужое пачуць-
чёвае хараство. Манашкі спыняюцца і збянтэжана азіраюцца.

— Зваднікі! — чуем мы за плячыма і азіраемся. Кабета
жарэ нас дапытлівым позіркам. — Што вам трэба?

— Мы-ы?.. — мямліць Фёца.

— Можна нам... — пачынаю і я.

— Што? — строга пазірае на нас кабета. — На ранішнюю
службу?

— Так, — ківае выратавальна Фёца. Для мяне гэта — на-
віна. Ні на якую службу, як вядома, мы не збіраліся.

— Я правяду вас, — нечакана згаджаецца кабета.

У памяшканні пахне ладанам. Столь акрэсленая жоўты-
мі плямамі. Тынкоўка на сценах ablупілася. Жанчына вядзе
нас да свячной лаўкі. За прылаўкам маладая манашка. Наши
позіркі на хвіліну перасякаюцца. І я патачаю ў гэтых блакіт-
ных азёрах вечнага суму. Позіркі затрымліваюцца больш, чым
дазволена, і Фёца палахліва штурхает мяне пад бок. Здзіўлена
гляджу на яго, потым на жанчыну. Тая ў адказ адкорвае мяне
асуджальным позіркам:

— Грэшна глядзець так на дзіця Божае, — шыпіць яна па-
змяінаму. — Грэшна!

Лесвіца вядзе на другі паверх. Яна шырокая, з белай кафлі.
Мы падымаемся па ёй, нагам слізка, і, каб не ўпасці, я хапа-
юся за парэнчы. Маладая манашка праводзіць нас працяглыем
тужлівым позіркам.

Дзвёры ў пакой адчыненыя. Уздоўж сцен драўляныя лаўкі.
Па пакоі снуюць кабеты ў чорным убранні.

— Віцька! — заве мяне нехта.

Азіраюся, жанчына ўсміхаецца, і я таксама вытужваю ўс-
мешку.

— Малайчына! Радая бачыць цябе тут.

— Я вас таксама, — хлушу я. Твар пакрываеца чырванню.
Мне сорамна і няёмка за тое, што я не памятаю, хто яна.

— Вось дзе па-сапраўднаму адпачываеш душою! — шэпча
мне жанчына. — Мы з дачкою часта сюды прыйходзім.

Скоса пазіраю на маладую дзяўчыну.

— Дачка мая, — удакладняе кабета.

Усміхаюся... Ідыёт!..

— Зло — гэта тое, што аддзяляе нас ад Бога! — лаўлю я ад-
ным вухам споведзь маладога бацюшкі. — Апошнім часам
часта сталі паміраць маладыя людзі. Можа, у гэтым ёсьць ней-
кі рацыяналны падыход? Можа, Бог пазбаўляе іх грахоўнага
жыцця для нейкіх іншых мэтай?..

Зіркаю на Фёцу. Той на мяне. «Бог несправядлівы!» — чытаю я на яго твары.

— Вы запозна прыйшлі, — часціць жанчына. — Служба хутка скончыцца. Прыходзьце заўтра...

Ківаю галавою і штурхаю Фёцу да выхаду. Гаспадыня свеччай лаўкі на развітанне адворае нас tym жа працяглым тужлівым позіркам. Крохым да брамы, услухоўваючыся ў наваколле. Пачуць гуллівы калочы рогат манашак больш не выпадае. Наваколле маўкліве і бязлюднае...

Тралейбусы яшчэ не ходзяць. Лінія сапсаваная ўчарашняй навальніцай. Пляцемся праз увесь горад пешкі. Надзея на тое, што ўчарашняя размова з Аляксеем Міхайлавічам — розыгрыш, марная. Яго шыкоўная іншамарка красуецца на стаянцы. Ён ветліва вітаецца і запрашае нас у салон.

— Не перадумалі? — лісліва моршчыца ён.

Маўчым.

— Я так і думаў, — прымае наша маўчанне за згоду Аляксей Міхайлавіч. — Але спачатку некалькі ўмоў...

— Якіх яшчэ ўмоў? — здзіўляемся мы.

— Абяцайце, што нашу дамову вы не парушыце ні пры якіх абставінах.

— Пажывём — пабачым.

— Кожны дзень на ваш рахунак будуць залічваць па дваццаць долараў, — робіць выгляд, што быццам бы не чуе, Аляксей Міхайлавіч. — Але гэта пры ўмове, што вы справіштесь з заданнем.

— Ці не азначае гэта, што ўзамен на нашу рызыку мы атрымаем дзірку ад абаранка? — спыняе яго Фёца.

— Усё будзе залежыць ад вас і ад вашай празорлівасці. Задані, якія мы будзем вам прапаноўваць, не складаныя, у гэтым вы хутка пераканаецца. Людзі самі сабе ўскладняюць жыццё. Спадзяюся, што ваша інтуіція падказа вам правільны накірунак.

Мужчына робіць працяглую паўзу і запальвае. Нічога не разумею з пачутага і цікаўлюся:

— Але вы не сказали нам самага галоўнага: чым мы будзем займашца?

— Мы прапануем вам згуляць з намі ў адну гульню. Мы будзем ствараць ілюзію нейкіх складаных тупіковых сітуаций, з якіх вам трэба будзе знайсці выйсце. Нас цікавяць паводзіны людзей, загнаных у кут. Відавочна, гэта небяспечна. Але не хвалюцеся, абяцаю, мы спынім гульню адразу ж, калі вам стане пагражчаць нешта. Ваши паводзіны будуць фіксавацца і пры неабходнасці карэктіравацца. Рабіцца гэта будзе вельмі далікатна, каб вы не западозрылі нашага ўмяшальніцтва. Знеш

шне нічога ў вашым жыцці не памяняеца, вы будзеце жыць, як і жылі раней. Мы адкрытыя і лічым, што вы павінны ведаць усе тонкасці і падрабязнасці нашага эксперыменту. Гэта да-паможа вам. Гэта будзе дысыплінаваць вас. Людзі імкнуцца быць лепшымі, чым яны ёсць на самай справе. Для даследванняў мы падбіраем падвопытных з рознымі фізічнымі і інтэлектуальнымі здольнасцямі. Галоўнае, каб яны на момант эксперыменту адчуваці пэўную душэўную цяжкасці. Калі браць за аснову ваши анкеты, то вы нам падыходзіце. Звычайна на адбор кліентаў мы трацім шмат часу. Спадзяюся, што на гэты раз і нам, і вам паshanцавала...

Збынтэжана пераглядваємся.

— Мы павінны падумаць. У нас ёсць яшчэ час? — цікаўлюся я.

— Ёсць, — ківае галавою Аляксей Міхайлавіч.

— Праз колькі хвілін мы павінны вам даць адказ?

— Праз дзве.

Мы зноў пераглядваємся.

— А што, калі мы адмовімся? — вагаецца Фёца.

— Не думаю, што гэта будзе правільнае рашэнне.

— Але мы маглі зусім не прыйсці, — злуюся я.

— Маглі, але прыйшлі. Выпадковасцяў не бывае. Усё мае прычыну і следства. Зноў жа, як відаць з ваших анкет, жывяще вы нездаровы і сумным жыццём, без планаў і без будучыні. У вас відавочная схільнасць да амаральных учынкаў. А зна-чыць, вы ўжо часткова задзейнічаны ў нашым эксперыменце. Калі пагадзіцесь супрацоўніцаць з намі, у вас з'яўляецца ша-нец атрымаць за гэта ганарап. Дваццаць долараў у дзень — не-малыя для вас гроши.

— А ваша прапанова не ёсць тая ж амаральнасць? — злу-еца Фёца.

— Дабро і зло — паняцці расплыўчатыя. Нікому і ніколі не распазнаць тых межаў, калі пачынаецца адно і заканчва-еца другое.

Мужчына нешта тлумачыць яшчэ, намякае на пастаянны недахоп пачуццяў чалавечай годнасці, на тое, што людзі па-стайленаў ў нейкую безвыходную залежнасць ад сітуацыі, якая не пакідае ім выбару. І мы пачынаем верыць гэтай лухце. Ні-чога іншага нам і не застаецца. Мы імкнемся запомніць усё, што зараз гаворыцца, бо ў ім, як нам здаецца, і схаванае тое выйсце, пра якое нам распавядае Аляксей Міхайлавіч. А гэтае выйсце, перакананыя мы, нам яшчэ спатрэбіцца, бо мы неспа-дзявана робімся ахвярамі нейкай бязмерна нахабнай авантury.

— Людзі, якія стаяць перад выбарам, ад якога залежыць іх жыщё, звычайна забываюць пра сумленне, — прарываеца да мяне аднекуль здалёк гіпнатаўчны голас Аляксея Міхайлавіча.

— Нас гэта не тычыцца, — пярэчу я.

— Хто ведае?! — хітра ўсміхаецца Аляксей Міхайлавіч. — Сёння — не тычыцца. А што будзе заўтра, ніхто не ведае. Магчымасць праверыць сябе вам яшчэ выпадзе.

Пазіраю на Фёцу і ў думках пераконваю яго: «Адмаўляемся. Нас падманваюць....» Наша тупая пакорлівасць злуе мяне, але і супрацьстаяць ёй я болей не магу. Мы глядзім адзін аднаму ў очы, і я разумею, што нашы лёсы ўжо вырашаны.

— Будуць яшчэ нейкія ўмовы? — міжволі цікавіцца Фёца.

— Значыць, згаджаецца.

— Так!

— А ваш сябар?

Мне нічога не застаецца, як таксама кіўнуць галавой.

— Як вы лічыце, ці ёсць за што ненавідзецы людзей? — нечакана цікавіцца Аляксей Міхайлавіч.

— Гледзячы каго і за што, — недаўменна зіркае на мяне Фёца.

— Адказы павінны быць канкрэтнымі. Эксперимент пачаўся ўжо.

— Ну... ёсць, — мямліць Фёца.

— Выходзіць, што вас таксама ёсць за што ненавідзецы?

— Выходзіць, што так.

— А якіх людзей больш: злых ці добрых?

— Аднолькава тых і тых, — спяшаюся адказаць я.

— Адказ не дакладны. Ёсць вялікае зло і ёсць крыху меньшае. Напрыклад, вас могуць забіць сёння, а могуць заўтра. Справа ў тым, што пра зло мы заўсёды прамаўляем чужымі вуснамі, а яно жыве ў нас саміх. Мы яго распаўсюджаем...

— Вы не лепшы за астатніх.

— Магчыма... Аднак вернемся да некаторых невырашаных фармальнасцяў. Для пачатку трэба ўзаконіць нашу дамоўленасць, — лісліва ўсміхаецца Аляксей Міхайлавіч. — А потым я пазнаёмлю вас з нашымі бліжэйшымі планамі.

Ён дастае з кейса некалькі бланкаў і працягвае іх нам. Мы ўважліва ўчытваемся ў тэксты. Гэта і ёсць правілы гульні, пра якія ён распявядаў нам толькі што. З гэтай хвіліны іх давядзеца прытырмлівацца. Мы запаўняем бланкі і ставім пад імі свае подпісы.

— Цяпер усё. Пospеху вам! Каб перайсці да першага задання, нам трэба пад'ехаць у адно месца. Гэта блізка.

Мы пакорліва ківаем галовамі. Што нам яшчэ застаецца?

Кружляем некалькі хвілін па горадзе і вырульваем на вуліцу Рабінавую. Назуву паспяваю прачытаць, перад тым як мы паварочваем з кальцавой дарогі. Спыняемся ля прыгожага двухпавярховага асабняка.

— Гаспадыня гэтага дома — дырэктарка адной буйной фірмы. Як нам вядома, ёй патрэбны супрацоўнікі. Абвестка аб гэтым сведчыць. У ёй вы знайдзецце ўмовы прыняцця на працу. Ваша заданне даволі простае, можна сказаць, банальнае. Абазначым яго ўмоўна: **знаёмства**. Ад вас патрабуецца навесці контакты з гаспадыняй і ўвайсці ў давер з мэтай атрымаць працу. Цяпер зірніце на гэтую жанчыну.

Ён дастае з кейса здымак і працягвае яго мне. Гляджу некалькі хвілін і перадаю сябру.

— Нашто яно нам?

— Любая вялікая справа пачынаюцца з дробязі, — незадаволена зіркае на мяне Аляксей Міхайлавіч. — Для пачатку праверым вашу камунікабельнасць.

— А калі мы правалім заданне?

— Па-першае, вы не атрымаецце абяцаных вам дваццаці долараў. Па-другое, выконваць наступнае заданне будзе нашмат складаней. З гэтай хвіліны ўсе вашыя ўчынкі ўзаемазвязаныя. Так намі задумана. Марцін Лютэр Кінг цвярджаў: «Чалавек не павінен паступаць не па сумленні, як і не павінен звяртацца да гвалту, нават дзеля справядлівасці, бо заўсёды існуе шлях ненасілля». Памятайце пра гэта. А яшчэ памятайце, што кожны чалавек мае права на свой асабісты выбар.

12

Дзверы маюць непрывыабны знешні выгляд. Мелеш вагаецца хвіліну-другую, потым лёгенька штурхае іх плячом. Дзверы адчыняюцца, і ён уваходзіць у невялічкі кубічны пакойчык. Відавочна, гэта і ёсьць тая самая апаратная, пра якую яму хвіліну назад згадваў вартаўнік. З парога ў очы кідаецца прастата і беднасць інтэр’ера гэтага памяшкання: на сценах танныя шпалеры, столь з пажоўклай, месцамі патрэсканай атынкоўкай, лямпачка без абажура. Ён абмінае раскіданыя па падлозе пакункі і накіроўваецца да яшчэ адных дзвярэй. З-за іх далятае ціхая музика з дамешкам нечых прыглушаных галасоў. Мелешу падаецца, што мужчыны

спрачаюцца. Напаўдарозе яму сустракаецца плячысты мужчына з шэрым выцягнутым тварам. Ён вылятае з пакоя, куды наўроўваецца Мелеш, і адорвае яго беглым збянтэжаным позіркам.

— Змій, ад каго гэта там смярдзіць? — чуе Мелеш з-за паўадчыненых дзвярэй.

— Ты хто? — цікавіцца амбал.

Мелеш з адказам марудзіць. Ненатуральнасць таго, што адываеца, выклікае хвіліннае хваляванне. Некаторы час яны моўчкі вывучаюць адзін аднаго.

— Ты хто? — паўтарае амбал.

— Я? — здзіўлена паціскае плячыма Мелеш. — Ды так, ніхто, можна сказаць.

— Чаго тады прыпёрся?

— Падказалі, што тут нібыта брат мой працуе ...

— Змій, хто там завітаў да нас?

У дзвярным прагале праяўляеца постаць яшчэ аднаго мужчыны. Кепская асвятляльнасць не дазваляе Мелешу як след разгледзець яго. Першае, што кідаецца яму ў вочы, гэта тое, што ў парапенні з калегам гэты зусім яшчэ юнак.

— Значыць, Чыбу шукаеш? — вытужвае ўсмешку амбал.

Мелеш ківае галавой.

— А ці ведаеш ты, што твой брат — галубец? — нахабна ўмешваеца ў размову малады. — За што толькі людзі любяць блакітныя колеры?

— Заткніся! — рэзка спыняе яго амбал. — Чыба тут больш не працуе. Турнуў яго гаспадар. У палітыку хлопец палез. А палітыка — справа брудная.

— У палітыку? — здзіўляеца Мелеш.

— З блакітнымі блытаўся на майдане. На працы працяглы час адсутнічаў.

— З блакітнымі? З якімі блакітнымі? — збянтэжана перапытвае Мелеш.

— Змій, пашлі яго! — загадвае малады. — Ён жа дурня валяе, гад!

— Палітыка — справа брудная, — паўтарае амбал.

«Магчыма, так яно і ёсьць. Але пры чым тут Чыба? Ён жа, акрамя сваёй флейты, нічога больш не ведае», — неўразумела пазірае на амбала Мелеш.

— Скажыце, магу я пагутарыць з вашым дырэкторам? — цікавіцца Мелеш.

— Ха-ха-ха! Во дае, сабака! Хто ты такі, каб гутарыць з нашым дырэкторам? — шчыльна падступае да Мелеша малады. Ад яго смярдзіць перагарам.

Мелеш не стрымліваецца і хапае яго за грудкі.

— Гніда! — цэдзіць ён праз зубы. — Ты чаго лезеш? Я з табой размаўляю?

— Перастаньце, — разнімае іх амбал. — Вы што, здурнелі?

Дырэктар ва ўпраўленні на нарадзе. Калі вернецца, не ведаем.

— Як завуць дырэктара?

— Якая табе розніца?

Мелеш папраўляе кашулю і, не развітаўшыся, накіроўваецца да выхаду. Спускаючыся па лесвіцы, ледзь не збівае з ног мужчыну. Просіць у яго прабачэння і азіраецца. На хвілінку яму падаецца, што яны недзе ўжо сустракаліся. Высвятляць, дзе і калі, няма часу. Шыбка збягае ўніз і накіроўваецца да падземкі.

Ля пераходу людна. Заўважае ён гэта здалёк і міжволі запавльвае хаду. Непадалёку ад падземкі ён бачыць машыну хуткай дапамогі і міліцэйскі УАЗік. Прадчуванне небяспекі вымушае яго марудзіць. Ля машыні валаеца разламаная інвалідная каляска. Мелеш з жахам узіраецца ў твары людзей і не можа дацяміць, што здарылася. Немалады мужчына нешта заўзята тлумачыць маёру міліцыі. Мелеш зазірае праз расчыненыя дзверцы ў салон і пазнае інваліда.

— Мужчына! — чуе ён за плячыма нечы папераджальны вокліч. — Адыдзіце ад машыны!

Мелеш азіраецца. Насустроч яму спяшаецца міліцыянер.

«Толькі гэтага мне не хапала», — паспівае падумаць ён і чуе:

— Таварыш маёр, затрымайце яго, гэта ён толькі што размаўляў з інвалідам.

Марудзіць не выпадае. Інстынкт самазахавання падказвае, што трэба рабіць. Мелеш кідаецца да падземкі і чуе патрабавальныя загады спыніцца. Ля ўваходу ён ледзь не збівае з ног жанчыну. Тулат за плячыма зусім блізка, і ён паскарае бег. Пераадольвае пераход і зноў апынаецца наверсе. На платформе ідзе пасадка ў электрычку. «Галоўнае — змяшацца з натоўпам», — думае ён і заскоквае ў вагон.

— Мужчына, ваш квіток! Мужчына!.. — лямантуе яму ўслед правадніца.

Мелеш дабягае да тамбура, адмыкае дзвёры і саскокае на супрацьлеглы бок перона. Хуценька перасякае пуці і апынаецца на цэнтральнай гарадской вуліцы. Тралейбусы паркуюцца на супрацьлеглым баку. Ён паспівае заскочыць у першы, які адыходзіць, і, калі дзвёры зачыняюцца, з палёгкай уздыхае...

На другі паверх падымаецца па стромкай драўлянай лесвіцы. На пляцоўцы перад уваходам у пакой спыняемся. Фёца кранае бліскучую ручку, і дзвёры, аглушальна ляснуўшы, адчыняюцца. У памяшканні цёмна. Спыняемся і прыслухоўваемся. Аднакуль з глыбіні да нас далятаюць абрыўкі нечай лаянкі і ляскат разбітага посуду. Фёца мацае пустату, шукаючы электрычны выключальнік, і запальвае святло. Узірамся ў каламутныя нетры кепска асветленага пакоя і заўважаем у ім яшчэ адны дзвёры. Крадземся да іх. Нашы цяжкія крокі адбіваюцца ў прасторы. Дзвярная ручка запэцкана крывёю. Я гляджу на яе і разгублена азіраюся. Потым раблю некалькі асцярожных кроکаў назад.

— Фёца, гэта падстава! — ціха шапчу я і спрабую пакінуць памяшканне. Дзвёры, праз якія мы толькі што ўвайшлі, — зачыненныя. Безнадзейна торкаю ручку, яна не паддаецца. Напэўна, нехта пра гэта паклапаціўся, пакуль мы вошкаліся ў пошуках выключальніка.

— Фёца, гэта падстава! — паўтараю я і рухаюся наперад. Сябар спяшаецца следам. У пакой два вакна. Адно выходзіць на вуліцу, другое — на двор. Праз яго бачна воданапорная вежа і дахі суседніх дамоў. Вымяраю пакой палахлівым позіркам і натыкаюся на жанчыну. Яна сядзіць у крэсле да нас спінаю. Кашляю, каб прыцягнуць яе ўвагу. Фёца хапае мяне за рукав і кіуком галавы паказвае на крэсла. На падлозе ля ног жанчыны лужына свежай, яшчэ не загусцелай крыві. Ад яе ва ўсе бакі распайзаюцца розныя па даўжыні ярка-чырвоныя ручайнікі. Па целе прабягае дрыготка. Асцярожна абыходзім крэсла, у якім сядзіць жанчына, і спыняемся ля вакна. З гэтай пазіцыі разгледзець ахвяру можна куды лепш. Жанчына адкінулася ўсім целам на спинку крэсла. Галава схіленая долу. Вочы глядзяць у падлогу. Сцёгны вульгарна аголеныя. Суkenка ў ablіпку падкрэслівае хараство пруткага і рапманага цела. Ля крэсла валеяецца акрываўлены жалезны прэнт. Відавочна, гэта і ёсьць прылада забойства. Акрамя крэсла, пісьмовага стала і некалькіх кніжных паліц, ніякай іншай мэблі ў пакой няма. Пераносная тэлефонная трубка не адключаная. З яе да нас даносяцца занудлівыя кароткія гудкі. Гляджу на Фёцу, і з вуснаў маіх зрываецца працяглы крык жаху:

— Оп-ля-я-а!..

— Тэлефанай у міліцыю, — прапаноўвае мне Фёца дрыготкім ад хвалявання голасам і, не дачакаўшыся, хопае сам трубку. Назіраю, як здрадніцкі дрыжаць яго руکі.

— Кінь, — загадваю яму я і палахліва зіркаю на акно. — Рвем кіпці, чуеш! Гэта — падстава!

Фёца збянтэжана пазірае на мяне. Вырываю з яго рук трубку і кідаюся да акна. Бачу, як насупраць дома, дзе мы зараз знаходзімся, спыняеца міліцыйская машина.

— Міліцыя! — крычу я ледзянеочым аж жаху голасам. — Бяжым!

— Бачу, — абыякава шэпча недзе за плячыма Фёца. — Куды бегчы? Дзверы замкнёныя, гэта пастка.

Вяртаюся да яго і хапаю за запястце, потым цягну праз увесь пакой да другога акна. Намацую на раме зашчапку і спрабую адсунуць яе. Яна завэдзгана засохлай фарбай і не паддаецца.

— Не марудзь! Дапамажы! — лямантую я, звяртаючыся да Фёцы.

Ён кідаецца на дапамогу і таксама пачынае торгаць зашчапку. Зразумеўшы, што акно нам не расчыніць, хапаю з падлогі жалезны прэнт. Ён у крыві, і мяне пачынае нудзіць.

— Адхіліся, — загадваю я і адпіхваю Фёцу ўбок. Потым з усёй моцы б'ю прэнтам па шыбіне. Бітае шкло сыплецца на падлогу. Ускокваю адным махам на падаконнік і гляджу ўніз. Невялікая брукаваная пляцоўка ля дома забруджаная. Чую працяглы занудлівывой сірэны і маруджу.

— Скачы! — дыхае мне ў патыліцу Фёца.

Адчуваю лёгкі штуршок у плечы і заплюшчваю вочы. Прзыямляюся без сур'ёзных траўмаў. Фёца гопнуў недзе побач. Чую яго стогны і здагадваюся, што прзыямліўся ён не зусім удала. Хістаючыся на неслухмяных нагах, ён кульгае да дарогі. Гляджу на яго і лаўлю сябе на жахлівай думцы: «Не ўцячэм!»

— Дзе кепка? — пытаюся я, не хаваочы раздражнення. Фёца мацае свае раскудлачаныя кучэры і здзіўлена паціскае плячыма.

— Дзе кепка? — зрываяюся я на крыв.

— Дзе-дзе... засталася ў пакоі, — вінавата вымаўляе ён і задзірае ўверх галаву.

Таксама гляджу на расчыненае акно на другім паверсе і не ведаю, што нам рабіць далей.

— Нага баліць? — пытаюся я.

— Дробязі, — моршчыцца Фёца і накіроўваецца да дома. — Мне трэба вярнуцца. Кепку я ім не пакіну.

— Вар'ят! — гляджу я на яго неўразумела.

— Віцёк, я павінны забраць яе. Не хвалюйся, я хутка.

— Стой! — крычу я, разумеочы абсурднасць яго намеру. — Хочаш, каб нас замялі? Там жа міліцыя, ідыёт!..

Хапаю і цягну яго да высокай цаглянай агароджы. Зручнае месца, каб перабрацца, я нагледзеў, яшчэ калі мы былі з Фёзам у пакоі. Ля сцяны складзеная дошкі. Узбіраюся па іх на мур і чую знізу мужчынскі голас.

— Стоп! Стоп! Стоп!

Паварочваю галаву: Аляксей Міхайлавіч стаіць ля сваёй іншамаркі і нахабна ўсміхаецца. Зазіраю яму ў вочы і спрабую ацаніць глупства гэтага чалавека. Узнікае жаданне набіць яму морду.

— Стоп! Стоп! Стоп! — паўтарае павольна Аляксей Міхайлавіч і здзекліва пляскае ў ладкі. Задзірае галаву ўверх і гукае ў пустату расчыненага акна: — Тэ-рэ-за!

Адтуль высоўваецца галава жанчыны — той самай, якую мы хвіліну таму прынялі за ахвяру. Жанчына ўсміхаецца нам, а я гляджу і не могу даціміць, дзе праўда, а дзе хлусня.

— Што яшчэ натварылі гэтыя круцелі, акрамя таго, што разбілі шыбіну? — зацікаўлена пытаецца ў яе ачкарык.

— Быццам бы больш нічога, — адказвае тая. Чую яе кароткі і няшчыры смяшок.

— Значыць, і яна з вамі ў змове? — пытаюся я, каб не заплакаць ад крыўды.

— Га-а-ды! — лямантуе азвярэлы Фёца, хапае з зямлі камень і кідаецца на Аляксея Міхайлавіча.

14

Выходзіць Мелец на наступным прыпынку і адразу ж на кіроўваецца да пешаходнага пераходу. Міліцэйская машина з віскам праносіцца побач. Ён абыякава зіркае ёй услед і пашепліва перасякае бетонны каньён вуліцы. Вірлівы натоўп нясе яго ўздоўж шкляных вітрын у накірунку скверыка. Праз некалькі кварталаў вуліца канчаецца. На рагу яе, ля газетнага шапіка, тусуецца моладзь. На майцы у адной дзяўчыны ён чытае дзіўнаваты надпіс: «Чым вам дапамагчы?» Ён мінае дзяўчыну і азіраецца. Тая адօрвае яго беглым абыякавым позіркам. Яе чорныя вочы пазбаўленыя выразу. Гэтая ілжывая манернасць дзяўчыны азадачвае яго і збівае з панталыку.

— Ну і... — звяртаецца ён да яе з выклікам.

— Што — ну і?.. — маленькі рот размыкаецца ўсмешкай.

Чарнавокая дастае з сумачкі цыгарэту і прыкурвае. Раздражнёнасць перапаўняе яго. «Дапамагаць яны сабраліся? Самі ў жыцці не вызначыліся яшчэ, растрочваюць яго задарма».

Дзяўчына робіць глыбокую зацяжку і павольна выпускае дым. Ён абразліва зіркае на яе і не можа скрануцца з месца. «Не траві сябе, выкінь!» — хочацца крыкнуць яму. Відавочна, дзяўчына не разумее, што ён ад яе патрабуе. Яна неўразумела зіркае на сваіх сяброў і адыходзіць у бок. «Што са мной? — хвалюеца Мелеш. — Нашто яны мне?»

— Цыгарэты, хутка! — нечакана загадвае Мелеш, вяртаючыся да моладзі. Дзяўчына разявае рот, каб у адказ запярэчыць, але ён нахабна спыняе яе: — Заткніся! Я сказаў, цыгарэту мне!..

Дзяўчына падае пакорліва пачак. Ён адлічвае некалькі цыгарэт і кладзе іх сабе ў кішэню. Хлопец, які стаіць побач з дзяўчынай, разгублена сочыць за кожным яго рухам. Мелеш даўно не здзіўляеца ўжо сваёй нястрымнасці. Гэтая ні чым не апраўданая варожасць прабліскуе ў ім заўсёды, калі ён імкнеца да тыкнуцца да сваіх самых глыбокіх ран. І чым даўжэй ён жыве, тым часцей схіляеца да высновы, што чалавек — асона не столькі індывідуальная, колькі безбаронная. І самае крыўднае ў тым, што людзі ў большасці сваёй самі агаляюць гэтую безбароннасць, нібыта выстаўляючы яе напаказ, нібыта наўмысна хвялячыся сваёй нікчэмнасцю, намякаючы, што кожны іншы чалавек нічым не лепшы. Мелеш не хоча быць прывязаным да гэтых завядзёнак свету. Ён даўно адасобіўся ад іх. Ва ўсякім выпадку, яму так здаецца. «У чым тады наша моц, у чым наша сапраўднасць? У жорсткасці ці ў нікчэмнасці? — гадае ён. — Якая з гэтых якасцей зжарэ мяне першай?»

Мелеш запальвае і паспешліва накіроўваеца да вакзала. Моладзь праводзіць яго збянтэжанымі позіркамі, але яго гэта менш за ўсё хвалюе. Для сябе ён даўно ўжо вырашыў, што становіще рабіць у хуткім часе.

Ён пазнаў гэтага чалавека, які толькі што хацеў беспадстаўна здаць яго ў міліцыю. Пазнаў і хоча знайсці яго. Спакуса занадта моцная. «Хто сказаў, што час лечыць! Лухта гэта ўсё. Крыўда жыве вечна. А няnavісць да ворага з гадамі толькі ўзмацняеца», — думае ён. І не важна, што яны з Лёшкам не бачыліся шмат гадоў ужо, гэта яшчэ не паказыл, каб ім не пазнаць адзін аднаго.

Ён некалькі гадзін кружляе па горадзе з надзеяй сустрэць каго-небудзь са знаёмых. Затым збочвае на вуліцу Рабінавую. Дом, куды ён прыходзіў сёння ранкам, віднееца ў канцы яе. Ён бачыць чырвоны чарапічны дах і спяшаеца. Навюткая бежавая «AUDI» прыпаркаваная на стаянцы. «Значыць, не памыліўся. Гэта яго машына...» — радуеца ён і накіроўваеца да дома насупраць. Адтуль ён і збіраеца сачыць за Лёшкам.

Асцерагаючыся быць заўважаным, ён заходзіць у пад’езд і падымаецца на пяты паверх. На лесвічнай пляцоўцы — ні душы. Дзверы ў адну з кватэр прыадчыненея. Ён падазронна косіцца на іх і накроўваецца да акна. Недзе ўнізе, на першым паверсе, чуе здрадніцкі скрыгат уваходных дзвярэй. Яшчэ праз хвіліну слых ловіць нечыя павольныя крокі. Ён мітусліва зіркае ў акно. Позірк затрымліваецца на двухпавярховым будынку. Ад праезджай часткі яго аддзяляе шчыльна збітая з дошак агароджа. З вышыні пятага паверха дворык як на далоні. Бежавая «AUDI» па-ранейшаму прыпаркованая на стаянцы. Крокі на лесвіцы набліжаюцца і аддаюцца гулкім працяглым рэхам. Баючыся быць заспетым за сваім заняткам, ён кідаецца ўніз. Насустрach яму павольна рухаецца мужчына. Правую руку ён трymае ў кішэні карычневай замшавай курткі. Гэта насцярожвае Мелеша. Часу на разважанні не застаецца. Ён скоса зіркае на прыадчыненея дзверы і, не раздумваючы, піхает іх наскок чаравіка. Дзверы адчыняюцца. З цемры на яго насцярожвае масіўная постаць. Мелеш перасцярожліва адступае назад і незнаймець моўчкі абмінае яго. Мелеш чуе, як за спінай нехта бразгае ключамі, і кідаецца да адзінага ў пакой акна. Мітусліва абмацаючы вакол сябе паветра, цягнецца да фіранак. Сонечныя промні пратыкаюць навылёт шкло і знікаюць за ўслончыкам з вялікім вазонам. Ад яркага светла Мелеш міжволі заплюшчвае очы, а калі іх расплюшчвае, мужчына сядзіць ужо на канапе. Мелеш некалькі хвілін моўчкі вывучае яго дапытлівым позіркам. Безумоўна, гэта Лёшка. Прэтэнзіі на велічнасць па-ранейшаму не сцёрліся з яго. І ўсё ж нешта перамянілася ў ім. «Што?...» — гадае Мелеш, узіраючыся ў гладка паголены твар свайго даўняга ворага.

— Тут жывеш? — здзіўлена пытае Мелеш.

— Жыву! — коратка адказвае Лёшка і цягнецца за цыгарэтай. Мелеш заўважае, што твар яго значна пашарэў, патух, гарнітур на плячах збіўся ў складкі.

— А я палічыў...

— Ты пра Тэрэзу?

— Так.

— Мы пажаніліся з ёю.

— Даўно?

— Некалькі гадоў ужо.

— Прызнайся, ты не любіш яе! — хвалюеца Мелеш.

— Скуль табе тое ведаць?

— Яшчэ б! Я цябе гада...

— Хочаш пачуць, што я жыву з ёю, каб пазліць цябе?

— Мяне на такое не купіш. Хаця мог бы дадумашца да нечага больш крыўднага...

— Даўнавата цябе не было, — не звяртае ўвагі Лёшка.

— Даўнавата, — згаджаецца Мелеш. — Дзесяць гадоў мінула...

Лёшка вагаецца і мітуслівымі рухамі выдае сваю нервовасць.

— Як мы цябе правялі? Спадабалася?

— Ты маеш на ўвазе тое, што я тут?

— Так. Я чакаў цябе, Мелеш. Доўга... Даўжок табе трэба вярнуць, — цынічна ўсміхаецца Лёшка. — Памятаеш, як ты мяне падставіў аднойчы? Цяпер надышла мая чарга.

Яго плечы пачынаюць уздрыгваць ад частага дыхання.

Мелеш нервова ўскоквае з крэсла і падлітае да акна.

— Чуў, інфаркт у цябе быў? — кідае Мелеш, каб перавесці размову на іншую тэму.

— Людзі шмат чаго напрыдумляюць, — ухіляецца ад адказу Лёшка: — Я, Мелеш, толькі аб адным шкадую, не трэба мне тады было прасіцца ў цябе. Прыходзіць час, і такія, як ты, самі аддаюць усё.

— Ты пра што? — неўразумела зіркае на яго Мелеш.

— Хутка даведаешся, — запэўнівае Лёшка. — За што ты мне помсіш?

— А ты мне?

— За тое, што ты помсіш мне. Нас паглынуў эгаізм. Памятаеш, з чаго ўсё пачалося? З наўнай дзіцячай дурасці. А ты яе так і не змог мне дараваць. А любая дурасць, Мелеш, нараджае новую дурасць. Наша гульня ў пакрыўджаных зацягнулася. Нам бы спыніцца даўно, дык не... Апошняе, да чаго ты дадумаўся, гэта ты зрабіў з мяне злодзея. Скажу папраўдзе, тое рабаванне ты спланаваў па ўсіх правілах. Прыйнайся, ты наўмысна засадзіў мяне за краты?

— Так, я зрабіў усё магчымае, каб цябе палічылі злодзеем.

— Гэта ж грэх! За яго табе хутка давядзеца адказваць перад Богам.

— Верыш у боскую справядлівасць? З якіх гэта часін ты стаў такім набожным?

— Ты, Мелеш, яшчэ той тып. Мала хто роўны табе па жорсткасці. Ты ж не бачыш перад сабой чалавека, а значыць, скуль табе ведаць пра такія пачуцці, як спагада ці зычлівасць?

— Заткніся! Ты не лепшы.

— Сам заткніся. Гэта ты мяне зрабіў такім. Але на гэты раз усё будзе па-іншаму. Мне няма чаго губляць.

— Гэта чаму?

— Хворы я безнадзейна. Рак у мяне. Дажываю я.

— Рак? — гідліва моршчыца Мелеш. Здаецца, што да яго не адразу даходзіць, пра што гаворыць Лёшка. «Усё-такі ёсь нейкі вышэйшы закон!» — думае ён.

— Так... — адказвае Лёшка.

Вочы яго робяцца круглымі. На твары застылая збянтэжанасць.

— Хлусіць не буду, — выціскае дрыготкім голасам Мелеш, — усё жыццё я тай ў на цябе крыўду, але каб жадаць табе смерці — не...

Ён спыняеца.

— Не будзем мерацца кемлівасцю, Мелеш! — гідліва моршчыца Лёшка. — Гавары, чаго хочаш? Не за тым ты мяне шукаў, каб спытацца, як я жыў усе гэтыя гады.

— Не за тым. Брата майго памятаеш?

— Якога? Ты ж байструк, Мелеш! — нахабна скаліцца Лёшка.

— Не прыкідвойся, гад! Ты выдатна разумееш пра што я. Гэтую штуковіну памятаеш? — выцягвяе ён з-за пазухі флейту. — Яе мне перад смерцю паспей перадаць Кін-дза-дза.

— І што?

— А тое, што Кін-дза-дза бачыў вас разам з Чыбам, — бярэ яго на pont Мелеш.

— Што ж... Бачыць Бог, сам таго захацеў. Хутка вы сустрэнечся, — нечакана абяцае Лёшка. — Я дапамагу вам. А зараз...

Ён замайкае і скіроўвае позірк на дзвёры. Мелеш чуе за плячыма нечыя цяжкія крокі і азіраеца. Амбал, той, з якім яны сустрэліся толькі што на лесвічнай пляцоўцы, заломвае яму руку і моцным ударом збівае з ног...

15

Вось ужо некалькі дзён запар, як толькі палахлівае сонца хаваеца ў гущцах счарнелых таполяў, а гэта якраз поўдень, дзвёры ў склеп адчыняюцца і мужчына ў чорным да пят балахоне скорагаворкаю вымаўляе маё прозвішча, а потым прыязна ківае галавой некуды ўглыб памяшкання. Я разумею гэты яго намёк і пачынаю паспешліва збирацца. Мне здаецца, што дзівак у касынцы, якога я называю Манаҳам, ніякіх іншых слоў, акрамя майго прозвішча, не ведае, бо за тыя тры дні, на працягу якіх мяне ўтрымліваюць у гэтым падзямеллі, нічога іншага я ад яго не пачуў. Памеры падзямелля мне невядомыя.

Вызначыць іх мне не дазваляюць жорсткія парадкі, якіх вымушаюць мяне прытрымлівацца гаспадары гэтага памяшкання. Існуе шэраг правілаў, якія парушаць я не павінен. А менавіта: мне нельга спыняцца, калі мяне выводзяць на шпацыр, азірацца і задаваць пытанні. Іншы раз мне хочацца думаць, што гэта нейкая навуковая база і што ўтрымліваюць мяне тут не аднаго. Ва ўсякім выпадку, тут, у адной з такіх цесных «келляў», знаходзіцца і Фёца. Нас разлучылі адразу ж, як толькі прывезлі сюды. З той хвіліны яго я больш не бачыў. Калі прыходзіць ноч і ў падзямеллі ўсталёўваецца цішыня, я чую нечыя стогны. Гэта не галюцынацыі, і я ў tym перакананы. Гэта крыкі людзей. І я схіляюся да думкі, што такіх келляў, як мая, памерам два на два, у гэтым падзямеллі як мінімум — пяць. Свято ў пакойчуку цымянае, але яно затое ніколі не выключаеца. Выключальнікаў няма, а да лямпачак не падступіцца, яны зарашочаныя. Абыходзяцца са мною зносна: кормяць тро разы на дзень, выводзяць падыхаць свежым паветрам. На пытанне, за што мяне ўтрымліваюць, нікага канкрэтнага адказу я не атрымаў. Манах у адказ толькі неразборліва бурчыць і зіркае зневажальна. Арыентавацца ў часе я навучыўся па гуках, якія прасочваюцца ў келлю з вуліцы. Услухоўваючыся ў стогны людзей, якія прыносіць рэха, я пачынаю разумець, што маё ўтрыманне не выпадковасць, што я ахвяра нейкага нечувана жорсткага эксперыменту. Ад гэтых думак робіцца страшна. І не таму, што памру, а таму, што стануць катаваць. Каб апраўдаць сваю смерць, пачынаю прыдумляць яе прычыны. Дзеля ж нечага я павінен пакутаваць. Бо пакуты, калі яны наканаваныя дзеля нейкіх высокародных мэтаў, зусім не пакуты. З гэтай ісцінай я знаёмы па Бібліі. «Было б высокародным, напрыклад, загінуць за веру, — думаю я. — Ці яшчэ лепш — за айчыну.» Паміраць бессэнсоўна мне б не хацелася...

Сёння Манах падаеца мне надзвычай гаваркім. З'яўляеца ён, як і заўсёды, апоўдні. Адчыняе дзвёры і ветліва ўсміхаеца:
— Збірайся, надышла твая чарга.

Успрымаю загад без страху. Наадварот, спее перакананне, што менавіта сёння ўсё высветліцца.

— Перастань корпацца, нас чакаюць, — прыспешвае Манах.

Злуюся. Хочацца заткнуць гэты паганы рот адным узмахам кулака. Але магчымасці для такога смелага ўчынку не тыя. Стрымліваю сябе, бо перакананы, што гэта не той зручны момант, каб шукаць спосабы для свайго выратавання.

Калідор, па якім мы рухаемся, вузкі, з пашарпанымі зялёнымі сценамі і брудна-белай столлю. Наперадзе, на адлегласці

метраў дваццаці, прамавугольнаю дзіркай ззяе выратавальны праём адчыненых насцеж дзвярэй. Раблю некалькі павольных кроакаў у напрамку гэтай жоўта-белай плямы, але рэзкі штуршок у плечы вымушае мяне спыніцца.

— Не туды! — строга папярэджвае мяне Манах.

Азіраюся незадаволена на свайго правадніка.

— Шпацыры адмняніоцца, — цынічна ўсміхаецца ён.

Паціска плячыма і паварочваю ў супрацьлеглы бок. Хадзіць у гэтым напрамку мне яшчэ не даводзілася. Прадзіраемся праз паўзмрок каменай нары. Па абодва яе бакі кідаюцца ў вочы невялічкія заглыбленні з жалезнімі крацістымі дзвярыма. Такое адчуванне, што гэтаму калідору не будзе канца. Некалькі разоў чапляюся наском чаравіка за нейкія выступы, спатыкаюся і падаю. Манах незадаволена бурчыць, але дапамагае падняцца.

— Стаяць! — нечакана загадвае ён і кладзе на плячу мне сваю цяжэйную далоню. Зазіраю скоса на аббітых жалезам дзвёры, насупраць якіх мы спыняемся, і саступаю ў бок. Сэрца трывожна сціскаецца. Ахойнік адвернуты ад мяне, а навокал ні душы. Сцікаю да болю ў пальцах кулакі. Прадчуванне, што гэта і ёсьць той шанец, каб вырваша на волю.

— Не дуры! — рэзка паворочваеца да мяне Манах. На яго твары з'яўляеца скептычная ўсмешка. — Уцячы адсюль немагчыма.

Пакорліва ківаю галавой і таксама ўсміхаюся. Напэўна, гэта ўсмешка вар'ята. Дзвёры раптоўна адчыніяцца, і на парозе з'яўляеца чалавек у паласатай вopратцы. Побач з ім таксама ахойнік. Ён, як і Манах, апрануты ў доўгі, да пят балахон, валасы абвязаныя касынкай. На твары ззяе такая ж нахабная і цынічная ўсмешка. Пужліва ўзіраюся ў спярэшчаны заўчастнымі маршчынамі твар вязня, і мне робіцца страшна. На яго ілбе вялікімі літарамі напісаны слова: «РАБ». Паўза зацягваеца.

— Чыба! — радасна лямантуе вязень. Ад нечаканасці раблю крок назад. Так мяне называецца можа толькі адзін чалавек, мой брат.

— Эдзька! — крычу я і кідаюся да яго ў абдымкі.

— Братуха!..

Абняцца нам не даюць. Манах хапае мяне за плячу і збівае з ног...

— Стоп! Стоп! Стоп! — чую я за плячыма цынічны голас Аляксея Міхайлавіча і азіраюся. — Спыніце фанаграму.

Колькі мінае часу з таго моманту, калі ён пачаў губляць прытомнасць, не памятае. У пакоі, калі гэты сантэхнічны вузел можна назваць пакоем, валадарыць паўзмрок. Вокны ў ім адсутнічаюць. Выцяжка таксама. Праз замочную шчыліну прабіваецца танюсенкі струменьчык святла. Бачнасці гэта не дадае, але ў свядомасці пасяляеца хоць і кволая, але надзея, што недзе за каменнымі сценамі пануе жыццё. Ад падлогі цягне сыррасцю. Калючи золкі холад ядавітай гадзюкай паўзе па грудзях да шыі. Свядомасць вяртае да рэчаіснасці, і, перадольваючы слабасць, ён спрабуе падняцца з падлогі. Атрымліваеца гэта ў яго толькі з другога разу.

Непрацяглае абследаванне пакоя. Ага, памяшканне, у якім ён знаходзіцца, — бойлерная. Ва ўсякім выпадку, так ён для сябе вырашыў. Бо, калі ён робіць крок да дзвярэй, да той вузкай выратавальнай палоскі святла, яго выцягнутая рука адразу ж натыкаеца на трубу. Ніжэй яе знаходзіцца яшчэ адна труба, а ўздоўж сцяны — цэлы набор іх. Ля дзвярэй у падлозе жалезнай рапотка. Пад ёю, на навызначанай глыбіні, плёскаеца вада. Каб сагрэцца, ён пачынае рухацца па пакоі. Месца для гэтага мала, і ён увесе час натыкаеца на нейкія рэчы. Спатахаеца, падае, падымаетца, зноў рухаеца. Болю не адчувае. Яго перабівае золкі холад. Ён упарты шпацыруе па пакоі і праз нейкі час саграеца. Вочы прызычайваюцца да цемры, і абсталяванне набывае сапраўдныя формы. Больш дэталёвы агляд дазваляе выявіць, што дзве трубы, што ідуць ля падлогі, цёплыя. Ён уладкоўваеца ля іх і пачынае чакаць...

За ім прыходзяць пад вечар. Вызначае ён гэта па струменьчыку святла ў замочнай шчыліне. Струменьчык гэты робіцца шэрым, а праз нейкі час зусім знікае. Дзвёры адчыняюцца, і дзіўнаваты чалавек загадвае яму збірацца. Мелеш некалькі хвілін марудзіць, потым кідаеца на яго з кулакамі. Моцны ўдар спыняе яго, вымушае супакоіцца.

— Рукі за спіну, — загадвае яму амбал. Мелеш пакорліва выконвае загад.

— Будзеш рыпацца — не выйдзеш адсюль ніколі, — папярэджвае яго ахойнік. — Усё роўна для тых, хто цябе ведаў, ты ўжо нябожчык. Не глядзі воўкам. Тваё жыццё абарвалася ў п'янай бойцы трэй дні таму. Цябе знайшлі знявеchanага на чыгуначным пушці. А ўчора твой труп пахавалі на гарадскіх могілках за дзяржаўны кошт, як бяздомнага.

— Лухта!

— Вядома, лухта, — згаджаеца ахоўнік. — Але лухце ве-раць таксама. Інфармацыя аб тваёй заўчастай смерці прайшла ва ўсіх крымінальных хроніках. На вось, палюбуйся, — мужчына падае яму газету і запальвае кішэнны ліхтарык.

Чалавек на здымку знявечены да непазнавальнасці.

— Нашто вам гэты спектакль? — пытаецца ён амаль бяз-вольна.

— Чаго ты такі нецярплівы? Хутка даведаешся, — буркае ахоўнік.

Яны выходзяць з памяшкання і кроначь паўасветленым вузкім калідорчыкам. Мелеш мітусліва азіраеца і не можа зразумець, што з ім адбываецца. Крокі гулка адзываюцца ў свядомасці. Трывожныя думкі вярэдзяць душу. За плячыма чуеца цяжкае дыханне ахоўніка, і ён пакорліва крочыць на-сустрач сваёй смерці. Лёгкі штуршок у плечы вяртае яго да рэальнасці. Ён уздымае вочы. Насустрач ім рухаеца яшчэ нехта. «Выходзіць, я тут не адзін», — мільгае маланкай трывожная думка. Праз хвіліну незнамыць раўняеца з ім. Віда-вочна, што адзін з іх такі ж ахоўнік, як і яго. Другі — малады хлопец. Мелеш бегла зіркае на яго. Іх позіркі на хвіліну перасякаюцца.

— Чыба! — кричыць ён ашалела, не адчуваючы моцы свайго голасу. — Братуха!

На твары хлопца з'яўляеца здзіўленне.

— Эдзька, — кідаеца з крыкам той яму насустрач. Мелеш бачыць, як яго хапаюць за плячо і збіваюць з ног.

— Стоп! Стоп! Стоп! — чуе ён побач. — Выключыце фа-награму.

Перад ім паўстае постаць Лёшкі. Нехта запальвае элек-трычнасць. І ад збытку святла Мелеш заплющвае вочы.

— Стоп! Стоп! Стоп! — ляпае ў ладкі Лёшка. — Ты гэтага хацеў, Мелеш? — цынічна звяртаеца да яго ён. Па твары рас-паўзаеца шальмаватая ўсмешка.

Мелеш адпіхвае яго і кідаеца да Чыбы. Моцна сціскае ў абдымках. На вачах у аднаго і другога слёзы.

— Віцёк, якога ражна ты тут! Што яны зрабілі з табою?

— Хопіць! Хопіць! — паспешліва расцягвае іх амбал. — Усе свабодныя...

Падзямелле, з якога яны выходзяць, — звычайны склеп. Вечарэе. За высокай цаглянou загароджай — вірлівая гарад-ская вуліца. Мелеш мітусліва азіраеца. Ён пазнае гэтыя дво-

рык, праз які яны крохаць да жалезнай брамкі. Пазнае ён і пяцілавярховік, які палае вокнамі насупраць.

— Які ж ты ўсё-такі сэнтыментальны, — ляпае яго па плячы Лёшка.

— Пайшоў ты! — ўхіляеца Мелеш.

— Не жадаеш размаўляць? — усміхаеца Лёшка. — А давядзеца. Мы з табою, Мелеш, цяпер моцна павязаныя. Самім жыццём.

Ён адмыкае няспешна брамку і паказвае вачыма на выхад.

— Нічога не хочаш сказаць на развітанне?

— Вар'ят! Табе трэба лячыцца.

— Я — толькі тваё адлюстраванне, Мелеш.

— Пайшоў ты! — злосна кідае яму Мелеш. Чуе, як за плячыма клацае зашчапка, і звяртаеца да Чыбы: — Пайшлі, братуха!

17

Гляджу на брата і плачу. Слёзы міжволі цякуць па майм твары. Яны цёплыя і прытарна-салёныя. Эдзька маўчыць. Яго вочы пустыя і безжыццёвыя.

— Табе трэба пераапрануцца, — раю яму я і гідліва пазіраю на яго паласатую робу. — І лоб вытры.

Эдзька ўздрыгвае. Зрывая з сябе кашулю і кідае пад ногі.

— Вар'ят! Сабака! Хворы чалавек! — лямантую ён злосна і топча адзенне башмакамі. — Пайшлі!

— Эдзька, такое дараваць нельга. Давай выклічам міліцыю, — спыняю яго я. — Ён марынаваў нас у няволі, а ты: пайшлі. Ён жа здзекаваўся з нас! З нашых пачуццяў!

— Ведаю. Гэта ён з-за мяне ўсё, каб адпомсціць, — тлумачыць Эдзька. — Спланаваў ўсё, гад! Цябе выкарыстаў.

— За што ён табе помсціць? — здзіўлена гляджу на яго.

— Гэта старая гісторыя.

— Усё роўна, трэба выклікаць міліцыю, — настойваю я.

— Міліцыя нам не дапаможа. Яго дні палічаныя. Рак! — тлумачыць Эдзька.

— Хочаш сказаць, што ён застанецца непакараным? — упарчуся я. — А Фёца? Ён жа ўсё яшчэ там, у падзямеллі.

Мы стаім ля зачыненых веснічак і не ведаем, што рабіць. Я рассказываю Эдзіку пра сябе, пра Фёцу і пра тое, як мы ўблыталіся ў гэтую загадковую гісторыю, і лаўлю сябе на думцы,

што гульня, распачатая Аляксеем Міхайлівічам, яшчэ не за-кончылася. Прадчуванне нечага жорсткага і трагічнага, якое павінна вось-вось адбыцца, не пакідае мяне. Мне хочацца бег-чы адсюль прэч. І ўсё ж нешта стрымлівае мяне.

— Эдзька, гульня яшчэ не закончылася, — шапчу я дры-готкім ад хвалявання голасам. — Ён ведае, што без Фёцы мы нікуды не пойдзем, што пачнём шукаць яго. Таму ён нас і ад-пусціў, каб зацягнуць у нейкую новую авантuru.

— Пайшоў ён! — злуецца Эдзька.

— Але ж табе трэба пераапрануцца, — настойваю я і цягну яго ад гэтага дома.

— Ты дзе жывеш? — пытаецца ён.

Пытанне збівае мяне з панталыку. «І сапраўды, — думаю я. — Не ў лес жа нам ісці.»

— Ведаеш, — цягну я з адказам. — У мяне ёсьць дзяўчына. Дакладней, была... Мы разышліся з ёю. З-за дробязі. Але мне здаецца, што яна нас не прагоніць. Я папрашуся, я па-тлумачу ёй...

— Як завуць яе? — спыняе мяне Эдзька.

— Люська! — ціха прамаўляю я і лезу ў кішэню за здым-кам. Складваю разам дзве палавінкі і адчуваю няёмкасць.

— Вось, — паказваю я брату здымак.

— Прыгожая, — выказвае ён усlyх сваё захапленне. Хвілі-ну маўчыць і сумна ўздыхае: — А я адзін.

— Ты не адзін, — спяшаюся я. — Ёсьць я, Фёца. Я цябе з ім пазнаёмлю.

Эдзька маўчыць. Пажоўклы, спярэшчаны заўчаснымі зморшчынамі твар не выяўляе ніякіх пачуццяў. Гляджу на яго і лаўлю сябе на жахлівай думцы: «Божа, які ён стары! Мінула столькі часу, а мы нават пальцам не варухнулі, каб знайсці адзін аднаго! Як жыў ты гэтыя гады, братуха?» — хочацца мне запытацца ў яго. Але замест гэтага няўпэўнена прамаўляю:

— Усё наладзіцца.

— Не, Віця! Не наладзіцца, — сумна ўсміхаецца Эдзька. — Віна, якую я нашу ў сабе ўсё жыщцё, не чысціць мяне, а пад-штурхоўвае да новых вар'яцкіх учынкаў. Час сажраў мяне з трывухамі, і я гэта адчуваю.

— І я не ідэал, — спяшаюся яго суцешыць. — А ўсё з-за свайго паршылага характару. З-за гэтага мы і пасварыліся з Люськаю. І ўвогуле, я цяжка сыходжуся з людзьмі.

— Ты малады. У цябе ўсё яшчэ наперадзе. А я сваё адска-каў, — спыняе мяне Эдзька. Выцягвае з-за пазухі нейкі паку-нак і працягвае яго мне: — Твая флейта?

— Флейта? — здзіўляюся я і цягнуся ўсім целам за пакункам. Адчуваю, як здрадніцкі дрыжаць руکі. — Скуль яна ў цябе?

— Кін-дза-дза аддаў.

— Кін-дза-дза? — збянтэжана перапытваю я.

— Так. Ён і вывеў мяне на Лёшку, — тлумачыць Эдзька. — Яны білі цябе?

— Хто — яны? — не магу я дацяміць, пра што ён пытаеца.

— Тыя, хто забіраў флейту.

— Ніхто ў мяне не забіраў нічога. Флейту я пакінуў на працы, у апаратнай. Мы там усю апаратуру захоўваем. Я і кніжку працоўную не забіраў яшчэ. Не паспей. Усё збіраўся схадзіць і адкладваў. Я ў прывакзальным рэстаране працаваў.

— Ведаю, быў там некалькі дзён таму, — спыняе мяне Эдзька. — Не браў, гаворыш?

— Нашто мне хлусіць. Мо яны яе выкінулі.

— Хм!

— Інакш як патлумачыць тое. Хаця Кін-дза-дза ўсё раскажа, — сумна ўсміхаюся я.

— Не раскажа, загінуў ён. Пад цягнік трапіў.

— Як? Калі? Нашто ён табе схлусіў? Нічога не разумею.

— Напэўна, твая флейта — гэта толькі прынада, на якую я павінен быў клюніць. Вось я і клюнуў. І ўвогуле, каб не гэты Лёшка, я быў бы шмат ад чаго ўратаваны. А так...

— Забудзь! — сучышаю яго я. — Усё кепскае ўжо мінула.

— Магчыма, — няйзўна паціскае плячыма Эдзька.

Павісае працяглая паўза. «Безумоўна, жыццё наша сплецена з супрацьлегласцяй, — думаю я, услухоўваючыся ў жахлівую цішыню». — Але я імі сыты па горла ўжо. Мне надакучылі ўсе гэтыя неспадзяванкі. Я хачу жыць нармальна! Чуецэ?!»

Ужо зусім сцімнела. Вуліца патанае ў цемрадзі. І мне хоцацца як найхутчэй выбрацца адсюль і ўліца ў агульнае хвяляванне натоўпу.

— Дзе будзем начаваць? — прарываеца ў мае думкі Эдзька.

— У Люські, — не задумваючыся адказваю я. — У яе пакойчык у інтэрнаце. Ноч перакантуемся, а далей будзе бачна.

— Тады хадзем.

— А Фёца? — гляджу я на яго неўразумела.

— Знойдзем мы твайго Фёцу. Абяцаю! — буркае незадаволена Эдзька і накіроўваеца ў горад. — Я гэтага Лёшку яшчэ дастану!

Спяшаюся следам.

— Дзе жыве твая Люська? — паварочвае галаву Эдзька.

Тлумачу яму.

Моўчкі прадзіраемся праз цемру. Вуліца бязлюдная. Недзе наперадзе неонавымі распіяццямі палае галоўны праспект горада. Заўважаю, як ад яго аддзяляеца легкавушка і рухаецца нам насустрach на вялікай хуткасці. Спыняеца ў некалькіх кроках ад нас і асяляпляе фарамі. Цела дранцвее ад жахлівай здагадкі: «Гэта ж Аляксей Міхайлавіч! Ва ўсякім выпадку, гэта яго машина!»

— Нагаварыліся? — даносіцца да мяне праз адчыненую фортуку яго голас.— Забірайце свайго сябра.

Аляксей Міхайлавіч вылазіць з машины і адчыняе багажнік. Яму на дапамогу кідаеца яго калега. Гэта Манах. Я пазнаю яго здалёк. Яны вымаюць нечae безжыццёвае цела з багажніка і цягнуць да тратуарнай дарожкі. Я кідаюся ім насустрach. Гэта Фёца. Твар у яго разбіты, у кровападцёках.

— Што вы зрабілі з ім? — лямантую я як ашалелы. Святло асяляпляе, і я марна спрабую затуляць очы рукамі. — Выключыце гэтыя чортавыя ліхтары! Выключыце, прашу вас!..

Схіляюся над скрываўленым Фёцаю і дакранаюся далонню да яго твара. Ад сябра цягне перагарам. Назіраю, як яго рот расплываеца ў нахабнай вар'яцкай усмешцы, і мяне працінае жахлівая здагадка: «Ён жа п'яны! А кровападцёкі на твары — усяго толькі бяскрыўдны макіяж».

— Га-а-ды! — лямантую я, не адчуваючы моцы свайго голасу. — Як вы мне ўсе надакучылі!

Падымаюся і чую побач істэрыйны смяшок Аляксея Міхайлавіча. Злосна зыркаю на яго і пераводжу позірк на брата. У руках яго нож.

— Эдзька, не трэба! Стой! Стой! — крычу яму я, каб спыніць. І ў гэты момант чую глухі стрэл.

Машина з віскам зрывается з месца, і я бездапаможна гляджу ёй услед.

18

— Стоп! Стоп! Стоп! — крычу я ад безвыходнасці і азіраюся. Вакол ні душы. І тым, хто зараз мог бы дапамагчы мне, не да нас. Яны занятыя сабою, і ніхто не можа ўжо спыніць гэтай крывавай істэрыйі, гэтай вялікай несправядлівасці.

— Гэта розыгрыш! — лямантую я. — Погань! Ты спланаваў гэтае зло!

— Гэта не зло. Гэта жыщё. І гульня ў яго працягваецца! —
прапрываеца да мяне з пустаты голас Аляксея Міхайлавіча.

Эдзька, бездапаможны, ляжыць на брудным асфальце.
Я хапаю яго пад рукі і цягну на асветлены астравок вуліцы.
На яго шэрым безжыщёвым твары застыў страх.

— Часцей за ўсё мы прамаўляем зло чужымі вуснамі, —
даймае мяне Аляксей Міхайлавіч, — не разумеочы, што яно
жыве ў нас саміх. Гэта мы яго распаўсяоджаем... Не я, а ён кі-
нуўся на мяне з нажом. Што мне заставалася? Я абараняўся.

— Стоп! Стоп! Стоп! — гнёуна вырываю я з горла пакале-
чаныя крыўдаю і адчаем словаў. — Дзе ты, дрэнъ паганая?

Гэта не адчай, гэта бяссілле, гэта ілюзія гневу. І я — прывід
той асобы, якой мне хацелася б быць. За ўсім гэтым напуск-
ным і жаданым нічога, акрамя страху і пачуцця абавязку, няма.
Я па-ранейшаму не адчуваю за свае ўчынкі ніякіх згрызотай
сумлення. Каб абудзіць гэтых пачуцці, мне трэба ўсё яшчэ пры-
кладваць намаганні. Што замінае мне стаць тым, кім я мару
стаць? Мая няшчырасць? Зло, якое я так і не змог перамагчы
ў сабе?.. Калі гэта так, то што мне яшчэ трэба зрабіць, праз
якія прыйсці выпрабаванні, каб пазбавіца гэтых заганаў?

— Жыць у згодзе са сваім унутраным «Я». І памятаць, што
ўсе мы толькі імкнемся стаць лепшымі. Насамрэч мы імі ніколі
не робімся. Бо кожны з нас пражывае сваё жыщё. І іншага
нам не дадзена...

— Жыць у згодзе са сваім унутраным «Я»?

— Так... Гэта і ёсць тваё сумленне. Твой духоўны скарб.
Ён не можа быць іншым, ён такі, якім ты яго стварыў. Гэта да
яго ты звяртаешся зараз за дапамогай. Гэта адтуль ты чэрпаеш
тое адзінае і правільнае.

— Гэта не сумленне, гэта інтуіцыя...

— Гэта твая сутнасць. Межы паміж дабром і злом настолькі
расплывчатыя, што часам нават самы духоўна падрыхтаваны
чалавек пачынае сумнявацца ў правільнасці гэтых паняццяў.
І ўсё з-за того, што чалавек — асока недасканалая. Што па-
няцці добра і зла ў кожнага свае. Тое, што даравальна адным,
зусім недаравальна іншым. Любую думку можна як узвысіць,
так і наадварот, давесці да абсурду. Трэба жыць і любіць сваё
ўнутранае «Я». А любіць можна не ўсё і не ўсіх...

— А здрада?

— З ёю мы нараджаемся. І калі нехта мае да яе схільнасць,
яна абавязкова праявіцца. Проста не прыйшоў яшчэ час.

— Нашто ж тады жыць?

- Кожнаму сваё.
— А Бог?
— Бог любіць усіх, а значыць, нікога. Мы самі павінны сябе любіць...
— Лухта!..

19

Гэты свет нават не здагадваецца пра маё існаванне. Хто я такі, каб пра мяне ведалі? Выскачка, які імкнецца рабіць нешта неадпаведнае сваім здольнасцям, не разумеючы, што для гэтага аднаго майго жыцця мала? І ўсё ж я ні аб чым не шкадую. Бо, спасцігаючы нават тую маленъкую часцінку існага, я пазнаю сябе. І няважна, што я ўсё яшчэ не змог пазбавіцца тых шматлікіх сваіх недахопаў. Што я хацеў? Яны накопліваліся ўва мне гадамі. І цяпер мне даводзіцца шукаць новыя, не-пратаптаныя сцяжынкі, якія вернуць мяне да сябе.

І да Люські.

Мы размаўляем з ёю, пэўна, гадзіну ўжо. Я рассказываю ёй гісторыю свайго жыцця. Яна слухае, не спыняе.

— Люська, я спрабаваў жыць без цябе, — заўважаю я паміж іншым.

— Ну і?.. — лісліва ўсміхаецца яна. У вочы блакітнымі фарбамі прасочваецца неба.

— Не атрымліваецца...

Адчуваю, як здрадніцкі ўздрыгвае мой голас. Не ад хвальвання, вядома, а ад прасвятлення. Напэўна, людзі заведама нараджаюцца рабамі свайго лёсу. І я не выключэнне з гэтага правіла.

— Я не магу без цябе.

Люська вытрымлівае працяглую паўзу і спагадліва зазірае ў вочы.

— Я без цябе таксама, — ціха прамаўляе яна.

Маўчым. Такое ўражанне, што слоўны запас наш скончыўся і цяпер надзея толькі на тое, што мы прыдумаем нейкія новыя слова, з дапамogaю якіх і зразумеем адзін аднаго.

— Віця, я даўно табе збіралася сказаць... — Люська выдатна разумее, што маўчанне не лепшы сродак зносін у гэты момант, і таму спяшаецца: — Я даўно табе збіралася сказаць... Я цяжарная.

Я не ведаю, як павінны паводзіць сябе ў такіх выпадках мужчыны, і маўчу. Пэўна, дзень гэты цалкам сатканы з нашага

маўчання. Мы імкнемся знайсці патрэбныя слова — і не знаходзім іх. А таму змушаны карыстацца моваю жэстай. Але і яна не заўсёды дапамагае нам.

— Што ты сказала? — перапытваю я.

— Віцюша, ты макака!

Люська цалуе мяне ў шчаку. Цяпло ад дотыку яе вуснаў застаецца напамінам аб нечым страчаным. Яно быццам бы і ёсць, і ў той жа час яго няма. І ніколі не магло быць. Люська сціскае мяне ў абдымках. Яе сукенка збіваецца зморшчынамі. І я імкнуся іх разгладжваць.

— Нейкі ты не такі, — шепча мне на вуха Люська. — Цябе, Цюша, страшна адпускаць ад сябе. Раздабрэй...

Тлумачыць, як я жыву без яе, чым сілкаваўся, няма жадання.

— Самцы малпаў, — пачынаю я непераканаўча, — суперажываюць цяжарнасць сваёй партнёршы настолькі моцна, што самі ў гэтых перыяд набіраюць вагу. У іх нават павялічваецца ад'ём талі... Вось і ў мяне...

— Цюша, ты нязносны, — спыняе мяне Люська.

— Магчыма, — усміхаюся я. — Але мая нязноснасць ад цябе.

— Ад мяне? — здзіўляецца яна. — Яшчэ да чаго дадумаўся?

— Абгрунтаваць?

Люська неўразумела пазірае на мяне і маўчыць. Відавочна, яна страціла пачуццё гумару.

— Некалі ў нашым мястэчку, — працягваю я, — жыву адзін вельмі выхаваны і адукаваны чалавек. За якую б справу ён не браўся, рабіў ён яе з вялікім захапленнем. Аўтарытэт гэтага чалавека быў настолькі моцным, што людзі імкнуліся быць да яго падобнымі. Яны рабіліся лепшымі. Інакш і быць не магло. Але аднойчы майстра памёр. І жыхары мястэчка зразумелі, што страцілі нешта такое, чаго нельга страчваць. Яны страцілі часцінку саміх сябе. Але затое ўзамен набылі свабоду і незалежнасць ад нечых учынкаў. Толькі ім гэтая свабода не стала ў радасць. Так і для мяне... Калі я пачаў жыць без цябе, мне падалося, што я набыў свабоду, але гэтая свабода была несапраўданаю. Бо свабоднымі мы становімся толькі тады, калі ў наших сэрцах жыве разуменне, для чаго яна нам патрэбна.

— Сам да гэтага дацяміў? — задаволена пазірае на мяне Люська. — Ці хто падказаў?

— Не сам... Цяпер я ведаю, чаму мы не сталі дарослымі.

— Ну і чаму?..

— Пакуль жывыя нашы бацькі, дагэтуль мы і будзем заставацца дзецьмі.

- Але яны аднойчы памруць.
- На гэты час у нас будуць свае дзеци. І яны для нас таксама будуць дзецымі. А потым і ў іх з'яўляцца дзеци...
- Я хачу, каб гэты ланцужок ніколі не абрываўся.
- Я таксама...

Вуліца бязлюдная. Крохым па ёй моўчкі. Люська хоча пазнаёміць мяне са сваімі бацькамі. Мінулае вяртаецца... І гэта значыць — мы жывём. Бо мінулае, як мне здаецца, і ёсць наша жыццё.

Цеснае перапліценне вулак у аддаленным ад цэнтра квартале. Закуток, асветлены адным ліхтаром. Магутная жалезная агароджа. За ёю двухпавярховы будынак. Ад ліхтара няпэўныя цені. Жалезныя сходы зігзагам спускаюцца ўздоўж фасаднай сцяны. Тлустыя чорныя лініі знікаюць пад блішанымі каптурамі адліваў. Мне хочацца ўзабрацца на гэтую лесвіцу і зазірнуць у чужую заваконную цішыню.

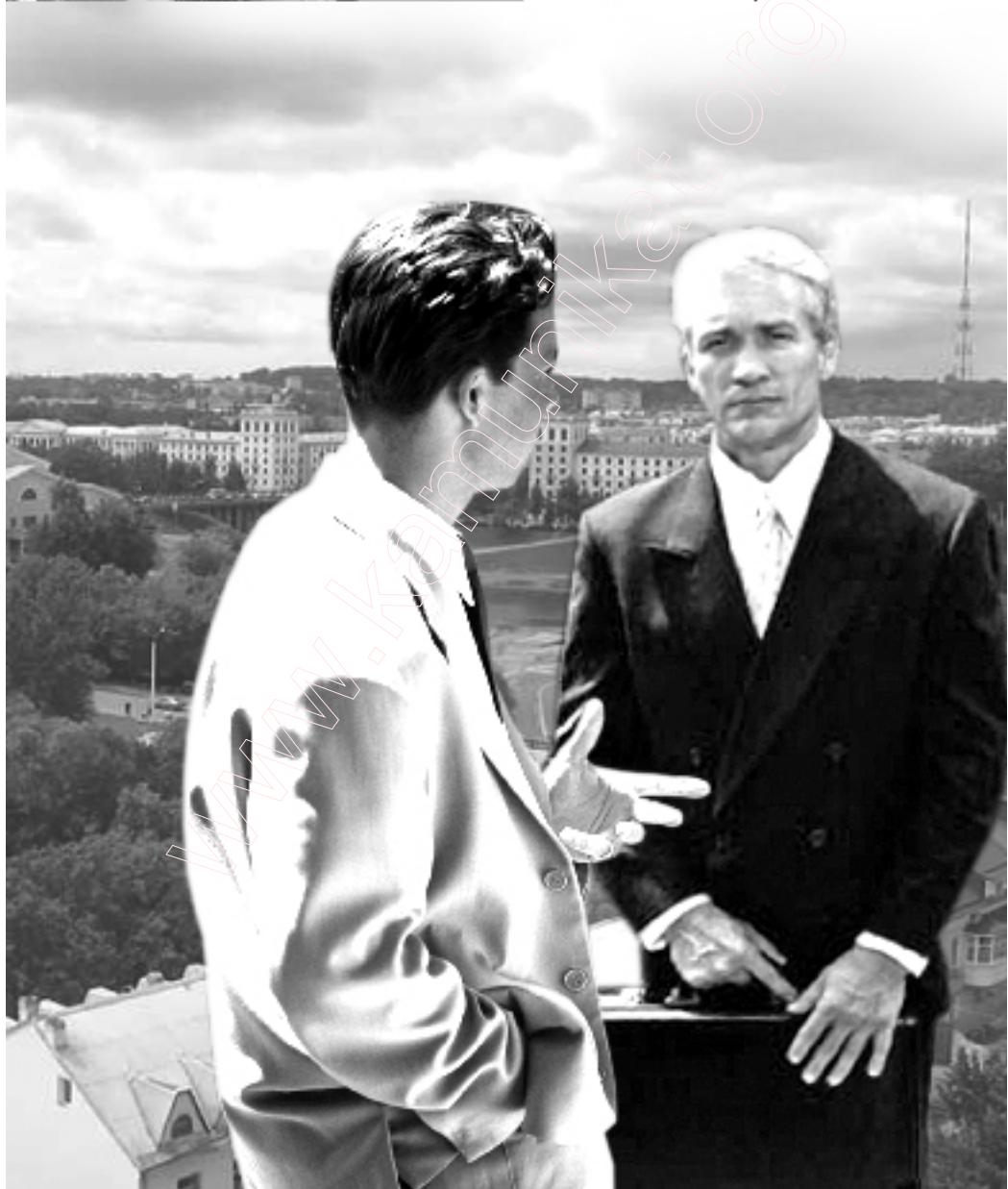
А яшчэ мне хочацца зазірнуць у сябе, убачыць малпу, каб дараўваць яе нічэмнасць...

2007 г.

БОНЗА

Аповесій

1

Колькі яго памятаю, заўсёды карцела набіць яму морду. Проста так, без прычыны. Ёсьць людзі, якіх ненавідзіш за адно толькі тое, што яны існуюць, што ад іх нікуды не дзецца. Яны, як лёс, — назаўжды. Яны, як ценъ, — неадступна побач. Не раз лаўлю сябе на вар'яцкай думцы, што нашы цені і ёсьць души незнаймых нам людзей, без якіх мы маглі б з лёгкасцю абысціся, што цягаем мы гэты цяжар за нейкую прынцыповую правіннасць, і ад гэтага бескарыслівага, непатрэбнага нам клопату, які дадзены небам, як неабходнасць, мы хутка старэем, робімся нядужымі, не такімі, якімі б маглі быць насамрэч. Мы перараджаемся ў палахлівых і пакорлівых да гідлівасці людзей. І ўсё з-за таго, што цягаем за сабою чужыя цені. Будучыня — моцная анестэзія. Але як толькі не стане мяне, не стане нікога іншага. Нашто мне такая будучыня? Я хачу жыць зараз і тут. Людзі, маніякальна адданыя ісціне, якая ў пераважнай большасці адносная, мяне не цікавяць. Бо аб'ектыўнасць для мяне — амаль тое ж, што і безаблічнасць. У Салмана Рушдзі, вядомага пакістанскага пісьменніка і дысідэнта, ёсьць выдатнае выка赞ванне: «Калі сонца імперыі закацілася, мы не кінуліся забіваць нашых былых гаспадароў, мы скіравалі сваю зброю адзін супраць аднаго». Нельга не пагадзіцца з пісьменнікам, бо раб сістэмы куды больш небяспечны, чым яе вораг. Ворагу, каб існаваць, патрэбныя новыя супернікі. І калі іх няма, іх неабходна выдумаць.

Чалавек, пра якога я збіраюся вам расказаць, належыць да кагорты тых індыўідаў, якія псуюць нам жыццё адною

сваёю прысутнасцю. Яны замінаюць нам жыць па-людску. Іх робіцца шмат ужо з першай хвіліны знаёмства. Іх здольнасці і магчымасці, дасведчанасць і багаты вопыт заўжды амаль перабольшаныя. Звычайна яны так і застаюцца на ўзроўні жаданага і адразу ж знікаюць, як толькі размова даходзіць да справы. Іх бяскрыўдныя мары робяцца для тых, каму выпала быць з імі побач, сапраўдным пеклам. Гэта не голыя слоўцы. Усё гэта мне давялося зведаць на сабе. Майго жыцця хапіла б на сотню, а то і некалькі, прыкладаў. Нашы лёсы з ім былі настолькі цесна пераплеценыя, што паасобку пра нас і не раскажаш. Яго непрадказальнасць, яго зменлівасць сяліла ў маіх думках няўпэўненасць і раздрай. Іншы раз мне здавалася, што я перабольшваю, што насамрэч ён не такі, якім я яго для сябе прыдумаў. Але мінаў час, і мае ілюзіі наконт яго станоўчасці развеяваліся. Я натыкаўся на ўсё тыя ж іранічнае стаўленне, жорсткасць і эгаізм. Яшчэ ў юнацтве ў маю свядомасць закралася жахлівае перакананне, што яго нельга перамагчы. Ён ніколі не адхіляе чужой моцы, ён асімілюе яе. Аднак я не перастаў цешыць сябе ілжывымі ўяўленнямі і спадзяннямі, як пры сустрэчы, калі гэты фацэт працягне мне свае брудныя лапы, каб павітацца, замест таго каб паціснуць іх, з задавальненнем заеду яму ў пысу. Няхай ведае, гад, што я не такі, як ён. Кожны раз я паціраў ад задавальнення руکі, але мае мары, на жаль, так і заставаліся марамі. Бо як толькі даходзіла да канкрэтнікі, я, як заўжды, пасаваў. Нешта пагардлівае і амбіцыйнае заўсёды чыталася ў гэтых вузкіх мангольскіх вачах. Я безнадзеяна патанаў у гэтых бяздонных азёрах чужой недасяжнасці без усякай надзеі на выратаванне. Ад яго вачэй веяла небам і вечнасцю. Гэтая загадкавасць стрымлівала мяне, яна была нашмат мачнейшая за маю няnavісць. Ён здзекаваўся з мяне, а я дазваляў яму рабіць гэта. Я спадзіваўся на цуд. У мяне не было іншага выбару. Я імкнуўся як мага хутчэй паціснуць яго шурпатую брудную далонь, адчуваў яе халодную пустату і ўгодліва ўсміхаўся. Паступова гэтая мая ўгодлівасць стала неад'емнай рысай характару. Не пазайздросціш, вядома, — жахлівае відовішча! Мне здавалася, што гэта наша з ім рознасць нараджае ту ю ўзаемную няnavісць, якую мы нясём праз усё жыццё як данасць. Але, згодна законам фізікі, розныя палюсы павінны прыцягвацца, а не аддаляцца. Мы з ім, калі сказаць вам шчыра, былі не разлі вадою. Гэтае супярэчлі-

вае «свяяцтва» і пераконвало мяне, што мы з ім падобныя, а не наадварот. Я ўздрыгваў ад гэтай жахлівой думкі. Мяне кідала ў жар. Я не хацеў быць падобным на яго. Я ненавідзеў яго і нёс гэтую нянявісць, як пакору. Ён быў, ёсць і будзе майм ворагам. Але, на жаль, мы любім і паважаем сваіх катаў. Такія мы ёсць, і ад гэтага нікуды не падзеца. З цягам часу і я навучыўся жыць са сваёй нянявісцю. «Дзеля чаго?» — пацікавіцца вы. Дзеля свайёй выгады. Мне хадзелася жыць, а не выжываць. Але аб гэтым і шмат аб чым іншым па парадку.

Бывала, што мы з ім разыходзіліся на некалькі год. Спярша я ўздыхаў з палёгкаю, але не далей як праз тыдзень, а то і яшчэ раней, я пачынаў сумаваць па ім. Мне не хапала яго адмоўнасці. Я настырна шукаў з ім сустрэч і адначасова аддаляў іх. Так не бывае, не паверыце вы. Бывае, яшчэ як бывае. Пра гэты мой страх можна расказваць вам гадзінамі. Відавочна, ён нараджаўся ад недаверу, які мы адчувалі адзін да аднаго пад час нашых непрацяглых сустрэч, адну з якіх я і хачу прыгадаць вам у якасці прыкладу. Сталася так, што жыщё развязло нас на шмат год. Таму, калі давялося зноў сустрэцца, я не хаваў свайго задавальнення.

— Мне здаецца, што ты змяніўся, — віхляў я лісліва вакол яго хвосцікам. — Памужнеў. Дай хоць зірнуць на цябе.

Ён незадаволена скрыўцца.

— Што я — дзяўчына, каб на мяне глядзець? — буркнуў ён і дэманстратыўна пацягнуўся да кішэні за сотовікам.

— Ды не, не дзяўчына... Проста мы вельмі даўно не бачыліся, — патлумачыў я.

— Што ж, паглядзі! — скептычна ўсміхнуўся ён і дадаў: — Пакуль я буду па тэлефоне размаўляць.

Ад яго абыякавасці мяне кінула ў жар. Захадзелася праваліцца скрозь зямлю. Я стаяў, перамінаючыся з нагі на нагу, і ад сораму і крыўды не ведаў куды падзець вачэй. У гэтую хвіліну я ненавідзеў яго яшчэ мацней. «Сволач! — лаяўся я ў думках. — Якая ж ты ўсё-такі сволач!» Я губляўся ў няведанні, я шукаў шляхі адыходу, больш-менш прыстойнага выйсця з таго становішча, у якое загнаў сябе сам. І не знаходзіў іх. Здавалася б, што мог знайсці ў гэтых яго словаҳ я крыўднага і абразлівага? А я задыхаўся ад крыўды. Уласцівасцю майго характару было прымаць блізка да сэрца тое, чаго браць увогуле было не варта.

Я дачакаўся калі ён натоліць сваё самалюбства пустой балбатнёй і, наўмысна паказваючы яму сваю абыякавасць,

павольна рушыў да аўтобуснага прыпынку. Ён не спыніў мяне. «Сволач!» — енчыла маё ўражанае самалюбства. Інстынктыўна, патыліцай я адчуваў на сябе яго пагардлівы пранізлівы позірк. Мне хацелася азірнуцца. Але мо ўпершыню ў жыцці ў мяне хапіла і вытрымкі, і мужнасці не паддацца гэтаму спакусліваму свайму жаданню. Гэта была мая маленъкая перамога над ім, першая і, магчыма, не вельмі ўдалая. І ўсё ж гэта была перамога. Хаця, хто ведае, у чым тая ісціна. Верагодней за ўсё, гэта быў мой першы крок да дэградацыі. Але на той момант аб гэтым я яшчэ не задумваўся. Я святкаваў сваю перамогу. Разуменне, што гэта эгаізм, паселіцца ў маёй свядомасці значна пазней, калі я паспрабую дакапацца да глыбінь свайго сапраўднага «Я». А на той момант мне здавалася, што мой учынак варты пераймання. Перакананне, што нашы адносіны не маюць будучыні пасля ўсяго таго, што адбылося, перапаўняла мяне радасцю. «Цяпер я назаўсёды вызваліўся ад яго», — пераконваў я сябе, едуchy дахаты ў перапоўненым трамвайце. Аднак я, як заўжды, памыляўся. Нельга пазбавіцца свайго імя, нельга пазбавіцца свайго ценю. Хто з нас не памятае, што сталася з Пэтэрэм Шлемілем, героем вядомай казкі Адэльберта Шамісо, пасля таго, як ён прадаў свой ценъ Д'яблу. Нішто не замяніла яму зніклы ценъ: ні багацце, ні щодраць, ні сумленнасць. Без яго Пэтэра так ніхто і не ўспрыняў за сапраўднага чалавека. У краіне сляпых відушчыя павінны заўсёды быць ізгоямі. Ценъ — гэта наша душа. А душы, як вядома, прагнуть прысутнасці святла, а не яго адсутнасці. Нешта падобнае здарылася і са мной. Чалавека ў чалавеку захоўвае адзінота. Неўзабаве і я адчуў, што раблюся іншым, не тым, якім быў усе папярэднія гады. Але досыць пустых разважанняў. Я зусім адхіліўся ад тэмы. Наспей час расказаць вам больш падрабязна гісторыю маіх расчараўванняў. Як мне здаецца, расказаць мне вам ёсць пра што.

2

У іх кватэры заўсёды пахла крадзеным. Гэта былі своеасаблівія пахі. Яны мне нагадвалі нечым пахі нашага гарадскога універмага, усяго пакрыху: галантарэі і парфуму, абутку і адзенні, посуду і мыдліку. Калідор быў заўсёды загрувашчаны. На падлозе валяліся нейкія пакункі і скруткі. Хапала гэтага добра і ў астатніх пакоях.

Пераехалі яны ў наш горад з поўначы краіны, нібыта з Віцебскай вобласці. Як выявілася пазней, з-пад Пскова. Мяне на той час такія геаграфічныя падрабязнасці ў біяграфіі гэтай сям'і не цікавілі, для мяне — хоць з Афрыкі. Для маіх бацькоў гэты факт быў чамусьці немалаважным. Яны не праміналі магчымасці, каб не падкрэсліць, што нашы суседзі кацапы. У залежнасці ад настрою іх яшчэ называлі ўсходнікамі. Я ніколі не заглыбляўся ў сэнс гэтых незнаёмых мне слоў, я быў яшчэ зусім зялёнym, каб разбірацца ў словаблуддзі дарослых. Аднак нейкую ўнутраную насцярожанасць, нейкі невытумачальны дыскамфорт гэтыя слова, напэўна, неслі ў сабе. З цягам часу і я стаў называць яго кацапам. Жылі мы тады ў адным з прамысловых раёнаў, на самай ускраіне горада, у невязлічкай двухпакаёвой хрущобе. Бацькоў маіх такія жыццёвяя ўмовы задавальнялі цалкам: асобная кухня, прыбіральня, два прахадныя пакоі. У дзяцінстве мне заўсёды хацелася мець браціка, але мары мае так і заставаліся марамі. Мая маці пасля майго нараджэння дзяцей мець не магла. Нешта ў яе незалацілася пры родах. Нарадзіўся я на свет раней тэрміну, у пакутах, з-за чаго, пэўна, маці і памерла заўчасна. Яе няшчырасць і нелюбоў да мяне, якіх яна ніколі не хавала, я таксама звязваў з гэтым. Паступова я звыкнуўся і не трymаў на яе крыўды. Відавочна, лічыў я, і ў сям'і павінны быць таксама свае казлы адпушчэння. Мяне вінавацілі ва ўсіх мажлівых і немажлівых грахах і інакш, як дзяўчынкай, не называлі. «О, у нашай прыгажуні рэжуцца зубкі!» — здзіўлялася мама. «Паглядзіце, наша краля хадзіць навучылася!» — усміхаўся цынічна бацька. З цягам часу, калі падрос і пачаў разумець сапраўдны сэнс гэтых зняважлівых слоў, я пачаў не тоячыся выказваць свае крыўды. Мяне абвінавачвалі ў адсутнасці пачуцця гумару. Так упершыню да мяне прыйшло ўсведамленне, што, акрамя радасці, ёсьці і пакуты.

— Лес няроўны, людзі таксама, — неаднойчы суцяшала мяне нябожчыца бабуля, шчыльна прыціскаючы да сябе. Яна была адзіным маім заступнікам і адвакатам. На жаль, век яе быў нядоўгі. Пасля яе смерці я застаўся сам-насам з гэтым няпэўным і несправядлівым светам. Ва ўсякім разе, так мне тады здавалася. Адналеткаў маіх у двары можна было пералічыць па пальцах. Таму гуляць мне даводзілася пераважна аднаму. А гэта ў маім разуменні было раўнаважным пакаранню адзінотай. Вас ніколі не каралі адзінотай? Жахлівая рэч! Зведаў на сабе неаднойчы. За любую правіннасць мяне зачынялі аднаго ў пакоі на невызначаны тэрмін і ставілі на калені на гарох.

Больш чым паўгадзіны я пратрымацца не мог. Потым пачынаў енчыць і калаціць кулакамі ў дзвёры. Адмыкала іх звычайна мама. Я з крыкам кідаўся да яе ў абдымкі, зашываўся ў прыпол і даваў волю слязам. Яна прыціскала мяне да сябе і патрабавала нейкіх абяцанняў. Я абяцаў, вядома, але праз нейкі час усё паўтаралася. Мне як паветра не хапала сяброў. Напэўна, адзінокім сябе я пачуваў тады ўжо, хоць дакладна і не ведаў, што гэта за пачуццё такое — адзінота. І тут ён — як снег на галаву. Я настолькі абрадаваўся яго паяўленню, што прыпёрся да іх на кватэру ў той жа дзень, калі яны пераехалі. Тым больш што ісці не трэба было далёка. Пасляліся ўсходнікі ў кватэры насупраць. Планы мае былі на той час, скажам шчыра, напалеонаўскія. «Вось з кім я цяпер буду сябраваць!» — вырашыў я. Прызнаюся, дзеля гэтага сяброўства я тады шмат чым быў здольны ахвяраваць.

У першы клас нас прывялі ў адну школу, болей таго, пасадзілі за адну парту. Ад шчасця я лётаў у нябесах. Я навязваў яму сябе як толькі мог. Я хацеў яму спадабацца. Але сяброўства наша чамусыці не задавалася з самага пачатку. Бонза не ўспрыняў маіх намаганняў, асаніў па-свойму мае здольнасці. Хто даў яму такую мянушку, ніхто ў класе дакладна не ведаў. Сярод шматлікіх версій самай верагоднай была, што быццам бы яго бацька па нацыянальнасці мангол. Нешта неславянскае ў яго знешнасці, безумоўна, прысутнічала, таму ўсе пагадзіліся з гэтым. Пра нейкія іншыя варыянты можна гаварыць толькі зараз, калі мінула шмат часу. Нам жа тады было не да падрабязнасцей. Бонза, ды й Бонза! Вучыўся ён кепска, і з паводзінамі ў яго былі праблемы. Асабліва ён не ладзіў з граматыкай. І чытаць ён умеў кепска. Але гэта, па ўсім відаць, турбавала яго мала. Свае недахопы інтэлектуальныя ён кампенсаваў выдатнымі фізічнымі здольнасцямі. Нашмат пазней мы даведаемся, што і са здароўем у яго былі нелады. Нічога пэўнага пра ўсходнікаў ніхто з нас тады не ведаў. Для нас гэта была закрытая тэма. Хадзілі чуткі, што нібыта яго бацька былы зэк, што адбываў ён свой тэрмін за зладзеўства. Але чуткі так заставаліся чуткамі, неразгаданай тайнай. Адно, у чым мы былі больш-менш перакананыя, гэта тое, што яго бацькі займаюцца фарцоўкай, перакупляюць і перапрадаюць набытае. Займацца такімі справамі было на той час і не бяспечна, і амаральна. Аднак і гэтыя скупыя і недакладныя звесткі, якімі я дзялюся з вамі цяпер, даходзілі да нас праз трэція руکі, таму ім таксама не трэба асабліва давяраць. Мая мама была не зусім задаволеная майм жаданнем пасябраваць

з гэтым нелюдзем, як яна яго называла часта, і неаднойчы папярэджвала мяне:

— Не путайся ты з ім, да добра гэта не давядзе. Нічога ка-
рыснага ён табе даць не зможа. Вы розныя...

Я згодна матляў галавой, каб не хваляваць яе, а сам употай працягваў шукаць з ім сустрэч. Скуль мне было ведаць тады сапраўдныя прычыны гэтай маёй прывязанасці да яго. Магчыма, з-за маіх няўдалых спроб пасябраваць з ім да мяне і прыля-
пілася тая мянушка — Гомік. Я крыўдзіўся і злаваўся на ўесь свет. Але, каб заткнуць рот гэтым дурням, трэба было мець неабходныя фізічныя здольнасці. Іх у мяне не было. Мяне па-
ранейшаму называлі дзяўчынкай.

Бонза мяне лютая ненавідзеў і ігнараваў пры любой магчы-
масці. У дзяцінстве нас цікавяць не інтэлектуальныя здольна-
сці, а фізічныя. Мы чэрпаєм вопыт не з кніжак, а з асабістых прыкладаў, з сапраўднага жыцця. Нічым пахваліцца ў гэтым плане я ні перад кім не мог. Я быў фізічна адсталым, і мне пры жаданні магла начысці морду любая дзяўчына ў класе. Хто ж стане сябраваць з такім дыстрофікам? У яго атрымлі-
валася ўсё наадварот, ён меў неаспрэчны аўтарытэт у школе. Яго абыходзілі бокам нават нашмат старэйшыя хлопцы. Верагодна, гэтая фізічная моц у ім і вабіла мяне.

— Баяцца — значыць паважаюць, — падгуччуваў мяне і баць-
ка. — Бяры прыклад, а то так і вырасцеш размазнёй.

Цярплівы ганарыцца сваёй цярплівасцю. Акрамя гэтага,
мне, відавочна, не было чым ганарыцца.

Неяк аднойчы мне давялося заспець Бонзу за не зусім звык-
лым заняткам. Я прапусціў у той дзень урокі і забег да яго за
раскладам. Звычайна на мой званок дзвёры мне адчыняў нехта
з дарослых, пераважна гэта была яго маці. Яна баязліва высоў-
вала галаву з паўадчыненых дзвярэй і некалькі хвілін пільна
вывучала мяне позіркам. Здавалася, што яна не пазнае мяне.
І тады я імкнуўся нагадаць ёй:

— Гэта я, Алег, — тыцкаў я сябе пальцам у грудзі і паказ-
ваў вачыма на дзвёры нашай кватэры. Твар жанчыны расплы-
ваўся ў бязгучнай усмешцы:

— Ваўлерык! — картавіла яна, звяртаючыся некуды ўглыб
памяшкання.

Я не разумеў гэтай яе ўсмешкі і збянятэжана перамінаўся
з нагі на нагу, чакаючы, пакуль у праёме дзвярэй не з'явіцца
белабрысая галава Бонзы.

— Ваўлерык! — гукала настойліва жанчына некуды ў цем-
ру. — Да цябе прыйшли.

Праз няпэўны час з-за пакункаў выплывала размытая атлетычная постаць Бонзы. Ён заўсёды быў нечым незадаволены. Мне здавалася, што гэтая ягоная незадаволенасць павялічваеца ўдвая, калі ён бачыць мяне.

— Што трэба? — коратка пытаяўся ён, ніколі не гледзячы ў вочы. Выходзіў на лесвічную пляцоўку і шчыльна зачыняў за сабою дзвёры.

Усе размовы нашы адбываліся на лесвічной пляцоўцы. У кватэрну мяне звычайна не пускалі. Ад хвалівання я забываў пра мэты свайго візіту і мармытаў нешта неўразумелае. Верагодна, я апраўдаўся перад ім. Я нёс розную бязглаздзіцу. Яго твар пакрываўся густой чырвянню. Гэта азначала, што ён злуеца. Нашы размовы абмяжоўваліся некалькімі канкрэтнымі пытаннямі з яго боку і майм хвілінным неўразумелым мыканнем. Я сыходзіў пераважна пакрыўджаным, бо ў свой адрас заўсёды чую адну толькі абразу. Я цярпеў, але гэта не значыць, што я быў з гэтым згодны. Пасля такога візіту я пераконваў сабе, што нага мая больш не ступіць на гэты парог. Але мінаў час, і я забываў на свае крыўды і абязцанні. Мяне цягнула да яго зноў, як магнітам. Болей таго, чым больш жорстка ён са мною абыходзіўся, tym хутчэй я забываўся на ўсё.

На гэты раз я таксама па звычыцы пазваніў у дзвёры. Счакаў хвіліну і пазваніў яшчэ раз. Дзіўна, але на мой званок ніхто не адазваўся. Я счакаў і лёгенька штурхнуў плячом дзвёры. Яны адчыніліся. Пастаяў некалькі хвілін ў нерашучасці, потым пераступіў парог. У калідоры валадарыў паўзмрок. Шчыліны з паўадчыненых дзвярэй на кухню сеялі светлавы пыл. У суседнім пакой гарланіў магнітафон. З кухні смярдзела спаленым салам. Я стаяў у нерашучасці, прывыкаючы да цемры. Колькі хвілін мінула з таго моманту, як я пераступіў парог, не памятаю. Калі ад напругі пачалі зацякаць ногі, варухнуўся і пачаў асцярожна прасоўвацца між пакункаў да святла. Праз хвіліну дасягнуў паўадчыненых дзвярэй, але адчыніць іх цалкам не адважыўся. Тоё, што я ўбачыў, спыніла і напалохала мяне. Пасярод пакоя ля вялікай эмаліраванай місы, напоўненай па самыя берагі гарачай вадой, на каленях стаяў Бонза. Побач з ім на зэдліку сядзеў сярэдніх гадоў мужчына, яго ногі былі спушчаныя ў місу. Бонза намыльваў іх і расціраў пену па лытках. Я маўкліва сачыў за спрытнымі рухамі яго рук і баяўся паварушыцца. Я рабіўся нявольным саўдзельнікам гэтага нязвыклага для мяне дзеяства. Праз хвіліну, калі маё здрэнцвенне мінула, я памкнуўся незадуважана пакінуць памяшканне. Мая нязграбнасць прыцягнула ўвагу мужчыны.

— Малец, ты нешта хацеў? — прыўстаў ён з зэдліка. Бонза таксама азірнуўся. Нашы погляды перасякліся. Нянавісць і злосць мільганулі ў яго зренках. Было заўважна, што яму ня-ёмка і што ён не жадае дзяліцца са мной сваім прыніжэннем.

— Пакорлівае цялатка ад дзвюх матаў харчуецца, — хаў-русна падміргнуў мне мужчына. — Ну, чаго ты, чаго?.. Праходзь! — зарагатаў ён і зіркнуў на Бонзу. Мне падалося, што мужчына на падлітку.

— Што трэба? — вылупіўся на мяне Бонза, скарыстаўшыся паўзай. — Чаго прывалокся?

Ён падхапіўся з каленяў і рушыў да мяне. Мне падалося, што яшчэ імгненне — і ён заедзе мне ў морду. Я падаўся да выхаду, але зачапіўся нагой за пакунак і расцягнуўся на падлозе. Мяне засыпала нейкімі рэчамі. Я разгроб іх рукамі, падхапіўся і кінуўся да дзвярэй. Я чую за плячыма яго паспешлівия крокі, але не азірнуўся.

На наступны дзень Бонза не з'явіўся на заняткі. Я захваляваўся. Мне падалося, што прычынай таму мог быць учарашні выпадак. Вечарам ён наведаў мяне сам. Пастукаўся ў дзвёры і, калі я адчыніў яму, прапанаваў пагуляць. Я прыняў яго пропанову з радасцю. Ён жа зацягнуў мяне ў нейкі кут, за шчытавую, напэўна, каб нас менш хто бачыў.

— Ты нічога не бачыў, зразумеў? — ядавіта прахрыпей ён, прыщіскаючы мяне да сцяны.

Я моўчкі кіўнуў галавой, не разумеючы, чаго ён ад мяне патрабуе. Ён страсянуў мяне за грудкі і паваліў на зямлю.

— Ты нічога не бачыў, прыдурак!

Я заплакаў ад крыўды.

— Вякнеш каму-небудзь — заб'ю.

3

Праз год гэтая гісторыя мела свой працяг. Ніякіх станоўчых зрухаў у нашых адносінах за гэты час не адбылося. Панаўвалі ўсё тэя ж нявызначанасць і раздрай. Бонза не падпускаў мяне да сябе і блізка. А калі здаралася непрадказальнае, калі ён нечакана, у разрэз са сваімі амбіцыямі, ішоў на контакт са мной, я радаваўся, нібы немаўля. Мне здавалася, што я дамогся свайго. Не разумею, нашто мне гэта ўсё было патрэбна? У яго цяпер была толькі адна мэта — зняважыць мяне. І я не мог не заўважаць гэтага. Ён выкарыстоўваў любую магчымасць, каб агаліць маю слабіну і падкрэсліць маю нікчэмнасць. Ён па-

сварыў мяне з усім светам. Ад мяне адварнуліся ўсе: сябры, аднакласнікі, настаўнікі. Інакш як Гомікам мяне ніхто ў класе цяпер не называў. З яго «лёгкай» руکі я застаўся сам-насам са сваімі праблемамі. Маё сяброўства з Толікам, такім жа, як і я, шызікам, якога ігнаравалі нават настаўнікі, браць да ўліку было б смешна. Кантаваліся мы з ім ад безвыходнасці. Усе гэта разумелі і пры магчымасці не праміналі ўпікнуць. Не мог не разумець бессэнсоўнасць нашых зносін і я, але выбару ў мяне не было. Мае памылкі вярталіся да мяне ў якасці выніку. У класе нас цяпер называлі Ботамі. Я, па мерках аднакласнікаў, быў левым, ён — правым. Два боты — пара. Ён з валетамі ў галаве, і я таксама. Вольны час мы цяпер бавілі разам. Выяўляючы сваю слабіну перад класам я не жадаў і, каб даказаць, што я на нешта яшчэ здатны, я паставіў сабе за мету выбіцца ў выдатнікі. Сваю кемлівасць, сваю здольнасць, вольны час я скіраваў цяпер на заняткі вучобай. Ужо праз год я дамогся свайго. Я стаў лепшым вучнем у школе. Але гэта не дадало мне аўтарытэту. Наадварот, мяне цяпер не ўзлюбілі яшчэ больш. Цяпер з мяне наsmіхаліся нават бацькі:

— О, у нашага «прыгажуні» прарэзаўся творчы патэнцыял! — скептычна крыўлялася мама, гартаючы мой дзённік. — Вучыся, дзетка, вучыся, вучоным станеш.

— Ага, а дурнем памрэш, — не забываў ўпікнуць бацька. Яго твар расплываўся ў бязгучнай цынічнай усмешцы. — У яго ж мазгou бракуе. Замест іх у яго галаве нітка. Абрэж — і вуши адваляща.

— І за што вы мяне не любіце? — крыўдзіўся я і змываўся з вачэй. Зачыняўся на нявызначаны час у прыбіральні і даваў волю слязам. Наўздангон чулася: «Балван, жартаў і тых не разумееш...»

Пасля такіх «жартаў» аднойчы мне і перахацелася быць выдатнікам.

Пагоршыліся і без таго кепскія адносіны з Бонзам. Ён яшчэ мацней узnenавідзеў мяне. Але цяпер яго ненавідзеў і я. Праўда, мая няnavісць яшчэ толькі зараджалася, і я саромеўся гэтага начуцця. Ён жа, наадварот, выстаўляў сваю агіду напаказ. Ён быў катэгарычным і паслядоўным. Я — непрадоказальным і сэнтыментальным.

— І ў каго ты такі ўдаўся, сынок? — не пераставаў здзіўляцца ў запале бацька. — Нельга ж быць такім флюгерам — куды вецер падзыме.

У думках я быў згодны з ім, а на справе нічога зрабіць з сабой не мог.

Аднойчы, на вялікім перапынку, праз Толіка Бонза выклікаў мяне на калідор. Я дапіваў чай у школьнім буфеце. Майму здзіўленню не было межаў. «Што яму трэба?» — губляўся я ў здагадках. Эмоцыі перапаўнялі мяне. Я няспешна плёўся праз залу, наўмысна расцягваючы задавальненне. «Няхай чакае», — злараднічаў я.

Бонза чакаў мяне ля выходу. Ён быў нецярпівым і ўзбуджаным. Такім я яго яшчэ ніколі не бачыў. Яго пераліканы выгляд не столькі здзіўіў мяне, колькі насцярожыў. Як толькі я паявіўся, ён адразу ж схапіў мяне за руку і пацягнуў на вуліцу.

— Што здарылася? — заўпарціўся я.

Ён не адказаў і яшчэ мацней сціснуў маю руку. Мы прадзіраліся ўглыб двара, праз гушчары і завалы. Ён валок мяне ў бязлюднае недагледжанае месца. Закрадвалася падазрэнне, што нідзе больш, акрамя як у гэтых карчах, размаўляць ён са мною не здолъны. Ва ўсякім разе, такое з намі здаралася не аднойчы ўжо. Я здагадваўся, што робіць ён тое наўмысна, напэўна, не хоча, каб нас бачылі разам. Відаць, яму было сорамна за мяне. «За што?» — не мог зразумець я. На гэтае пытанне я не здолъны адказаць і зараз, калі мінула шмат часу. Магчыма, такім чынам ён прывучаў мяне да адзіноты.

Я ледзь пасплюваў за ім. Я быў падобным да пакорлівага сабачаня на матузку, якому заўсёды ў радасць падацца за сваім гаспадаром, куды ён павядзе. Я ўсё яшчэ жыў спадзяннямі.

Праз некаторы час мы дабраліся да старой бязверхай ліпі. Гэта і было, па ўсім відаць, тое месца, куды ён мяне валок. Ён мітусліва агледзеўся, нібыта правяраючы, сочаць за намі ці не, і, упэйніўшыся, што вакол нікога ніяма, схапіў мяне за грудкі. Я зрабіў перасцярожлівы крок назад. Ён рвануў мяне на сябе і прыціснуў да цаглянай агароджы. Кашуля вылезла з джынсаў, і голае цела кранулася халоднай атынкоўкі. Я выплюнуў кроў, магчыма, задыхаўшыся, прыкусіў сабе язык, і паспрабаваў вызвалицца. Я чуў яго цяжкае дыханне ля свайго вуха, і мне рабілася страшна. «Што яму трэба? Чаго ён хоча?» — губляўся я ў жахлівых здагадках, прыслухаўваючыся, як узбуджана тахкае побач з майм яго сэрца. Ён зазіраў мне ў очы і маўчаў. Гэта быў погляд драпежніка, маладога ваўка, які толькі яшчэ вучыцца распраўляцца са сваёй ахвярай. Ва ўсякім разе, так мне тады здавалася. Гэты позірк будзе яшчэ доўга пераследаваць мяне, але вызначыць яго сапраўдную прыроду я так ніколі і не здолею.

— Ведаеш, хто быў той чалавек? — разрадзіўся ён нечакана гнеўным шэптам.

Я неўразумела паціснуў плячыма. Я і насамрэч не разумеў яго.

— Не прыкідвойся валенкам, — страсянуў ён мяне. Адараў ад атынкоўкі і з усёй моцы прыціснуў зноў.

— Я не разумею цябе, — выціснуў я заікаючыся. Атрымалася зусім непераканаўча. Верагодна, з-за гэтай баязлівасці, якую я не спрабаваў ніколі хаваць ні ад каго, ён і ненавідзеў мяне.

— Памятаеш, тады, на кухні, — удакладніў Бонза. Я кіўнуў галавой. — Гэта быў мой айчым...

У паветры павісла цішыня.

— Айчым? — выціснуў я здзіўлена.

— Так.

— А бацька?.. — ледзь вымавіў я.

— У мяне няма бацькі, — злосна шыкнуў ён. — Памёр...

— А я думаў...

— Што ты мог думаць? Што?.. Думаў ён... Хіба такія, як ты, здольныя думаць? — з'едліва ўсміхнуўся ён. — Ніколі, чуеш мяне, ніколі, такія, як ты!.. — узмацніў ён да непазнавальнасці голас, звяртаючыся некуды ў пустку школьнага дворыка.

Рэха вярнула яго слова. Я збянтэжана зазіраў яму ў очы і чакаў працягнуць яго думкі. Ён маўчаў.

— Што — такія, як я?.. Што?.. — закрычаў я ў запале дрыжачым ад хвалівання голасам.

— Ніколі і нікому, чуеш мяне, нікому, не буду мыць ногі! Зразумеў? Няхай яны мне іх цяпер мыюць.

І тут яго прарвала. Ён пачаў расказваць пра сябе ўсё: і чаму ім давялося пераехаць у наш горад, і чаму айчым здзекуецца з іх, бо маці выйшла за яго замуж, не кахаючы яго, і шмат пра што іншае. Я ўважліва слухаў і баяўся паварухнуцца. Мне здавалася, што расказвае ён усё гэта не мне, а самому сабе. Ва ўсякім разе, узнікала такое ўражанне, што ён апраўдваеца перад сабой.

— Вось і ўсё, — нечакана скончыў ён свой аповед.

Зноў павісла маўчанне.

— Навошта вы патакаеце яму? — выціснуў я непераканаўча, абы не маўчаць.

Ён уздрыгнуў і злосна зіркнуў на мяне.

— Што ты разумееш у гэтым, дурань? — ён адпусciў мяне.

— Пайшоў прэч, неданосак! — нечакана сказаў ён і рушыў да школы.

Мне падалося, што сказаў ён гэта праз слёзы. Я памыляўся. Ніякіх слёз не магло быць. Ён развучыўся плакаць, калі быў яшчэ немаўлём.

Я так і застаўся стаяць ля той старой бязверхай ліпы. Гэтае месца я буду наведваць потым яшчэ неаднойчы. Цягнуць мяне сюды будзе нездарма. Менавіта тут упершыню я спазнаў сваё раздваенне. На хвілінку мне падалося, што я — гэта Бонза, што Бонза — гэта я.

4

Маўчуной мы не любім за іх штучную немату і скрытнасць. Нам здаецца, што яны ўвесь час нечага нам недагаворваюць. А што можа быць горш за людскую недагаворнасць? Не бяруся пераконваць вас, так гэта ці не, але адной з прычын, з-за чаго я ўзненавідзеў Бонзу, было яго ўменне пладзіць вакол сябе розныя чуткі. З цягам часу я зразумею, што пераважнай большасці з нас праста няма чаго сказаць адно аднаму, што мэты нашых зносін — спробы выведаць гэтую чужую недагаворанаасць. Нам хочацца падпрацдоўваць і падладжваць людзей пад сябе, а для гэтага мы павінны знаць пра іх усё. Магчыма, з гэтай прычыны Бонза і баяўся калі-небудзь прагаварыцца. Ды і я таксама. Мы хавалі адзін ад аднаго тое, чаго схаваць было нельга. Нашы тайны былі напісаныя на нашых тварах. І тыя скучыя, рэдкія слова, якімі мы абмаўляліся з ім іншы раз, не неслі ніякай патрэбнай інфармацыі. Недаказанае хавалася ў доўгіх паўзах. Мы чыталі яго па чырвані на нашых тварах. Нягледзячы, што вучыліся мы ў адным класе, сядзелі за адной партай і жылі ў адным доме, адзін аднаго мы амаль што не ведалі. Мы былі знаёмымі незнамцамі. Мне здавалася, што мы выдумалі адзін аднаго, як антыподаў, як поўную супрацьлегласць. Менавіта з гэтай прычыны, з-за адсутнасці некаторых якасцей характару я і хацеў быць падобным да яго. Без іх, як мне здавалася, маё жыццё склалася б зусім па-іншаму. Мы дзялілі з ім усё: лесвічную пляцоўку, дворык ля нашага дома, школьнью парту, вуліцу, горад, сяброў. Ён заўсёды забіраў сабе самы смачны і самы вялікі кавалак. Прыкмета сілы — атрымліваць перамогу. Думкі людзей, якія імкнуцца заваяваць свет, не павінны быць занятыя талеркай баршчу. Скуль мне, зялёнаому, было ведаць, што, калі доўга маўчаць, маўчанне пачынае расці ўшыркі, як пухліна, што недагаворанаасць разбурае нас знутры, робіць адзінокімі, нараджае нянявісць да ўсяго і да ўсіх. Хаця не бывае аднаго пункту гледжання, як не бывае і адназначнага адказу. На пытанне,

што ёсьць для чалавека абсалютнае шчасце, Рабэр Касэры, прыяцель Альбера Камю, не задумваючыся адказаў: «Жыць у адзіноце».

Яна з'явілася ў нашым дзеятым «В» з мэтай разбурыць тое апошніе, што ўва мне яшчэ заставалася, — штучны, бутафорскі свет, які я ствараў сабе на працягу ўсіх апошніх гадоў. Адбылося гэта ў сярэдзіне навучальнага года, адразу ж пасля зімовых каникулаў. Яна ўвайшла ў клас, павольна праплыла між партай, нібы для яе гэта было ўсё звыкла і будзённа, і, не спытаўшыся дазволу, села са мной за адну парту, на яго месцы. Яно, як заўсёды, было незанятым. Ён меў паганую звычку прыходзіць на заняткі перад самымі іх пачаткам. Дзе і з кім ён дасюль швэндаўся, ніхто з нас не ведаў. Я зірнуў здзіўлены на дзяўчыну і памінуўся папярэдзіць яе, што гэтае месца занятае, але чамусьці стрымаўся.

— Як цябе зваць? — нечакана звярнулася да мяне тая і добразычліва ўсміхнулася.

Я разгубіўся і памарудзіў з адказам. Яе смеласьць і рашучасць выбіла мяне з калія.

— Алег, — апамятаўшыся, заспяшаўся я і працягнуў ёй чамусьці сваю руку. Яна засумнявалася спачатку, але потым узяла яе. Патрымала некалькі хвілін і адпусцила. Мяне шыбанула токам.

— А мяне Таня, — адказала яна весела. — Я буду цяпер вучыцца ў вашым класе.

Я моўчкі кіўнуў галавой, а сам падумаў: «Файна! Цяпер я буду сядзець з дзяўчынкай».

У гэтую хвіліну ў клас увайшоў ён — напышлівы і самаўпэўнены. «Ха-ха-ха!.. Палучай, Бонза! Так табе і трэба! — парадаваўся я ў думках. — Будзеш цяпер ведаць, як спазняцца!» Ён зірнуў незадаволена на мяне і, не абмовіўшыся ні словам, пакорліва накіраваўся да першай парты, якая заўсёды была незанятай, бо каму была ахвота сядзець вочы ў вочы з настаўнікамі? Гэты дзень так і мог бы застацца звычайным, падобным на мноства іншых у май жыщі, каб не тое цяпло ад яе далоні. Яно засталося на маіх пальцах і не хацела выветрывацца. Яно грэла мяне і нагадвала аб ёй на працягу ўсяго дня.

Назаўтра ён прышоў у школу адным з першых, нашмат раней за мяне, і заняў маё месца. Крыўдна мне стала не з-за гэлага, да яго выхадак я быў падрыхтаваны, крыўдна мне стала з-за Танькі, якая пры жаданні, назло яму, магла б перасесці да мяне за першую парту. Як-ніяк, я на яе падтрымку разлічваў. Не ведаю, з якога такога пераліку нарадзілася тое пераканан-

не? Магчыма, мне проста гэтага вельмі хацелася. Яна ж таго не зрабіла, ды і зрабіць не магла. Ад безвыходнасці я ледзь не заплакаў.

Спрачацца з ім не мела сэнсу. І ўсё ж, каб захаваць твар перад класам і Танькай, я адважыўся, падышоў і папярэдзіў, што цярпець яго нахабства больш не буду. Ён лена адарваў позірк ад падручніка, верагодна, што гэта быў не падручнік, а чарговы дэтэктыв, якіх ён чытаў мнóstva, і неуразумела паглядзеў на мяне.

— Гэта маё месца, — нагадаў я яму настырна. «Ну чаго ты марудзіш? Заедзь яму ў морду, — падбухторваў я сябе. — Да-вой!..» Мой зняважаны ўнутраны голас, як заўсёды, хлусіў мне. Каб заехаць яму ў пысу, трэба было б нарадзіцца ім.

— Усё роўна сядзець ты тут не будзеш, — упартая паўтарыў я.

Ён не варухнуўся

— Дзе ж я, па-твойму, буду сядзець? — скептычна ўсміхнуўся ён.

— Дзе хочаш, там і сядзі. Мяне гэта мала турбуе. Гэта маё месца, — сказаў я і скоса паглядзеў на Таню, магчыма, я ўсё яшчэ шукаў яе падтрымкі.

На што я разлічваў, дзівак? Дзяўчына зрабіла абыякавы выгляд, даючы зразумець: «Разбірайцесь самі. Гэта не мая справа».

— Ты перакананы, што гэта тваё месца? — перапытаў ён.

— Перакананы, — адказаў я.

— І гэта сцвярджаеш ты, гомік і размазня?.. Людзі, паглядзіце на гэтага дурня, — звярнуўся ён цынічна да класа. — Скажы дзякую мне, што я цярпеў цябе дасюль. Хто з табой такім сядзе? Яна? Ты хочаш з ім сядзець? — спытаў ён у дзяўчыны.

Тая адказаць не паспела. У клас увайшло настаўнік.

— Гэй, арлы! — зірнуў ён на нас строга. — Зноў нешта не падзялілі? — перавёў позірк на Таню і загадкава ўсміхнуўся: — А можа, како?

Я нехадзя накіраваўся да першай парты. Злосна кінуў свой ранец пад лаўку і сеў. І тут здарылася тое, чаго я ніяк не чакаў. Маё цела кранулася нечага вострага і калючага. Я войкнуў і падхапіўся ад болю. Інстынктыўна рука пачягнулася да параненага месца. З маіх штаноў на падлогу пасыпаліся кнопкі. Клас разрадзіўся шквалам працяглага рогату. Ад крыўды і безвыходнасці я ледзь не заплакаў. Схапіў прыхапкам ранец і кінуўся да дзвярэй. Зачыняючы іх, азірнуўся. Бонза задаволена жмурыўся. Танька, як мне падалося, таксама ўсміхалася.

Гэты выпадак не стаў перашкодай для нашага з ёю сяброўства. Праўда, атрымлівалася яно ў нас нейкім аднабокім. Яна лічыла мяне сябрам, я яе — не. У мяне да яе былі іншыя пачуцці, тыя, якія сяброўскім назваць нельга. Магчыма, я за-кахаўся ў яе. З кожнай новай сустрэчай гэтае пачуццё толькі ўзмацнялася. Мы размаўлялі з ёй аб усім і ні аб чым. Мы дзяліліся з ёю ўражаннямі і тайнамі, мы радаваліся жыццю. Невытлумачальная задавальненне перапаўняла мяне. Спадзяюся, што ёй таксама было цікава са мной. Але толькі варта было паявіцца яму, як ўся мая радасць некуды знікала. Я раўнаваў яе і не хаваў гэтага. Потым мая рэўнасць паціху перарасла ў нянавісць. Але гэта было потым, а тады...

Таня, як мне здавалася, таксама мянялася з яго паяўленнем. Яна рабілася да непазнавальнасці сумнай і сур'ёзнай. Я адчуваў, што лішні, і сыходзіў, заўсёды з пачуццём спадзявання. Я прывык жыць нязбыўным і недасяжным. Але, нягледзячы на тое, што яна сябравала са мной, замуж яна выйшла за яго.

5

Пасляшкольны перыяд у нашай сумеснай з ім біяграфіі вызначаецца яшчэ большым шэрагам супрацьлегласцей. Ён паступіў у тэхнікум, я — не, не хапіла некалькіх балаў. Мяне прызвалі ў войска, яго — не, камісавалі па стане здароўя. Спіс гэты можна было б доўжыць да бясконцасці, але я не стаўлю сабе за мэтu рабіць гэта. Я і ён — ужо супрацьлегласць. Я толькі акцэнтую вашу ўвагу на тых момантах свайго жыцця, якія, на маю думку, ляпілі з мяне складаную, супярэчлівую асобу.

Служыць мне выпала далёка за межамі краіны. У войску мяне пераследавалі ўсё тыя ж праблемы, што і ў звычайнym жыцці. Магчыма, я сам быў праблемай. Ад зневажання і здзе-каў ратавала жалезная дысыпліна. Але ўсё роўна інакш як гомікам мяне ніхто цяпер не называў. Здавалася, што гэтая мянушка прыляпілася да мяне неадчэпна. Я здагадваўся, што ва ўсім вінаватыя мая слабахарактарнасць і смазлівы знешні выгляд. Гэта была данасць, бацькоўскі грэх, і я нёс іх пакорліва. Магчыма, мне і сапраўды трэба было нарадзіцца дзяўчынкай.

Адразу ж пасля войска я падаўся на лесараспрацоўкі. На той час шмат хто з маладых, толькі што дэмабілізаваных звой-

ска хлопцаў заглынуў гэты гачок з абяццанняў аб шчаслівым і рамантычным жыцці. Каму не хацелася падзарабіць грошай і вярнуцца на радзіму заможным і незалежным? Вярбоўшчыкі абяцаць умелі. Сапраўднасць жа далёка не адпавядала таму, на што мы разлічвалі і спадзяваліся. Рамантыка выветрывалася з нашых галоў адразу ж, з першых дзён. Жыць нам даводзілася ў антысанітарных умовах, харчавацца пераважна сухім пайком. Уладкаваўся я на працу кіроўцам лесавоза ў адным з леспрамгасаў. Мне паshanцавала. Мой зменшчык, як выявілася, таксама быў беларусам. Адразу ж пасля знаёмства з ім я перацягнуў свае няхітрыя пажыткі да яго ў барак. Ён быў чалавекам з вопытам, працаваў у тайзе некалькі год ужо. Спачатку ўсё складвалася так, як я і запланаваў. Працаваць даводзілася без выхадных — за гэта плацілі двайны заробак. Жыць пераважна адзін. Свайго земляка я цяпер бачыў рэдка, звычайна калі перадаваў яму вахту. Але адзін выпадак з яго боку, пра які не хацелася б тут распавядаць, зрабіў нас не дружбакамі, а ворагамі. Хаця цярпеў я той здзек яго нада мной яшчэ год.

А перш чым вярнуўся на радзіму, мінула амаль пяць гадоў. Тэрмін не малы, вядома. Тут не тое што засумуеш, тут воўкам ад суму завышеш. Вядома, сумаваў я не па ім, а па радзіме. Але тая пераломная, лёсавырашальная сустрэча, пра якую я вам згадваў напачатку свайго аповеда, адбылася менавіта на гэтым этапе майго жыцця. Цяпер я шкадую, што ўсё так склалася. Магчыма, нам бы з ім лепей было і не сустракацца. Доўга на яго крыўды я не тайў. На той час я быў зусім ужо іншым чалавекам. Гады службы і працы ў леспрамгасе дарэшты выветрылі з мяне маю «дзявоцкасць» і сентыментальнасць. Я стаў цяпер перасцярожлівым і недаверлівым. Мяне цяжка было правесці на мякіне. Я глядзеў на гэты свет іншымі вачымі.

Прывыкаў я да цывільнага жыцця доўга і марудна. Вяртацца працаваць шафёрам на старое месца не хацелася, і я зноў рызыкнуў паступаць вучыцца. Тэхнікум цяпер не задавальняў мяне. Я лічыў, што гэта выкінутыя на вецер гады. Маёй мэтай цяпер быў інстытут. Паступіць у яго з першай спробы не атрымалася — зноў не вытрымаў конкурсу. Але я не адчайваўся. Я набыў вопыт — добры заклад на будучыню. Цяпер я ведаў усе хады і выхады ў гэтай навучальнай установе. І ўсё гэта мне яшчэ магло спатрэбіцца, быў перакананы я. Пасля няўдалай сваёй спробы авалодаць ведамі я ўладкаваўся па блату на працу ў адну прэстыжную гандлёвую фірму. Мне паабязцалі

някепскі заробак, што было для мяне немалаважным, а яшчэ шмат вольнага часу. Яго я выкарыстоўваў на падрыхтоўку да чарговых уступных іспытаў. Я хацеў даказаць усяму свetu, што таксама не шылам пабрыты. Але гэта было не самым галоўным для мяне. Мае мэты былі куды больш значымі. Усе намаганні, веды і вопыт я скіраваў цяпер на вяртанне аўтарытэту, якога, калі прызнацца шчыра, ніколі не меў. У жыцці мне неаднойчы даводзілася сустракаць аўтарытэтных людзей. На іх я цяпер і хацеў быць падобным. Я вылазіў са скury, aby толькі спадабацца начальнству. Мае высілкі мелі свой плён, я зарэкамендаваў сябе з самага лешага боку і стаў адным з лепшых супрацоўнікаў на фірме. Аднак на tym, чаго дасягнуў, я не спыніўся. Я жадаў большага. І чакаў.

— Валерык твой адукацыю атрымаў, механікам у ПМК працуе, а ты ўсё ў невуках ходзіш, свет дарма смуродзіш, — ныла неаднойчы маці.

Пагадзіцца з ёю, ведаў я, — значыць падпісаць прысуд сабе, прызнацца ў сваёй бездапаможнасці. З гэтым я быў цяпер не згодны. Яе няшчырасць і нелюбоў мяне больш не цікавілі.

— Скажаш яшчэ!.. — скептычна ўсміхаўся я. — Ну скончыў ён гэтую «школу глуханямых», а далей што?

— Хіба ты не туды некалі паступаў? — далучаўся да спрэчкі бацька.

— Туды. Але калі тое было?

У інстытут я паступіў, як і разлічваў, праз год. Наўмысна на вячэрняе аддзяленне. Жылі мы на той час незаможна, ледзь-ледзь зводзілі канцы з канцамі. Маё рашэнне задаволіла і мяне, і маіх бацькоў. Я ўсё пралічыў, і, магчыма, у мяне б усё атрымалася, каб не ён. Але аб гэтым па парадку.

Яшчэ праз год мне прапанавалі працу спецыяліста па маркетынгу і збыце. Я з радасцю прыняў гэтую пропанову. Аўтарытэт мой рэзка ўзрос. Вучыць нейкім азам мяне не трэба было. Я ўбіраў у сябе ўсё нібы губка. Я выдатна разбіраўся ў псіхалогіі людзей і ведаў, калі ўставіць свае «пяць капеек», а калі прамаўчаць. Я мог папросту зрабіць выгляд, што нічога не адбываецца, у той час, калі кірауніцтва прасоўвала свае самія непапулярныя рашэнні. Яшчэ праз год я дарос да намесніка начальніка аддзела. Мне зноў павялічылі заробак, на гэты раз аклад павялічыўся заўважна. Цяпер я мог дазволяць сабе набываць дарагія рэчы, палуднаваць у дарагіх і прэстыжных рэстаранах горада, стыльна апранацца. Кола маіх сяброў пашырылася. Я стаў абрастаць сувязямі. Са мной лічыліся і раі-

ліся. І вось у гэты спрыяльны момант, як у матэрыяльным, так і ў духоўным плане, мяне напаткала тое, чаго я ніяк не мог уявіць сабе і жахлівым сне.

Той дзень для мяне пачаўся звыкла. Хіба мог я ўяўіць сабе, што ён стане апошнім у гэтай установе? Зранку я з поспехам правёў некалькі запланаваных дзелавых сустрэч. Потым, па завядзёнцы, наведаў банк, потым папалуднаваў у рэстаране. А потым... Цяпер гэта нават успамінаць не хочацца. Потым мяне выклікалі ў офіс. Нервовасць сакратаркі, неабгрунтаваная паспешлівасць шэфа, вядома, здзівілі мяне, але я нават уяўіць сабе не мог, наколькі ўсё кепска.

Размова з шэфам была канкretнай і непрацяглай. Ён устрымліваўся ад нейкіх агульных абвінавачванняў, але ўжо з першых яго слоў я зразумеў, што высипвае скандал. Мяне беспадстаўна абвінавачвалі ў рассакречванні некаторых камерцыйных праектаў, з-за чаго, нібыта, фірма пацярпела значныя матэрыяльныя і маральныя страты. Называўся нават шэраг зусім «левых» прозвішчаў і нумары фіктыўных накладных. Вядома, гэта было недарэчным непаразуменнем. Я разумеў, што мяне нехта выкарыстоўвае. Але ад гэтага лягчэй не рабілася. «Хто і з якой мэтай?» — вось якое пытанне турбала мяне тады. Я сутаргава пракручваў у памяцімагчымыя і немагчымыя варыянты, сіліўся зразумець, каму пераступіў дарогу. Мае высілкі мелі пэўны плён. Я наткнуўся нечакана на адну падказку. І тут я здагадаўся. Уся гэтая сфабрыкованая лухта — справа рук таго тыпа, які абіваў парогі майго кабінета прыкладна месяц ужо. Гэта ён мне падсунуў днімі гроши, не напрамую, вядома, а ў папцы з накладнымі. Відавочна, іх ад яго я ніколі не ўзяў бы, але ён перахітрыў мяне і падкінуў іх у папцы з паперамі. Выявіў я гэта запозна, калі памяняць нешта было нельга. Што ж мне вяртаць іх было яму ці што? Напрыканцы бяседы шэф намякнуў мне карэкtna, што працаваць са мной пасля таго, што здарылася, не жадае. Мяне прымусілі напісаць заяву на звольненне.

Так я стаў беспрацоўным. Мае сувязі не дапамаглі мне ў пошуках працы. Пасля звольнення ад мяне адварнуліся ўсе: і сябры, і «аўтарытэты», і бацькі. Я блукаў па горадзе ў пошуках учараашняга дня, я не ведаў, што рабіць. Станавіцца бамжом ніяк не хацелася. Ад безвыходнасці я стаў зазіраць у бутэльку. Гэта на пэўны час адцягвала ўвагу ад проблем, якія наваліліся на мяне нечакана і накапляліся з кожным днём, але і на гарэлку таксама былі патрэбныя гроши, а яны на

дарозе не валяліся. Бацькі ў адзін голас гаварылі, што я апусціўся ніжэй плінтуса. Я быў згодны з імі, але што я мог зрабіць з гэтым. Я суткамі блукаў па горадзе ў пошуках халявы. Цяпер мне было пляваць і на сумленне, і на гонар. Пакрыху я дэградзіраваў.

І тут нечакана аб'яўся той тып. Мы размаўлялі з ім амаль гадзіну. З размовы ўзнікла перакананне, што ён сачыў за мной увесе гэты час. Бо як інакш яшчэ можна было патлумачыць усю ягоную дасведчанасць пра мяне. З яго слоў я даведаўся, што са мной хоча сустрэцца Бонза. Ён на той час працаваў дырэктарам нейкай буйной дзяржаўнай установы. На другі дзень, з самага ранку, я быў у яго ў кабінечце.

6

Я глядзеў на гэтага маленъкага пыхлівага чалавека, і мяне разбіраў вар'яцкі смех. Я не верыў сваім вачам. Бонза — дырэктар! Сказаць каму — засмяюць.

— Ну як, пераканаўся, што такое застацца без працы? — сустрэў ён мяне цынічным пытаннем.

— Пераканаўся, — адказаў я сумна, спрабуючы выціснуць усмешку.

— І ў тым, дзе тваё сапраўднае месца, таксама? — доўжыў ён пасля непрацяглай паўзы.

— Пры чым тут гэта? — сцёр я імгненна няўдалую ўсмешку.

— Стоп! Стоп!.. Толькі без крыўд, — спыніў ён мяне, выходзячы з-за стала мне насустроч. — Памятаеш, некалі я цябе папярэджваў ужо аб гэтым?..

— Аб чым? — глядзеў я на яго неўразумела.

— Што ў кожнага з нас сваё месца. Спадзяюся, жыщё цябе навучыла гэтаму? Яшчэ б месяц — і ад цябе засталося б мокрае месца.

— З якой мэтай ты пазваў мяне? Каб выхоўваць? — не стрымаўся я.

Мне б бегчы прэч, а я стаяў і баяўся варухнуцца. На што я разлічваў? Чаго чакаў, дзівак?

— У лепшым выпадку ты спіўся б, — не звяртаючы ўвагі, тлумачыў ён. — Гэта гаворыць ведаеш аб чым? — паляпаў ён мяне па-сёбровуску па плячы. — Гэта гаворыць аб тваёй слабасці.

«Гад! — выляяўся я ў думках. — Які ж ты гад!»

Цяпер я не сумняваўся, хто быў аўтарам той недарэчнай правакацыі, з-за якой мяне беспадстаўна турнулі з працы.

— Прызнайся, гэта ты закаламуціў тую бадзягу? — зірнуў я на яго пагардліва, стрымліваючыся, каб не заехаць яму ў пысу.

— Я? — здзвівуся ён. — Не-е, гэта, Алег, не я! Гэта ён! — паказаў Бонза вачыма на столь. — Безумоўна, я дапамагу табе, але і ты за гэта павінен мне....

Ён недагаварыў. У кабінет зазірнула пераліканая сакратарка і папрасіла яго тэрмінова ўзяць слухаўку. З яе слоў я зразумеў, што тэлефанаваў нехта з мясцовых чыноўнікаў.

— Валі ў кадры, — кінуў ён мне паспешліва, а сам пацягнуўся да тэлефона. — Там табе ўсё раствумачаць.

Так я апынуўся на яго фірме. З адной толькі мэтай — каб разлічыцца з ім за ўсе свае крыўды. Мне далі пасаду начальніка аддзела і налічылі някепскі заробак. Некалі гэта ўсё я меў ужо. Цяпер мне выпадала магчымасць пачаць ўсё спачатку. «Выкарысталі, прынізілі і патрабуюць адданасці, — усміхнуўся я сумна. — Што ж, не так ужо і шмат! Я аддзячу табе за ўсё. Ты яшчэ пашкадуеш, што звязаўся са мной. Ты хочаш, каб я апынуўся за кратамі? Сам туды сядзеши!...»

Я раскусіў яго. Я яму быў патрэбны ў якасці громадвода, энэргетычнага корму. І калі ён пачаў ляпіць з мяне свайго чалавека, выкарыстоўваць мае веды і кемлівасць у сваіх паганых мэтах, я рабіў выгляд, што згодны з гэтым. Ёсць людзі, якія плануюць сваё зло загадзя. Ён прагадаў. Ён не ўлічваў, што я быў іншым ужо чалавекам, не tym, якім ён мяне памятаў. Цяпер і я планаваў свае ўчынкі. Мне перахацелася быць на яго падобным. Разуменне сваёй выключнасці і адметнасці, таго, што іншым чалавек у гэтым няпэўным свеце быць не здольны, што казкі пра прыгажосць, якая нібыта выратуе свет, — лухта, зрабілі сваю справу. Я пераўзышоў яго. Прыйгажосць, цяпер быў перакананы я, — гэта толькі спакуса, хвілінная слабасць, а чаго можна чакаць ад слабасці, я ведаў з уласнага вопыту. Яго дэвіз, што лепей зрабіць і пашкадаваць, чым не зрабіць і пашкадаваць, цяпер стаў і май дэвізам. Я імкнуўся быць першым ва ўсім. Але, калі ён не дасягнуў гэтых сваіх прэтэнзій толькі з-за таго, што спяшаўся і рабіў шмат памылак, то я іх цяпер пазбягаў. «Людзі, якія імкнутьца змяніць свет, — быў перакананы я, — павінны зайсёды адчуваюць сваю недастатнасць, быць паўгалоднымі. Бо можна жэрці і баліваць, а можна пакутаваць і думаць.» І калі ён наўмысна выстаўляў сваю выключнасць напаказ, спадзеючыся такім чынам перамагчы ў сабе сваю глыбокую хаваную, прыроджаную галечу, то я пайшоў іншым шляхам, я хаваў яе ад усіх. Бонза памёр для мяне

як настаўнік. Я перарос яго памылкі. Я засвоіў адно каштоўнае правіла, што, для таго каб увайсці ў чужы дом і разбурыць яго, неабходна спачатку дазволіць сябе зняважыць. У адрозненне ад яго, я не баяўся гэтага. Я спадзяваўся і чакаў таго моманту, калі мае прыніжэнні ўзвысяць мяне, і ні кроплі не шкадаваў, што некалі падстаўляў пад яго брудныя лапы свае шчокі. Відавочна, я дачакаўся! Прыйшоў мой час. Вяртаючыся ў думках на той школьны дворык, да той бязверхай старой ліпы, узгадваючы яго колішні крык адчаю, я больш не сумняваўся, я гаварыў усім адкрыта: «Ніколі, чуце мяне, ніколі! Ніколі і нікому я не стану мыць ногі! Няхай яны іх цяпер мне мыюць!» Я верыў у сваю перамогу. Мяне бударажыў пах крыві. Я быў здольны на ўсё, нават на ролю пакорлівага блазна. І трэба прызнацца вам, гэта ў мяне някепска атрымлівалася. Маёй гульне мог бы пазайдзросціць любы прафесійны акцёр. Вынікі перасягнулі магчымыя чаканні. Мае патаканні яму, мае ілжывыя пакорлівасць і беззаганнасць заўважна ўплывалі на яго. Я пачаў з неверагоднай хуткасцю прасоўваўцца ўверх па службовай лесвіцы, стаў часцей бываць на яго загароднай віле, як ён сам любіў называць сваё лецішча. А месцілася яно і сапраўды ў жывапісным куточку. Пад час гэтых сваіх візітаў я зблізіўся з яго атачэннем. Але самым галоўным набыткам для мяне было тое, што я цяпер стаў часцей бачыцца з Танькай. Яна мала чым змянілася, заставалася ўсё той жа прывабнай прыгажуніяй. Але я яе не кахаў ужо. Цяпер на яе я меў іншыя мэты. Але аб гэтым крыху пазней. Яго сябры былі такімі ж тупымі і бязмозглымі, як і ён сам. За гады працы на высокай пасадзе ён ні кроплі не змяніўся ў лепшы бок, наадварот, стаў яшчэ больш жорсткім і дэспатычным у дачыненні да сваіх падначаленых. Яго ўпартасць і самаўпэўненасць не ведала межай. Яго мянушка стала адпавядзца яму. Гэта быў маленьki фюрэр, ад учынкаў якога шмат што залежала. Прадпрыемства, якім ён кіраваў некалькі гадоў ужо, пакрыху разбуралася. Прадукцыя, якой горад некалі ганарыўся, губляла сваю якасць і вартасць. У пераважнай большасці яна цяпер спіхвалася «налева». «Адмытыя» грошы асядалі ў кішэнях кіраўніцтва. У гэтым крымінальным «адмыванні» выкарыстоўвалі цяпер і мяне. Заробак на прадпрыемстве катастрофічна зніжаўся, мы, наадварот, ба-гацелі. Падтрымка з боку некаторых уплывовых гародскіх чыноўнікаў развязвала нам рукі. У думках я быў не згодны з таким раскладам спраў, але на людзях, як і раней, дэманс-траваў сваю адданасць. Беззаганна выполніў усе яго да-

ручэнні, не прамінаў магчымасці пахваліць. Нашы адносіны сталі цяпер больш чым цёплыя. Я дамогся свайго, ён залічыў мяне ў свае сябры. Гэта дазволіла мне выведаць пра яго ўсё. Цяпер можна было ісці ў пракуратуру. Дабытай інфармацыі, як мне здавалася, хапіла б на некалькі крымінальных спраў. Заставалася толькі дачакацца зручнага моманту. Маё штучнае «сяброўства» з ім не магло не паўплываць адмоўна на адносіны з маймі калегамі. Цяпер яны адкрыта ігнаравалі мяне. Мне не падабалася гэта, але я цярпеў, я ведаў, дзеля чаго ўсё гэта. «Калі б яны таксама ведалі пра мае сапраўдныя мэты, яны б ганарыліся мною», — сучышаў я сябе. І ўсё ж аднойчы майму цярпенню прыйшоў канец, нервы не вытрымалі, і, калі адзін дурань, мой супрацоўнік, у спрэчцы абвінаваціў мяне ў штрэйк-брэхерстве і ў стукацтве, я ледзь не заехаў яму ў пысу. Відавочна, што «шасцёрак» на фірме хапала, стукачы, калі ўдумацца, ёсьць у любой сям’і. Але пры чым тут я? Я трymаў гэтага лопуха за грудкі і не ведаў, што з ім рабіць. Напэўна, я не хацеў падымаць бучу раней тэрміну. Я глядзеў у яго пазелянелыя ад пераліку вочки, чуў, як побач з майм тахкае яго заечас сэрца, і ледзь перасільваў сваю пагарду.

Гэты выпадак адмоўна адбіўся на майм далейшым настроем. Усю ноч я не самкнуў вачэй. У галаву лезлі вар’ящкія думкі пра адноснасць і несправядлівасць гэтага свету. Я чапляўся за сапраўднасць і натыкаўся на непаразуменне і жорсткасць. Я заглыбліўся ва ўспаміны, але і там не было ні адной светлай плямкі. «Людзі здольныя палюбіць толькі сябе, — зноў і зноў схіляўся я да высновы. — За што ж іх тады павінен любіць я? Плюй на іх, плюй! Тебе добра, а астатніе — трава не расці!» — так думаў я той ноччу.

На ранішняй нарадзе я ўпершыню адкрыта выказаўся супраць Бонзы. Дарэчы, зусім не па прынцыповым пытанні. Мне хацелася паглядзець, што з гэтага атрымаецца. Рэакцыя была імгненнай. У яго позірку я пазнаў Бонзу колішняга, таго, непадступнага і самаўпэўненага, якога пачаў ужо забываць.

Вечарам таго ж дня нас запрасілі на банкет. Свой юбілей адзначаў адзін наш супрацоўнік. Бонза прыехаў з жонкаю. Я спакусліва зіркнуў на Таньку, і ў маіх думках нарадзілася новая авантурная задумка. Нечакана мне захацелася адбіць яе ў яго. «Я разбуру іх сям’ю», — паціраў я ад задавальнення руکі. Вядома, такія справы не робяцца за адзін вечар, але заходы былі і раней ужо, проста я вам не расказваў пра тое нічога. Трэба было быць сліяным, каб не бачыць, што Танька не кахае гэтага чалавека. Болей таго, ведалі б вы, якімі загадкамі

і спакуслівымі позіркамі адорвала яна мяне апошнім часам. Усё гэта сяліла перакананне, што мае мэты зусім не беспадстайныя. Нашы адносіны з ёю з нядаўняга часу сталі больш чым сяброўскія. Але, паўтаруся, я не кахаў ужо яе. Што ж тады рухала маймі пачуццямі? Жаданне разбурыць іх сям'ю? Гэта ж смешна. Ніякай сям'і ў іх ніколі не было, і ўтым, што яны хутка разыдуцца, ніхто не сумняваўся. Іх нічога цяпер не ўтрымлівала. Дзяцей яны не мелі і мець не маглі. А што за сям'я без дзяцей? Але і ў нас з ёю адсутнічала будучыня. Мае пачуцці даўно мінулі. Нічога, акрамя пакут і болю, я даць ёй не мог. А гэтага, прызнаюся вам шчыра, мне не хацелася. І ўсё ж адмаўляцца ад сваіх мэтаў я не стаў. «Я паскору падзеі. Я дапамагу ёй вызваліцца ад гэтага абізгала. Я дапамагу ёй зрабіць першай гэты лёсавырашальны крок», — вырашыў я.

Я запрасіў яе на павольны танец. Яна не адмовіла мне. Бонза прынцыпова ніколі не таньчыў. Пасля мы выйшлі з ёю праветрыцца. Мы курылі і цалаваліся. Дакладней, курила яна. Потым прыйшоў ён. Было зауважна, што яму гэта ўсё не падабаецца.

— О, ты таксама курыш? З якіх гэта часін? — спытаў ён, хвалюючыся. Я адчуў у яго голасе рэўнасць.

— Я не куру, — заспяшаўся я. — Я проста за кампанію.

— І як даўно ты дзеліш кампанію з чужымі жонкамі? — пакіавіўся ён з'едліва.

— З тae пары, калі зразумеў, што ты погань! — не стрымаўся я і зрабіў перасцярожлівы крок назад.

— Алег! Алег! Ну навошта ты так? — стала паміж намі Танька.

— Няхай гаворыць, — загадаў ёй Бонза і звярнуўся да мяне: — Давай, гавары.

— Ты небяспечны чалавек. Цябе трэба трymаць на адлегласці, — нечакана прарвала мяне. — Ты гаворыш адно, а робіш зусім іншае. Ты — флюгер, куды паверне вецер.

— Гэта ты пра сябе? — ўсміхнуўся ён штучна.

— Алег, перастань! — закрычала Танька і схапіла мяне за кашуллю.

— Не лезь! — адхіліў яе ён. — Ты адказваеш за свае слова?

— Адказваю. Ты давёў прадпрыемства да банкрутства. Ты пляваць хацеў на людзей. Каб не твае сувязі...

— І што было б? — спыніў ён мяне.

— Цябе даўно б вытурылі. З-за такіх, як ты, — выціснуў я праз зубы, — увесь гэты раздрай у краіне. Вы небяспечныя людзі.

— А я гадаю, чаго гэта ён такі пакорлівы? У якія гульні ты са мною гуляеш, хлопец? Я цябе даўно чытаю, як раскрытую газету.

— І што ты там вычытаў?

— Тоё, што табе давядзеца шукаць іншую працу, — злосна сказаў ён.

— Ведаю, — буркнуў я. — Але ты таксама шмат чым рызыкуеш.

— Не зразумеў?.. Чым гэта?

— Сам здагадайся.

— Ты пагражаеш мне?

Яго вочы наліліся крывёю. Было заўважна, што ён ледзь стрымлівае сябе.

— Ні кроплі.

— Ты намякаеш на... Не, — усміхнуўся ён, — ты нікому не вякнеш, сабака! Розуму на гэта ў цябе, спадзяюся, хопіць. А вякнеш, язык вырву. Зразумеў? На паперах ёсьць і твае подпісы. Так што я цябе не баюся. Аднаго не магу толькі зразумець: нашто табе ўсё гэта? Ты мог бы купацца ў раскошы... Ты прафукаў гэта, разумееш?

— Маё правіла — ніколі не азірацца. Я не ўпэўнены, што можна жыць толькі адным сённяшнім днём. Не трэба шкадаваць аб тым, чаго ніколі не вернеш ужо. Ты лічыш, што ты нейкі асаблівы? Чым ты лепшы за мяне?

— Я дырэктар.

— Ха-ха! Дырэктар ён. Такіх дырэктараў можна ляпіць з пластыліну, па сто штук у дзень. Такія дырэктары, як ты, краіну маю абабралі.

— А такіх, як ты, клініка зачакалася.

— Пайшоў ты! — кінуў я яму напаследак і кінуўся ўніз па лесвіцы да выхаду. Безумоўна, выглядаў я тады ліха.

Дома мяне таксама чакалі непрыемнасці. Сярод стосу газет у паштовай скрыні я знайшоў тэлеграму, у якой стрэчная сястра паведамляла, што памёр яе сын. Пахаванне павінна было адбыцца заўтра, таму зранку мне трэба было выпраўляцца ў дарогу. Нечаканая вестка выбіла мяне з каляі канчаткова. Прычыны смерці ў тэлеграме не паведамляліся, але, наколькі я ведаў, пляменнік ніколі нічым не хварэў, заставалася наракаць

толькі на няшчасны выпадак. Зрэшты, якая цяпер розніца, што загубіла гэтага маладога чалавека, якому б яшчэ жыць ды жыць. Яго няма, і з гэтым давядзеца лічыцца.

Усю ноч я не самкнуў вачэй. У галаву лезла розная непатрэбшчына. Упершыню за ўсе гэтыя гады я шкадаваў сябе. Да слёз рабілася страшна і крыўдна за сваё жыццё. Я думаў пра смерць і пра тое, наколькі яна блізка ад нас ходзіць. Мы цешым сябе тым, што яшчэ не жылі, што ўсё гэта пакуль толькі падрыхтоўка, што сапраўднае жыццё наперадзе, мы харахорымся і спрачаемся, імкнемся даказаць усяму свету, што мы ёсць, мы здзекуемся адзін з аднага, а тут бац — і нас няма. Усе мы хворыя, і ўсім нам трэба лячыцца. Чаму мы такія неразумныя? Чаму мы разменьваемся на розныя дробязі?..

Дачакайшыся досвітку, я пачаў збірацца ў дарогу. Сястра жыла на перыферыі, і, каб дабрацца да іх пасёлка, трэба было яшчэ некалькі гадзін трэсціся ў цягніку. Пра Бонзу я цяпер стараўся не думашь. Прасіцца з працы ў яго было бессэнсоўным заняткам. Пасля таго, што здарылася з намі напярэдадні, шанцаў застацца на працы не засталося ніякіх. Дараваць маё нахабства ён мне не мог. Вядома, лепшым варыянтам для мяне было б апярэдзіць яго і напісаць заяву загадзя. Навошта даваць яму падставы для здзеку? Магчыма, так я і зрабіў бы, калі б не гэтая недарэчная заўчасная смерць. Яна разбурала ўсе мае планы. І цяпер мне было не да таго.

Гэты дзень я ледзь перажыў. Такога са мной не здаралася ніколі яшчэ. Увогуле, людзі кепска адчуваюць чужую бяду. Глядзець на сястру без жалю і слёз было немагчыма. Мне здавалася, што яна пакуль што яшчэ не разумее таго, што насамрэч здарылася. Знешне яна была вытрыманай. Можна было толькі ўявіць сябе, што рабілася ў яе на душы. Яна не галасіла, не ліла слёз, але нельга было не заўважыць, што давалася ёй гэта з вялікай цяжкасцю. Ведаючы яе блізка, я баяўся за яе. Яна, нібы звар'яцелая, выбягала раз-пораз на вуліцу, цягнула рукі да неба, наракаючы на кепскае надвор'е, шкадуючы, што з-за гэтага не прыйдуць на пахаванне людзі. Я не мог бачыць гэтага і зашываўся ў кут. Я думаў пра сябе. Я шкадаваў сябе. Як не хацелася таго, але мае думкі, зноў і зноў, вярталі мяне да ўчарашніх падзеяў. Як заўсёды, я быў у іх непаслядоўным і непрадказальным. Не разумею, што сталася са мной, але цяпер я не прагнуш помсты над ім, я начыста адмовіўся ад сваёй нядаўняй задумы напісаць заяву ў праクтуру. Не падумайце, што я праяўляю слабасць. Не, я ішоў на гэта свядома. «Божа,

дапамажы мне ў маім нявер’і! — маліўся я ў думках. — Божа, я хачу быць самім сабой. Пашлі мне радасць у маіх пакутах!»

Калі вярталіся з могілак, са мной здарылася істэрыка. Нечакана я адчуў, што мне кепска, і збочыў з дарогі. Ад лесу мяне аддзяляла некалькі кроکаў. Я кінуўся да яго. Я бег невядома куды, пакуль не натрапіў на нейкі прагал. Я ўпаў на зямлю і зарыўся ў траву. Я плакаў наўзрыд. Я крычаў, я енчыў ад крыўды і жалю. Жахлівае відовішча. Прыступ быў працяглы. Памятаю, як нейкія жанчыны, зусім незнаёмыя мне, паднімалі мяне з зямлі, як паілі горкім прытарным настоем, як вялі потым пад рукі праз лес і праз пожню да вёскі. Пасля вячэры сястра нечакана прызналася, што яе сын не хацеў жыць, а таму вінаваціць нікога ў яго смерці не трэба. Я згодна ківаў галавой, не разумеючы, згодны я з гэтым ці не.

Дахаты я вярнуўся з галаўным болем і з плоймай супярэчлівых, жахлівых думак. Некалькі гадзін адмакаў у ваннай. Потым піў на кухні гарачы чай. Пасля гэтага маё самаадчуванне значна палепшылася. Спасть лёг рана. Ноччу мяне разбудзіла назойлівае трывъканне тэлефона. Чаму я яго не выключыў? Я падхапіўся спрасонку і доўга не мог зразумець, дзе я і што са мной адбываецца. Балела галава. Каламуціла. Перасільваючы боль, я дацягнуўся да настольнай лямпы і запаліў электрычнасць. Стрэлкі на гадзінніку паказвалі дзве гадзіны ночы. Я адшукаў на дысплеі непрачытаную SMSky. Нумар тэлефона, з якога яе адпраўлялі, быў мне незнаёмы. Я націснуў на некалькі гузікаў і раскрыў тэкст. «Забудзь пра нас. Мы як-небудзь пражывем без цябе!» — прачытаў я. У гэтых двух сказах было зроблена некалькі памылак. Відавочна, што гэта быў яго почырк. Ніхто іншы з маіх знаёмых на такую лухту быў не здатны. Ён ведаў мой хараектар, ведаў, што я пачну перажываць, а значыць, не засну да ранку. Дзеля гэтага ён і разбудзіў мяне сярод ночы. Магчыма, у нейкі іншы раз ён дасягнуў бы сваіх мэтаў, але толькі не ў гэты. Стому і валяр'янка зрабілі сваю справу. Я заснуў

Раніцай я пачуваў сябе ніштавата. Але нейкі страх і пачуццё глыбокай спустошанасці пакуль яшчэ цалкам не выветрыліся. Думкі вярталі мяне па-ранейшаму да тых нядауніх падзей, якія так недарэчна выбілі мяне са звыклага

рытму жыцця, прымусіўшы задумацца над некаторымі сваімі ўчынкамі. Але цяпер я нікому і нічога не хацеў даказываць. «Мы ўсе некалі пакінем гэтую зямлю, — думаў я, — нічога не ўзяўшы з сабой. Самая бліzkія людзі — па духу, а не па крыві. Мне не выпала шчасце сустрэцца з такімі людзьмі. Але хто ведае, каму яно выпала, тое шчасце? За кожным акном, свая трагедыя.» Мне хацелася, каб пра мяне забыліся, далі пабыць пэўны час аднаму. Я вяртаўся да зместу той цынічнай начной SMSki, цытаваў яе ўслых, імкнучыся дакапацца да сапраўднага сэнсу. Я не ведаў, як мне да гэтай лухты ставіцца, усپрымаць гэта ўсё як жарт ці, наадварот, задумацца і зрабіць пэўныя высновы. Спачатку я вырашыў адказаць яму і нават прыдумаў належны тэкст — мудрагелісты і крыўдны, як мне тады падалося. Адправіць яго я планаваў ноччу, як гэта зрабіў некалі ён. «Я і Мы — зусім розныя рэчы, — напісаў я яму. — Таму не трэба ніколі гаварыць ад імя ўсіх. Вядома, ты мяне забудзеш, а вось усе астатнія, на каго ты спасылаешся, — яшчэ пытанне...»

І ўсё ж, я не паддаўся гэтай сваёй спакусе. Інакш бы сваімі неразумнымі дзеяннямі я толькі ўзмацніў бы яго ганарлівасць. Я даў бы яму дадатковы шанец паздзекавацца. Гэтага я не жадаў. Яго перакананне, што ён дасягнуў сваіх мэтаў, так і засталося для яго перакананнем. І няважна, што ён ніколі пра тое не здагадаецца. Ён не змог і ніколі, магчыма, не зможа ўжо дасягнуць нечага іншага. Хаця, «не спяшайцеся пазбяўляцца ад сваіх ворагаў, яны яшчэ вам спатрэбяцца», — пераконваў я сябе, цытуючы некага з вялікіх. Эмоцыі пакрыху суняліся, і я назаўсёды развітаўся са сваёй авантурнай ідэяй. Паддацца слабасці і паверыць, што людзі адварнуліся ад мяне, я не мог. Я быў на той час зусім іншым ужо чалавекам. Дзеля жарту я нават на хвілінку паспрабаваў уяўіць сабе, як ён ноччу тэрмінова збірае нараду, каб асудзіць мяне, і мне стала смешна...

Я дапіў свой чай і пачаў нехаця збірацца на працу. Вяртацца назад у гэтае асіннае кубло было для мяне цяпер сапраўдным пеклам. Яшчэ большым пеклам была непазбежнасць сустрэчы з ім. Я прыдумляў розныя магчымыя і немагчымыя варыянты, я спадзяваўся на цуды, я прасіў у Бога, каб мы размінуліся з ім. Таму, пэўна, і заяву на звалненне я падрыхтаваў загадзя.

Я прашмыгнуў хуценька праз калідор, наўмысна мінаючы яго кабінет, і накіраваўся ў кадры, спадзеючыся на дапамогу кадравічкі. Дзяўчына азнаёмілася з заявай і зірнула на мяне здзіўленая. Вярнула паперу і пакруціла адмоўна галавой.

— Такія пытанні вырашайце з шэфам, — паказала яна вачыма на прыёмную.

Я выцягнуў з барсеткі купленую для гэтых мэтаў шакаладку і ўмольна зірнуў на дзяўчыну:

— Зрабі, золатка, усё сама, калі ласка?..

Аднак як я не хацеў таго, як не пазбягаў, але, на жаль, усё атрымалася так, як і павінна было атрымацца. Ён чакаў мяне ля майго кабінета. Заўважыўшы, рушыў мне насустроч. Твар распраменіўся няшчырай з'едлівай усмешкай. Параўняўшыся, працягнуў руку для прывітання. Я вытрымаў паўзу.

— Хіба я даю вам падставы для нейкай весялосці? — цынічна заўважыў я.

— Не зразумеў, — спахмурнеў ён імгненна. — Ты не жадаш са мною вітацца?

— Не жадаю, — пацвердзіў я, адчуваючы, як мой твар пакрываецца здрадлівай чырванню. — Паціснущ руку — гэта значыць аддаць часцінку свайго цяпла. Я не хачу яго аддаваць табе.

— Гэта не па-хрысціянску.

— Ха-ха-ха! Успомніў Бога?.. Магчыма.

— Гэта твая фанабэрystасць, — не здаваўся ён.

— Магчыма. Але што мне рабіць з гэтым? Ведаеш, Бонза, вяртаючыся ў думках да таго выпадку, калі ты ў дзяцінстве мыў ногі свайму айчыму, мне заўсёды хацелася спытацца ў цябе: чаго ты так мяне баяўся тады, ды і зараз? Ты не хочаш, каб пра гэта даведаліся ўсе?

Бонза захваляваўся. Было заўважна, што ён збіраецца з думкамі. Відаць, мае пытаннене заспела яго знянацку.

— Ладна, Бонза, не мучайся, я сам адкажу. Ты неўзлюбіў людзей. Ты пры любой магчымасці выплюхваў на іх сваю крыўду. Ты прыраўняў усіх да свайго айчима. Для цябе было ўсё роўна, вінаватыя яны ці не. Табе здавалася, што толькі так ты здольны перамагчы ў сябе свае крыўды. Я таксама стаў ахвярай тваіх амбіций. Ты паўсюль пераследаваў мяне, ты быў майм ценем. Ты замінаў мяне жыць, Бонза. Чуеш мяне? Я стаміўся. З-за цябе ўсё жыццё маё наперакасяя.

— Не трэба падманвацца, ты такі, які нарадзіўся, — спыніў ён мяне нахабна.

— Не, гэта зрабіў мяне такім ты. Але пачынаць усё спачатку ніколі не позна, нават за некалькі хвілін да смерці.

— Паспрабуй! — цынічна ўсміхнуўся ён.

— І паспрабую, — пераканаўча паабяцаў я.

— Табе не прывыкаць. Ты шмат разоў ужо рабіў гэта.

— Безумоўна, гэта ў майм характеристы. Але хто ведае, што та-

кое пачынаць усё спачатку? Магчыма, гэта і азначае — жыць. Бо пакуль мы імкнемся быць іншымі, датуль мы жывем. Сумненне — таксама знак якасці.

— Прыгожа гаварыць ты заўсёды ўмеў.

— А ты, Бонза, і на гэта не здатны, — усміхнуўся я пераможна. — Спачатку я хацеў засадзіць цябе за краты, але поўтым перадумаў. Я не стану мараць аб цябе рукі. Прыйдзе час, і ты сам за ўсё разлічышся.

— Высокародна. Быў ты, Алег, дурнем, і памрэш ім.

— Пайшоў ты!

Гэта ўсё, на што я быў здатны ў той момант. Весці далей з ім размовы я не збіраўся. Развярнуўся і рушыў да дзвярэй. Калі зачыніў іх за сабою, з палёгкаю ўздыхнуў. Я чуў, як калопціца ў грудзях маё сэрца, чуў, як аддаляюцца яго павольныя крокі, і ўпершыню быў задаволены сабою. Я ўяўляў яго аднаго ў бязлюдным калідоры з працягнутай рукой і шкадаваў яго. Праз хвіліну, калі эйфарыя мінула, я аднёс заяву сакратарцы, дачакаўся, калі яна ўе падпіша, і зноў вярнуўся ў кабінет. Набліжаўся поўдзень, а мне яшчэ трэба было сабраць пажыткі і развітацца з калегамі. Для гэтых спраў мне хапіла некалькіх хвілін. Калі пакідаў офіс, на калідоры сустрэўся з сакратаркай. Яна, як заўсёды, выкарыстоўвала свой вольны час з карысцю. Блукаць бязмэтна па крамах было ўе хобі.

— Чаму вы так нечакана сыходзіце ад нас? Нешта здарылася? — пацікавілася яна.

— Здарылася, — адсказаў я пераканаўча.

— Што? — устрапінулася яна ад цікавасці.

— Еду ў Індыю, — пажартаваў я.

— У Індыю? — акругліліся ад здзіўлення яе ліслівыя вочкі.

— Так, у Індыю, — пацвердзіў я і дадаў: — Прапанавалі вакансію пастуха, буду цяпер пасвіць сланоў.

Жанчына выціснула скупую іранічную ўсмешку.

Мы выйшлі на вуліцу. Праз дарогу ля царквы тоўпіліся людзі. Відавочна, сёння было рэлігійнае свята. Білі ў званы.

— Дабравест у мой гонар, — пажартаваў я, і жанчына адараўла мяне здзіўленым позіркам.

Што такое нікуды не трэба спяшацца, я адчуў ужо на трайбусным прыпынку. Ехаць дахаты перахацелася. Рэшткі дня і вечар я правёў у «Эскі-Юрце», недарагім, але някепскім рэ-

старане. Калі і як вярнуўся дахаты, не памятаю. Прачнуўся на раніцы, у сябе дома. У пакоі іграла ціхая музыка. Мой позірк нечакана затрымаўся на вялікім трумо. У ім адлюстроўвалася акно, у шыбіны якога білася вецце старых таполяў. Вечер гайдаў густыя кроны ў такт музыкі. Я глядзеў на гэтае дзеяства як зачараваны і баяўся паварухнуща. Я адчуваў сябе саўдзельнікам вялікай сусветнай гармоніі, і маё цела перапаўнялася невытлумачальнай радасцю. «Хіба можна не любіць жыццё? — думаў я, узгадваючы нябожчыка пляменніка. — Гэта адзінае і самае лепшае, што нам дадзена звыш. Хіба можна раскідавацца лепшым і адзіным?» Ідылію радасці парушылі нечыя асцярожныя крокі. Я нехаяць павярнуўся. Жанчына ўсміхалася мне з вітальні.

— Ты хто? — пацікавіўся я.

— Я Таня, — сарамліва і зусім па-дзіцячы адказала жанчына.

— Таня? — здзвіўся я. — Некалі ў юнацтве я закахаўся ў адну дзяўчыну. Яе таксама звалі Таня.

Жанчына перасмыкнула плячыма і прамаўчала.

— Як ты апынулася тут? — пацікавіўся я, разумеочы абсурднасць такога пытання. Варыянт быў класічным, яна мне падабалася. І ўсё ж мы развіталіся з ёю з перакананнем, што сустрэнемся неўзабаве. На гэты дзень у мяне былі іншыя планы, і ахвяраваць імі, нават дзеля прыгожай жанчыны, якая мне падабаецца, я быў не здольны.

Я даўно цешыў сябе авантурнай ідэяй наведаць святую крыніцу, каб змыць з сябе ўесь той бруд, які накопліваўся ўва мне гадамі. Не прыміце маё жаданне за рэлігійны фанатызм, за свядомае жыццё я ні разу не быў у царкве. Маімі ўчынкамі рухала прага да ачышчэння: унутранага, глыбінага. Дзеля гэтага я быў здольны на ўсё, бо ўпершыню паверыў у сябе, адчуў упэўненасць, але не ведаў, што з ёю рабіць. Я чапляўся за любую магчымасць, каб выжыць. Я вельмі хацеў жыць.

Крыніца знаходзілася далёка за горадам, аднак дабірацца да гэтага месца я вырашыў пехатою. Ужо праз хвілін пятнаццаць я крочыў палявой дарогай уздоўж рэчкі да бязлеснага кургана, які вырысоўваўся далёка на даляглідзе. Стаяў пагодлівы восеніскі дзень. Такія залатыя дні бываюць у нашых мясцінах толькі ў канцы верасня. Мяне абліналі машыны, пакідаючы за сабою клубы шэрлага пылу. Я збочваў і чакаў, пакуль ён развеецца, і крочыў далей. Некаторыя добразычліўцы спыняліся і прапаноўвалі мне свае паслугі. Я ўдзячна ўсміхнуся ім і ветліва адмаўляўся. Адразу ж за згібам дарога

паварочвала ўправа, у абыход кургана. Я не пайшоў ёю, а звярнуў на сцежку, што вілася праз пожні вузенъкай нітачкай. Поль было ўсёяна несабранымі ў сцірту валкамі саломы. Вечер даносіў пахі блізкага жытла. Я прагна ўдыхаў іх, і маё сэрца перапаўнялася пачуццём невытлумачальнай радасці. Як ніколі я адчуваў свою значнасць у гэтым свеце. Я радваўся, нібы немаўля, гэтай навакольнай прыгажосці, часцінкай якой зяўляўся. Я дасягаў для сябе новыя глыбіні, пра якія яшчэ некалькі дзён таму мог толькі марыць. Я радваўся, што мне выпала нарадзіцца ў гэты час і ў гэтих мясцінах. Я адчуваў сябе шчаслівым чалавекам.

Праз пэўны час сцежка прывяла мяне на вяршыню кургана. Перада мною адкрыліся новыя краявіды. У нізіне віднела ся невялічкая вёска, двароў гэтак у пяцьдзесят, яе акружала бязлесная прастора. І толькі далёка, з паўночнага боку, была бачна шэрая палоска лесу. Напэўна там, калі верыць аповядам знаёмых, і знаходзілася тое месца, якое яны параілі мне наведаць. Непадалёк, ля скрыжавання дарог, месцілася невялічкая старая каплічка. Будавалі яе некалі для таго, каб мінакам было дзе адпачыць і памаліцца Богу. Я рушыў да яе. На падыходзе мяне сустрэў сівы, няпэўнага ўзросту дзядок. Ён падаўся мне дзіўным, і я спачатку нават палічыў, што ў гэтага чалавека праблемы з галавой. Ён сыпаў неўпапад незразумелымі не толькі мне, але і яму самому цытатамі з Евангелля. Сэнс іх не заўжды адпавядаў тэмам нашай размовы. З бяседы з ім высветлілася, што ў дарозе ён шмат год ужо, што пехатою прамерыў у амаль усю краіну, пабываў у розных святых мясцінах, што канчатковая мэта яго вандроўкі — памерці ў дарозе. Яго прызнанне зблізіла мяне з ім, і я таксама расказаў яму гісторыю свайго жыцця, на што ён адрэагаваў выказаннем Іаана Багаслова:

— Калі кажам, што не маем граху, — ашукваем саміх сябе, і няма ў нас праўды. Калі вызнаём грахі нашыя, дык Ён — верны і справядлівы, каб дарваць нам грахі нашыя і ачысціць нас ад усякае няпраўды. Калі кажам, што мы не грашылі, дык робім ілжывым Яго, і няма ў нас слова Яго.

Далей мы рушылі разам. З яго слоў я даведаўся, што побач з крыніцай, на гары, з-пад якой б'е святы струмень, знаходзіцца камень з адбіткам ступні Божай Маці. Знайшлі яго даўно, шмат вякоў таму. Пакланіцца гэтай святыні і ёсць мэта яго вандроўкі.

Мы абмінулі вёску і выйшлі да закінутага хутара. На падыходзе да яго нас сустрэла старэнкая бабулька. Яна блаславіла

нас і паказала сцежку, якая, па яе словах, павінна была прывесці нас да крыніцы. Праз хвілін дзесяць мы былі на месцы. Брукаваная сцежка вывела нас да невялічкай альтанкі. Перад уваходам у яе я заўважыў абраз Святога Архангела Міхаіла і перахрысціўся. Потым накіраваўся да ручая. Зачарпнуў у кубачак вады і прысеў на лаўку. Вада была халоднай і гаючай. Праз некалькі хвілін вярнуўся стары і прысеў са мной побач. Сядзелі моўчкі.

— Дрэнь я, сынок! — нечакана парушыў маўчанне стары. — Ты вось, гляджу, мне паверыў, палічыў мяне за правільнага чалавека, а мне верыць нельга.

— Вы гэта пра што, дзед? — зірнуў я на яго неўразумела.

— Скажы, сынок, ты мне паверыў? — назойліва дапытваўся стары.

— Паверыў, — нехация прамямліў я.

— Выходзіці, што ты першы, хто мне паверыў? I хто я, па-твойму?

— Скуль мне, дзед, ведаць, хто ты? Я ж цябе ўпершыню бачу.

— Дрэнь я, — адказаў стары.

— Не ведаю.

— I я сябе, сынок, не ведаю. Бадзяюся па свеце, шукаю ўчарашні дзень... Паміраць мне час прыйшоў, а Ён мяне не прыймае. Шмат людскога гора на мне. Эх, памяняць бы ўсё, пачаць спачатку. Ды позна ўжо нешта мяняць.

Я прамаўчаў. Заглыбляцца з ім у такія размовы мне не хадзелася. Я ўстаў і накіраваўся да ручайка. Разуўся і намачыў ногі. Ступні апякло холадам.

— Сынок! — пачуў я за плячыма сцішаны голас старога і ўздрыгнуў ад нечаканасці. Я настолькі зжыўся са сваімі думкамі, што паспей забыць пра яго. Стары апусціўся перада мною на калені і крануўся шурпатай даланёй маёй лыткі.

— Што вы робіце? — збянтэжана зіркнуў на яго я і пасправаваў прыняць нагу. Стары не адпусціў яе.

— Гэта не запаведзь, сынок, гэта прыклад, — мармытаў ён, пагладжаючы маю ступню. — Ведай, сынок, я сам таго захацеў, сам, — пераконваў ён мяне. — Мне неабходна зрабіць гэта, сынок! Зразумей мяне. Усё, на што я быў здатны ў сваім жыцці, гэта прыніжаць іншых. Я не хачу больш гэтага, не хачу.

Стары мыў мне ногі, а я баяўся варухнуцца. Ледзянная вада не паспявала выстуджваць цеплыню яго рук, і я адчуваў яе сваім целам. Нібыта сабачаня, я пакорліва зазіраў яму ў очы і маўчай. Праз хвіліну, калі здрэнцвенне мінула, я ўсё ж ад-

штурхнуў яго ад сябе і вылез на сухое месца. Стары заплакаў. Я не стаў суцяшаць яго і, абуўшыся, адышоўся убок. Сонца хілілася да заходу. Непадалёк ад нас, на стаянцы, спынілася машина. З яе выкацілася гурба маладых людзей з бітонамі ў руках і рушыла да альтанкі. Маўклівае вечаровае наваколле напоўнілася смехам і мітуснёй. Я пачаў спешна збірацца. Стары па-бацькоўску крануўся майго пляча:

— Дзякую табе, сынок! — прашапляявіў ён і рушыў у супрацьлеглы бок, да лесу. Мне захацелася спыніць яго, але я так і не адважыўся зрабіць гэта. Моўчкі правёў яго позіркам і, калі яго згорбленая постаць схавалася за пагоркам, накіраваўся па дарозе ўверх.

Пачынала змяркацца, а мне яшчэ трэба было завідно адшukaць камень з адбіткам ступні Божай Маці, пра які расказваў стары. Блудзіць не давялося. Пратаптаная сцежка сама прывяла мяне да яго. Калі я ўзбраўся на ўзгорак, сонца ўжо амаль села за лесам. Але неба на даляглядзе ўсё яшчэ ружавела. З усходняга боку ўзгорак абмінала рэчка. Да яе шчыльна прымыкалі загоны для жывёлы. Рэха даносіла здалёк нечыя ўзбуджаныя галасы. Магчыма, гэта былі пастухі. Наваколле было перанасычанае пахам сырадою.

Я прыпаў на калені, ад каменя павеяла цеплынёй. Я прытуліўся да яго шчакой і заплакаў. Паступова плач перарос у енк. Я крычаў ад немачы і бяссілля. Я прасіў прабачэння за свае неразумныя ўчынкі. «У како?» — пацікаўцесь вы. На пэўна, у самога сябе. Колькі часу мінула, як я сюды прыйшоў, я не памятаю. Стала зімна. Я падняўся з каленъ і аглядзеўся. Чорнае неба нада мною было густа засеянае зоркамі. «Якая прыгажосць!» — парадаваўся я, узіраючыся з зачараваннем у гэтую зорную недасяжнасць. Адчуванне сапраўднасці пакрыху вяртала мяне да жыцця, і ад гэтага рабілася яшчэ радасней.

Вось і ўсё. На гэтым можна было б скончыць свой апoвед. І ўсё ж некалькі штрышкоў да сказанага неабходна яшчэ дадаць. Спадзяюся, што вы разумелі, пра каго я вам расказваў. Прякрам яшчэ, як не пра сябе, можна расказаць з такой шчырасцю і падрабязнасцю. Бонза — гэта я. А я — гэта Бонза...

Вярнуўся я ў горад наранку. Заначаваць давялося ў полі, у сцірце саломы. Ноч выдалася зімнай, так што амаль не спаў. Але я аб тым ні краплі не шкадую. Нягледзячы на ўсе нязручнасці, дахаты я вяртаўся з выдатным настроем. Такой лёгкасці і ўпэўненасці я не адчуваў яшчэ ніколі. На падыходзе да гора-

да адшукаў у запісной кніжцы патрэбны мне нумар тэлефона і патэлефанаваў. На маё настырнае «алё» азваліся незнайшым мне дзіцячым голасам.

— Гэта хто? — пацікавіўся я няўпэўнена.

— Гэта я! — ціхенька адказалі мне.

— Хто — я?

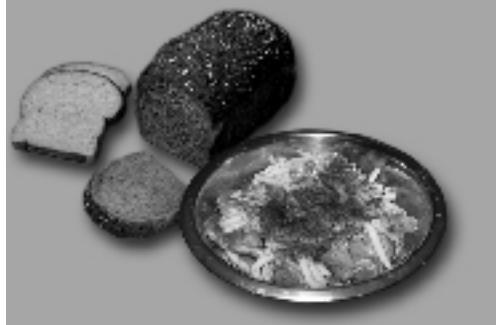
— Таня!

— Таня! Танька! — узрадаваўся я. — Я так сумаваў па табе! Чакай мяне, чуеш, абавязкова чакай! Я хутка прыеду.

Я азірнуўся. Аўтобусны прыпынак быў праз дарогу. Я подбегам кінуўся да яго, але на паўдарозе спыніўся. Сптытайцеся, што прымусіла мяне зрабіць гэта, і я не адкажу вам дакладна. Я стаяў сярод вуліцы і глядзеў на цагляную агароджу, ля якой толькі што стаяў. Я не мог скрануцца з месца. Мне здаваліся, што стаю я ля Сцяны Плачу, на якой вялікімі літарамі выведзена: УСМІХНІЦЕСЯ!

І я ўсміхнуўся.

2008 г.

ПІРАМІДЫ

Аповесі

Прысвячаецца Ірыне...

1

«Памятайце, пад вашымі нагамі ўвесь Свет...» — высечана на адным з валуноў на вяршыні здзірванелага кургана. Літары выразныя і лёгка чытаюцца. На двух жа астатніх надпісы сцёртыя і аб тым, што яны тут некалі былі, сведчаць нешматлікія, ледзь зауважныя паглыбленаасці.

Курган — авальны, падобны да птушынага яйка. Наваколле з яго — як на далоні. З заходняга боку ў лагчыне рэчка (калі рэчкай можна назваць плыткі, вілясты ручай), за ёю, на даля-глядзе, касмыкаваты сасоннік. З усходняга боку — балота. На ім ні кусточкa. Яно сярод бязлесся, нібы шнар на целе — шырачэзнае і месцамі непралазнае. З балота і бярэ свой пачатак рабчулка, уздоўж якой цягнецца здзічэлая сенажаць. На сенажаці статак коз — белых, патлатых, падобных да курдзючных авечак. Ля статка пастух — няпэўнага ўзросту дзядок. Наранку ён прыганяе сюды свой статак, а надвячоркам, калі барвовачырвонае сонца, абдзіраючыся да крыві аб высокія, падобныя да кіпарысаў таполі, знясілена спаўзае на вільготны расяны поплаў, гоніць яго назад у хлеў.

Ля трох таполяў, дзе ў збуялай траве канае пакалечанае крывава-чырвонае свяціла, жытло сівога Пастуха. У збудаваным вокнамі на заход бараку прайшло яго ўсё жыццё, ва ўсякім выпадку, ён так сам лічыць. Імя ён свайго не памятае. Яно засталося ў мінулым, сцерлася часам, як і тыя літары, што на валунах. «Нашто мне імя? — разважае стары Пастух. — У мяне ёсьць жытло і козы. А яшчэ ў мяне ёсьць воля...» I са-

праўды, што яшчэ трэба старому чалавеку ў гэтым жыцці? Памяць?.. Дык яна з ім паўсюль. Яна, нібыта тая піяўка, вы-смактала з яго ўсе сокі. Бо свет, у якім ён некалі нарадзіўся, перастаў існаваць для яго як паняцце. Бо ў ім ён як не палітая ў палісадзе кветка, як высахлае без пары, з'едзенае грыбамі-трутавікамі дрэва...

Пра надпісы на валунах стary не здагадваецца. Адкуль яму пра іх ведаць. Коз на tym кургане ён не пасе, бо травы там ніякай, а расказаць пра валуны няма каму — людзі ў гэтых забытых Богам мясцінах даўно не жывуць. **Гэта — зона недабудаваных Пірамід Дасканаласці.**

Нам толькі здаецца, што мы — Творцы. Насамрэч, нашы «творы» нікому не патрэбныя, акрамя нас саміх. Рызыкнуць і ўзняцца на прыступку вышэй па службовай лесвіцы, прынізіць, зняверыць і знішчыць маральна тых, хто побач, хто імкнецца дапамагчы нам, хто натхніе — звыклая справа. І ўсё дзеля нейкіх сумніўных хвілінных выгодаў. Усё дзеля задавальнення свайго існага «Я». Нам здаецца, што вось яны, вынікі нашых намаганняў, плён нашай працы, дастаткова зрабіць толькі некалькі кроکаў — і ўвесь Свет ля нашых ног. «Vivat! Victoria!» — лямантуем мы, нібы ашалелыя, ад радасці. Толькі чаму так хістка, чаму так ветрана, чаму так зімна на тых, пакораных намі, Вяршынях? Чаму мы гідліва моршчымся, пазіраючы на тых, хто ўзнёс нас туды, чаму забываєм аб іх узняўшыся, няўдзячныя стварэнні?..

Разуйце вочы! Вы стаіце на «касцях» вамі ж абраражаных, вамі ж пакрыўджаных і вамі растаптаных... І пачуццё задаволенасці — фікцыя. І Вяршыні па-за межамі дасягальнасці. Вы падаецце не ўзняўшыся, разбураючы на сваім шляху і ўсё вамі створанае. І як вынік, на месцах так званых Катастроф утвараюцца бязлюдныя зоны — зоны недабудаваных Пірамід Дасканаласці.

Маленькае і кволае, як падмурак!.. Вялікае і магутнае, як вяршыня!.. Свет развіваецца па нарастаючай. Клеткі павялічваюцца ў памерах, клеткі дзелянца на мноства іншых, утвараючы сімбіёзы. З маленькага зернейка вырастоюць магутныя дрэвы, з кволых іскрынак разгараютца знішчальныя вогнішчы, з дробных крапелек пачынаюцца зацяжныя залевы, з лёгкага павеву ветрыку — разбуральныя віхры. І толькі Піраміды непадуладныя гэтым спрадвечным законам быцця, бо ў аснове іх пабудовы ляжыць несправядлівасць і гвалт: вялікае і магутнае, як падмурак, а кволае і маленькае, як вяршыня...

Вяртаеца статак з выгану неахвотна. Козы лена плятуща праць здзічэлую сенажаць, і ружовыя, поўныя малака вымі пакідаюць пасля сябе на збуялай траве глыбокія белыя парэзы. Зацярушаная сутоннем сенажаць спрэс раскрэслена казінмі капытамі. Лініі-сцежкі падобныя да сухажылляў на руках старога — і тыя, і другія з пахамі малака і казінага поту, і тыя, і другія брудныя і раздзёertyя да крыві.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса! — падганяе коз хварасцінай сівы Пастух. — Гэць! Гэць, ваўчынае мяса! — пагрозліва пакрыкае ён на іх.

У голасе Пастуха няскрытая пагарда. Важак па мянушцы Малыш, касматы, з адпілаванымі за схільнасць да боек рагамі, ведае круты нораў гаспадара. Ён раз-пораз перасцярожліва азіраеца і паскарае хаду. За ім, спатыкаючыся, спяшаючца і астатнія.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса! — не забывае нагадваць час ад часу сівы Пастух.

Спяшаючца, бо незалежна ад пары года змяркаеца ў гэтых мясцінах заўчасна і ў старога няма вялікай ахвоты блукаць са сваім статкам у поцемках. Ён з трывогаю ўзіраеца ўдалечыню. Паперадзе яго цягнеца нудная, укутаная цішынёй, бясколерная балоцістая пустка. Здаеца, што вось яны, зусім блізка, тыя трох падобныя да пірамід таполі, тыя трох пакалечаныя вятрыскамі здані, варта толькі працягнуць руку і пальцы адразу ж адчуваюць шурпатую старую кару дрэваў. Насамрэч, да таполяў крочыць і крочыць. А таму трэба спяшацца.

За прысадамі хутар з неадпаведнаю сапраўднасці назвай — Божы Дар. Ад хутара хрэн ды не хрэн: назва і паўразбураная халабудзіна з ніzkім, амаль плоскім дахам. Гаспадары яе з'ехалі яшчэ ў восьмідзесятых. З тae пары сядзіба пустуе, зарастае быльнягом і ажыннікам і здалёк падобная да пачварнай міфічнай істоты. Але стары не страшыцца яе. Зона — ёсьць зона, ведае ён...

Прарабленана ўсход акно цьмяна свеціцца. Стары заўвајае тое здалёк і запавольвае хаду. «Хто там?..» Трывога працінае яго ўсяго і сэрца шчымліва сціскаеца. «Хто там?» — узіраеца ён у маўклівае задымленае сутонне. Перад вачыма плывуць чорныя плямы — не хапае паветра. Ён выцірае змакрэлы твар далонню і патанае ў невясёлых разважаннях...

Галасы з таго свету — ганебныя клікі тых, хто аднойчы загінуў тут, з чыёй ласкі ўтварылася гэтая бязлюдная зона. Ён адзін з тых, хто цудам уцалеў. Яму паshanцевала, ён раней за астатніх зразумеў, што Свет не адчувае патрэбы ў яго паслугах, што ўсё, створанае чалавекам дзеля высокіх мэт, — не на карысць, што імкненне перайначиць свет, падпарадка-

ваць яго сабе, зрабіць пакорлівым і падатлівым прыводзіць да Катастроф. Нам толькі здаецца, што мы вучоныя, насамрэч, мы — Хлусы і Каты. «Шыбеніцы» нашых, нікому не патрэбных «навуковых» распрацовак расстаўленыя намі паўсюль. На іх «запалі» мільёны ні ў чым не вінаватых ахвяраў. Зялёныя мухі раяцца над гэтymі «бясяцэннымі» даследчымі працамі. Нафталіnam і ўчарашнім днём патыхае ад іх...

Стары чуйна ўслухоўваецца ў далічынъ, абводзячы по-зіркам перад сабой прастору. Да хутара некалькі хвілін хады і няма ўжо сумнення — у хаце чужынец. Акно на кухні цьмяна свецицца і ён спыняецца ў некалькіх кроках ад яго. Сэрца трывожна калоціцца. Сэрца гатовае вырвацца з грудзей на волю: «Хто ты, чужынец: гаспадар ці такі, як і я, адлюднік?..»

Ён даўно ўжо здагадваецца, што гэтыя харомы не яго разавое гняздо, як таго хацелася б, а часовы прытулак і таму, хочаш таго ці не, аднойчы яго давядзеца пакінуць. Але хто пацвердзіць тое, хто падкажа, што гаспадары гэтага няхітрага жытла некалі памерлі, а ў напаўгнілых, пакінутых імі заўчастна харомах знайшоў свой прытулак ён — прышлы пастаялец, прараб і натхняльнік будоўлі Пірамід Дасканаласці?.. Людзі некалі адступіліся ад яго, палічылі за вар'ята. І яму нічога не засталося, акрамя як пакінуць наследжанае месца ў горадзе і схавацца тут, у бязлюдных, дзікіх мясцінах. З тae пары сыходзіць адсюль ён нікуды не збраеца. Гэта толькі напачатку былі тыя адчайнія спробы збегчы з гэтай бясколернай пусткі, аб чым сведчыць пратаптаная праз ажыннік да чыгункі сцяжынка. Гэта яго сляды на яе пясчаных адхілах. Тры хвіліны хады — і вось ён, шлях у Краіну Учарашняга Дня. Але шлях той — выдумка. Ён канчаецца недзе на ўскрайку маладога сасонніку, ля абрывістай кручы, і Стары ведае пра тое, бо хадзіў туды не аднойчы...

На даляглядзе дым чорнымі пасмамі. Паветра з дамешкам смуроду. Ад яго слязящца вочы. Ад яго гарэніць і пяршиць у горле. І здаецца, не будзе паратунку ніколі ўжо. Чах-чах-чах-чах!.. Цягнік-здань прыбліжаецца. Чутна, як манатонна тахкаюць яго колы. Рэйкі сыходзяцца ў літару «V» — Vivat!.. Victoria!.. Перамога!.. Але чаму яны рудыя і спрэс з'едзеныя іржой? Чаму яны, нібы дзіды, уторкнутыя завостранымі канцамі ў задымлене навакolle?.. Чаму прадчуванне небяспекі паўсюль? Мноства пытанняў і ўсе без адказаў. Бо адкуль яму ведаць, што ў хворы арганізм занесена атрута, а яе часцінкі разносяцца крывёю па ўсім целе. Vivat!.. Victoria!.. Перамога!.. Хочацца выдаліць гэтую смяротную зброю з паветра.

Хочацца выбрацца з гэтай бязлюднай, бясколернай бездані. Шпалы нібыта прыступкі высачэзней лесвіцы... Першая, другая, трэцяя... Колькі іх будзе яшчэ?.. Пах свежага духмянага хлеба — верагодна, што недзе блізка станцыя. Пятая, шостая, сёмая... Чырвоны мякіш халоднага ранішняга сонца і ніякіх пазнак жытла. Прыйступкі канчаюцца, а далей — круча. Рэйкі павіслі ў паветры, нібыта абрубкі. Яны безжыццёвыя, атручаная смяротным рэчывам. Вось і ўсё!.. Пэўна, што і яго надзея гэтак жа сама кранутая гэтай іржой. Можна вяртацца дахаты... Толькі дзе яна, тая хата? Дзе тая станцыя, на якой прадаюцца квіткі ў Краіну Учарашиягі Дня? У пошуках адказаў на гэтыя пытанні ён і прыходзіць на кручу зноў і зноў, бо не хочацца верыць, што гэта — зона, бо не хочацца верыць, што з яе няма выйсця. Не хочацца, а мусова... .

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Праз разбітую шыбіну, у вэлюме жоўта-цъянага святла, выразна акрэсленая постаць незнамца. Стары безнадзейна ўслухоўваецца ў цішыню. Нікога, чутна толькі, як недзе на падворку шапацяць лістотай таполі.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Малыш пужліва торгаеца. За ім мітусліва шугаеца ўбок і ўвесь статак.

«Хто ты, незнамец? Адзін ты тут ці ёсць яшчэ хто? З якою мэтай заблытаў ты сюды?...» — пытанні адно за другім узнікаюць у галаве старога. Ён асцярожна крадзеца да акна, спрэс спавітага раслінамі, і праз адбітую шыбіну зазірае ў сярэдзіну памяшкання. Атручанае стронцыем паветра, нібыта губка, убірае ў сябе яго цяжкае перарывістое дыханне. На стале агарак свечкі, бохан хлеба і бляшанка з недаедзенымі мяснымі кансервамі. Стары пажадліва глытае сліну і мітусліва азіраеца па баках. Такога ён не еў ужо пятнаццаць гадоў. Рукі дрыжаць і міжвольна цягнуцца да стала.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса! — голас хрыпата, вантробны. Нечая шурпатая далонь заціскае старому рот. Ён пужліва торгаеца, намагаючыся вызваліцца, але яго галава надзейна заціснутая нябачнымі жалезнымі абцугамі...

— Гэць!.. Гэць, ваўчынае мяса!...

2

Я задыхаюся ад бяссілля... Я на водшыбе... Я ля падножжа Піраміды Дасканаласці. Я растаптаны тымі, хто лезе следам. Яны не звяртаюць увагі на мяне, загнанага да смерці, яны не

чуюць майго пакутлівага стогну. Іх вабіць неспазнанасць. Хруст касцей — і яны абыходзяць мяне. Яны ломяща наверх. Іх кліча **Вяршыня** — месца, адкуль аднойчы ім давядзеца падаць...

Кот задоволена моршчыцца. Яго твар рассякае расколіна ліслівай усмешкі — няпроста быць у цэнтры ўвагі. Усмешкі... Усмешкі... Усмешкі... Атмасфера ўсеагульнай эйфары... Супрацоўнікі паціскаюць руку, сябры лагодна паляпваюць па плячы. У вачах адных і другіх — зайдрасць. «А вы думалі!.. — шчодра адорвае сваіх падначаленых маўклівымі позіркамі Кот. — Вы яшчэ даведаецся, хто такі Котаў!..»

Падстаў для радасці ў Віктара Віктаравіча больш чым да статкова. Сёння яго дзень! Сёння яму трывцаць тры і з сённяшняга дня ён — вялікае начальства, намеснік мэра. Усё толькі пачынаецца, спадары зайдроснікі!.. Усё толькі пачынаецца, спадары лісліўцы!

Кот, Коцік, Кацяра — мянушкі для блізкіх сяброў. Для мяне і такіх, як я. Афіцыйна: Котаў Віктар Віктаравіч, намеснік старшыні.

Апрануты ён у чорнае драпавае паліто. Яно яму вялікае, але пляваець! — затое шыкоўнае, як у начальства. Гузікі на ім расчэпленыя. Пад паліто крэмавага колеру тройка.

— Спецадзенне!.. — жартуе з нагоды Котаў, папраўляе чырвоны гальштук і задаваецца падміргвае: — Сёння выдалі...

Падначаленая жарты разумеюць. Іх твары патанаюць ва ўсмешках — жоўтых, гіpsавых, хлуслівых.

На гэтым шабашы я — чалавек выпадковы. Для ўсёй гэтай грамады, з сённяшняга дня я — абуза, камень на шыі. Ім трэба рухацца наперад, а я замінаю ім, я блытаюся пад нагамі і ад мяне ніякага толку. Пра тое, што мне гамон, ведаюць пакуль толькі троє: Фантамас — мой былы шэф, Шатун — мой будучы шэф (гэта да яго мяне сёння збагрылі, пасля таго, як мэр не падпісаў са мною контракт) і Кот. Даруйце, Котаў Віктар Віктаравіч.

У Фантамаса голы, без ніводнага валаска чэрап. Выцягнуты, нібыта ў арангутанга, ён іскрыцца на сонцы безліччу дробных кропелек, і былы шэф не забывае яго праціраць час ад часу квяцістаю насоўкай, ад чаго чэрап блішчыць, нібыта ад паліраваны. Шатуна Фантамасаў чэрап мала цікавіць. Ён заўзята нашэптвае Фантамасу нешта на вушка і галосна рагоча. Той перасцярожліва зіркае паабапал сябе і таксама вытужвае скупую ўсмешку. Вытокі гэтага іхняга неадэксватнага настрою нам невядомыя, і таму мы недаўменна касавурымся на іх...

— Гляньце, гляньце!.. Трактарыст прыехаў!.. Трактарыст!.. — прапрываецаца нечакана ў мае далёкія думкі нечызмудзіны палахлівы шэпт. Адрываюся ад свайго трывалення і ўздымаю вочы.

— Вось гэта тачка! — штурхае мяне пад бок адзін з калег.

— Ого-го!.. — чуюцца адусюль узрушаныя зайдзрослівия галасы.

— Жыруе!.. — не стрымліваюся і я.

— Што яму!..

Зіркаю па баках, натыкаючыся вачамі на калег. У іх позірках глыбока схаваная рабская паслухмянасць. «Ціава, радуюцца яны мэру ці наадварот?» — гадаю я, затрымліваючыся позіркам на сваіх шэфах. Тыя, нібы здагадаўшыся аб гэтых маіх думках, насоўваюць на твары змрочнасць і зіркаюць паверх мяне некуды ўдалячынъ. Ля газетнага шапіка спыняеца чырвоны «Опель». Сустракаецца Трактарыста павінен па завядзёнцы Фантамас. Ён кідаецаца да машыны, працягваючы на хаду руку для прывітання, аднак наперарэз яму спяшаеца Котаў. Фантамас збянтэжана азіраеца, шукаючы ў нас падтрымкі і запавольвае хаду. «Ну, вядома ж, Котаў, хто ж яшчэ!.. — хочаецца мне папярэдзіць яго. — З сённяшняга дня ён першы намеснік і сустракаецца свайго шэфа ўваходзіць у яго абавязкі...»

Фантамас недаўменна паціскае плячыма і неахвотна вяртаеца да нас.

Трактарыст — не мянушка, Трактарыст — сутнасць. Прынцыповы, валявы, перспектывы — эпітэты для яго службовай харектарыстыкі. Для няўдачнікаў, такіх, як я, чые скурочаныя целы нэндзяцца недзе ля рыштаванняў Пірамід Дасканаласці, ён — «бульдозер», чалавек, які ходзіць па касцях. Яго вабіць Вяршыня і яму наплываецца на ўсё астатніе...

— Пляткараць, нібыта Трактарыст незадаволены кандыдатурай Ката, — выказвае ўголос сваё сумненне нехта з маіх калег.

— І праўда, які з яго намеснік?.. — згаджаеца з ім Шатун. — Малако на губах яшчэ не высахла!..

— Затое ў яго «плечы» ў сталіцы, — не здаеца той. — Нациснуць «зверху» і амба... Ха-ха-ха!..

«Незадаволены, а павіншаваць прыехаў, — думаю я, слухаючы калег. — І на гонар свой наплываў...»

— Думаеце, чаму ён прыехаў? — звяртаеца да нас Шатун.

— Тут ужо не да сумлення. Прыйрэла, таму і прыехаў, — прамаўляю я.

— Таму, што яшчэ парохкаць хochaцца ля грамадскага ка-
рыта. А сумленне — не кіла, яго не цяжка цягаць! — удаклад-
няе Шатун.

Словы «картыта» і «парохкаць» папулярныя сярод дюдзей.
Аднак не кожны з нас можа тое ляпнуть уголос, а Шатун не ба-
іцца, у яго таксама «плечы». І не абы-дзе, а таксама ў сталіцы.
Калегі з зайдрасцю зіркаюць на яго і перашэптываюцца...

Скіроўваю позірк на чырвоны «Опель» і бачу, як з яго вы-
ціскаецца квадратнае тулава Маленъкага Чалавека, як паволь-
на, нібыта шафа на колах, коціца яно да дырэктарскага кор-
пуса (так называюць кіраунікоў прадпрыемстваў «наверсе»),
і з пагардаю выціскаю:

— Маленъкі Чалавек!

Сведка гэтай маёй агіды, Шатун, недаверліва моршчыцца:

— Ну, гэта праста паклён! — не згаджаеца ён. — Ні фіга
сабе маленъкі! Граміла!..

На яго твары застывае скептычная ўсмешка. Тлумачыць,
які я ўкладваю сэнс у слова «маленъкі», няма ахвоты.

— Бульдозер! — настырна сцвярджаю я, пагардліва на-
зіраючы за ленымі і няўклюднымі рухамі гэтага капуснага
чарвяка...

— Джегера... — падтрымлівае мяне нечакана Шатун.

...Кот нашэптывае мэру нешта ўгодліва на вушка, а нам зда-
еца, што нейкая хвіліна — і ён у знак сваёй пашаны і ад-
данасці лізне яму руку. На гэту адэрпеціраваную, штучную
ўгодлівасць свайго падначаленага, Маленъкі Чалавек, ніяк не
рэагуе — прывычка! — а, як і належыць чалавеку такой ве-
лічыні, абмяжоўваеца некалькімі дзяжурнымі сказамі, пасля
чаго накіроўваеца да расчыненых дзвярэй кавярні «Вене-
цыя» — месца тусовак начальніцтва. Следам за ім цягнецца
і ўся грамада.

— Да стала! Усе да стала! Да стала! — не забывае запра-
шаць нас Котай.

Пачынаеца неафіцыйная частка мерапрыемства... Сцэ-
нарый адпрацаваны: сумны і нецікавы. У вітальні жабрацкае
святло. Недзе ў глыбіні памяшкання, смуродная пашча расчы-
неных насцеж дзвярэй. Працісаемся да яе. Комплекс незра-
зумелай віны не пакідае ні на хвіліну: я на водшыбе, я ля пад-
ножжа Піраміды. Момант робіцца вечнасцю. Адчуваю сваю
незапатрабаванасць. Нерэалізаваныя магчымасці, схаваныя
недзе ў нетрах майго незваротнага мінуллага. І галоўнае, што
нічога не перайначыш ужо. Тыя, хто гатовы «суцешыць», не-

дзе побач. Іх не трэба клікаць, яны прыходзяць у зручны момант самі. Вось ён, звярыны выскал улады: фальш і падман! «Гэтая людзі бацца адзін аднаго, — раблю я нечаканую выснову, пагардліва касавурачыся на калег. — Гэтая людзі нікому не давяраюць, нават самі сабе...»

Плятуцца карункі самалюбства... Толькі ўсе мы памром не-
калі: і я, і гэтая самазадаволеная Гаспадары Становішчаў...

Цытадэль улады... Палата інтэнсіўнай тэрапіі... Я памятаю
ўсё. Такое не забываецца ніколі... Дзверы ў Храм Уседа-
зованасці расчыненыя, і сустрэча з Маленькім Чалавекам — не-
пазбежнасць. Некалькі хвілін мы моўчкі вывучаєм адзін адна-
го позіркамі. Такое ўражанне, што Маленькі Чалавек бацца
мяне. Адчуваю холад і пустату працягнутай мне для прывітан-
ня далоні. Яшчэ чаго, стане Маленькі Чалавек вітацца з такімі,
як я, за руку. Самае большае, на што ён здатны, гэта кіунуць
галавою і то незаўважна. Аднак і гэтага ён не робіць, і мне
нічога не застаецца, акрамя таго, як і надалей смела рухац-
ца па гэтым раскошным калідоры ўлады — насустроч свайму
лесу, насустроч Монстру ў чалавечым абліччы. Гэта рух вязня,
якому вынесены смяротны прысуд. Але ў мяне няма іншага
выйсця. Я — удзельнік вайны. Я — вайсковец, які прысягнуў
змагацца да канца. Верагодна, мне некалі дадуць медаль за
адвагу, а маё імя будзе занесена ў спісы тых, хто загінуў за
сваю годнасць, свабоду і незалежнасць. Але тое будзе пасля,
а зараз... Маленькі Чалавек не вытрымлівае майго націску
і саступае. З майго боку гэта нахабства і гвалт. Крок... И я з
задавальненнем тапчу гэты дзіравы ценъ нагамі. Мая ступня
бязлітасна прасуе лацканы шыкоўнага чорнага касцюма. Ценъ
не бароніцца. Ценъ курчыцца ад болю... «Хопіць! Хопіць! Ля-
жачых не б'юць!» — стрымліваю я сябе і мітусліва выціраю
далонню змакрэлы лоб. Яшчэ крок і мы размінаемся. Паставы
міліцыянер разгублена лыпае вачыма і крычыць наўздангон:

— Стойце! Стойце! Малады чалавек, ваш пропуск!

Запавольваю хаду і міліцыянер падлятае да мяне ўсутьч. Яго
вочы мітусяцца: на мяне, на Маленькага Чалавека. «Які про-
пушк? — хочацца абурыцца мне. — Я ж не прышлы, я свой!...»

Міліцыянер пазнае мяне, яшчэ б яму не пазнаць мяне, кожны
панядзелак па два разы на дзень мы сустракаемся з ім ля ўва-
ходу, калі я іду на планёрку да Фантамаса. Але сёння яму трэба
«прагнуцца». И я разумею яго, яму трэба карміць дзетак...

Рукі паволі сунуцца да кішэніяў. Даставу засаленую чыр-
воную кніжку-пропуск і моўчкі працягваю яе паставому. Той
нервова перакладвае яе з далоні на далонь, нібы гарачы аладак,

і праз хвіліну вяртае назад. Пасля, нібыта пакорлівае шчанё, угодліва зіркае на Маленькага Чалавека, але той ужо не звяртае на яго ўвагі, ён адчыняе дзвёры, а я tym часам выклікаю ліфт. Перад tym, як зайдзіці ў кабінку, азіраюся. Маленькі Чалавек таксама. Нашы позіркі на нейкі момант перасякаюцца. Мы разумеем адзін аднаго. Мы баймся адзін аднаго. Але страх гэтых ў кожнага з нас свой, разуменне страху — таксама. Надыдзе час — і Маленькі Чалавек расквітаеца са мною гэтак жа бязлітасна, як сёння расквітаўся з ім я. Гэта і будзе той помстай за боль, які я прычыніў яму хвіліну таму. Такое не даруеца нікому...

Божа, чаму я іх ненавіджу?.. За што?.. Адчуваю сябе ахвярай сваіх пачуццяў, але чым мацней імкнуся вызваліца ад гэтай залежнасці, tym мацней яна сціскае мяне ў сваіх кіпцюрах. Жыщё не пазбаўлена сэнсу, не... Сэнсу не існуе аб'ектыўна. Ёсьць хвілінная нязручнасць, ёсьць надуманая незадаволенасць сабой і я перамагу свае слабасці. Я пачну ўсё спачатку!

Адрываюся ад успамінаў. Маленькі Чалавек тасуе калоду карт: валет, дама, кароль, туз... Туз?.. Што яшчэ за туз? Туз у калодзе адзін — казырны. Усё прадумана, усё пад кантролем: знізу і даверху, кіравалі і будзем кіраваць...

— Бу-бу-бу...

Перастань ныць. Твая слабасць — іх моц... Твой боль — іх абыякавасць Не агаляй сваю душу перад імі — растопчуць...

Уздымаю вочы і зіркаю праз калег у глыбіню зацемненага зала. Маленькі Чалавек развітваеца. На такіх мерапрыемствах ён доўга не заседжваеца — так было і так будзе зайсёды.

— Бу-бу-бу... — далдоніць ён нешта на развітанне.

— Ха-ха-ха... — давяцца смехам «манекены».

Твары скажоняя. Твары-маскі... Усё пад кантролем...

— Падымаючыся па службовай лесвіцы, не забудзьцеся павітацца з tymі, хто спускаеца па ёй, бо, магчыма, заўтра ўжо вам таксама давядзеца па ёй спускацца! — прамаўляе з іроніяй Шатун.

Яго тост просты і да месца, хоць я і перакананы, што Шатун праста лепіць гарбатага. Ён весела пазірае на мяне і нават незадуважна падміргвае. «Не сумуй, — гаворыць мне яго по-зірк. — Іхняе яшчэ наперадзе...»

— I каго, калі не сакрэт, на тваё месца прарочаць? — дастае мяне сусед, што справа. Верагодна, Шатун прагаварыўся і цяпер ад пытанняў такога кшталту не адбіцца. Спрабую нешта тлумачыць, аднак ён згубіў да мяне цікавасць. Ён заняты нечым больш значным і больш не слухае мяне...

— З правінцыі, гаворыш? — здзіўляеца сусед, той, што ад мяне злева. — Хіба ў нашым горадзе мала спецыялістаў?

— Спецыялістай хапае, а пляменнікаў — не, — выскаляеца Шатун.

Я не слухаю іх. Мае думкі па-за межамі сапраўднасці. «Асобы не ўжываюцца ў натоўпе, — пераконваю я сябе. — Яны альбо разбіваюцца, альбо, ачуняўшы, зноў карабкаюцца наверх. У кожнага з нас сваё разуменне Вяршыні...»

Я памыляюся. Вяршыні заўжды бязлюдныя. На іх свежае паветра, але моцны вецер. Вяршыні — месцы, з якіх некалі пачынаюцца нашы падзенні...

3

Ноччу мне мрояцца Піраміды — заснажаныя і непраўдаподобныя. Чорны прарэх акна, задымленыя ліхтары і ў глыбіні ледзянай абалонкі — выразна акрэсленыя формы дасканаласці...

Прачынаюся ад тэлефоннага званка. Тэлефануе тая, якую баюся страціць. Тэлефануе тая, якую даўно ўжо страціў. Спадзяюся, што і ёй зараз не мёд. Але каму мёд? Трымайся, дзяўчынка, усё вырашицца!..

Мы размаўляем аб нечым пустым і нязначным. Мы спрачаемся, харахорымся, марым, выхваляемся. Быццам усё як заўжды, але паміж намі прабегла чорная кошка. І нашы слова не пацверджаныя ўчынкамі. Ад іх смуродзіць учарашнім днём. Мы гуляем у хованкі з самімі сабою, мы гуляем у закаханых, а кахання няма. Яно памерла ўчора, разам з майм недарэчным падзеннем, і усе гэтыя намаганні з нашага боку захаваць нейкую прыстойнасць — нішто іншае, як помнік нашым непрацяглым рамантычным пачуццям. Дом, у якім не жывуць, разбуроаецца...

— Пацярпі, ты ж — вязунчык, — пераконвае яна мяне і нават раішь: — Пераступі праз хвілінныя нягody, будзь вышэй за іх, і ў цябе усё атрымаеца...

Што яна пляце?.. Прычым тут гэта? Я не з тых людзей, якім шчасце пльве прама ў рукі. Я не з тых людзей, якія здаюцца без бою. Але для таго каб усё зранейшылася, патрэбен час і падтрымка — яе жаночае паразуменне. Мы павінны разам перажыць з ёю гэтае «падзенне». Паўтараюся, перажыць, а не пераступіць праз яго. Бо, калі праз усіх і праз усё пераступаць, можна незадўгажна пераступіць і праз сваё жыццё. Чаму яна тады адмяжоўваецца ад мяне гэтымі прыгожымі слоўцамі?

Я ж не хачу быць для яе абузаю. Я сам сабе вытру слёзы. Чуеш, ты?! Я знайду ў сабе сілы падняцца...

Пазней, пры сустрэчы, калі мае справы значна палепшацца, я між іншым пацікаўлюся:

— Ведаеш, чаму мне шанцуе?

Яна памарудзіць з адказам, потым сумна ўздыхне:

— Таму, што ты ўсім хочаш быць добранькім.

— Ты так лічыш?

— Лічу... Такія, як ты, выклікаюць да сябе пачуццё спагады.

— Памыляешся, любінятка! Гэтага малавата для вязунчыка, — адкажу я, патакаючы ёй. — Проста, па магчымасці, я імкнуся быць справядлівым. А дабрыня — гэта толькі прыдатак справядлівасці. Зрэшты, я — гэта я! Я непаўторны!.. Пасля чалавека застаецца добрая памяць, пры ўмове, што ён заслухоўвае яе. І гэтая памяць — яго ўчынкі...

— Ты бескампрамісны!.. Я заўжды недаацэньвала цябе, — пашкадуе яна.

Я памыляюся. У яе голасе не шкадаванне, у яе голасе роспач... Ледзяная роспач расстання. Я кідаю слухаўку і збіраюся на працу. Пакой не праветрыўся, ён усё яшчэ напоўнены пахамі ўчарашняга дня. «Каханне нельга выпрасіць, — пераконваю я сябе. — Каханне — яно альбо ёсць, альбо яго няма. Каханне даецца нам за праста так, за дзякую. Яно як глыток свежага паветра, як магчымасць назіраць за ўзыходам сонца. Яно як падарунак, якім трэба даражыць...» Не спадзяюся сустрэцца з ёй болей. І для таго каб лічыць так, у мяне ёсць шмат прычын...

Вуліца сыходзіць у неба. Час-пік. Прабіраюся праз натоўп, нібыта вуж праз разварушаны мурашнік. Роля суцяшальніка — не мая роля.

Горад у стане стрэсу. Горад трасе ад адбойных малаткоў і асфальтаўкладачных машын. Горад у гіпсе... Гораду наводзяць макіяж, зневіненне, нібыта нябожчыку. Палова сродкаў, выдзеленых для добраўпарадкавання, украдзена. «Усё для горада! — гарлапаняць з усіх кутоў хрыпатыя дынамікі. — Усё для гараджан! Год аб'яўлены Годам навядзення парадку на Зямлі», — а гэта значыць: чыноўнікам — раскошныя дарагія кватэры, а гораду — румянец ад тупейнага мастака...

Трапецыі, паралелепіпеды каменных забудоў — часовае прыстанішча для абяздоленых... Закатаныя ў асфальт чаравікі. Брыдота галечы і заняпаду. Цагляная шкарлупіна трэснута, і з яе, нібыта з раны гной, галасы абяздоленых... Ледзяная

роспач расстання!.. Я чужынец у гэтым горадзе. Я ніхто для гэтай намакіяжанай тупейнымі мастакамі вуліцы...

Трапецыі, паралелепіпеды — плямістыя гіёны ружовага горада. Запыленыя вачніцы зачыненых наглуха вокнаў. Куча камення, якое памятае сваіх нядбайных будаўнікоў. Бруд, у якім хочацца паваляюща. Цесната перамагае прастору, надзея — хваробу. Перастань румзаць! Насоўкі даўно ўжо раскупленыя прафесійнымі плаксунамі. І ім не да цябе. Калі б ты быў сляпцом, ты не змог бы парадавацца ўсяму гэтаму бруду, аб які мільёны мінакоў, кожны дзень спэцквашаюць свае вонраткі. Калі б ты быў сляпым, ты не змог бы даведацца, што такое чысціня, і табе ніколі не давялося б паваляюща ў брудзе, бо ты не ведаў бы, што гэта такое.

Вуліца сыходзіць у неба. Галіце галовы! Крычыце: Vivat! Крычыце: Victoria! Гэта мая вуліца! Я — Гаспадар Становішча! І ніхто мяне не пазбавіць гэтага тытулу ніколі. Маё дыханне на-зайсёды змешанае з гэтым смуродам выхлапных газаў. Часцінка маёй душы ў гэтых каменных пабудовах, у гэтым брудзе, у якім хочацца паваляюща. І тая статная, прыгожая дзяўчына, якая раз павольна плыве празнатоўп наперадзе, нават і не здагадваецца, што я сам сабе выцер слёзы, што цяпер не вуліца падпрадкоўвае мяне пад свае рытмы, а я падпрадкоўваю вуліцу пад свае жаданні. Цікава, ці ведаеш ты, мая любая, што за табою сочаць пільныя вочы Гаспадара Становішча? Вядома, што ты не ведаеш гэтага, ды і навошта. Ты ўсяго толькі плод маіх ілюзій, плод нязбыўных маіх мар. Аднак, калі я гляджу табе ўслед, ты ўсё ж адчуваеш гэты мой пранізліва-дапытлівы позірк і азираешся. Ты шукаеш мяне вачыма ўнатоўпе, і ліслівая ўсмешка паўзе па тваім твары. Мяне няма сярод гэтай вірлівай грамады. Я недасягальны для твайго позірку. Я — Чалавек-Невідзімка.

— Лена!.. Ленка!.. — спыняе цябе голас з супрацьлеглага боку вуліцы. Насустрач табе спяшаецца невысокі ачкарык. І правільна... Ты задаволена ўсміхаешся яму і больш не шукаеш мяне ўнатоўпе. Хруст «касцей» — і плямістыя гіёны ружовага горада глытаюць вашыя даверлівія, безбаронныя істоты, аднак вы пра тое нават і не здагадваецеся ...

Трапецыі, паралелепіпеды... Шкарлупіна трэснутая... Голад гоніць людзей на вуліцу. Голад вымушае іх дзейнічаць. Вось яны — статуі нашых Багоў. Толькі чаму мы спакушаемся нейкай задрыпанаю вядомасцю? Чаму молімся гэтым каменным Стодзівам? Чаму прыпадабняемся да іх? Мноства «чаму», і ўсе без адказаў. Хлусня! Не верце!.. Мы баймся прызывацца, што пад гэтай каменнай шкарлупінай тоіцца часцінка нашай з вамі душы. Мы — творцы таго, што налеплена тут. І гэтае маўклі-

вае каменне натолена нашай энергетыкай. Верагодна, менавіта таму нам хочацца паваляцца ў гэтым брудзе. А боль... Боль не зусім і боль, калі страchanаму ёсць належная замена...

«Кантора па вывазу смецця» — месца маёй новай працы.

Прабіраюся праз замызганы дворык, шчыльна застаўлены жоўтымі скрынямі для збору смецця, да адчыненых дзвярэй службовага памяшкання. Тлустая жанчына ва ўзросце паказвае мне вачыма на кабінет начальніка і нешта доўга тлумачыць. Пакорліва выслухваю яе і накіроўваюся да «кофіса». Тапчуся хвіліну-другую ў чаканні і адчыняю дзверы.

— Добры дзень! Я ад Івана Міхайлавіча, — вымаўляю завучанае прозвішча свайго «шчодрага» апекуна, які парэкамендаваў мяне на гэтую працу. Голос дрыжыць ад хвалявання і напружання.

— Ад Івана Міхайлавіча, гаворыш? — перапытвае чалавек за столом і ўважліва вывучае мяне позіркам. — Што ж... — гаворыць ён недаверліва пасля непрацяглай паўзы, — прайходзь... Значыць, ад Івана Міхайлавіча...

У кабінцы душна. Паветра перанасычанае пахамі гнілой бульбы, прэлага лісця і цыгарэтнага чаду. Чалавек за столом задае пытанні і гартае маю працоўную книжку. Чалавек за столом — начальнік участка, і з гэтай хвіліны я павінен яму падпараткоўвацца.

— Праца адказная... — папярэджвае мяне чалавек за столом — чырванашчокі, з круглым ацёчным тварам, з кранутымі сівізной валасамі. — Гэта толькі дурні лічаць, што «сякеру пад лаўкай» знайшлі, — загадкова ўсміхаецца ён, і яго пальцы пачынаюць нервова выступкаць: «Тра-та-та-та... Тра-та-та-та... Тра-та-та-та...»

— А ці ведаеш ты, скуль бярэцца тое смецце?

«Сіньёр-Памідор», — паспіваю я надзяліць гэтага чырванашчокага чалавека трапнай, як мне здаецца, мянушкай. Што за дурная звычка, абражаць людзей за іх знешні выгляд?

— Смецце — гэта часцінка нас з табою, калега, — заўсята тлумачыць Сіньёр-Памідор. — Мы топчымся па тым, без чаго яшчэ ўчора наша існаванне здавалася нам немагчымым. Мы зачытваліся гэтымі тоўстымі, з каляровымі малюнкамі книжкамі, мы алраналіся ў гэтую шыкоўную імпартную вopратку, мы пілі гаючы «Фрост» з гэтага пластыку, мы галіліся гэтымі супербрывтвамі, мы чысцілі зубы гэтымі супершчоткамі. І ўсё гэта было не далей як учора. А сёння гэтыя рэчы для нас — непатрэбшчына, кучка дзярма, выкінутыя на вецер грошы... Сумна, ці не праўда?.. Ты не згодны?.. Правільна, я таксама не згодны. Людзі, калега, топчуць нашу з табой памяць, сваю дзейнасць, — не сунімаецца начальнік участка. — Топчуць ча-

сцінку нашай души... І таму мы з табою павінны быць архіварамусамі. Бо гэтая сметніца — накапляльнік інфармацыі. А, разграбаючы яе, мы датыкаемся кожны дзень да часцінкі нечай души... Датыкаемся гэтымі вось рукамі. Не кожнаму дадзены такі гонар. Гэтага заслужыць трэба. Ты — майстра!.. Цяміш?.. Ты павінен кіраваць працэсамі накаплення адпрацаванай інфармацыі, а значыць, і нашай памяці. Толькі ўсяму свой час і сваё месца. Нічога не знікае бяскладна. І рычагоў у цябе для кіравання гэтымі працэсамі болей, чым у любога трактарыста.

— Трактарыста?.. Якога Трактарыста?..

— Я вобразна гавару, — усміхаецца Сіньёр-Памідор.

Не слухаю яго. Рана ўсё яшчэ крываточыць, і я зноў зацыкльваюся на сваіх незагоеных крыўдах.

Вогнішчы ўспамінаў разгараюцца, і перад вачыма паўстает постаць Маленъкага Чалавека. Шоргат скуранных падэшваў, хруст «касцей» — і пляваць, што ты недзе ля падножжа Піраміды Дасканаласці.

— Калега! Ка-ле-га! — вяртае мяне з забыцця хрыплы голас Сіньёра Памідора.

Я падымаю очы. Твар у чалавека за сталом пакрыўджены. Ён сіліцца нешта вымавіць, але ў дзвёры стукаюцца.

— Ну вось... Гэта твой падначалены, — задумліва хмурыць ён лоб, паказваючы вачыма на мужчыну, які зазірае ў пакой. — Грузчык... Затаршчык смеццявозаў! — папраўляецца і хітра ўсміхаецца: — Вялікі ёлупень! Ці не праўду кажу я?..

— У кожнага з нас свая праўда, — незадаволена бубніць мужчына.

— Цяпер у цябе такіх ёлупняў аж дзесяць будзе, — усміхаецца чалавек засталом, паказваючы жоўтыя рэдкія зубы. — А за імі, калега, патрэбен нагляд, інакш яны на галаву табе сядуць... І рычагоў для кіравання імі, паўтаруся, у цябе больш, чым у любога трактарыста.

Майго падначаленага завуць Азіят. Мянушка адпавядае зневідненому выгляду. У хлопца прадаўгаваты, з цёмнай скурай твар, вузкагубы рот і маленъкія шчыліны-вочки. Азіят — брыгадзір, а ў маю адсутнасць — выконваючы абавязкі майстра. Мы ідзем з ім аглядаць участак: бытоўкі, інвентар і гэтак далей...

— Сцеражыся яго, хлопец, — папярэджвае мяне тлустая, ва ўзросце жанчына, тая, што хвіліну таму паказвала кабінет Сіньёра-Памідора. Яна добразычліва падміргвае, аднак, натыкнуўшыся на злосны праніzlівы позірк Азіята, напускае на твар абыякавасць і дэмантратыўна паварочваеца да нас спінаю.

Я плятуся за Азіятам. Дворык цесны, загрувашчаны хлудам. Мы кружляем сярод жоўтых скрыняў для накалення смецца ў пошуках бог ведае чаго. Азіят па натуры маўчун, і гэта мяне раздражняе. За дзесяць хвілін нашага бессэнсоўнага блукання па смуродным лабірынце ён выціснуў з сябе толькі некалькі слоў — і то праз сілу, са шчырай сквапнасцю.

— Азіят, ты задаволены жыццём? — спытаюся я ў яго пазней, калі пазнаёмлюся з гэтым вечна незадаволеным чалавекам больш блізка. — Скажы, у чым ты бачыш сэнс свайго існавання?

— Што ты маеш на ўвазе? — зіркне ён на мяне спадылба.

— Ну, гэта калі... — пачну я няўпэўнена і, не дагаварыўшы, пацікаўлюся: — Азіят, ці імкнешся ты да нечага неспазнанага ў жыцці?..

— Да неспазнанага? — перапытае ён. — А нашто?

— Разумееш, людзі ставяць перад сабою пэўныя мэты, а потым імкнуща дасягнуць іх. Шляхі, праўда, для гэтага выкарыстоўваюць не заўсёды прыстойныя. Але ў кожнага з нас свая Вяршыня. Мы караскаемся па яе стромкіх схілах, мы прычыняем боль і сабе, і тым, хто побач, хто дапамагае. І ўсё дзеля свайго задавальнення, дзеля падняволення гэтай праклятай Вяршыні...

— А-а-а... — зробіць разумны выгляд Азіят і катэгарычна адмовіць: — Не, мае справы цялячыя. Нашто мне лезці не ведама куды... Каб зваліцца і пакалечыцца? Не... Дачакаюся вось выходных, а там...

— Азіят, нашто табе выходныя? — спыню яго я. — Хіба табе не ўсё роўна — субота сёння ці панядзелак? У цябе ж ні дома, ні сям'і... Па-мойму, ты і на працы асабліва не надрываешься...

— Не надрываюсь... — з лёгкасцю пагодзіцца ён. — Я хачу працаўваць на сябе, а не на барадатага дзядзьку...

Жоўтыя прамавугольныя ёмістасці нарэшце пералічаны. Мы выбіраемся з заблытанага смуроднага лабірынта і я, нібыта на гачку рыбіна, пажадліва хапаю свежае паветра. Я радуюся бог ведае чаму. З расчыненых дзвярэй службовага памяшкання наступрач нам выплывае размытая постаць Сіньёра-Памідора. Яго вусны вытужваюць скупую сумную ўсмешку.

— Ну што, пералічылі? — цікавіцца ён здалёк.

— Пералічылі, — спяшаеща адрапартаваць Азіят.

Сіньёр-Памідор ігнаруе яго і звяртаецца прама да мяне:

— Цяпер гэта твая гаспадарка, калега.

Я сумна разводжу рукамі. Што ж, гэта падножжа Піраміды. І той, хто ў мяне за плячыма зараз, магчыма, некалі таксама захоча пераступіць праз мяне, каб узніцца на некалькі

прыступак вышэй па службовай лесвіцы. Гэта закон Прыроды. Гэта закон Піраміды. Ён абраў ужо ахвяру і цяпер толькі чакае, калі я спатыкнуся...

4

Разам з прытомнасцю да яго вяртаемца і разуменне сваёй поўнай бездапаможнасці. Стары намагаеца варухнуць рукою, аднак рух гэты абвастрае боль. Цела моцна сціснута вяроўкамі і рукі падобныя да адплываных галінак. Яны такія ж безжыццёвыя, бездапаможныя і непатрэбныя. Ад падлогі сырасць. Цела напаўняе адчайны холад. І здаецца, што паратунку не будзе ніколі ўжо.

Пакой патанае ў паўзмроку. Ад палаючай свечкі суцэльны клубок святла. За сталом, ля акна, незнамец. Твар жоўты, нібыта ў нябожчыка. Жаўцізна гэтая напэўна ад агенчыка, што мітусліва трымціць у куце. Рукі незнамца перакочваюць нервова «клубок» з месца на месца. Цені шастаюць па пакоі вужакамі і збіраюцца праз хвіліну да купы. Рухі ўпэўненыя і вывераныя, нібыта ў хірурга. Сківіцы ўздрыгваюць, і ў цішыню ўгрызаеца манатонны ляскат. Гэта незнамец пачынае выбіраць лыжкаю з бляшанкі рэшткі тушонкі. Пах мяса напаўняе пакой і перабівае астатнія пахі. Стары пажадліва глытает сліну і ад бяссілля заплюшчвае вочы. Гэта зона, ведае ён, і яна нікому не даруе слабасці. Яна патрабуе пільнасці і засяроджанаасці. Чыгунка ля кручы разабраная, рэйкі змяю ўпіліся ў задымлене, атручанае стронцыем наваколле, і тыя, хто аднойчы заблукай у гэтую бясколерную балоцістую пустку, ніколі не выберуцца з яе ўжо...

Збянтэжанаасць праз хвіліну мінае, і стары расплюшчвае вочы. Разуменне, што жыццё гэтага самаўпэўненага чалавечка цалкам у ягоных руках, мацуе надзею. «З краіны Бясколернай Цішыні няма выйсця нікому, — перакананы стары. — І гэты апушчэнец таксама ахвяра сваёй безнадзейнасці...»

Чаўканне сціхае, і незнамец падымаеца з крэсла. Чутна, як візгліва парыпваюць пад яго каванымі чаравікамі рассохлыя палавіцы. Чутна, як ён упэўнена, нібы гаспадар, рухаеца па пакоі.

— Хто ты?.. — зіркае ён запытальна.

Голос хрыпаты, прастуджаны. Голос уладны і настойлівы. У адказ — нешта неразборлівае і незразумелае. У адказ — пагарда і няневісць.

— Мне пляываць, хто ты!.. Хто б ты ні быў, заўтра на досвітку ты выведзеш мяне з гэтай прорвы. І не ўздумай юліць, губляць мне няма чаго. Бавіць бавы з табою я не збіраюся, май гэта на ўзвазе...

Крокі аддаляюцца, растаўшы ў жоўтым паўзмроку. Пакой-чык напаўняецца цыгарэтным смуродам і цішынёй...

Чутна, як за вокнамі недзе шапацяць лістотаю таполі. Чутна, як над абрывістым берагам рэчкі гудуць у паветры абрубкі-рэйкі, складзеныя для малітвы «далоні»: зварот да Усявышняга, мален-не аб літасці і дапамозе! Манатоннае тахканне з кожнай хвіляю ўсё бліжэй, а машыніст, пэўна, і не здагадваецца нават, што чы-гунка за паваротам разбураная, што катастрофа — справа часу.

У куце на ложку ў паўзабыцці варочаецца незнамец. Побач на падлозе цяжка сапе ад нястачы паветра стары Паставух. Яго вочы расплющаныя. Вачніцы, як і ў сляпога, пустыя і стомленыя. Недзе за вокнамі тахкае цягнік-самазабойца, імчыць, нясецца да прорвы. Але нікому няма да гэтага справы. Храпе, захлобваючыся, незнамец, цікава, якія сны яму сняцца зараз? Б'еца аб шыбіны вецер. І не змыкае вачэй стары Паставух.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Ранак не прыносіць палёгкі нікому...

Рыпяць пад скураннымі падэшвамі рассохлыя масніцы — гэта прачнуўся і мітусліва сноўдае па пакой незнамец. Нервую-еца, што заўважна. На падлозе ж рыпіць, варочаецца стары Паставух, цікуе з трывогаю вакол сябе. За вокнамі шапочуць лі-стотаю таполі, і недзе ля кручы тахкае цягнік-здань.

— Хопіць дрыхнуць! — не стрымайшыся, пінае старога нагою незнамец.

Той нехаця расплющывае вочы і намагаецца падняцца. Ён так і не заснуй гэтай ноччу. На твары ў яго знямога і абыякавасць. Дзённае свято дазваляе разгледзець незнамца больш уважліва. Чужынцу далёка за трывіцу. Ягоны твар маршчыністы, некалькі дзён няголены. Лоб адкрыты, высокі. Валасы кароткія, з заўважнай сівізной. Рукі мускулістыя, у наколках. З вонраткі — джынсы і расхрыстаная нямытая кашуля з кароткім рукавом.

— Падымайся! — азвярэла раве незнамец.

Вочы нібыта прысоскі. Позірк драпежніка.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!.. — выплёўвае са слінаю сваю агіду стары Паставух. У голасе пагроза і пагарда.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!

Словы на ўсе выпадкі. Словы без сэнсу. Словы-напамін пра ўчарашні дзень...

— Што ты вякнүў? Ану, паўтары, дрэнъ!..

Постаць незнамца навальваецца цяжарам, і старому чутна нават, як б'еца ў грудзях гэтага пярэваратня сэрца. Бяззубы рот распрысквае сліну. Яна паўсюль: на падлозе, на паставухо-

вым твары, на кашулі. Сліна мае спецыфічны жывёльны пах. Яна ядавітая і небяспечная, як і тыя з'едзеная іржой рэйкі.

— Што ты вякнуў? — пагардліва моршчыща незнамец і б'е старога кулаком па твары. Стары не паспявае ўхіліца і прымае ўдар. Яшчэ праз хвіліну насок каванага чаравіка балюча ўпіваецца яму ў жывот, і стары, задыхаючыся, хрыпіць ад болю.

— Гэць! Гэць... — намагаецца выказаць ён сваю агіду.

Жалезная рука адрывае яго ад падлогі.

— Пайшоў прэч, дрэнь!

Рука штурхае яго з усяе моцы да выхаду, і пад цяжарам цела дзверы адчыняюцца. На падворку падобныя да пірамідаў таполі. Голле на іх ад зямлі — густое, нібы ў кіпарысаў. Вечер лена калыша зялёны покрыў, і праз гушчар нясмела прабіваецца ранішніе сонца. Таполі нібы тры запаленая Богам свечкі — памяць аб шматлікіх ахвярах, што загінулі некалі на будоўлі Пірамід Дасканаласці. У майдане статак напалоханых коз. Статак збіўся ў кут.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Малыш спужана шастае ўбок, панура праводзячы старога вачыма.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Удар пад дых — і Пастух корчыцца ад болю. Штуршок у плечы — і ён падае на калені. Вочы незнамца налітыя крывёю. На сонцы яны аж барвовыя, нібыта пераспелыя вішні...

— Перастань плявузгаць!.. На зоне я не такіх яшчэ шустрыкаў бачыў. Выведзеш з гэтай прорвы — адпушчу, не выведзеш — здохнеш разам са мною...

Яны доўга блукаюць па балоце і нарэшце натрапляюць на вузкую пратаптаную праз ажыннік сцежку. Калючкі драпаюць да крыві цела. Сцежка праз некалькі метраў канчаецца, і перад вачыма паўстае вузкі, падобны да тунэля прагал. Гэта чыгунка. Яны спыняюцца і абводзяць позіркамі прастору. Сонца пераваліла зеніт. Сонца апякае твар. Стары выцірае змакрэлы твар і сумна ўздыхае. Чутна, як недзе над балотам істэрыйчна крычаць кнігаўкі. У вачах незнамца міргае вар'яцкі агенъчык. Недзе паблізу павінна быць станцыя. Ён абнадзеена зіркае на старога, але той маўчыць. У вачах яго ні страху, ні разгубленнасці, ні паразумення, хіба толькі халодная пагарда і няяновісць. Ён ведае, гэта ўсяго толькі лесвіца ў Краіну Учарашняга Дня. Над даляглядам пасмы чорнага дыму. Яны засцілаюць неба. Цягнік-здань недзе блізка, і яны кроочаць яму насустрach...

Дарога выбоістая, усланая спрэс пылам. Машыну растрасае на часткі. Кіроўца цісне з усёй моцы на газ, аднак рухавік раве, нібыта бялуга, грэецца і пачынае глухнучь. У салоне духата. Вокны шчыльна зачыненыя, аднак гэта не ратуе ад пылу. Ён трапляе ў салон праз усе бачныя і нябачныя шчыліны. Пылінкі хрусцяць на зубах, назойліва лезуць у очы. Котаў выцірае твар і шыю насоўкаю і мітусліва зіркае па баках. Што хоча ён там убачыць, незразумела. За машынаю цягнуцца клубы густога сівога пылу.

«І калі прыйдзе канец гэтаму пеклу? — абураецца ён у думках. — Вось дык камандзіровачка! Удружылі дык удружылі!.. Не мясціны, а пустка нейкая, на сто кіламетраў ніводнай вёсачкі...»

— Праблемы Чарнобыля — праблемы дзяржаўныя. Ці не так, Віктар Віктаравіч?.. — лісліва паглядае на Котава старшыня падшэфнага калгаса. — А на справе што атрымліваецца? Я да вас звяртаюся, Віктар Віктаравіч: што атрымліваецца на справе, га? А нічога не атрымліваецца... Забыліся пра нас усе. Скажу шчыра: пакінулі сам-насам з нашай бядою — выживай як знаеш. Вы толькі паглядзіце, хто жыць у вёсках застаўся... Правільна, адны пенсіянеры. А дзе моладзь? Куды моладзь падзелася? У гарадах асела, га?.. У гэтым і справа. А зямлю хто абрабляць будзе?.. У мяне тарфянікі гарашь, мне бульбу рыць трэба, — спрабуе выбіць у Котава спагаду старшыня калгаса.

Котаў не слухае яго. У Котава сваіх праблем па горла. Ён сумна ўзіраецца ў нудныя балоцістыя краявіды, што павольна гайдаюцца за вокнамі службовай «Волгі», і думае аб сваім...

Разгараюцца вогнішчы амбіцый. Сінім полыменем палаюць ілюзіі незапатрабаванай значнасці. Шызым попелам разносяць вятры прывідныя мары і мэты. І няма задавальнення ад займаемай пасады. І няма ніякіх падстаў для радасці. Прамысловасць у загоне, прадпрыемствы спыненыя. Паўсюдна бесправаёе і п'янства, карупцыя і ўсёдзволенасць. На складах залежы непатрэбнай нікому прадукцыі. Мэр лютуе і насылае на кіраунікоў прадпрыемстваў праверкі...

— ...Што?.. Як гэта — нікому не патрэбная? — крыўдзіцца дырэктар дывановага камбіната. Хапае Котава за руку і цягне на склад. — Мы наладжваем сувязі з замежжам, — апраўдваецца ён. — Мы паставляем тысячи нашых вырабаў у Ізраіль...

— А гэта што?.. Гэта вам не прадукцыя? — злуеща Котаў і тыцкае пальцам на заваленая дыванамі стэлажы. — Гэта, хрэн лысы!?

Скруткі паўсюль: на паліцах, на цаглянай падлозе. Дырэктар неўразумела паціскае плячымі.

— Развялі бардэль!.. — лямантую Котаў і патрабуе ад дырэктара тлумачэння: — Пакажыце дыван.

Дырэктар перадавярае загад падсобнаму рабочаму. Той дастае з паліцы першы, што трапляе пад руку, і рассцілае яго перад Котавым. Дыван свеціцца, нібыта сіта. Ён увесь у дзірках.

— Моль?.. — здзіўляецца дырэктар і касавурыцца на рабочага: — Скуль?..

— Пратітка не дапамагае, а праветрываць не паспяваем, месца не хапае, — апраўдваецца рабочы. — Камбінат спынены, людзі ў змушаных адпачынках, збыту ніякага. Раней хоць Расія брала на бартэр, а цяпер і яна адмовілася.

Дырэктар гатовы разадраць рабочага на кавалкі.

— Міхалыч!.. Я нешта не тое ляпнуў? — вінавата пазірае на свайго шэфа рабочы.

— Нашто людзей у адпачынкі выгналі, га? — умешваецца ў спрэчку Котаў.

— А чым іх заняць? — злуеща дырэктар камбіната. — Працы ніякай, адна толькі лінія працуе... А яны на змену пруцца. Іх жа не звольніш. Я гавару ім: працы ніяма, а яны лезуць... Можа мне платны ўваход для іх праз прахадную ўвесці?..

Хадзіць далей па прадпрыемстве ніяма сэнсу...

Вынікамі праверак мэр незадаволены. Сваімі службамі — таксама. Ён мяняе кіраўнікоў як пальчаткі. Робіць разгон сваім намеснікам.

— Вытураць мяне — вы следам пойдзеце, вылеціце, як коркі, — распыляецца ён на планёрках.

Гэта «перадсмяротная» агонія. Пляткараць, што нібыта яго збіраюцца турнуць з пасады. Пляткараць, што нібыта «расчышчаюць» дарогу некаму іншаму. Котаў усё разумее. Яго на мякіне не правядзеш. Аднак нервы не жалезнія. Яму здаецца, што і яго хочуць падседзець. Недавер выяўляе ворагаў. А працы па горла. На насу рэспубліканскі семінар, на насу агульна-рэспубліканская планёрка.

Мэр лезе ва ўсе дзіркі. Мэр бярэцца за ўсё і за ўсіх. Цяпер ён навучае нават рабочых. Учынкі не заўсёды адпавядаюць яго важнай пасадзе.

— Як ты паліваеш, га? Нашто ты здзекуешся з бедных раслін? Хто цябе навучыў гэтаму, няўмека? — абражает ён кіроўцу

палівачнай машины, які палівае кветнікі насупраць гарвыкан-камайскіх вокнаў. — Ану вылазь з кабіны!..

Кіроўца збянятэжаны — ад мэра нясе гарэлкай. Яно і не дзі-ва, без разрадкі ад такога напружання звар'яцець можна.

— Лічыце, што да ўлады дарваўся дэбл? Памыляецца! Розуму ў мяне на вас усіх хопіць. Спачатку начальнічкаў вашых вытуру, а потым за вас вазьмуся...

Мэр хапае кіроўцу за шыварат і цягне з кабіны. Вочы пагард-ліва блішчаць. Пераляканы кіроўца напускае на твар пакрыў-джаны выгляд, аднак працоўнае месца пакідаць не спяшаецца.

— Ты што, не зразумеў? — распырскае сліну абураны мэр.

Хлопец нявызначана ківае галавой. Гэты жэст мэру не падабаецца, і ён лезе да кіроўцы з кулакамі. Пад націкам мэра, той змушаны спыніць машину.

— Ану стаяць!.. Я каму сказаў!.. — загадвае мэр і лезе да магнітолы.— Музыку слухаеш? А працеваць хто за цябе будзе, Папа Рымскі?..

Хвіліна — і яго цяжкі кулак ушчэнт трушчыць пластыка-вия дынамікі.

— Я вас навучу, як трэба працеваць!..

Мэра хутка вытураць. І гэта дакладна ўжо. Пра тое плят-карышць увесь горад. У Котава высіпывае дзёрзкі план. Нады-шоў час, каб падумаць пра сябе. Выспівае зручны момант, каб прасунуцца па службовай лесвіцы. Котаў збірае вакол сябе аднадумцаў. Котаў марыць заніць мэрава крэсла. Толькі ён (ён адзіны!) ведае, як і што трэба рабіць, каб выцягнуць пра-мысловасць з прорвы. У Котава ёсьць свае доказы! Поспех на ягоным баку! Ён усё пралічыў...

І вось у той самы адказны момант — гэтая недарэчная ка-мандзіроўка... Каму яна патрэбная? Вядома ж, каму... Наўмыс-на вытурылі з горада! Ух, гады ў чырвоных ботах!.. Я вам яшчэ пакажу на што здатны Котаў!..

— У мяне сенакос, у мяне буракі, у мяне гаспадарка... Дзе мне людзей на ўсё гэта набрацца? — вяртае Віктара Віктараві-ча да рэчаіснасці надакучлівы голас старшыні калгаса.

— Прышлем вам людзей... Дзеля гэтага я і прыехаў сюды. Вyzначымся на месцы, а там паглядзім, — суцяшае старшыню Котаў.

Ён хлусіць, наўмысна ўтойвае сапраўдныя мэты сваёй ка-мандзіроўкі.

За вокнамі балоцістая пустка: ні вёскі, ні поля, ні лесу — зарослыя рызухай купіны і лазовыя карчы. Прыкметы за-

няпаду і галечы паўсюдна. Машыну гайдает на ямінах, ад чаго лазовыя карчы за вокнамі дзіёна мітусяцца. Яны падобныя як дзве кроплі вады да танцуючых мядзведзяў.

Котаў злуецца. Як тут не будзеш злавацца! Замест таго каб вырашаць сур’ённыя пытанні, ён выслушвае немаведама што. Яшчэ не сабралі ўраджай, а ўжо да дажынак рыхтуюцца. Нічога і не скажаш нават — краіна выдумшчыкаў і фантазёраў!..

Гравійка канчаецца. Балоцістая пустка таксама. Пачынаецца палескі «осфальт». Жарт старшыні да месца. Ад асфальту адна толькі назва. Пакрыццё сапсаванае коламі гусенічных трактароў, і месцамі ямы амаль што ў калена. Засыпаныя яны бітай цэглай і іншым брудам, ад чаго машыну трасе яшчэ горш, чым на гравійцы. Па левы бок ад дарогі — калгаснае поле з палеглым жытам. Па правы — калочы дрот... За ім — зона.

— Скажыце, там нехта жыве? — цікавіцца Котаў у старшыні калгаса і пільна ўзіраецца ў бясколерную маўклівую далячынь.

— Не думаю. Хаця... — чухае той заклапочана патыліцу. — Хто яго ведае...

За калочым дротам, на даляглядзе, абрысы вясковых хат — нейкая падобнасць мястэчка.

— Чыгуначная станцыя, — тлумачыць старшыня. — Але пасля таго, як мост праз рэчку ўзарвалі, яна зрабілася непатрэбнай.

— Нашто мост ўзрывалі? — хітруе Котаў. Насоўвае на твар заклапочаны сур’ённы выгляд і строга перапытвае: — Каму, пытаюся, мост замінаў?

— За рэчкаю дзяржаўная мяжа з суседнім краінай, — спяшаецца з тлумачэннямі старшыня. — Пры Саюзе пра мяжу нават узгадваць баяліся. Нікому такое і ў галаву не прыйшло б. Падумаць толькі, гэтая рэчка — мяжа з іншай дзяржавай! Смеху варта... А вось пасля распаду пачалі дзяліць землі. А тут усё вакол забруджанае, запушчанае і здзічлае. Адным словам — Чарнобыль. Вось і пабаяліся кантрабандных грузаперавозак з суседнім дзяржавамі. Панаехала сапёраў, заклалі ўзрыўчатку і рванулі мост. Станцыю потым таксама закрылі з-за непатрэбнасці. Людзей вывезлі. Хто ў шапку не спаў, маю на ўвазе мясцовых, цягнуць пачали ўсё, што пад руку трапіць. Вось і расцягнулі паціху, раскралі... Хіба ж нехта дбаў пра тых, хто тут жыць застанецца?..

«Мост адновім, станцыю таксама, — перакананы Котаў. — З суседнім дзяржавай ёсьць на гэта дамоўленасць. Зона?.. Якая зона? Журналісцкія фантазіі гэта ўсё. Пятнаццаць гадоў мінула, і што з таго? Як жылі людзі, так і далей жывуць. Да такога

яшчэ дадумацца трэба — узарваць мост! Знішчыць самы ка-
роткі шлях з суседній дзяржавай. Нам сувязі трэба наладжа-
ваць, гандаль, а яны масты ўзрываюць. Мы павінны лічыць
свае грошикі...»

Раскрываць свае карты перад старшынёй калгаса Котаў
пакуль не збіраецца. Няхай лічыць, што быццам бы я да яго
з іншымі справамі завітаў. Будаўніцтва маста — справа дзяр-
жаўная і таму сакрэтная. Мала чым можа паверненца яшчэ
тая задума. Зону ж, ніхто пакуль не адмяняў яшчэ. Яна існуе,
і існуе афіцыйна. Крый Божа што здарыцца, грамадскасць такі
вэрхал падыме, што нікому мала не падасца. Што-што, а ля-
мант ўсчыняць мы навучыліся. Узяць тых жа журналісташт...
Ім толькі «смажаны факт» дай, пісакі!..

Зарыентавацца ў сітуацыі, вызначыцца на месцы, зрабіць
пэўныя высновы — вось дзеля якіх мэтаў прыехаў у гэтую
глухамань Котаў.

— Як нам праехаць да станцыі? — звяртаецца ён строга да
старшыні калгаса.

Той зіркае на яго збянтэжана і недаверліва лыпае вачыма.

— Вы што, не зразумелі? — узманине голас Котаў.

Старшыня паказвае вачыма на вузкую, зарослую збуялай
травой сцяжыну, што відненеца ў іх наперадзе. Кіроўца спы-
няе ля яе машыну і ідзе метраў дваццаць па сцяжынцы пешкі,
потым вяртаецца да машыны.

— Не, не праедзем, Віктар Віктаравіч, — спрабуе ён пера-
кананць свайго шэфа.

— Праедзем, — з зайдроснай упэўненасцю заяўляе той. —
Павінны праехаць!.. Абавязаны!..

Спрачацца з Котавым бессэнсоўна. І кіроўца пра тое ведае...

6

Стараја наразае кругі па скверыку: трэці... чацьвёрты...
пяты... Для гэтага бязмэтнага кружляння ў яе ёсць мно-
ства прычын. У старой прачнушкі інстынкт здабытчыцы. Го-
лад выгнаў яе на вуліцу, і цяпер ёй не да сумлення. Кавалак
хлеба, а потым усё астатніе. Яе пільнасць напагатове. Апера-
тыўна дзейнічаць вымушаюць абставіны. Вочы, якія хвіліну
яшчэ таму купаліся ў надзеі, губляюць нядайні свой бліск.
Вочы выдаюць раздражнёнасць і незадаволенасць. Яшчэ б не
злавацца ёй! Я — перашкода на яе шляху. Я краду яе час.
Я маруджу. Я — размазня. Я п'ю піва цэлую вечнасць. Ёй па-

трэбная парожняя бутэлька, а я баўлюся. Я гуляю са старою ў хованкі, наўмысна разбураю яе планы.

На другім канцы скверыка тусуеца моладзь. Юнакі таксама пачыгаюць піва, і старая намысліла злавіць двух зайцоў. Яна няспынна кружляе ад юнакоў да мяне, ад мяне да юнакоў, бо збор бутэлек — гэта яе заробак. Аднак нервы ў старой не жалезныя. «Блуканне па пакутах» нарэшце стамляе яе, і яна губляе ўсялякае цярпенне. Недачакаўшыся, падыходзіць да мяне і паказвае позіркам на бутэльку:

— Хутка дап’еце, пэўна? Вы не спяшайтесь, я пачакаю...

Гэта намёк. Калі табе зазіраюць у рот, то нават піва становіцца нясмачным, таму спусташаю адным глытком рэшткі і працягваю старой парожнью бутэльку.

— Вы такі кжэчны, вы такі інтэлігентны, — спяшаеца яна мне аддзякаваць кампліментамі. — Інтэлігентных людзей няшмат. Я іх здалёк бачу... — некалькі хвілінаў маўчыць, потым апраўдаеца: — Пенсія нікчэмная, а жыць неяк трэба. Вы не тутэйшы, вы заезджы?

— Заезджы, — згаджаюся з ёю я і недарэчна жартую:

— Я з Маскоўскага раёна.

Старая жарту не разумее. У старой склероз і кепская памяць. Яна нават патакае мне:

— Напэўна, у Москве вашай і харчы нашмат таннейшыя, чым у нас?

Мне робіцца няёмка.

— Нашмат, — хлушу я і адчуваю, як твар пакрываеца чырванню.

Памалоць языком старая не супраць. Для гэтага ў яе ёсьць час. А мне трэба спяшацца на працу. Кабета пачынае скардзіцца на ўсіх: на ўладу, на дачку, на суседзяў. Я слухаю яе, згаджаюся, падтакваю ёй... Я не ведаю, як ад яе адкараскацца. Падымаюся з лаўкі і накіроўваюся да пешаходнага пераходу, аднак кабета спяшаеца следам.

— А ў Москве вашай...

— Глядзіце, глядзіце, — пускаюся я тады на хітрыкі. — Канкурэнтка вашая...

Да лавак, дзе смокчуць піва юнакі, кіруе яшчэ адна «бізнесменка». У канкурэнткі ў руках торба, а ў ёй некалькі парожніх бутэлек. Старая кідае тачыць са мной лясы і кідаеца ёй наперарэз. Я ўздыхаю з палёгкай і заклапочана пазіраю на гадзіннік. Час абедзеннага перапынку завяршаеца. Неахвотна плятуся праз скверык да выхаду. «Кантора па вывазу смецця» праз дарогу, і праз расчыненую браму на мяне здалёк пазірае

жоўтае змяінае тулава смуроднага лабірынта. Я сумна гляджу на гэту пачварную «жывёліну» і адчуваю сябе кормам для драпежнікаў. Толькі ўсім хочацца жыць: і мне, і драпежнікам...

Сіньёр-Памідор узмацняе голас. Сіньёр-Памідор злуецца. Сіньёр-Памідор строіць з сябе невядома каго. Ружовыя зморшчаны на ягоным ацёчным твары мяняюць формы. Яны то збіваюцца ў клубок, то звіаюцца мноствам грымучых гадаў, распаўзаючыся па ўсім твары. Я гляджу на яго, і мне робіцца страшна.

У нас планёрка — «ціхі» час.

— Не бяры да галавы, — суцяшае мяне Трынаццаты, так завуць кіроўцу смеццявоза. — Нораў у нашага шэфа — не падарунак. Любіць, на чужыя плечы свае праблемы перакінуць. Пасварыцца з жонкаю, а на нас злосць зганяе...

На базе Трынаццаты — старажыл і шмат чаго ведае...

— Слухай, як там цябе зваць, ды няважна, — купі гадзіннік, — тузае мяне за рукаў Азіят. — Навюткі зусім, за тысячу прадам. Халява!.. Разумееш, усяго за ты-ся-чу-у?.. Трубы гараць...

— Нашто ён мне? — шчыра здзіўляюся я. — У мяне свой такі.

— Будзе два, — пераконвае мяне Азіят і тыцкае мне ў твар наручным гадзіннікам айчыннай фірмы. — Купі... Усяго за тысячу.

— У нядзелю італьянцы прыязджаюць, а на базе конь не валаўся, — працягвае выхоўваць нас Сіньёр-Памідор. — Скрыні для смецця брудныя... Тэрмінова прыбраць, памыць, пафарбаваць!..

Я разгублена зіркаю на шэфа, потым на Азіята. Задаўбалі... Як навучыцца нікога не слушаць? Як навучыцца быць да усяго абыякавым?

— Ну што, купіш? — даймае мяне Азіят. Яму напляваць на ўсе выхаваўчыя лекцыі. У яго гараць трубы.

Жаданне даць яму тысячу толькі за тое, каб ён хучэй адчапіўся ад мяне. Адкуль яно ў мяне — гэтае жаданне?.. Адкуль у мяне гідлівасць да гэтага незнаёмага мне чалавека? Лезу ў кішэню за грашыма. Адлічваю некалькі пакамячаных паперак і працягваю іх Азіяту. Бачу яго задаволены твар. Рука паспешліва цягнецца за паперкамі. Здаецца, нейкая хвіліна — і гэтыя парэпаныя пальцы вырвуть назаўсёды з маіх рук грошы. Аднак у самы адказны момант я перадумваю і заціскаю паперкі ў далоні, потым паспешліва хаваю іх назад у бумажнік. Здзіўленне Азіята не мае межаў. На твары — расчараўанне драпежніка, які толькі што выпусціў са сваіх кіпцюроў ахвяру. «Грошы на тое і грошы, каб мець нейкую вартасць», — хо-

чацца мне паказытаць яму нервы. Азіят збянтэжана зіркае на мяне, а я, скарыстаўшыся яго разгубленасцю, здымая з яго рукі гадзіннік і чапляю сабе. Потым працягваю яму дзве пакамячаныя паперкі. Бранзалет яшчэ захоўвае цяплю свайго нядайняга гаспадара. Аднак гадзіннік ужо належыць мне, і цяпла гэтага з кожнай хвілінай робіцца меней. Праз некаторы час Азіят вяртаецца з пляшкай віна і запрашае мяне да стала. Піць з ім я адмаўляюся.

7

Калі-небудзь і ты зразумееш, што жыццё тваё — гэта ўсяго толькі хуткі цягнік, які сунецца юзам па рэйках насустроч свайму абрывістаму берагу, цягнік, які тармозіць і не можа спыніцца. І няважна, што ўсе стоп-краны сарваныя, што машиныст з усёй моцы цісне на тармазы, чыгунка за рэчкай разбураная, мост узарваны і катастрофа — непазбежнасць, справа часу...

У мястэчку ні душы — нібыта вымерла ўсё. Ля царквы бязлюдна. І гэта на святога Спаса. Ад царквы адны толькі ўспаміны: замшэлы драўляны зруб з крацістымі, падобнымі да купалаў рыштаваннямі і зарослы непралазным гушчаром цесны дворык. Ля ўвахода некалькі недагледжаных магілак, а ў глыбіні — паўразбураная званіца — паселішча для крыклівага варання. І здаецца, нічога прыкметнага больш...

Пра наяўнасць могілак пры ўваходзе нагадваюць трох амаль зрайнаваных з зямлЁй пагоркі. На пагорках рэшткі трох жалезных крыжоў. Надпісы на іх сцёртыя, з'едзеныя іржой, і хто пахаваны пад імі — загадка.

Мястэчка — бытая чыгуначная станцыя. Цяпер — могілкі зарослых да непазнавальнасці, нежылых сядзіб. Зрэдку мястэчка наведваюць, з невядомымі для Шпунта мэтамі, нешматлікія прадстаўнічыя «дэлегацыі», аднак працягласць гэтых вандровак па бязлюдных местачковых вуліцах не перабольшвае гадзіны. Пачуўшы нязвыклыя ў гэтых мясцінах людскія галасы, вараннё на таполях падымаете сапраўдны вэрхал, што для Шпунта з'яўляецца сігналам аб небяспечы. Здагадаўшыся, што мястэчка зноў наведалі прышлія, ён хаваецца ад нязваних гасцей у царкоўным склепе. Калі госьці з'язджаюць, калі над наваколлем усталёўваецца выключная цішыня, у мястэчку становіцца жудасна і адзінока, нібы на закінутых могілках.

Па местачковых вуліцах хадзіць небяспечна. І Шпунт у гэтым пераканаўся. Таму нават ежу ён цяпер здабывае ноччу. Бо не ў тым ён становішчы, каб нарывацца на чужынцаў. Заўва-

жаць знячэўку — і пішы прапала: як піць даць згадуць у мянтuru. А ў турму Шпунту не хochaцца. З турмы ён ўцёк нядаўна.

Жыве гэты адлюднік ў напаўразбуранай царкве — месцы зручным на выпадак небяспекі. Непадалёку лес, усяго ў некалькіх кроках хады, так што — далей усё залежыць ад спрыту.

На tym месцы, дзе некалі размяшчаўся алтар, цяпер за-
плеснелыя, спаражнелыя дошкі. На іх разасланыя лахманы.
Гэта і ёсьць няхітрая пасцель, на якой Шпунт цяпер бавіць свой
час. Разам з ім у царкве жыве і стары Пастух. Пастух — не-
адэкватны дзівак. Гэта толькі напачатку Шпунт сумняваўся,
лічыў, што стары валяе дурня, але з цягам часу зразумеў: так
прытварыцца немагчыма. Зразумеў і больш не канфліктую з ім,
нават рукі яму развязаў — якая небяспека ад вар'ята. Іншых
людзей асцерагацца трэба. Перастаў ён і біць гэтага чалавека.
Што выб'еш з дурня?!

Але з якой такой радасці ён тады цягае за сабою яго паў-
сюль? А прычыны тут, можна сказаць, банальныя. Адзіната
з'ела яго, як з'ела іржа тыя жалезныя крыжы, што пры ўваход-
дзе. Хочацца пагаварыць — і няма з кім. Пяць гадоў турэмнай
адсідкі не мінулі для яго бяследна. Ён і раней цягнуўся да
людзей і, каб не звар'яцесь у замкнутай прасторы турэмнай
камеры, маляваў кавалачкам цэглы чалавечкаў на сценах, да-
ваў ім імёны, а потым гадзінамі размаўляў з гэтымі міфічнымі
істотамі. Рознымі па зместу былі тыя размовы, але болей за
усё яны тычыліся жыцця-быцця. Канчаліся гэтыя філасофскія
гутаркі звычайна карцэррам.

З турмы ён уцёк з тыдзень як ужо. Дапамаглі не за праста так,
а за паслугу — давялося аднаго хмыра з дарогі «прыбраць»,
будзь яму зямля пухам. Але бог з ім, з tym хмыром, галоўнае,
што ён цяпер на волі. Напачатку ён нават не паверыў, што яна
яму дасталася так танна, бо атрымалася і сапраўды нібы ў той
казцы. Расказаць каму — не паверыць. Але ўцёк — і забыўся.
Не хоча Шпунт цяпер згадваць пра тое. Выкрасліў ён са сваёй
памяці мінулае назаўсёды. І правільна, бо інакш як жа жыць
тады, на што спадзявацца?..

Сустрэча са старым у гэтай бязлюднай, атрученай строн-
цыем мясцовасці выклікала напачатку ў яго незразумелую
звычайному чалавеку жывёльнную радасць. Сумаваў Шпунт па
людзях. І сум гэты быў нейкі асаблівы, зразумелы толькі яму
аднаму. Гэта быў нават і не сум зусім, а жывёльная пажадлі-
васць. Ён шукаў сустрэч з людзьмі і адначасова баяўся іх. Але
і на гэты раз радасць яго была непрацяглай, бо і на гэты раз
з субядеднікам Шпунту не пашанцавала. Гэты, як і тыя турэм-

ныя, быў нейкім несапраўдным, занадта пакорлівым. І карысць сваю ад зносін з ім ён бачыў у наступным. Па-першае, разважаў Шпунт, на бязрыб’і рак — рыба, усё ж жывая істота, як-ніяк, а ў бязлюдным і гіблым месцы, у якім Шпунт жыў апошнім часам — немалаважны факт. І па-другое: стары не прадасць яго нікому, бо нават і не здагадваецца, хто ён такі, гэты Шпунт.

А Шпунт — чалавек дзікі, неакелзаны. І планаў у яго ніякіх. Яму б дзень пратрымацца ды ноч перакантавацца.

— Мне б твае праблемы, — зайдзросціць іншы раз ён старому.

Той перастае крыўляцца, адрываецца ад сваіх няхітрых заняткаў і пустымі вачымі пазірае на турэмшчыку. Робіць выгляд, што не разумее яго.

— Праблемы мне б твае, кажу, а не твой розум, — удакладніе Шпунту і голасна рагоча. — Хочаш, чалавечка, раскажу табе адну дзіўную баечку? — закідвае ён вуду. — Гісторыя, можна сказаць, банальная, але павучальная...

Погляд у старога стомлены і абыякавы. Толькі напляваць Шпунту на гэта, ён расказвае сваю гісторыю, мо ў тысячны раз ужо, і расказвае яе для сябе...

— Жыў некалі ў адной цудоўнай, я б сказаў нават, казачнай краіне нічым непрыкметны чалавечак... — распачынае свой доўгі аповед Шпунт.

Позіркі іх сустракаюцца. Вочы ў абодвух пустыя, налітыя крывёй. Шпунт першы не вытрымлівае..

— Не глядзі на мяне так, — просіць ён у старога і, счакаўшы хвіліну-другую, працягвае свой аповед: — Жыў той чалавек, вядома, не адзін. Былі ў яго сябры, знаёмыя... А яшчэ ў таго чалавека была ўпэўненасць у заўтрашнім дні... Карацей, усё было ў яго неабходнае для таго, каб лічыць сябе Чалавекам, каб жыць у згодзе з сабой, як жывуць мільёны іншых звычайных людзей. Паўтаруся, жыў ён не адзін... Купаўся ў шчасці, не жадаў зла нікому, не зайдзросціў, не крыўдзіў нікога... Радаваўся новаму дню. Шкадаваў аб дні мінулым. Хадзіў на працу. Лётаў на крылах, марыў. І ўсё гэта таму, што быў той чалавек — за-каханым чалавекам. І здавалася яму, што Каханне тое — вечнае. Але, на жаль, нічога вечнага ў гэтым жыцці не бывае... Аднойчы спакой прыгожага і казачнага свету быў нахабна парушаны шчаслівым, я б сказаў нават, занадта шчаслівым смехам іншага чалавека, закаханага не менш за яго. А, як вядома, сярод двух закаханых няма месца трэцяму. Трэці лішні... Цыміш?

Стары моўчкі слухае. Напэўна, маўчанне таксама мае свой сэнс. Ад свечкі — цъмянае святое і смуродны пах воску. Ад

мітуслівага агенъчыка — чырвоныя, налітая крывёю вочы пастаяльцаў. І цішыня — жудасць якая, чутна нават, як у куце па павуцінцы спускаецца павук. Ад цішыні гэтай мароз па целе.

— Я забіў гэтага шчаслівага чалавека... Забіў, бо хацеў быць шчаслівым сам ...

Рыпяць дошкі. Гэта ў кутку на нарах варочаецца, цяжка сапе стары Пастух. Шпунт жавава ўскоквае з «пасцелі».

— Толькі шчасця ад гэтага, чалавечка, не прыбавілася нікому: ні мне, ні ёй, — дадае ён сумна, прыкурваючы ад свечкі цыгарэту. Агенъчык мітусіцца ў яго дрыготкіх пальцах. Агенъчык — нібыта жывая істота. Полымя разварушвае смуродны паўзмрок. Па сценах паўзуць дзіравыя цені...

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

Да гэтых вар'яцкіх выкрыкаў Шпунт абыякавы ўжо. На іх ён даўно не звяртае ўвагі. Вядома, некалі яму надакучыць гэта, і ён зацісне слінявы старэчы рот рукой — раз і назаўсёды. Але пакуль яшчэ церпіць...

— Я разумеў, што майі ўчынкамі рухаюць рэўнасць і пажадлівасць, аднак, каб адвесці бяду, разумення гэтага было недастаткова ўжо, — працягвае спавядца Шпунт. — Крыўда была настолькі моцная, што я так і не змог утаймаваць сваіх эмоций...

I, здаецца, не будзе канца гэтай прытворнай шчырасці. Бо невядома, скуль бяруцца ў турэмшчыка гэтыя прыязныя слова? Бо невядома, з якой мэтай ён расказвае старому гэтую непрыдуманую гісторыю свайго кахання?..

А свечка дагарае. Ад свечкі маленькі агарак. Яна хутка зусім згасне. Але не перастае спавядца Шпунт. I маўчыць, затайўшыся ў куце, стары Пастух. У глыбіні яго вачэй тлеюць боязь і няявісць. Ці разумее ён, небараака, што жыццё — гэта ўсяго толькі цягнік-здань, які некалі сыдзе з рэек.

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса!..

I дарэмна намагаецца Шпунт выбіць слязу з беднага Пастуха. Яго шчырасць, нібыта тыя крыжы на царкоўным двары, спрэс з'едзеная іржой нечуванай абыякавасці. I ў каторы раз ужо не атрымлівае нікто асалоды ад гэтай нявыдуманай і сумнай гісторыі. Не атрымлівае, бо інстынкты самазахавання нараджаюць неабходнасць замыкацца ў сабе. Но і без таго расплывістая межы між мінуlyм і будучым зараз і зусім сцёрліся і падобныя да аблоакаў, што плынуць у шэрым перадранішнім небе. I назаўсёды згублены адлік гэтым бясконцым, аднастайным дням. I не важна ўжо — вечар зараз ці ранак, субота ці нядзеля...

Прачынаюцца яны ад птушынага лямантu. У задымленым паветры пах небяспекі. Толькі абрыває кожны дзень прыслу-

хоўваца да птушынага ляманту і лічыць усіх ворагамі. Толькі абыдла кожны дзень уцякаць і хавацца ў царкоўным склепе. І сон сёння на ранку такі моцны, што няма ніякага жадання расплющваць вочы. А сонца высока ўжо. Сонца над жалезнымі, падобнымі да купалаў, крацістымі рыштаваннямі. І рухавік у навюткай гарвыканкамаўскай «Волгі» працуе настолькі ціха, што яго нават не чутна за тым птушынным лямантом.

8

— Людцы добрыя! Што ж гэта робіцца!.. Не, вы толькі зірніце на яе! Жанчына!.. Жанчына!.. Фу-у ты!.. Жаба, а строіць з сябе падводную лодку!..

Тралейбус набіты бітком. Я паварочваю галаву, малады чалавек, гадоў трывгаці, праціскаеца праз натоўп да выхаду.

— Што вы за людзі такія?.. — незадаволена бурчыць хлопец, расчышчаючы дарогу лакцямі. — Дайце прайсці... Не, што гэта такое?.. Вы дадзіце мне прайсці ці не?..

— Перастаньце!.. Што вы сабе дазваляеце? Прыбярыце рукі!.. Ой!.. Нага, нага!.. Вы наступілі мне на нагу!..

Што кепскага зрабіла яму гэтая фіфа ў блакітных рэйтузах у абліпачку? Што не падзялілі яны ў гэтым свеце?

...Нас зневажаюць, мы зневажаем паўсяль: у чэргах, у грамадскім транспарце, у крамах, на працы... Мы нарадзіліся і жывём той час, калі «хамства» і «інтэлігентнасць» — паняцці адноўкавыя па сэнсу. Мы нарадзіліся і жывём у краіне, дзе кожны сам па сабе. Мы адсталыя ў выхаванні. Мы вар'яты і дзікуны. Нам цесна на гэтай Зямлі. Нас вабіць Космас. Мы, нібы тыва восы ў слоіку з-пад мёду, імкнемся перакусаць адзін аднаго толькі за тое, што нам цесна ў гэтым асіным кубле. Мы шукаем і знаходзім апраўданне любым сваім учынкам. У нас трусыная патрэбнасць пладзіща, каб потым знішчаць адзін аднаго. У нас прыродны азарт паляўнічых. Ён перадаўся нам у спадчыну ад прашчураў — барацьба за існаванне нікім пакуль яшчэ не адмянялася.

Я праціскаюся да выхаду, і жанчына, якая толькі што сварылася з маладым чалавекам, цяпер пакрыўджана касавурыцца і на мяне. Нашы позіркі сустракаюцца. Вочы ў кабеты вялізныя, нібыта перламутравыя гузікі на яе сукенцы. Яны пагардліва блішчаць і павінны з хвіліны на хвіліну разрадзіцца слязымі. Мне шкада Вас, спадарыня незнамка. Я каюся і прашу прабачэння ў Вас за тое, што мы сустрэліся ў гэтай краіне перапоўненых тралейбусаў...

Прыпынак — маё выратаванне. Натоўп напірае, і расчыненныя дзвёры выплёўваюць маё перажаванае натоўпам цела. Я гляджу на свае запэцканыя нечымі падэшвамі джынсы і з палёгка ўздыхаю...

Я спяшаюся на сустрэчу з табой, маё золатка! Я спяшаюся, каб разысціся не сустрэўшися. Мы не бачыліся з табой больш чым два месяцы, і я перакананы, што зноў размінемся, не пазнаем адзін аднаго ў гэтым вірлівым і абыякавым да нашага кахання натоўпе. Гэты горад, у якім гадзіны-пік доўжацца суткамі, цябе ніколі не верне да мяне. Ён безнадзейна хворы. У яго алергія на сваіх гаспадароў. Яго нудзіць ад нікому не патрэбных навуковых дыскурсаў. Ён стаміўся ад чыноўнікаў, бяздомных і беспрацоўных. І яму наплываць на тое, што недзе па яго намакіяжаных вуліцах блукае ў пошуках учараашняга дня безнадзейна закаханы вар'ят.

Бар месціцца на першым паверсе гасцініцы «Інтурист». Як заўсёды, уваходныя дзвёры ў ім расчыненыя. Ля іх швей... цар — рэстаранны «вышыбала» з ліслівай гіпсавай усмешкай. Ён саступае дарогу, і я ўваходжу ў раскошнае пайзацемненае памяшканне. У зале шумна. На тварах застольцаў дзіравымі ценямі поўзае бляск неонавых лямпачак. Усё звыклае і будзённае, толькі без цябе... Уладкоўваюся за нашым любімым столікам, непадалёку ад стойкі, і заказываю піва. Мне міла ўсміхаецца дзяўчына, сядзіць насупраць. Яна «строіцца» вочкі і вылазіць са скуры каб мне спадабацца. Але ці ведаеш ты, незнамка, што перад табою чалавек, які нікому і ніколі не глядзіць у очы? Ці ведаеш ты, што перад табою чалавек, які сарваўся з рыштаванняў недабудаванай Піраміды Дасканаласці? Не ведаеш, і не трэба... Нашто табе ведаць, што гэтаму чалавеку, нясцерпна хочацца пабыць вулічным прыбіральшчыкам, бо бруд, як і багна, зацягвае нас з галавою, і нам самастойна з яго потым ніколі не выбрацца. Бо ва ўсіх нас жыве глыбока скаванае жаданне паваліцца ў брудзе ...

Адрываюся ад сваіх супярэчлівых раздумаў. Мяне настырна клічуць. Узіраюся ў паўзмрок. За калонамі, у кутку, балюе вясёлая кампанія. У адным з веселуноў пазнаю Азіята. Гэта ён запрашае мяне за стол. Неахвотна плятуся праз усю залу і далучаюся да незнамых мне застольцаў. Іх чацвёра: двое мужчын і дзве жанчыны. Уладкоўваюся побач з адной — прыгожай тварам і паставай. Яна адорвае мяне прывабнай усмешкай.

— Мой шэф, — называе мяне Азіят. Збянтэжана моршчуся. Кампанія з цікайнасцю разглядае мяне, нібы я і сапраўды нейкі рэдкі музейны экспанат.

— Няўжо? — какетнічае суседка.

Не звяртаю ўвагі. Адпіваю піва і лезу ў кішэню за цыгарэтай. Жанчына незадаволеная маёй абыякавасцю. Яна пагардліва хмыкае і прымаецца за недаедзены антэрэкт.

Азіят нападпітку і вярзе глупства.

— Ведаецце, за што яго з выканкама турнулі? — звяртаецца ён да сяброў. У тых абыякавыя посныя твары.

— За што?.. — падскоквае на крэсле суседка. Такое ўражанне, што ёй больш за ўсіх трэба. — Вы працевалі ў выканкаме? — звяртаецца яна да мяне. — А вы Котава ведаецце?

Адказаць ёй не паспяваю. Азіят злосна зіркае на жанчыну:

— Ён браў з падначаленых хабар...

— Ніхто мяне ніадкуль не выганяў, — рэзка спыняю я Азіята. — Проста на маё месца Трактарыст прывёў свайго пляменніка — і гэта нармальна.

— Нармальна для такіх, як Трактарыст, — удакладняе Сява.

Ён у мінульым баксёром, а зараз — бізнесмен. У яго на Савецкай краме. Гэта на яго гроши балюе кампанія. — У нашым горадзе ўсё на халяву, — абураецца ён. — Я неяк падлічваў, што за дзень да мяне з праверкамі наведалася дзесяць гарадскіх службай. Разумееце, дзесяць, — выстаўляе ён нам напаказ дзесяць сваіх пальцаў. — І кожнаму з гэтых спрытніг трэба было нешта «адваліць». У іх жа на дармаўшчынку неймаверны апетыт. Мала таго, што мы гарадскі бюджет падтрымліваем рознымі ўзносамі, дык яшчэ гэтым папрашайкам дай...

— Ён таксама з праверкамі хадзіў, — спяшаецца ўпікнуць мяне Азіят. — Яго за тое і турнулі з працы, што хабар браў.

— Што ты мелеш, гад?.. Які хабар? Паклікаў за стол, каб абразіць? — не вытрымліваю я. — Ты за руку мяне лавіў? Адкуль табе ведаць, гніда, за што мяне турнулі?

— Ведаю, — ледзь варочае языком Азіят. — Усе вы там адноўкавыя.

— З носа ў рот ты ведаеш, — гарачуся я.

— Хлопчыкі, толькі не сварыцца, — імкненіца прымірыць нас суседка. — Браў, не браў... Якая цяпер розніца.

— Як гэта — якая розніца? — даўлюся я крыўдай.

— Значыць, правільна рабіў, што браў, малайчынка, — не звяртае ўвагі суседка. — Вы пакажыце мне таго дурня, хто б ад шалёных «бабак» адмовіўся? Адна толькі курыца ад сябе грабе...

— Ён, гад, з такіх, як ты, браў, — злосна ўдакладняе Азіят.

Эмоцыі за межамі цярпення. Я не вытрымліваю, хапаю Азіята за каўнер і цягну на сябе. Чую, як да ног маіх на падлогу сыплюцца з яго кашулі гузікі. Да бойкі справа не даходзіць.

Нас раздымоаць, і Сява валачэ мяне за рукаў да выхаду. Следам спяшаецца і мая суседка. Яна, як выяўляеца, Сявіна сяброўка. Ветліва развітваюся з імі ля выхаду і накроўваюся да прыпынку. Свет гулякаў і шукальнікаў асалодаў застаецца ў мяне за плячыма. Настрой сапсананы, і, мусіць, надоўга. Сумна і адзінока...

Наўмысна плятуся праз цесны замызганы дворык побач з тваім домам. Акно на кухні тваёй двухпакаёўкі адчыненае, і з яго да мяне далятаюць смех, музыка і нечыя вясёлыя галасы. Прыслухоўваюся... Сярод мноства незнаёмых мне тэнараў, альтоў, барытонаў і басоў тваё сапрана не пазнаць нельга. Я рады за цябе, маё любінітка! Я рады, што ў цябе ўсё выдатна, што ты так хутка змагла адаптавацца і знайсці ў сябе мужнасць і сілы забыць мінулае... Я рады, што ты пачынаеш усё спачатку, з белага ліста!..

Стаяць пад вокнамі чужой кватэры не зусім няёмка, tym больш, што насустроч мне спяшаецца твой сын. Ён не заўважае мяне, а можа, не пазнае, прабягае ўсутыч і скіроўвае да расчыненых абшарпаных дзвярэй пяціпавярховай «хрушчобы». Бяззубая зяпа замызганага цеснага пад'езда пажадліва глытае яго неакрэплае дзіцячае цельца...

Верагодна, што сюды я больш ніколі не вярнуся. Гэта было ў апошні раз. Наплываць, што такую ращучую ўпэўненасць я выказваю не ўпершыню ўжо. Чалавек схільны памыляцца...

Паспешліва паварочваю ў незнаёмы мне завулак. Цаглянае страшыдла твайго дома, вылупіўшыся ўсімі сваімі вокнамі, здзіўлена праважае мяне да прыпынку. Амаль на хаду заскокаю ў першы паўпусты трамейбус, і праз некалькі хвілін мая няўдалая вандроўка ў пошуках учараашняга дня — усяго толькі ўспамін...

Дахаты вяртаюся позна. У суседній кватэры балоюць. Па ўсім відаць, што да суседа зноў «прыехаў брат з Сібіры». Ён заўжды да яго прыязджает, калі той атрымлівае зарплату. «Брат з Сібіры» — гэта няхітрай выдумка для Зосі Абрамаўны, пенсіянеркі з трэцягі паверху. Але, нягледзячы на гэты падман, яна ўсё роўна выклікае ўчастковага, гэта калі «брат з Сібіры», заседжваецца да пазна, калі жыццё ў дому робіцца жудасным і невыносным.

Устрывожана нечым Зося Абрамаўна і на гэты раз. Яна сустракае мяне на лесвічнай пляцоўцы, ля сваёй кватэры.

— Людцы добрыя! Колькі можна цярпець гэтых наркотаў?.. — скардзіцца яна, шукаючы майго паразумення. — І куды мне падзецца? Ніякага спакою не стала ад гэтых праклятых «квашыстаў». Здам у міліцыю, бачыць Бог, здам.

Вялікага жадання размаўляць з Зосіяй Абрамаўнай у мяне няма. Пазбаўляюся ад яе некалькімі мудрагелістымі выказван-

нямі. Потым падымаюся на пяты паверх. За клямкай паштоўка. Чытаю зваротны адрас. Ліст з вёскі ад цёткі Зіны. Не здymаючы красовак, плятуся ў пакой. Прадчuvанне незразумелай трывогі, прадчuvанне нечага непрадбачанага і неверагоднага не дазвале расслабіцца. Дрыготкімі пальцамі разрываю пакет і пажадліва ўпіваюся ў акуратна выведзеная на белым лісце літары.

«Сынок! Прыйяджай тэрмінова! Знайшоўся твой бацька. У лісце пра ўсё не раскажаш. Пагаворым пры сустрэчы. Да пабачэння. Цётка Зіна...»

9

Нейкія непраўдападобныя, не зусім начныя колеры ў гэтай летній ночы. Нейкае цягучae і мутнае, нібыта кісель, паветра. Затуманенае і задымленае наваколле... І не спіцца Котаву, даймае яго бяссонне. Не можа дачакацца раніцы — не даюць заснуць, цягнуць з хаты праклятая думкі. І баляць намуленыя мяккай пярынай бакі. І недастаткова выпітага з вечара — не бярэ гарэлка. Варочаецца Котаў — узіраеца ў чорнае акно. Душна ў раскошным пакоі, не дапамагае расчыненая фортка. І цішыня магільная. І масніцы рыпяць пад падэшвамі здрадніцкі. І завесы на дзвярах нязмазаныя — не прайсці незаўажна. Толькі напляваць яму на ўсё гэта — ведае, што робіць. Не тая пасада ў яго, каб звяртаць на дробязі ўвагу.

Службовая «Волга» заводзіцца з паўабарота. І не важна, што праз расхінутыя фіранкі здзіўлена пазірае кіроўца. І не важна, што, разбуджаны яго цяжкімі крокамі, працяжна кашляе калгасны старшыня. Не да іх зараз яму. Дарогу да вузлавой станцыі ён і без праваднікоў знайдзе. А ад станцыі і да моста рукой падаць. Старшыня падрабязна ўсё растлумачыў, адразу відаць — свой мужык. Зойме Котаў мэрава крэсла, забярэ яго да сябе. Праца ўсім знайдзеца. Яшчэ як згадзяцца адданыя людзі. Ён даўно падбірае сабе каманду. Толькі дзень гэты — дзень заўтрашні. А пакуль ранавата яшчэ гаварыць пра тое.

Пачынае світаць. Неба ружовае — ні аблачынкі. Радуецца Котаў — пагодлівы выдасца сёння дзень. Не любіць ён непагадзі. Не паважае шэррасці: ні ў прыродзе, ні ў людзях. Узяць бы таго ж Трактарыста — зануда, двух слоў не звяза, а даводзіцца цярпець. Куды дзенешся...

«Радыяцыйная зона. Праезд і праход забаронены!»

Котаў спыняе машыну і адчыняе дзверцы. Шлагбаум і забаронны знак на мяжы з зонай — твор адных рук. Кара са слупоў

неакуратна знятая, жэрдка крываю, непафарбованая, на шыльдзе каракулі нейкія, а не надпіс. Адным словам, цяп-ляп, для адчэпкі.

Чыгуначная станцыя адсюль у кіламетры язды. Котаў адвязвае прыкрученую да слупа дротам жэрдку і сяде ў машыну.

Мястэчка нібыта вымерла. Мястэчка падобнае здалёк да пудзіла міфічнай істоты — бязлюднае і небяспечнае. Котаў адчувае гэта, і яму робіцца страшна. Што чакае яго ў тых непразных завулках-джунглях?

Машыну ён пакідае ля паўразбуранай царквы. Далей ідзе пешкі. Вось і мост той, дакладней, падобнасць моста. І пляваць, што ад яго да царквы свежапратапаная сцежка. І не важна, хто пратаптаў яе праз ажыннік. Мост — вось што яго цікавіць зараз. І німа крыўды на Трактарыста. І німа шкадавання абтым, што яго адправілі ў гэтую камандзіроўку. Прадчуванне прыналежнасці да нечага Важнага і Патрэбнага адмаўляе ўсё астатніе. Думкі сканцэнтраваныя на мнстве «Я»: я першы, я пабудую, я аднаўлю, я... я... я... І, нібыта і ўтым дзіцячым аповедзе пра Мальчиша Кібалчыша, радасныя галасы знатоўпу даюць яму ўсе падставы ганарыща сабою: «Плывуць паходы — прывітанне Котаву!.. Ляцяць самалёты — прывітанне Котаву!..»

Ад моста рэшткі: чатыры жалезабетонныя апоры на дне глыбокага абрыву і абрэзаныя, павіслыя ў паветры абрубкі-рэйкі. Апоры нібыта нажы ў камяністым целе кручы. Унізе, белы ад пены, ручай. З прадоння — гоман вады, якая бруіцца між камяніямі. Пэўна, гэта і ёсць тая рэчка, пра якую яму распавядаў калгасны старшыня. «Сто метраў, як мінімум, — вымярае позіркам Котаў шырыню. — Плюс насыпы з аднага і другога боку, яшчэ па дваццаць метраў. Усяго — сто сорак...»

За кручай — дзяржаўная мяжа. Чыгунка і павінна стаць у хуткім часе той самай «дарогай жыцця» паміж дзвюма краінамі. А гэта — інвестыцыі, гэта — новыя працоўныя месцы. Гэта — поспех...

Над лесам сонца абыякавае і халоднае. І дарэмна «чыгунка» цягне да неба свае абрубкі-рэйкі, чакаючы дапамогі. На даляглядзе халодны чырвоны агенчык семафора, і калі загарыцца зялёны, ніхто не ведае.

Котаў хуткім крокам вяртаецца да машыны. Дзвёры ў царкве прыадчыненыя. І карціц паглядзець, што там, за тымі жалезнымі дзвярыма. І нікому не спыніць Котава, бо жаданне мацнейшае за ўсё астатніе.

У царкве паўзмрок. Над дзіравым дахам крычыць як ашалелае вараннё. Гулка, нібыта ў парожнія бочцы, адклікаюцца цяжкія крокі.

Ад сцяны аддзяляеца цень. Котаў нерухомее ў нямым здзіўленні і робіць крок назад.

— Стаяць, гад! Куды?.. — голас хрыпата, нібыта з магілы. Котаў узіраеца ў цемру. У незнаёмца ў руках нож і, мусіць, ягоны лёс. І здаецца, ніколі не скончыцца гэтае зацягнутае да бясконцасці імгненне...

— Гэць! Гэць, ваўчынае мяса...

10

Дарога!.. Ты належыш усім і нікому. Мы мітусімся, блукаем па тваіх расхлістаных, засаленых машынным маслам лацканах, бо рух — гэта наша жыццё.

Дарога!.. Колькі бачыла ты на сваім вяку адзінокіх, абяздоленых вандроўнікаў? Я адзін з тых найшчаслівейшых мінакоў, якія прасујоць твой няроўны, ухабісты покрыў. Я адзін з тых найшчаслівейшых мінакоў, якія атрымліваюць ад гэтай ухабістасці і пакручастасці асалоду.

Дарога!.. Я буду бязмежна шчаслівы, калі мяне пахаваюць некалі ля тваёй запыленай, зарослай быльнягом і асотам абочыны...

Цягнік манатонна пагруковае коламі. Цягнік набліжае мяне да маёй маленъкай радзімы. Недзе за тым вось ружовым даглядам мяне чакаюць не дачакаюцца ўсіх Зіна і бацька, якога я пахаваў для сябе шмат гадоў таму, яшчэ ў далёкіх васьмідзесятых.

Бяжыць час... Нясецца... І хіба для яго тэрмін — пятнаццаць гадоў? Гэта для нас, часовых, — працяглы адрэзак. Гэта для нас, смяротных, — сівізна і лядашчасць. А для гісторыі — імгненне. Ці пазнаем мы адзін аднаго пасля столькіх гадоў расстання? Якія слова скажам адзін аднаму пры сустрэчы?..

...Аперацыя па знішчэнні чыгуначнага моста адкладвалася. Прычыны пераносу залежалі не столькі ад пытання, узрываць ці не (большасць членаў камісіі схілялася да прапановы — узрываць), колькі ад пытання: як узрываць? Жалезабетонныя канструкцыі маглі вытрымаць выбух вялікай магутнасці, здзейсніць які было б небяспечна, бо побач з чыгуначнай станцыяй размяшчалася ракетная база. Падрыўнікі не гарантавалі, што выбух не нанясе шкоды. Рызыка была вялікая — пяцьдзесят на пяцьдзесят. І браць адказнасць на сябе члены камісіі не хацелі. Тады і было прынята імі рашэнне за-

прасіць у якасці кансультанта галоўнага праектанта і кіраўніка мантажу канструкцый. Дакладней гаворачы, той, хто будаваў, павінен быў і знішчыць пабудаванае.

На вялікі подзіў, аперацыя прайшла даволі-такі паспяхова, але бацька дахаты не вярнуўся. Розныя хадзілі потым плёткі пра тыя падзеі, але сапраўднасць так і засталася тайнай дагэтуль.

І вось праз пятнаццаць гадоў мне паведамлялі (і не хто-не-будзь, а родная цётка), што бацька знайшоўся. Як ставіцца мне да такой навіны, я не ведаў.

І ёсё ж я паверыў і, нават не адпразсіўшыся з працы, тэрмінова паехаў на сустрэчу з Немагчымасцю. Паехаў на суперак нявер'ю і болю, бо ў свеце не існуе выпадковасцяў. Мы выпакутавалі гэтую сустрэчу з ім. Мы прайшли праз усе наканаваныя нам жыццёвые іспыты, мы перацярпелі і смутак, і боль. Мы навучыліся несці ў сабе самы бясцэнны духоўны скарб — пакору. Гэта дзякуючы ёй збываецца ёсё нязбыўнае. Гэта дзякуючы ёй мы знаходзім у сябе моц смела глянуць у очы сваім ворагам і катам. Бо моц нашая — у нашай слабасці. Бо толькі ў няшчасці загартоўваецца наш дух, бо толькі нашая слабасць здольная адчыніць дзвёры людзям, якія чакаюць ад нас спагады, літасці і дапамогі. І ў парайонні з гэтым усе мае нядаўнія клопаты і амбіцыі — такая дробязь...

Свет задыхаецца ад несправядлівасці. Свет знясілены ад гора і пакут. І ніхто з нас не застрахаваны ні ад бяды, ні ад няшчасця. Я ўдзячны Богу за ўменне адгукаша на чужы болю не з-за сваёй далікатнасці, а з-за таго, што чужы болю — гэта і мой болю. Гэтае ўменне не зляпіла з мяне эгаіста, яно дапамагло мне згрупаваць вакол сябе людзей, блізкіх па духу, людзей, якія дапамаглі мне падняцца з каленяў пасля недарэчнага падзення з вяршыні Піраміды Дасканаласці. Гэтае ўменне — і ёсць мая Вяршыня, мой стымул жыцця. Верагодна, калі б я не апёкся тады, я б так ніколі і не зразумеў усяго вышэй сказанага. Не зразумеў бы я таго, што Трактарысты і Азіяты — такія ж звычайныя людзі, як і я. Што ў іх, як і ў мяне, былі бацькі, якія іх любілі, для якіх яны назаўсёды застануцца самымі лепшымі ў свеце дзецьмі. Што і ў іх ёсць таксама дзеці, для каторых яны застаюцца самымі лепшымі ў свеце бацькамі. У іх ёсць сябры... Але ў іх не стае таго галоўнага, што адрознівае нас, — умення прымата чужы болю, як свой. Ім ніколі не зразумець, што боль у двух сэрцах — гэта толькі палова болю.

Безумоўна, усе людзі розныя. Для адных загад узарваць мост праз невялічку рэчку ў забруджанай, радыяцыйнай зоне — звычаяя справа. Для других — гэта смерць... Не ведаю, што здарылася пятнаццаць гадоў таму з бацькам, аднак і сёння са мною жы-

вуть у памяці яго слова, сказаныя нам з мамаю на развітанне: «**Што можа быць горшага, чым жыць са сваім мінуlyм...**» Толькі з цягам часу я зразумеў сапраўдны сэнс гэтага няхітрага бацькавага выказвання. Магчыма, ён ведаў тады ўжо, што ніколі не змірыцца са сваім учынкам, да якога яго падштурхнулі «дзяржаўныя людзі». Людзі накшталт нашага Трактарыста. Разбураць — не будаваць! Гісторыя памятае падобныя прыклады...

Цётка Зіна — бацькава родная сястра. Мястэчка, у якім яна жыве, за межамі пяцідзесяцікаметровай зоны.

Мне, чалавеку, які гадаваўся ў горадзе, мясціны гэтыя добра вядомыя, бо не адны канікулы правёў я ў гэтым мястэчку.

На станцыі мяне не сустракаюць. Валачуся праз пуці да вадакачкі. За ёю — вузкая местачковая вуліца. Дрэвы на ёй змыкаюцца між сабою зялёнымі покрываю, ад чаго вуліца падобная да тунэля. Уканцы яе, ля будынка старой гімназіі, дом цёткі Зіны. Рассякаю гэтае зялёнае сховішча. Спяшаюся і баюся...

На шчоках у цёткі Зіны слёзы, на сэрцы радасць і трывога, у валасах сівізна. Яна заўважна па старэла, і здзіўляцца тут няма чаму. Мне трыццаць тры, а ёй — у два разы больш.

Моўчкі ідзём да невялічкай пабудаванай яшчэ дзедам альтанкі. Цётка частую мяне «залатым ранетам», а мне не да яе пачастункаў. Я пакорліва зазіраю ёй у очы, нібыта малое кацяня, якое чакае сырадою ад сваёй гаспадыні. Я ж чакаю ад яе нечага большага — таго, на што спадзяваўся ўсе гэтыя гады, дзеля чаго жыў. Гэта былі нялёгкія, але адметныя гады, нягледзячы ні на што. Я вучыўся пазнаваць, што такое добро і зло, я вучыўся быць шчаслівым нават і тады, калі жыццё маё было азмрочанае гвалтам і галечай.

— Ён жывы?..

Голос дрыжыць і выдае маё хваляванне.

— Думаю, што сустракацца з ім вам пакуль яшчэ ранавата. Па-першае, бацька не ў тым стане, каб апазнаць цябе, а па-другое, да яго цябе праста не пусцяць, — пачынае дайлікатна цётка Зіна.

— Дзе ён? Што з ім?

— У бальніцы... псіхіяtryчнай, — выцірае ражком фартуха очы цётка Зіна, паварочвае галаву ў бок веснічак. — Ён падрабязней табе расскажа.

— Дзядзька Іван! — падхопліваюся я з лаўкі. — Добры дзень! А я вас і не заўважыў... Даруйце, калі ласка.

— Здарова! — спяшаецца павітацца са мною дзядзька Іван. Уважліва пазірае на мяне і здзіўляецца: — А ты памужненеў, хлопчча. Нд-а-а...

Дзядзька лезе ў кішэню за цыгарэтамі. Прысмаліўшы, доўга кашляе.

— Бацька твой, хлопча, сапраўдны мужык... Не тое што гэты гарадскі. Каб не бацька твой, гніць бы таму «клерку» ў зямліцы сырой...

— Якому «клерку»? — не разумею я яго.

— Прыехаў тут адзін з горада... Гаспадар... Пляткараць, чыгуначны мост аднаўляць збіраесца, трасца яго! Будуюць, разбураюць, зноў будуюць, — незадаволена бурчыць дзядзька Іван. — Хіба ім шкада нашых грошыкаў?

— Не марудзь, дзядзька Іван. Пры чым тут мой бацька?

— А пры тым, што бацька твой не адзін у зоне жыў. Зэк да яго прыблудзіў. Кажуць, з-пад варты ўцёк. Дык вось зэк гэты твайго бацьку пры сабе ў «заложніках» трymаў. Цягаў па ўсёй зоне за сабою. Дзе яны толькі ні жылі! І ўвесь час ён твайго бацьку ні на крок не адпускаў ад сябе. Што рухала пярэваратнем, цяпер толькі Гасподзь Бог ведае. Адным словам — душагуб. Тою ноччу яны ў царкве начавалі. Не ведаю, што прывяло іх туды... Зэк — забойца, ад турмы хаваўся. А тут гэты гарадскі на «Волзе». Кажуць, на іх цёпленькіх натрапіў, спалі. Зэк да гарадскога з нажом, а бацька твой — наперарэз яму. Прыкрыў яго сабой. Вось і вер цяпер... Бацька ж твой быў таго... Пашкодзіўся ў розуме ён.

Дзядзька Іван змаўкае. Пэўна, не хоча апускацца да нейкіх падрабязнасцей. Я і не прашу яго аб гэтым. Я разумею яго без слоў. Адно, што мяне цікавіць зараз, — дзе і як жыў мой бацька ўсе гэтыя пятнаццаць гадоў?

— Пасля выбуху, — умешваеца ў размову цётка Зіна, — бацька твой жыў на закінутым хутары. Ад мястэчка гэта не так і далёка ўжо. Але ж хто ведаў пра тое? Мясціны там балоцістая, непралазныя...

— Нават калі б і ведалі, што з таго, — шкадуе цётка Зіна. — У зону тады ўсё адно не пускалі. Гэта зараз — ідзі — не хачу, а тады строга было. Слова «радыяцыя» для нас было нешта накшталт слова «смерць»...

Лаўлю сябе на думцы, што не слухаю яе. Рэчаіснасць перастае існаваць для мяне, і перад вачыма паўстаюць сцэны бацькавага жыцця. Карціць перажыць іх разам з дарагім і блізкім мне чалавекам, з тым, хто некалі даў мне самае што ні на ёсць каштоўнае — жыццё, з тым, хто навучыў мяне любіць гэты свет, з тым, які выжыў і вярнуўся з пекла, адкуль ніхто і ніколі не вернеца больш ужо...

Ранкам наступнага дня я выпраўляюся ў дарогу. Малады хлопец — мой кіроўца і праваднік. Гэта на яго старэнькім «Масквічы» мы едзем праз усю зону да хутара. Там, па словах цёткі Зіны, і жыў увесь гэты час мой бацька. У хлопца ўсёнаскеры, нібыта ў грузіна, твар. З-за чаго, напэўна, і мяняшка ў яго такая — Міміно.

Машына ледзь паўзе па бездарожжы. Рухавік раве і, перагрэўшыся, глохне. Кіроўца запускае яго зноў і незадаволена бурчыць. Выбоіны нібыта азёры. І іх не аб'ехаць ужо. Ля адной такой яміны, напоўненай смуроднай, састаялай вадою, мы пакідаем машыну і ідзем далей пешкі.

— Мясціны тут непралазныя, — тлумачыць мне Міміно, нібыта я сам таго не бачу. — Па гэтых дарогах нават пры саветах машыны не хадзілі.

— Ты скуль ведаеш? — гляджу я на яго здзекліва.

— Я ўсё ведаю, — кіроўцу Міміно. — Калі б не ведаў, не павёў бы вас на гэты хутар... Вось ён — Божы Дар. Глядзіце...

Хлопец паказвае некуды ўдалячынъ бязлесай балоцттай раўніны. На далалягядзе ледзь бачныя абрывы дзвюх дзіўных, падобных да зляжалых коп пабудоў.

— На хутар тут адна дарога, — тлумачыць юнак. — Гэтая, па якой мы з вамі ідзём зараз. Непадалёку, праўда, чыгунка яшчэ праходзіць. Але яна, пасля таго як узарвалі мост, закінутая. Да рэчы, адлегласць аднолькавая — што па ёй, што па гэтай дарозе. Па чыгунцы яно, можа, і бліжэй крыху, — сумняваецца ён, — але па ёй на машыне не паедзеш. Па ёй пехатою трэба ісці. Так што, калі ўсё ўлічыць, то тое на тое і прыйдзеца. Нам бы толькі праз рэчку ўброд перабраца. А там напрасткі, глядзіш, праз хвілін пятнаццаць на месцы ўжо, — апраўдаеца мой праваднік.

Я ўзіраюся ўдалячынъ. На далалягядзе — тры дрэвы з высокімі, як у кіпарысаў, піраміdalнымі кронамі. Ля іх грувасцяца дзве дзіўныя старыя пабудовы.

Дык вось ён які, гэты хутар, Божы Дар!..

Толькі пад вечар мы пакідаем хутар з неадпаведнай сапраўднасці называю. Пакідаем, каб некалі вярнуцца сюды. Прыйсці з Тым, хто пражыў тут у адзіноце пятнаццаць гадоў, паблукаць па гэтых дзікіх, бязлюдных мясцінах, дакрануцца шчакой да шурпатай кары піраміdalных, падобных да кіпарысаў, таполяў, прачытаць на адным з валуноў, што на вяршыні здзірванелага кургана, векавы надпіс. Прачытаць яго ўголос:

— Памятайце, пад вашымі нагамі ўвесь Свет...

2003 г.

ЗМЕСТ

Пастка для рэха	6
Закахацца ў малпу	74
Бонза	146
Піраміды	182

Літаратурна-мастацкае выданне

Серыя «Лімаўскі фальварак»

ПАПЛАЎСКІ Алесь Феадосьевіч

ПАСТКА ДЛЯ РЭХА

Аповесці

Рэдактар *H. Ф. Крыцкая*

Мастак *A. Г. Званароў*

Камп'ютэрная вёрстка *B. A. Хракава*

Стыльрэдактары *B. С. Заяц, Я. М. Шэляговіч*

Здымак на чацьвёртай старонцы вокладкі Аляксандра Літвінюка

Падпісана ў друк . Фармат 60x90^{1/16}. Папера афсетная.

Гарнітура Times. Афсетны друк.

Ум. друк. арк. . Ул.-выд. арк. . Тыраж . экз. Заказ .

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Літаратура і Маства».

ЛП 02330/0494044 ад 03.02.2009.

Вул. Захарава, 19, 220034, г. Мінск.

Вытворчае рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства

«Мінская фабрика каліяровага друку».

ЛП 02330/0494156 ад 03.04.2009.

Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск.